

M. DE SCHAMPHELEIRE

GESCHIEDENIS VAN DE
BELGISCHE
VRIJMETSSELARIJ
SINDS 1830

150 Jaar Grootoosten van België

Boekdeel I: PERIODE 1830-1914

M. DE SCHAMPHELEIRE

GESCHIEDENIS VAN DE
BELGISCHE
VRIJMETSELARIJ SINDS 1830

150 Jaar Grootoosten van België

Boekdeel I: Periode 1830 - 1914

BRUSSEL — G.O.B. — 1987

Inhoud

Woord Vooraf	19
Inleiding	21
<i>Hoofdstuk 1:</i>	
Oprichting en Eerste Jaren van het G.O.B.	27
§ I. In een Onafhankelijke Staat een zelfstandige Obediëntie	27
A. BREKEN MET HET HUIS VAN ORANJE	28
1. <i>De Maçonnerie gekonfronteerd met de politieke gebeurtenissen.</i>	28
2. <i>Loges erkennen niet langer het gezag van Prins Frederik.</i>	29
B. HET GROOTOOSTEN NEEMT DE PLAATS IN VAN DE GROOTLOGE VAN BESTUUR	30
1. <i>Oprichting van het G.O.B.</i>	31
2. <i>Het G.O.B. start in moeilijke omstandigheden</i>	33
3. <i>Voorlopige balans van de reacties van de Loges</i>	36
§ II. Leopold I en de Belgische Vrijmetselarij	40
A. DE KONING ZIET HET BELANG IN VAN DE MAÇONNERIE	40
1. <i>Maçon</i>	40
2. <i>Rekent op steun van Maçonnerie</i>	41
B. GEDURENDE ENKELE JAREN VOLGT DE VORST DE MAÇONNERIE OP DE VOET	43
1. <i>Heropbloei van de Orde via Militaire Loges</i>	43
2. <i>Keuze van de Grootmeester</i>	44

§ III. De geest van de nieuwe Statuten en Reglementen	47
A. GEEN BINDING MEER MET HET KONINKLIJK HUIS	47
1. <i>In tegenstelling met vorige situatie</i>	47
2. <i>Wel onder de bescherming van Leopold I</i>	48
3. <i>Voorstellen om aan die hoge bescherming te verzaken</i>	49
B. EEN MEER DEMOKRATISCH STATUUT	51
1. <i>Einde van de Autokratie van de Grootmeester</i>	51
2. <i>Demokratische Structuur vervangt Oligarchische</i>	52
3. <i>Voor de Broeders zijn de Zittingen van het G.O.B. openbaar</i>	53
§ IV. De eerste Jaren van het G.O.B. (1833-1837)	54
A. TEGENWERKING IN EIGEN RANGEN	54
1. <i>De Septentrion en andere Orangistische Loges</i>	55
2. <i>De Fédération Maçonnique Belge</i>	57
3. <i>De Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus</i>	58
B. OPVATTINGEN OVER POLITIEK EN RELIGIE	59
1. <i>Traditioneel laat de Maçonnerie zich niet in met Politiek en Religie</i>	59
2. <i>Artikel 135 van het Reglement G.O.B.</i>	60
3. <i>Het gehuldigde Religieus Pluralisme</i>	61
4. <i>Religieuze traditie</i>	63
C. ANTIMAÇONNERIE EN ANTIKLERIKALISME	64
1. <i>Voorlopig blijft de invloed van de Pauselijke Veroordelingen miniem</i>	65
2. <i>De Vrijmetselarij reageert op de klerikale politiek</i>	66
3. <i>Oprichten van de ULB</i>	67

Hoofdstuk 2:

Na de veroordeling door het Episkopaat einde december 1837

§ I. De Veroordeling	69
A. DE HERDERLIJKE BRIEF	69
1. <i>Tekst</i>	69
2. <i>Ontwerpen</i>	71
3. <i>Aanleiding</i>	72
B. RECHTSTREEKS AANSLUITEND BIJ DE ZENDBRIEF	74
1. <i>Klankborden</i>	75
2. <i>Oordeel van sommige Waarnemers</i>	76
§ II. Reacties van de Maçonnerie op de Veroordeling	79
A. REAKTIES VAN DE BROEDERS	79
1. <i>De Veroordeling beroert de Maçons</i>	79
2. <i>De door het G.O.B. geboden mogelijkheid zich van de Orde af te scheiden</i>	80
3. <i>De laatste Geestelijken dekken de Orde</i>	81
4. <i>Belangrijke aangroei en zich wijzigende samenstelling van het Ledenbestand</i>	81
B. REAKTIES VAN DE ORDE	82
1. <i>Bekendmaking van de Maçonnieke Precepten</i>	83
2. <i>Verhoogde Maçonnieke Aktiviteit</i>	85
3. <i>Zoeken van toenadering tot andere Obediënties</i>	86
4. <i>Nieuwe Loges zien het licht</i>	86
5. <i>De Maçonnerie in de verdediging</i>	87
§ III. De nasleep van de Veroordeling	91
A. OP RELIGIEUS GEBIED	91
1. <i>Verwerpen van het gezag van de Kerk en aanleunen bij het Primitief Kristendom</i>	91
2. <i>Exkommunikatie in de praktijk</i>	92
3. <i>Religieus Antiklerikalisme</i>	95

B. OP POLITIEK GEBIED	97
1. Aanzetten tot meer politiek engagement	97
2. Unionisme krijgt gevoelige deuk	97
C. ONTSLAG VAN DE GROOTMEESTER	98
1. Klerikale aanvallen op Baron de Stassart	98
2. Politieke frikties tussen Grootmeester en zijn Afgevaardigde	100
3. Het Onislag	101
§ IV. Het Politiseringsproces	104
A. HET PROJET DE RÉFORME MAÇONNIQUE	104
1. Inhoud	104
2. De door meerdere Loges uitgebrachte kritiek	106
3. Het Besluit van 30 juli 1839 van het G.O.B.	109
4. Controle op het naar buiten treden: dekreet van 5 april 1841	110
B. AANLOOP TOT DE POLITIEKE FAZE	110
1. Tot stand komen van L'Alliance (1841) en van het eerste Liberaal Kongres (1846)	111
2. Groeiende belangstelling voor politiek	112
3. Weerslag van de Franse Februari-Revolutie van 1848	114
4. Voorlopig geen wijziging van Artikel 135	116
C. POLITIEKE ANTIMAÇONNERIE	118
1. Incident Nothomb-Defacqz	118
2. Aanvallen in het Parlement	118
3. Lidmaatschap verboden aan Officieren?	118
D. GROEIEND ANTIKLERIKALISME	121
1. Petitie van de A.L. Les Philadelphes tegen de immigratie van Jezuiten	121
2. De zoveelste veroordeling door Rome	122
3. Hulde aan de franse schrijver Eugène Sue	123

<i>Hoofdstuk 3:</i>	
Een eerste Etappe in de Politieke Faze (1854 - 1870)	
na het afschaffen van het verbod aan de Loges zich in te laten met Politiek en Godsdienst	125
§ I. 1854: een Breekpunt	126
A. AFSCHAFFING VAN ARTIKEL 135 VAN HET ALGEMEEN REGLEMENT VAN HET G.O.B.	126
1. Wijziging van het Reglement	126
2. Motivatie	126
3. Andere overwegingen	127
B. ROL VAN THEODORE VERHAEGEN	128
1. Een nieuw Grootkomitee in het G.O.B.	128
2. Het Zomer-Sint-Jansfeest 1854	130
C. NASLEEP VAN DE AFSCHAFFING	132
1. Op nationaal vlak	132
2. Teloorgang van Internationale Relaties	133
3. Een Verweerschrift	133
4. Adres aan de Koning	134
§ II. Op zoek naar een Gedragssparadigma	135
A. GEEN VERVANGING DOCH AFSCHAFFING VAN ARTIKEL 135	135
1. Naar een ruimere interpretatie	135
2. Een vraag van de A.L. La Constance	136
B. EEN VERREGAAND DEKREET OP HET STUK VAN POLITIEKE VERANTWOORDELIJKHEID	136
1. Het Dekreet van 1 maart 1856	136
2. Een Dekreet dat in de vergetelheid geraakt	137
C. DE VRAAG: MAG EEN MEERDERHEID EEN MINDERHEID BINDEN?	138
1. Standpunt van Grootmeester Th. Verhaegen	138
2. Een voorafgaande vraag van de toekomstige Grootmeester Van Schoor	139

D. EEN VERDER EVOLUEREND RELIGIEUS RATIONALISME	140
1. Meer rationele benadering van het religieuze	141
2. Gedachtenwisselingen over religieuze onderwerpen	141
3. Geen dogmatisme	142
§ III. De Periode 1854-1870 in de Politieke Faze	144
A. DE POLITIEKE FAZE	144
1. Kenmerken	144
2. Druk op aarzelend Grootoosten	145
3. Bescheiden aanloop	146
4. Studies	147
B. VRIJMETSSELARIJ EN POLITIEK	148
1. Voor invoeren van de Leerplicht, de laïcisering van het officieel onderwijs en de uitbreiding van het kiesrecht	148
2. Tegen de Kloosterwet	149
3. Tegen mogelijke Rassendiskriminatie in de Maçonnerie	152
4. Steun aan Garibaldi	153
C. VRIJMETSSELARIJ EN VRIJZINNIGHEID	154
1. Maçonnerie en Burgerlijke Begrafenissen	154
2. Pro de sekularisatie van de Kerkhoven	156
3. Tegen de verplichte Godsdienstige Eed	157
D. ANTIKLERIKALISME	158
1. Een toespraak van Br. Van Humbeeck	158
2. Heruitgave van de werken van Marnix van Sint-Aldegonde	158
3. De Rechtszaak Debuck	159
§ IV. A.L. Les Philadelphes 1854-1869	
Een case-study van hoe het zich inlaten met politiek in de Vervierse Loge leidt tot verdeeldheid, gevolgd door 3 uitzwerpingen op 15 jaar tijd	161

A. LOGE GEKOMPROMITTEERD DOOR EEN HARER LEDEN	161
1. Toespraak van Br. Joseph Goffin in de Luikse Loge	161
2. Op toespraak volgt het uitgeven van een brochure	162
3. Reactie van het G.O.B.	163
4. Uitzwerping, gevolgd door oprichting van de A.L. Les Amis du Progrès (1856)	164
B. HET MANIFEST VAN DE A.L. LES PHILADELPHES	165
1. Zomerzonnwendefeest 1857	165
2. Geschrappt van Tableau G.O.B. (1858)	166
3. Uitzwerpende Broeders richten de A.L. Les Libres Penseurs op	168
C. NIEUWE BOTSINGEN BIJ VERKIEZINGEN	170
1. Gemeente en Provincie verkiezingen	170
2. Politiek opportunisme	170
3. Een derde uitzwerping: oprichten van de A.L. Le Travail (1869)	172
§ V. Antimaçonnerie tijdens de Periode 1854-1870	173
A. ANTIMAÇONNERIE NA DE IN 1854 GENOMEN MAATREGEL	173
1. Reactie op het Verslag van het Zomer-Sint-Jansfeest	173
2. Het mandement van de Bisschoppen van Gent en Brugge	174
3. De zaak Tardieu	175
4. Politieke Aanvallen	176
B. GEKONFRONTEERD MET HET ULTRAMONTANISME	177
1. De Encykliëk Quanta Cura en de Syllabus (1864)	178
2. Na Rome: de Belgische aanvallen	179
3. De Vrijmetselarij in de Verdediging	180
4. De Antimaçonnieke Motie op het Katholiek Kongres van Mechelen in 1867	182

Hoofdstuk IV:

De Politieke Faze na de Herziening van de Statuten van het G.O.B. (1870-1884)

§ I. Gewijzigde Statuten	185
A. GEWIJZIGDE OMSCHRIJVING VAN VRIJMETSELARIJ	186
1. <i>Het oud artikel 1</i>	186
2. <i>Nieuwe omschrijving</i>	187
B. MEER VOORUITSTREVENDE OPSTELLING	187
1. <i>Het vooruitstrevend karakter van de Vrijmetselarij</i>	188
2. <i>De term Broederschap vervangt Wederkerige Vriendschap</i>	188
3. <i>Ijveren voor Maatschappelijke Vooruitgang</i>	188
4. <i>'Vervolmaking van de Mensheid' neemt plaats in van 'Morele vervolmaking van de Mens'</i>	189
C. ONTKERSTENING	189
1. <i>Het G.O.B. legt geen dogma's op</i>	189
2. <i>Het wegvallen van 'Ter Ere van de Opperbouwmeester van het Heelal'</i>	190
3. <i>Ook in de Logereglementen</i>	191
§ II. Verdere Evolutie op het Levensbeschouwelijke en het Politieke vlak	193
A. ANDERE UITINGEN VAN SEKULARISERING	193
1. <i>De Maçonnieke Precepten</i>	193
2. <i>De Ritualen</i>	194
3. <i>Diskussie over de Onsterfelijkheid van de Ziel</i>	195
B. BIJSLEUTELN VAN OPVATTINGEN OVER ENGAGEMENT	196
1. <i>Brugfunctie tussen Radikalen en Doktrinairen</i>	196
2. <i>Een meerderheid mag een minderheid niet binden</i>	197
3. <i>Niet stemmen in de Loges, wel van gedachten wisselen</i>	198

§ III. De tweede Etappe (1870-1884) in de Politieke Faze	200
A. IJVEREN VOOR MAATSCHAPPELIJKE VOORUITGANG	200
1. <i>Voor en na de Verkiezingen van 1878</i>	200
2. <i>De Eerste Konventien</i>	201
3. <i>Vorbereiding van de grote politieke hervormingen</i>	203
B. FRIKTIES EN TOENADERINGEN	203
1. <i>Moeilijkheden</i>	203
2. <i>De Frans-Duitse Oorlog 1870-1871</i>	204
3. <i>De rivaliteit G.O.B.-Opperraad eindigt op het afsluiten van een Vriendschapsverdrag</i>	207
4. <i>De A.L. Le Septentrion vervoegt het G.O.B.</i>	208
C. ANTIKLERIKAAL EN ANTIRELIGIEUS	208
1. <i>Van een areligieuze naar een antigodsdienstige opstelling</i>	209
2. <i>De Jezuïeten opnieuw ter sprake</i>	210
3. <i>Van Antiklerikalisme naar Geuzerij</i>	210
4. <i>Het Maçonniek Testament</i>	211
§ IV. De Antimaçonnerie tijdens de Periode 1870-1884	213
A. ONDER KATHOLIEKE REGERINGEN	213
1. <i>Een nieuwe Veroordeling door Rome</i>	213
2. <i>Belgische aanvallen</i>	213
3. <i>Reakties op de Veroordeling en de Aanvallen</i>	214
B. ONDER LIBERALE REGERING	216
1. <i>De Schoolstrijd</i>	216
2. <i>De aanvallen in de Courier de Bruxelles</i>	217
3. <i>Andere uitingen van Antimaçonnerie</i>	219
4. <i>Strubbelingen in het Parlement over het lidmaatschap van Officieren</i>	220

Hoofdstuk V:

1884-1914: Dertig Jaar onder

Klerikale Regeringen

§ I. 1884: Opnieuw een Breekpunt	223
A. NAAR EEN AANGETASTE POLITIEKE MACHT VAN DE VRIJMETSSELARIJ	223
1. <i>De liberale nederlaag in 1884</i>	224
2. <i>Ontstaan van de Werkliedenpartij</i>	225
3. <i>Invloed van het Algemeen Meervoudig Stemrecht</i>	225
B. DE ENCYCLIEK HUMANUM GENUS	226
1. <i>Inhoud</i>	226
2. <i>Daarbij aansluitende kommentaar</i>	227
§ II. Pogingen om Traditie en Progressiviteit te verzoenen	229
A. EEN AARZELENDE TERUGKEER NAAR DE MAÇONNIEKE TRADITIE	229
1. <i>Rol van Br. Pierre Tempels</i>	230
2. <i>Andere invloeden</i>	230
B. OP LEVENSBESCHOUWELIJK VLAK	231
1. <i>Naar een geëmancipeerde Vrijzinnigheid</i>	231
2. <i>Verklaring van de Gentsse Loge La Liberté</i>	232
3. <i>Alternatieve Overgangsriten</i>	233
C. POLITIEKE DOKTRINE: HET Z.G. BELGISCHE SYSTEEM	234
1. <i>Naar een middenpositie tussen 2 tendenzen</i>	234
2. <i>Twee tendenzen</i>	235
3. <i>Terugblik op de Politieke Faze</i>	237
4. <i>Geen oekazes, wel spelregels</i>	239
5. <i>Synthese door Br. Tempels</i>	242
§ III. De Maçonnieke Strijd (1884-1914)	244
A. BELANGRIJKE THEMA'S	244
1. <i>Tegen het verplicht godsdienstonderwijs</i>	244
2. <i>Wet op de Leerplicht</i>	245
3. <i>Algemeen Stemrecht</i>	245
4. <i>Pleidooi voor Amnestie aan veroordeelde Stakers</i>	246

B. ANTIKLERIKALISME	247
1. <i>Verwereldlijking van het Personeel van Ziekenhuizen</i>	247
2. <i>Enquête over Kloosters en Kongregaties</i>	248
3. <i>Andere uitingen van Antiklerikalisme</i>	251
4. <i>Scheiding van Kerk en Staat</i>	253
C. OP INTERNATIONAAL VLAK	254
1. <i>Bekampen van het Antisemitisme</i>	254
2. <i>Ten voordele van Francesco Ferrer</i>	255
3. <i>Steun aan de Vredesgedachte</i>	258
§ IV. De Antimaçonnerie op het Einde van de XIX° Eeuw	260
A. AANSLUITEND BIJ DE ENCYCLIEK HUMANUM GENUS	260
1. <i>De Belgische Antimaçonnerie speelt de Encykliëk uit</i>	260
2. <i>Invloed van Léo Taxil en anderen</i>	262
3. <i>Een Verweerschrift</i>	263
B. ONTSTAAN VAN ANTIMAÇONNIEKE LIGA	264
1. <i>De Union Nationale pour le Redressement des Torts zoekt een nieuw Werkterrein</i>	264
2. <i>In 1885 beslist het Kongres van Leuven tot het oprichten van een Antimaçonnieke Liga</i>	265
C. DE ANTIMAÇONNIEKE LIGA	266
1. <i>Haar Katechismus</i>	266
2. <i>Ook Antisemitisme</i>	268
3. <i>Andere aanvallen op de Maçonnerie</i>	270
4. <i>Het einde van de Liga</i>	271
§ V. De Antimaçonnerie voor de Eerste Wereldoorlog	272
A. NAAR HET OPRICHTEN VAN EEN ANTIVRIJMETSELAARSBOND	272
1. <i>Voorhanden Antimaçonniek klimaat</i>	275
2. <i>Oprichten van de Antivrijmetselaarsbond</i>	275

B. DE ANTI-VRIJMETSELAARSBOND IN AKTIE	275
1. <i>Dokumentatiecentrum</i>	276
2. <i>Tijdschriften</i>	276
3. <i>Moderne propagandatechnieken</i>	277
4. <i>Specifieke campagnes</i>	278
5. <i>Reakties op de aanvallen</i>	279
C. VERBOD AAN MILITAIREN LID TE ZIJN VAN EEN LOGE	281
1. <i>Aanvallen op de Maçonnerie in het Parlement</i>	281
2. <i>Mgr. Keesen in de Senaat</i>	282
3. <i>Het door Minister de Broqueville in december 1912 uitgevaardigd verbod</i>	283

Woord Vooraf

Na anderhalve eeuw bestaan moest het Grootoosten van België een historicus vinden die in staat zou zijn een ruim overzicht van die honderdvijftig jaar te geven.

Daar was Marcel De Schampheleire de geschikte man voor.

Hij liet zich niet in met al wat een zuiver anekdotisch karakter heeft; hij stond uitsluitend stil bij de gebeurtenissen waarvan de gevolgen bepalend bleken voor het leven van de Obediëntie; zodoende heeft hij het werk gepresteerd dat iedereen verwachtte.

De onderneming was echter niet gemakkelijk.

Zoveel boeken werden al over de Vrijmetselarij geschreven, zoveel studies werden eraan besteed, zoveel onnauwkeurigheden werden neergepend, dat verscheidene voorwaarden vereist waren om in dergelijke onderneming te slagen: de gave in grote gehelen te kunnen denken moest gepaard gaan met de eruditie van de specialist, de kritische zin van de historicus en de striktheid van de wetenschappelijke geest.

Marcel De Schampheleire bezit al die hoedanigheden en hij heeft ze aangewend bij het verwezenlijken van zijn werk.

Het resultaat ervan is een zeer interessant boek, dat een globaal zicht op de geschiedenis geeft en tegelijk bijna even gemakkelijk als een roman gelezen wordt; het betekent een uiterst belangrijke bijdrage voor wie een duidelijk beeld wil krijgen van de grote stromingen die het leven van het Grootoosten van België beïnvloed hebben.

De Obediëntie verheugt zich dus zonder het minste voorbehoud over de publikatie van dit boek.

Ze hoopt dat iedereen er de bronnen van die individuele vrijheid, waarop het Grootoosten van België zo graag aanspraak maakt, in zal ontdekken en dat bij het lezen ervan alle Maçons zich bewust zullen worden van al wat ze aan hun voorgangers te danken hebben, aan diegenen die geleidelijk

die traditie opgebouwd hebben die uitstekend samengevat wordt in de ons zo nauw aan het hart liggende formules:

'Vrijheid — Gelijkheid — Broederschap
Kracht — Wijsheid — Schoonheid'.

Guy VLAEMINCK
Grootmeester G.O.B.

Inleiding

De geschiedenis is vooral belangrijk in de mate dat ze het heden helpt verklaren. Dit geldt zeker voor de Belgische Vrijmetselarij. Inderdaad haar geschiedenis toont ten overvloede aan hoe de Obediëntie van het Grootoosten van België (G.O.B.), door de jaren heen, kenmerken heeft aangenomen die vandaag haar eigenheid, haar specifiek karakter mede bepalen. We staan voor een uiting van Maçonnieke cultuur, een vorm van Maçonnieke sociale erfenis en van verworven eigenschappen geënt op een voorhanden traditie. Dit alles mondt uit in een Maçonnieke levensstijl die de Loges, ook vandaag de dag, op de nieuwe generaties van de tot het Grootoosten behorende Broeders overdragen. Aantonen hoe dit alles groeide, ziedaar de opzet van deze studie.

Hoofdmoot blijft hierbij het vastleggen van de grote krachtlijnen in de ontwikkeling van de Maçonnerie en het brengen van een inventaris van de verwezenlijkingen.

Onze benadering van de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij is sociologisch. Zij gaat de evolutie na van de min of meer vaste vormen en verschijnselen van het leven in Logeverband die uitgroeien tot het stellen van gezamenlijke, zo mogelijk Obedientiële handelingen.

Voor de Belgische Vrijmetselarij leent zich op boeiende wijze tot deze aanpak. Inderdaad in tegenstelling tot sommige andere buitenlandse Obediënties staan we bij het G.O.B. voor fundamentele wijzigingen die zich in het ideëngoed voltrekken, voor een Maçonnerie die, zonder noodzakelijk tijdsgebonden te zijn, toch open staat voor de problemen van de maatschappij waarin ze is ingebed. Deze Obediëntie leunt weliswaar aan bij traditie, echter zonder daarin te verstarren. Hierdoor krijgt de geschiedenis van het G.O.B. een rijkere inhoud dan deze van Obediënties met een 'gesloten ideologie', een ideologie die geen rekening houdt met de levende werkelijkheid en soms Landmerken inroept om een machtspositie te

handhaven of overleefde opvattingen te maskeren.

Het onderzoek naar het historisch proces of gebeuren dat zich de laatste 150 jaar in de Belgische Maçonnerie voltrekt bevestigt haar dynamische karakter, haar welvoorziene inhoud. Daarbij past echter volgende bedenking. De Maçons zijn georganiseerd in Loges. Tijdens de Logezittingen doen zich interaktieprocessen onder de Broeders voor. Hetgeen leidt tot het groepsverschijnsel Vrijmetselarij, los van de Maçons die er de dragers van zijn. Die Loges vormen de basis. Via hun afgevaardigden bepalen ze het beleid van de Obediëntie, dus van het G.O.B.

Bij het schetsen van de grote contouren van het historisch verloop van de Orde der Vrijmetselaren kan men zich beroepen op drie wijzen van aanpak die echter van ongelijke waarde zijn. Sommige gegevens hebben betrekking op de Obediëntie, meer bepaald het G.O.B., ander feitenmateriaal op Werkplaatsen en ten slotte zijn er de gebeurtenissen waarbij Maçons op het voorplan treden. Al bij al drie duidelijke aksentverschillen bij het benaderen van het verschijnsel Vrijmetselarij.

Aan het duurzaam sociaal gedrag van een Loge als groep dient intussen meer belang gehecht dan aan dat van individuele Maçons. De handelswijze of de houding van de Orde der Vrijmetselaren in haar geheel is ongetwijfeld, van sociologisch standpunt uit, een belangrijker gebeurtenis dan deze van een enkele Loge.

Doch ook hier is te relativieren. Een Obediëntie als het G.O.B. is immers een emanatie van de Loges, van de vergaderde Afgevaardigden van deze Werkplaatsen. Als federatie van Loges ligt het beslissingsrecht in feite bij deze Werkplaatsen, die op hun beurt het niet noodzakelijk onderling eens moeten zijn doch democratische, meer nog specifieke Maçonnieke spelregels volgen. Hetzelfde geldt voor de Loges en hun leden. Een uitdrukking als 'le Maçon libre dans la Loge libre' beantwoordt aan een werkelijkheid.

Trouwens ook in de Maçonnerie is de rol van de opinieleiders niet te onderschatten. Met de uitgedrukte opvattingen van Grootmeesters, Grootredenaars, Achtbare Meesters, vooraanstaande politici die Maçon zijn, ook met deze van sommige Broeders die door de anderen worden beschouwd als bevoegd

in de betrokken aangelegenheden is rekening te houden, vooral om inzicht te krijgen in het proces van de opinievorming. Toch hebben voor ons de door het Grootoosten ingenomen standpunten meer betekenis dan deze welke enkel uitgaan van Loges, laat staan van Maçons. Dat waardeoordeel is nochtans te absoluut. De bekende, in Maçonnerie gespecialiseerde historicus John Bartier schrijft inderdaad dat

«de Maçonnieke uitstraling zich inderdaad minder uit in gemeenschappelijke beslissingen van Loges dan in vrije initiatieven die door hun leden inidividueel of gezamenlijk worden genomen. Vandaar dat soms het sukses van ondernemingen, die organisch geen uitstaans hebben met de Vrijmetselarij, enkel door de ijver van Maçons is te verklaren!»

Waarvan akte, alhoewel het doorgaans moeilijk valt deze onrechtstreekse werking met het nodige feitenmateriaal te illustreren, meer nog er de Maçonnieke betrokkenheid bij te evalueren. Intussen ware het zeker fout de impact van de Vrijmetselarij af te meten aan de door bepaalde Maçons gestelde daden. Hoog oplopen met zekere figuren, die mogelijk de gang van de geschiedenis van dit land hebben beïnvloed, onder de verwijzing naar het feit dat ze Vrijmetselaar waren, heeft weinig zin voor zover niet duidelijk blijkt dat de te memoreren daden door de betrokkene ook enigszins als Maçon of onder de invloed van de Orde werden gesteld. Voor ons is Vrijmetselarij in de eerste plaats een groepsverschijnsel. Vandaar het matig citeren van namen. Trouwens nazaten stellen niet altijd prijs op het geven van ruchtbaarheid aan het lidmaatschap van hun voorouders of familieleden.

Maar de geschiedenis van een groep wordt niet enkel bepaald door een interne dynamiek waarbij het onderscheid is te maken tussen Maçons, Loges en Obediëntie. Ook exogene factoren spelen een rol. Rekening is te houden met het milieu waarin de groep, hier de Orde, evolueert. Dat milieu werkt in op de Vrijmetselarij zoals omgekeerd ook de Maçonnerie daarop invloed uitoefent. Wat deze laatste betreft toont de geschiedenis het actief begaan zijn aan van de Belgische Vrijmetselarij met hetgeen bijdragen kan tot het 'bouwen aan de Tempel der Mensheid'. Dat verwezenlijken van objectieven

stuit wel eens op verweer, lokt soms spanningen uit, gaat gepaard met reageren op deze aktie. In dat verband toont de geschiedenis de veelvuldige konfrontaties aan met de Katholieke Kerk of althans met de Geestelijkheid.

Die spanningen ontstaan vaak uit de konfrontatie van het Maçonniek gedachtengoed met het klerikale. De hier gebrachte historiek toont aan hoe de strekkingen zich polariseren. Daar is enerzijds het verschijnsel Antimaçonnerie en anderzijds dat van het Antiklerikalisme.

In de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij neemt de Antimaçonnerie een belangrijke plaats in. De Antimaçonnerie is bijna permanent aanwezig, zij het met ups and downs. Zij is uit deze geschiedenis niet weg te cijferen, ze zit erin verweven. De Vrijmetselarij wordt er voortdurend mede gekonfronteerd. Het reageren op die aanvallen is niet vreemd aan de oriëntering die de Maçonnieke ideologie ondergaat. Altezamen is deze studie ook deze van 150 Jaar Antimaçonnerie. Deze laatste blijft al die tijd zeker het geheel overschaduwden.

Daarnaast zijn er andere wisselwerkingen met de buitenwereld die leiden tot mentaliteitswijzigingen. Deze zijn vooral aanwijsbaar op het levensbeschouwelijke vlak. Hier wijkt een oorspronkelijk religieuze ingesteldheid voor het open staan voor vrij onderzoek en ondogmatisch denken en ten slotte voor het overwicht van een uitgesproken vrijzinnigheid bij de Broeders van het Grootoosten.

Na deze kanttekeningen nog enkele andere algemene beschouwingen. Eerst de titel van dit werk. Deze *Geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij* is in hoofdzaak deze van '150 Jaar Grootoosten van België'. Vandaar de ondertitel van deze publikatie alhoewel daarin ook andere onderwerpen, die weliswaar daarmee enig verband houden, aan bod komen. De aandacht gaat nochtans bijna uitsluitend naar de in Mannenloges beoefende eerste drie graden, deze van de z.g. 'blauwe Maçonnerie'. Wat niet belet bijzondere thema's te behandelen vanaf het derde boekdeel, o.m. stil te houden bij de toegang van de vrouw tot de Belgische Maçonnerie en bij de kwesties van de hoge graden, de verschillende ritussen, de Obediënties zowel vreemde als Belgische. Vooral vanaf begin 1960 vormt hetgeen men de 'mannelijke Vrijmetselarij' noemt geen homo-

geen geheel meer, het G.O.B. is niet meer de enige Obediëntie zodat het fout ware nog langer vanaf dat jaar de over het G.O.B. beschikbare gegevens, ook deze van de daaronder ressorterende Loges, als representatief voor de Orde te beschouwen.

Tot daar voor wat de titel van de publikatie betreft. Daar is ook het bronnenmateriaal waaruit wordt geciteerd en dat bijna altijd in de Franse taal is gesteld. Die teksten uitsluitend in hun oorspronkelijke taal vermelden zou storend op het geheel inwerken. Vandaar een niet onbelangrijk aantal in het Nederlands vertaalde aanhalingen. Ook verzocht de opdrachtgever ons dit vulgariserend werk niet te overladen met voetnoten, meer nog van deze laatste zonder meer af te zien. Toch ligt het in de bedoeling in een laatste boekdeel een algemene bibliografie en een naamregister te brengen.

Ten slotte is er de structuur van deze bijdrage, haar hoofdstukken en paragrafen. Het G.O.B. vormt als organisatie een duurzaam en bovendien tamelijk stabiel geheel waarin zich in de loop van de tijd veranderingen voltrekken. Deze kunnen zich langzaam, veeleer bijna onopgemerkt voordoen, alsdan staan we voor een evolutie.

Daarnaast leiden gebeurtenissen op bepaalde momenten tot diepgaande veranderingen. In hetgeen volgt is in dit verband sprake van breekpunten. Deze verstoren tijdelijk het voorhanden dynamisch evenwicht dat zich echter herstelt via aanpassing aan de gewijzigde toestand. Deze aanpassing blijkt duidelijk uit de intussen ontstane breuklijn.

Breekpunten, ook uiterst belangrijke gebeurtenissen met de daaraan gekoppelde nawerking, stemmen overeen met de verschillende hoofdstukken van dit boekdeel. Daar een ogenblik bij stilhouden. Met het oprichten van het G.O.B. en vooral met het invoeren van nieuwe statuten en reglementen breekt de Orde van Vrijmetselaren in dit land met het verleden. De relaties van de Obediëntie ten overstaan van de Loges worden gedemokratiseerd in de zin dat hun Afgevaardigden al bij al het Grootoosten uitmaken. Vergaderd vormen zij een soort Maçonniek parlement. Belangrijk als noviteit.

Een tweede breekpunt waardoor de Belgische Vrijmetselarij resoluut in een bepaalde richting evolueert is haar veroorde-

ling einde 1837 door het Belgisch Episkopaat. De gewis reeds aanwezige, doch veeleer latente, antiklerikale tendens neemt hierdoor meer uitgesproken radikale vormen aan. Dat Antiklerikalisme zal de Belgische Vrijmetselarij doorheen haar geschiedenis verder kenmerken. Alleen een afnemend klerikalisme kan dat kenmerk temperen of overbodig maken.

Het volgende breekpunt luidt de politieke faze in de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij in. Wat niet betekent dat voorheen niet aan politiek werd gedaan. Maar na het afschaffen in 1854 van het verbod zich in de Loges met soortgelijke aangelegenheden in te laten, kunnen de Werkplaatsen dit voortaan openlijk doen.

Ander te onderlijnen feit: begin 1872 worden na jarenlange besprekingen de gewijzigde statuten en Reglementen van het G.O.B. goedgekeurd. De Obediëntie verklaart geen dogma's op te leggen. De Belgische Vrijmetselarij werkt niet langer 'ter Ere van de Opperbouwmeester van het Heelal'. De Maçonnieke Precepten worden in die zin ontkerstend. Hetzelfde voor de Ritualen. Tevens schrijft het Grootoosten in zijn vaandel het ijveren voor maatschappelijke vooruitgang.

Het laatste hoofdstuk handelt over de periode 1884-1914, deze onder klerikale regeringen. Enerzijds is de politieke macht van de Belgische Vrijmetselarij aangetast en anderzijds bloeit de Antimaçonnerie meer dan ooit. Tevens gaan stemmen op voor een terugkeer naar Maçonnieke traditie. Getracht wordt deze met progressistische ingesteldheid te verzoenen opdat de Maçonnieke strijd onverminderd, doch met beter uitgestippelde spelregels verder zou kunnen gaan. Dit eerste boekdeel sluit af met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Marcel DE SCHAMPHELEIRE
Antwerpen, 1 juni 1987

Hoofdstuk I

OPRICHTING EN EERSTE JAREN VAN HET GROOTOOSTEN VAN BELGIË

De revolutie van 1830 leidt tot de oprichting van het Grootoosten van België. Van de Statuten en Reglementen van de nieuwe Obediëntie straalt een nieuwe geest uit. Verder wordt het klimaat waarin de werkzaamheden hernemen gunstig beïnvloed door de belangstelling die de Vorst voor de Belgische Maçonnerie opbrengt. Maar ook aan de tegenstand in eigen rangen besteedt dit hoofdstuk de nodige aandacht.

§ I. IN EEN ONAFHANKELIJKE STAAT EEN ZELFSTANDIGE OBEDIËNTIE

Staatskundige structuurwijzigingen impliceren niet dat zich noodzakelijk veranderingen in de Maçonnieke leefwereld voordoet. Het uitroepen van een onafhankelijk België, hetgeen de Maçonnerie hier ten lande sterk beroert, leidt echter tot het vestigen van een zelfstandige Grootmacht. Voor het eerst staan we voor een volwaardige Obediëntie. Inderdaad, in de XVIIIe eeuw was enkel sprake van een Provinciale Grootloge; later ressorteerde diezelfde Vrijmetselarij onder het Grand Orient de France en in 1833 vervangt het G.O.B. uiteindelijk de Grootloge van Bestuur der Zuidelijke Provinciën die werkte onder het Grootoosten der Nederlanden. Met dien verstande dat het G.O.B. volledig autonoom is.

A. BREKEN MET HET HUIS VAN ORANJE

De gebeurtenissen van 1830 stellen gewetensproblemen. De Maçonnerie van dit land heeft een binding met het Huis van Oranje. De toekomstige Koning Willem II werd te Brussel in de A.L. L'Espérance ingewijd; zijn broer Prins Frederik is niemand minder dan de Grootmeester van de Orde. Op zichzelf heeft Vrijmetselarij weliswaar geen uitstaan met politiek doch de op dit gebied sterk gewijzigde situatie werkt in op de gedragingen van de Maçons als burgers van een nieuwe staat.

1. De Maçonnerie gekonfronteerd met de politieke gebeurtenissen

Ware gewetensproblemen stellen zich trouwens reeds tijdens de omwenteling. Zeker in het kamp der revolutionairen. Hetgeen o.a. te illustreren is aan de hand van konfrontaties van Br. Alexander Gendebien, een der leiders van de opstand, met de Prinsen Willem en Frederik. In zijn Mémoires vertelt Br. Gendebien zijn onderhoud op 1 september 1830 te Brussel met Prins Willem, na een bezoek aan de Koning. De Prins stuurt hem het verwijt toe 'vous avez oublié vos devoirs de Frère', hierbij doelend op het feit dat hij niet gewaarschuwd werd voor het naderend gevaar van revolutie.

Enkele dagen later heeft Br. Gendebien op 6 september een onderhoud met Prins Frederik op het Hoofdkwartier te Vilvoorde. Gendebien draagt de driekleurige kokarde, iets waartegen, naar zijn zeggen, Prins Willem geen bezwaar had. De repliek van de Grootmeester:

«Vous comprenez, Frère Gendebien, que, dès l'instant que vous n'avez pas l'intention de m'offenser, je ne dois pas attacher plus d'importance à vos couleurs que je n'en attache aux rubans maçonniques au-dessus du grade de maître.»

In zijn gedenkschriften noteert Gendebien bovendien dat hij op het Nationaal Kongres 'met ineengekrompen hart' het van de troon vervallen verklaren van Koning Willem stemt. Te meer dat Prins Willem, lid zoals Gendebien van de A.L. L'Espérance, hem enkele dagen daarvoor verzocht zich tegen

de uitsluiting van het Huis van Oranje te verzetten. Tot daar de herinneringen van Br. Gendebien. Konsekvent met de door hem aangenomen houding dekte hij reeds in november 1829 zijn Loge 'pour n'être pas en contradiction avec les principes de l'union catholico-libérale'. Niet iedereen is het nochtans met de aangegeven reden eens, sommigen zien de ware oorzaak in een mogelijke rivaliteit met Br. E. Defacqz!

Intussen is er het samengaan van Katholieken en Liberalen. Dat Unionisme laat in de Maçonnerie sporen na. In de door de opstand ontstane verwarde situatie doen zich onverwachte gebeurtenissen voor. Het memoreren waard is zeker de inwijding van de katholiek Félix de Mérode samen met de liberaal Charles Rogier in de A.L. L'Union des Peuples, een losgesprongen Werkplaats die zich vormt in afwachting dat de Brusselse Ateliers hun werkzaamheden hernemen. De inwijding waarvan sprake gaat door in de Tempel van de A.L. Paix et Candeur in november 1830.

Félix de Mérode dekt echter de Orde na het verschijnen in 1832 van de Encykliëk Mirari Vos van Gregorius XVI. Hem volgen andere katholieke Maçons.

2. Loges erkennen niet langer het gezag van Prins Frederik

Met de binding van de Maçonnerie aan het Huis van Oranje zitten meerdere Loges verveeld. Sommige zijn van oordeel dat de nieuwe politieke situatie van aard is om die band definitief te verbreken. Vooral om volgende reden. De Grootmeester Prins Frederik viel als Opperbevelhebber van het leger de hoofdstad aan. Hij ondertekent de beruchte proklamatie aan de bevolking. Hiermede boet hij zijn populariteit in en slaat bij velen de genegenheid die men hem toedroeg om in haat.

Ook Loges stellen zich afwijzend op. Sommige breken met de Grootmeester nog voor het Nationaal Congres op 24 november het Huis van Oranje-Nassau van de Belgische troon vervallen verklaart.

Een Werkplaats die na de omwenteling weinig interne problemen schijnt te kennen, de A.L. Les Vrais Amis de l'Union, reageert opvallend vlug op de gebeurtenissen. Op 26 oktober 1830 verklaart zij, bij algemeenheid van stemmen, niet langer

Prins Frederik als Grootmeester te erkennen. Deze is immers die titel onwaardig. Hij had de legerleiding in handen, hij liet op zijn Broeders schieten, hij heeft gruweldaden van soldaten op de bevolking toegelaten. Deze Brusselse Loge deelt haar beslissing aan de andere Werkplaatsen mede.

Weldra volgen de reacties van de andere Loges. Op 3 november breekt de A.L. La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies (O. Luik) met de Grootmeester. Op 6 december is het de beurt aan de A.L. La Bonne Amitié (O. Namen). Einde december schraapt in Bergen de A.L. La Concorde Prins Frederik als erelid en in juni 1831 is het de beurt aan Prins Willem voor een soortgelijke maatregel.

Naast het afstoten van het Huis van Oranje is er de getoonde belangstelling van de Belgische Koning voor de Maçonnerie. Inderdaad Leopold I laat zich niet onbetuigd. Reeds in december 1831 verleent hij de Vrijmetselarij zijn hoge bescherming, dus enkele maanden nadat hij in juli de grondwettelijke eed aflegt, in feite nog voor het G.O.B. tot stand komt en alvorens de meeste Loges hun werkzaamheden hernemen.

Wanneer de A.L. Les Vrais Amis de l'Union (O. Brussel) ter gelegenheid van het herdenken op 29 april 1832 van haar vijftig jaar bestaan een penning laat slaan en een exemplaar daarvan door een delegatie de Koning laat overhandigen, moedigt deze laatste het hernemen aan van bepaalde taken waarvan de Maçonnerie zich vroeger in het belang van de Natie had gekweten. Ook zet hij de Broeders aan 'à développer dans les Ateliers l'amour de la patrie et l'esprit public.'

B. HET GROOTOOSTEN NEEMT DE PLAATS IN VAN DE GROOTLOGE VAN BESTUUR

Achtereenvolgens hier te behandelen: de mutatie van de Grootloge van Bestuur in G.O.B. en de daarop volgende installatie van de nieuwe Obediëntie die, het dient gezegd, in vrij moeilijke omstandigheden start zonder dat haar leefbaarheid echter in gevaar komt.

1. Oprichting van het G.O.B.

De A.L. Les Vrais Amis de l'Union is niet alleen de eerste Loge die breekt met Prins Frederik, zij denkt bovendien aan het vestigen van een nieuwe Grootmacht. Reeds op 10 januari 1831 belegt zij met die bedoeling een vergadering met de afgevaardigden van de 3 andere Brusselse Loges. Die poging is voorbarig. Trouwens zonder het samenroepen van de Grootloge van Bestuur der Zuidelijke Provinciën kan de operatie niet op regelmatige wijze verlopen. Op 27 juli volgt ditmaal een uitnodiging aan alle Loges. Nochtans belet het hememen van de vijandelijkheden met Nederland dat die vergadering door gaat.

Bovendien blijft de situatie in verschillende Loges verward zodat ze niet eens hun werkzaamheden hememen en de A.L. Les Vrais Amis de l'Union niet verder aandringt. Echter met dien verstande dat Broeders van deze laatste Loge samen met Maçons uit de 3 andere Werkplaatsen, die nog met moeilijkheden kampen, zich regelmatig treffen in een tweetal koffiehuisen. Van deze vriendenkring die zich 'Rencontre Maçonnique' noemt gaat op 16 oktober 1832 een tot alle Maçons gerichte tekenplank uit. Deze verduidelijkt de akelige toestand waarin de Belgische Vrijmetselarij zich bevindt en stelt de vraag

'Onze kolommen zijn neergehaald, de kubieksteen zweet water en bloed, is de Tempel echter vernield?'

Intussen gaat men volgens diezelfde Broeders de weg van de onregelmatigheid op door het stichten van de Loge L'Union des Peuples. Maar er is erger. Daar is ook de vraag wie het onderwijs in handen neemt. Dat zijn zeker niet de Maçons.

'We hebben onze plaats laten innemen door lieden die onze medeburgers zullen leren de kinderen van de Weduwe te vervloeken.'

Bovendien is er de Pauselijke veroordeling, de Encycliek Mirari Vos. Volgt een oproep om een einde te stellen aan de lange inaktiviteit:

'Het is volle middag! Herneem uw werkzaamheden. In naam van het meest heilige.'

Tot daar een uittreksel uit de oproep die de Eerste Grootopziener, Br. Defrenne, voegt bij de plank waarmede hij de Offi-

cieren Dignitarissen van de Grootloge van Bestuur uitnodigt op een vergadering die op 24 oktober 1832 doorgaat in het vooruitzicht een Grootoosten op te richten. Op de 22 uitgenodigden geven 9 hieraan gevolg. Hoofdzaak blijft het hernemen van de werkzaamheden van het Grootkomitee in aanwezigheid van de 2 Grootopzieners en van de Grootredenaar. Men beslist tot het samenroepen van de Grootloge van Bestuur en intussen een kommissie van 5 personen te gelasten met het voorbereiden van een ontwerp van Statuten.

De geplande zitting met de Afgevaardigden van de Loges gaat door op 21 november 1832. De opkomst is echter gering. Hetgeen zich in Antwerpen afspeelt is daar waarschijnlijk niet vreemd aan, aldus de verzamelde Broeders. Vandaar het uitstellen van te nemen beslissingen.

Een nieuwe zitting is voorzien voor 16 januari 1833. Hierop besluiten de aanwezigen bij algemeenheid van stemmen de Grootloge van Bestuur om te vormen in Grand Orient de la Belgique en daar op 23 februari een bijzondere feestzitting aan te wijden. Hierop zou ook het projekt van Statuten en Reglementen worden besproken. Bij geheime stemming volgt het aanduiden van de 5 met de definitieve redactie gelaste personen.

Is 16 januari 1833 de stichtingsdatum van het G.O.B.? Te noteren dat amper een tiental Broeders al de beslissingen nemen. Naast Br. Defrenne zijn 4 Grootofficieren-dignitarissen aanwezig alsmede een Afgevaardigde van elk van volgende Loges: Les Vrais Amis de l'Union (O. Brussel), Les Amis Philanthropes (O. Brussel), Les Frères Réunis (O. Doornik), La Concorde (O. Bergen) en La Constance (O. Leuven).

De officiële zitting, die men ook stichtingsplechtigheid van het Grootoosten noemt, gaat door op 23 februari in de tempel van de A.L. Les Amis Philanthropes. De brochure die daarover verslag uitbrengt draagt de bevreemdende titel van *Pompe inaugurale du Temple du Grand Orient de la Belgique*. Die titel is natuurlijk misleidend. In feite gaat het om de officiële installatie van de Obediëntie en niet enkel over de inwijding van haar tempel. Men doet alsof er geen nieuwe Grootmacht wordt opgericht en enkel de gewezen Grootloge van Bestuur van naam verandert. Een taktiek om mogelijke betwisting van de

wettelijkheid van het opgerichte Grootoosten uit de weg te gaan.

Eerste Grootopziener Defrenne, bij gebrek aan Grootmeester het hoogste gezag, onderlijnt in zijn toespraak de noodzaak en de wettelijkheid van de genomen maatregelen. Nieuwe Loges vragen een konstitutiebrieven en het ware ongerijmd deze te verlenen in naam van het Grootoosten van het Koninkrijk der Nederlanden. In feite, aldus de redenering, was dat Grootoosten een fictie en beantwoordden de 2 Grootloges van Bestuur, de ene van de Noordelijke en de andere van de Zuidelijke Provinciën, aan de werkelijkheid en oefende elke Grootloge haar soevereiniteit uit over haar rechtsgebied. Hetgeen thans na de afscheiding van België meer dan ooit geschiedt. Vandaar de op 16 januari genomen beslissing:

«Que l'ancienne Grande Loge d'Administration des Provinces Méridionales se constituait Grand Orient de la Belgique et qu'aujourd'hui son temple serait inauguré.»

Het voorstel van Statuten wordt door de vergadering aangenomen. Een weinig overhaast. Wat het Reglement betreft daarover moet een volgende bijeenkomst beslissen. Hetzelfde geldt voor de verkiezing van de Grootofficieren.

Op het banket, volgend op de zitting, gaat men over tot het uitdelen van een door Br. Jouvenel voor de gelegenheid ontworpen gedenkpenning. De eerste heilwens gaat naar de Koning, beschermer van de Maçonnieke Orde, alsmede naar de Koningin en verder naar de Belgische Natie 'qui fonde sur leur dynastie l'espoir de sa prospérité'.

Tot daar de plechtigheid waarop 13 Loges zijn vertegenwoordigd.

2. *Het G.O.B. start in moeilijke omstandigheden*

Op het ogenblik dat het G.O.B. wordt opgericht hebben nog niet alle Loges, die onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden bestonden, hun werkzaamheden hernomen. Er is meer, vooral wegens onenigheid tussen Orangisten en Revolutionairen start de nieuwe Obediëntie in een alles behalve gunstig klimaat.

Het Orangisme remt op twee wijzen het zich herontplooiën

af van de Vrijmetselarij. Enerzijds leidt de onenigheid tot het in de verstrooiing gaan of het tijdelijk opschorten van de werkzaamheden en anderzijds zijn er Werkplaatsen die resoluut de toer opgaan van het Orangisme en het G.O.B. zonder meer afstoten.

Dat de gebeurtenissen van 1830 verdeeldheid in de Belgische Maçonnerie met zich mede brengen illustreren we aan de hand van het Antwerpse voorbeeld.

De revolutie van 1830 en het uitroepen van een onafhankelijke Staat veroorzaken in de Metropool het abrupt stopzetten van elke Maçonnieke activiteit. Ernstige moeilijkheden doen zich inderdaad voor zowel in de A.L. Les Amis du Commerce als in de A.L. Les Amis Sincères du Roi et de la Patrie.

Alleen reeds de naam van deze laatste Werkplaats is tekenend voor haar verknochtheid aan Koning Willem. Niemand minder dan Generaal Chassé, plaatselijk kommandant en verdediger van de Citadel, was Achtebare Meester van Eer van deze Loge. Onder haar oprichters telde zij Majoor Van der Smissen die bij de bevrijding van de stad militair gouverneur wordt doch zich achteraf ontpopt als leider van de orangistische samenzwering van 25 mei 1831. Hetgeen vooral de toekomst van deze Militaire Loge ernstig in gevaar brengt is het feit dat na de overgave van de Citadel de meeste leden de stad verlaten zodat het bijna uitgesloten is de Maçonnieke werkzaamheden te hervatten.

Met de andere Loge Les Amis du Commerce is het zeker niet beter gesteld. Daar staan orangisten tegenover revolutionairen. Waar deze Werkplaats zich op het eerste gezicht zou kunnen verheugen in het feit onder haar leden de grote figuur van de opstand en van de bevrijding van de stad te tellen, sorteert de aanwezigheid van Br. Frans Van den Herreweghe in die Loge veeleer een averechts effect. Inderdaad, de Achtebare Meester van deze Werkplaats, Br. Josson, steekt zijn orangistische gevoelens onder stoelen noch banken. Andere leden behoren tot het verzekeringswezen, de groothandel of de buitenlandse handel en delen zijn opvattingen. De zakelijke belangen van deze Broeders zijn nauw verbonden aan de vereniging van onze gewesten met Nederland. Op 13 januari 1831 houdt dit Atelier nog een zitting, beslist voorlopig af te zien van ver-

dere samenkomsten en gaat over tot de benoeming van een commissie van 7 Broeders gelast met het bewaren van archieven en meubilair, ook met het afsluiten van de rekeningen.

Uiteindelijk zal het hememen van de werkzaamheden in het Oosten Antwerpen van de zijde van de Militaire Loge komen, nadat deze op 10 oktober 1832 haar naam Les Amis Sincères du Roi et de la Patrie, die ze beschouwt als een 'titre d'adulation, peu conforme aux Lois de la Maçonnerie' omvormt in La Persévérance.

Niet alleen in Antwerpen ook in Brussel laat de toestand te wensen over. Bij de A.L. Les Amis Philanthropes vermindert het ledenbestand van 1830 tot 1832 met 30 Broeders op een totaal van 98. Ook de assiduiteit van de overblijvende leden baart zorgen.

De A.L. Paix et Candeur overweegt een rustende Loge te worden. De toestand is niet beter bij de A.L. L'Espérance. Zij telde meerdere ambtenaren en militairen, in dienst van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, die intussen voor het lidmaatschap van deze Loge bedankten.

Alleen Les Vrais Amis de l'Union werkt in de hoofdstad op normale wijze. Die Werkplaats viert trouwens op waardige wijze op 29 april 1832 haar vijftigjarig bestaan.

Wat Luik en Verviers betreft aldaar veroorzaakt het orangisme een splitsing in de Loges. Alhoewel de Luikse Loge een van de eerste is om Prins Frederik van het Grootmeesterschap vervallen te verklaren, ontwikkelt zich in haar schoot vrij spoedig een orangistische tegenstroom die het in 1833 opgerichte G.O.B. niet erkent. Met amper een stem verschil is deze groep echter in de minderheid. Daartegenover staat dat tot deze oppositie de Achtebare Meester, Br. Anciaux, de meeste bestuursleden alsmede verschillende gezaghebbende leden behoren.

De andere fractie, deze die over een nipte meerderheid beschikt, sluit aan bij het G.O.B. Op 18 augustus neemt de Obediëntie deze groep onder haar bescherming. Deze laatste dringt zich op. De betrokken groep gebruikt immers de lokalen waarvan een lid van de oppositie eigenaar is. Dat lid dreigt niet alleen met een proces, hij spant er een in.

Dank zij die meerderheidsgroep blijft de A.L. La Parfaite

Intelligence et l'Etoile Réunies regulier. Wat het verder aantrekken van militairen medebrengt. Uiteindelijk komt het in 1836 of begin 1837 tot een verzoening tussen beide groepen. Daar ontstaan echter meningsverschillen van de Loge met het G.O.B., wat tot een afscheiding van de Luikse Werkplaats zal leiden.

Analoge moeilijkheden als in Luik doen zich ook in Verviers voor. De Loge Les Philadelphes herneemt aldaar haar werkzaamheden na het oprichten van het G.O.B. zodat zich de vraag van toetreding tot de nieuwe Obediëntie stelt. Een bijzonder daartoe aangestelde kommissie rapporteert daarover op 20 december 1834. Het advies heeft ongetwijfeld een orangistische inslag. Het verwerpt de opheffing van de Grootloge van Bestuur meer nog 'la chaîne qui les unit ne pouvant être rompue, quel que soit le gouvernement qui régisse le pays.'

Vier dagen later verwerpt de Loge de toetreding tot het G.O.B. met 22 zwarte bollen tegen 20 witte. Een nieuwe stemming verandert niets aan dat afstoten. 18 Broeders nemen ontslag, 7 anderen volgen. In een aan de Zusterloges gerichte omzendbrief deelt de A.L. Les Philadelphes haar beslissing mede niet de door het G.O.B. gepleegde 'usurpation de pouvoir' te erkennen.

3. Voorlopige Balans van de Reakties van de Loges

In een notedop ziehier de gevolgen van de september-revolutie voor wat op dat ogenblik de nog actief zijnde Loges betreft. Eerste vaststelling, ruim een derde van de op het Tableau ingeschreven Loges gaat in ruste. Iets minder dan een ander derde van het aantal treedt niet toe tot het G.O.B. hetzij omdat die Loges het Grootoosten der Nederlanden trouw blijven, hetzij omdat die Werkplaatsen een met het G.O.B. rivaliserende Grootmacht oprichten.

Het sterk geslonken aantal overblijvende Loges, iets meer dan een derde van de oorspronkelijke groep, schaart zich onder het banier van het G.O.B. Dat laatste derde zal evenwel spoedig aangroeien dank zij het oprichten van de kolommen van nieuwe Loges, in hoofdzaak militaire.

Doch terug naar de eerste groep, deze van de Loges die

hun lichten uitdoven na de onafhankelijkheidsverklaring, vaak wegens verdeeldheid tussen orangisten en revolutionairen maar ook wegens de talrijke leden, hetzij ambtenaren of militairen, die zich achter de Moerdijk terugtrekken. Van de Oostendse Loge Les Trois Niveaux is bekend dat ze er oorspronkelijk aan denkt Prins Frederik trouw te blijven. Zij leidt echter het bestaan van een losgesprongen Loge maar verdwijnt in 1836. De Leuvense Loge Les Disciples de Salomon is daarentegen in slaap vanaf februari 1831. Ook L'Amitié (O. Kortrijk) gaat diezelfde weg op. Hetzelfde geldt voor La Réunion des Amis du Nord (O. Brugge), echter met dien verstande dat men in 1837 een poging waagt om de kolommen terug op te richten.

Het insluimeren van de Antwerpse Loge Les Amis du Commerce kwam reeds ter sprake. Andere Loges die de revolutie niet overleven zijn La Concorde (O. Mechelen), L'Indivisible (O. Spa), La Constance (O. Menen), L'Aurore (O. Oudenaarde) en La Persévérance (O. Ieper).

De tweede vernoemde groep is deze van sommige Werkplaatsen die actief blijven zonder bij het G.O.B. aan te sluiten. Daar zijn enerzijds deze die zich tot Prins Frederik wenden met verzoek tot de Hollandse Obediëntie te mogen behoren. Het betreft in de eerste plaats de Gentse Loges Le Septentrion en Les Vrais Amis waaraan zich vrij spoedig de heropgerichte La Félicité Bienfaisante toevoegt. In het Oosten Sint-Niklaas doet L'Aménité een soortgelijke aanvraag. Verder is er de in het Oosten Luxemburg gevestigde Werkplaats Les Enfants de la Concorde Fortifiée. Deze scheidt zich voorlopig niet af van het Grootoosten der Nederlanden. In 1844 stelt ze zich echter zelfstandig op en voegt aan haar titel 'Loge Centrale du Grand Duché de Luxembourg' toe. Ten slotte is er de te Roermond gevestigde A.L. La Liberté Constante die tot het neerhalen van haar kolommen in 1838 onder de Hollandse Grootmacht ressorteert.

Tot de tweede groep behoren ook de Loges die in 1838 de Fédération Maçonique Belge, een tegenhanger van het G.O.B., zullen oprichten. Dit initiatief gaat uit van de Luikse Loge La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies en van de in het Oosten Verviers werkzame Les Philadelphes. Waar deze

laatste van meet af aan weigert tot het G.O.B. toe te treden
verlaat de Luikse Werkplaats deze Obediëntie pas wanneer ze
er niet in slaagt de Statuten en Reglementen van deze Groot-
macht te wijzigen.

Nog even stilhouden bij de derde groep. Amper een tiental
Loges scharen zich in feite onder de Obediëntie van het
G.O.B. Dit geschiedt spontaan bij de Brusselse Loges Les
Vrais Amis de l'Union, Les Amis Philanthropes, Le Paix et la
Candeur. Ook L'Espérance treedt toe. In Antwerpen werkt de
A.L. La Persévérance die van naam veranderde en vroeger Les
Amis Sincères du Roi et de la Patrie heette.

Met enige vertraging treden La Constance (O. Leuven) en
La Bonne Amitié (O. Namen) toe. Wat de Doornikse Loge Les
Frères Réunis betreft, deze neemt een vrij wispelturige hou-
ding aan. Zij is op de stichtingsvergadering van het G.O.B.
vertegenwoordigd, scheidde zich vrij spoedig af wegens een
diskussie over de Statuten om daarna, voorlopig althans, de
Obediëntie opnieuw te vervoegen. La Concorde (O. Bergen),
Loge die later haar naam in La Parfaite Union wijzigt, stelt
minder problemen en plaatst zich van meet af aan onder het ge-
zag van het G.O.B. Als laatste Loge uit de groep is La Sim-
plicité (O. Venlo) te vernoemen. Eerst na de goedkeuring in
1839 van het Verdrag der XXIV Artikelen behoort haar
Oosten niet langer tot Belgisch Grondgebied en komt La Sim-
plicité niet meer voor op het Tableau van het G.O.B.

TABEL NA HET OPRICHTEN VAN HET G.O.B.

*Inventaris van hoe de Loges, die voorheen voorkwamen op
het Tableau van de Grootloge van Bestuur der Zuidelijke Pro-
vinciën, reageren op de nieuwe situatie of op de nieuwe Obe-
diëntie.*

a) Werken onder het G.O.B.

1. Les Vrais Amis de l'Union (O. Brussel)
2. Les Amis Philanthropes (O. Brussel)
3. La Concorde (O. Bergen)

4. La Paix et la Candeur (O. Brussel)
5. La Persévérance (O. Antwerpen)
6. La Simplicité (O. Venlo)
7. L'Espérance (O. Brussel)
8. La Constance (O. Leuven)
9. La Bonne Amitié (O. Namen)
10. Les Frères Réunis (O. Doornik)

b) Staken na 1830 vrij spoedig hun aktiviteit

1. Les Trois Niveaux (O. Oostende)
2. Les Disciples de Salomon (O. Leuven)
3. L'Amitié (O. Kortrijk)
4. La Réunion des Amis du Nord (O. Brugge)
5. Les Amis du Commerce (O. Antwerpen)
6. La Concorde (O. Mechelen)
7. L'Indivisible (O. Spa)
8. La Constance (O. Menen)
9. La Persévérance (O. Ieper)
10. L'Aurore (O. Oudenaarde)

c) Plaatsen zich onder het Grootoosten der Nederlanden

1. Le Septentrion (O. Gent)
2. Les Vrais Amis (O. Gent)
3. L'Aménité (O. Sint-Niklaas)
4. La Liberté Constante (O. Roermond)
5. Les Enfants la Concorde Fortifiée (O. Luxemburg)

d) Stichten in 1838 La Fédération Maçonnique Belge

1. La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies (O. Luik)
2. Les Philadelphes (O. Verviers)

Tabel I vat hetgeen vooraf gaat samen. De levensvatbaarheid
van de Belgische Vrijmetselarij is aangetast, ook haar eenheid
gaat teloor. Een steuntje zou het G.O.B. ten goede komen. Die
gelegenheid doet zich voor.

§ II. LEOPOLD I EN DE BELGISCHE VRIJMETSSELARIJ

De eerste koning der Belgen was Maçon en als dusdanig heeft hij in zekere mate bijgedragen tot de heropbloei van de Belgische Vrijmetselarij tijdens de jaren die volgen op zijn troonsbestijging.

A. DE KONING ZIET HET BELANG IN VAN DE MAÇONNERIE

Leopold I is niet enkel Maçon, als Koning ziet hij bovendien het belang in de Maçonnerie aan zijn zijde te krijgen. Twee te onderscheiden onderwerpen.

1. *Maçon*

Omtrent Koning Leopold I werd destijds een Maçonnieke legende opgebouwd. In Engeland zou hij een van de Groot-officieren Dignitarissen van de Verenigde Grootloge zijn geweest, meer bepaald onder het Grootmeesterschap van de Hertog van Sussex. Men preciseert soms door de Koning de kwalifikatie van gewezen Eerste Grootopziener toe te kennen. Nog in 1854 sluit de Grootmeester a.i., Br. Th. Verhaegen, bij dit sprookje aan waar hij in juni tijdens de tafelwerkzaamheden van het G.O.B. het eerste vuur bij de eerste heildronk uitbrengt op de Koning, die 'a reçu l'initiation dans l'une des principales Loges de l'Allemagne, et longtemps il a dirigé l'une des colonnes de la Loge mère d'Angleterre. Au Roi-Maçon!'

Ook zou de Koning volgens sommigen met de hoge graden zijn bekleed; hij zou dertigste, meer bepaald Ridder Kadosch, zijn. Vandaar dat op het standbeeld van Koning Leopold I, dat zich in de lokalen aan de Peterseliestraat bevindt, de Vorst getooid is met het lint van vernoemde graad. Aldus een door de A.L. Les Amis Philanthropes op 15 april 1878 genomen beslissing. Inderdaad, wanneer Br. Geefs deze Werk-

plaats een kopie aanbiedt van het beeld waarvan het origineel zich toen in de Cercle Artistique in Antwerpen bevond, gaan de Broeders daarop in, echter onder het uitdrukkelijk beding dat Br. Geefs dat beeld ook zou voorzien met het cordon van de dertigste graad. Een retouche op kosten van de Werkplaats, een lichte wijziging waardoor de legende meer vorm en gestalte krijgt...

Maar dat Koning Leopold I Vrijmetselaar was trekken vandaag nog weinigen in twijfel. Hij wordt in 1813 opgenomen in de Zwitserse Loge Zur Hoffnung (O. Bern). Zijn toetreden tot de Orde geschiedt nochtans in bijzondere omstandigheden. Op 6 oktober verleent vernoemde Werkplaats haar lid Br. de Schifferli, geneesheer verbonden aan het hof van de Russische Keizer Alexander I, de toelating de Prins van Saxen-Coburg in te wijden. Leopold dient op dat ogenblik als generaal in het Russisch leger. Op 1 december volgt de instemming tot het verlenen van de tweede en derde graden. Bekleed met de titel van Ridder Rozenkruiser was het Br. de Schifferli destijds mogelijk tot het inwijden in de blauwe graden over te gaan.

2. *Rekent op de steun van de Maçonnerie*

Tijdens de eerste jaren van zijn regering hecht Leopold I belang aan een hem gunstig gezinde Maçonnerie. Of hij al dan niet de macht van de Orde op dat ogenblik overschat laten we in het midden. Toch behoort een niet onbelangrijk aantal Maçons tot het leger, ook reeds onder het Hollands Bewind, en op die militairen moet de Vorst kunnen rekenen. Trouwens ook onder de overige Maçons zijn er die een waardevolle invloed op het nieuwe staatsbestel kunnen uitoefenen. Voor Leopold I is de Vrijmetselarij bij het verstevigen van zijn machtspositie geen te verwaarlozen faktor.

Weldra wordt Br. Defrenne als Eerste Grootopziener van de Grootloge van Bestuur, dus als voorlopig hoogste gezag van de Orde hier ten lande, door de Koning ontvangen. Br. Defrenne is tevens Achtbare Meester van de A.L. Les Amis Philanthropes en tijdens de zitting van 14 juli 1832 brengt hij over dit bezoek verslag uit, er op wijzend

'qu'il a été reçu très favorablement et que probablement un

illustre personnage sera investi des fonctions de Grand Maître'.

Heeft Defrenne de Koning het Grootmeesterschap aangeboden? Br. Lartigue heeft het, in zijn geschiedenis van de Loge waarvan sprake, niet over een beroemd personnage doch over de Koning zelf die, aldus Defrenne 'lui a laissé entendre que, le cas échéant, il pourrait accepter les fonctions de la Grande Maîtrise'.

Dit laatste blijkt nochtans een overhaaste konklusie. Echter wel te onderlijnen is het verlenen door de Koning van zijn hoge bescherming aan de Orde, zodat op 23 februari 1833, tijdens de oprichtingsplechtigheid van het G.O.B. Br. Defrenne in zijn gelegenheidstoespraak zonder meer verklaart:

'notre monarque, maçon lui-même, voit avec satisfaction nos travaux atteindre, sous ses auspices, le haut degré de splendeur dont ils sont susceptibles.'

Verder haalt hij de ontvangst aan van een door de Koning tot hem gerichte brief waarin de Vorst zijn positieve ingesteldheid ten overstaan van de Maçonnerie betuigt en waaraan hij een gift van 500 Florijn ten bate van behoeftige Maçons voegt. Ook tijdens het banket komt Br. Defrenne terug op deze financiële steun waarbij 'la bienfaisance du roi... se soit associée à la nôtre...'

Nog een paar bedenkingen alvorens deze rubriek af te sluiten. Waar de Maçonnerie in het leven van de Vorst geen noemenswaardige rol speelt, heeft ze aan enkele van de Koning uitgaande stimulanten heel wat te danken. Op 21 juli 1831 legt Leopold I de grondwettelijke eed af en reeds op 27 december wordt in de A.L. Les Amis Philanthropes een brief voorgelezen die uitgaat van Les Vrais Amis de l'Union en

'qui informe des excellents sentiments manifestés par le roi Léopold en faveur des temples élevés à la Maçonnerie en Belgique'.

Maar wanneer de Orde niet langer aan de verwachtingen van de Vorst beantwoordt, meer bepaald de Loges zijn unionistische politiek in de weg staan, komt aan de effectieve steun van Leopold I een einde. Doch voor het ogenblik zijn enkel de eerste jaren na de troonsbestijging aan de orde.

Wat de levensbeschouwelijke opvattingen van de Koning

betreft, Leopold I is protestant, meer bepaald Lutheraan. Om strategische redenen onderhoudt hij echter blijvende goede relaties met de Katholieke Kerk en haar geestelijkheid, in die mate zelfs dat aldaar de hoop ontstaat de Koning te bekeren, ten minste op zijn sterfbed. Ijdele hoop.

B. GEDURENDE ENKELE JAREN VOLGT DE VORST DE MAÇONNERIE OP DE VOET

Tijdens de eerste jaren van zijn bewind verliest Leopold I de Maçonnerie niet uit het oog. Trouwens zowel zijn adjudant, generaal Prisse, als zijn kapelaan, dominee Jenkins, behoren tot de Orde.

Die belangstelling brengt met zich vooral mede dat veel militairen tot de Maçonnerie toetreden en overgegaan wordt tot het oprichten van de kolommen van Militaire Loges.

1. *Heropbloei van de Orde via Militaire Loges*

Nog voor het G.O.B. tot stand komt denken militairen aan het hernemen van hun Maçonnieke werkzaamheden. De Broeders behorende tot de Eerste Legerdivisie zijn de eersten om in die zin een initiatief te nemen zodat begin 1832 in Brussel de A.L. Les Amis de l'Ordre ontstaat en deze de Opperraad om een Konstitutiebrief verzoekt. Bovendien stuurt zij haar afgevaardigden op de installatieplechtigheid van het G.O.B. Die Loge is slechts voorlopig in Brussel werkzaam, zij zal de Eerste Divisie volgen, dus andere Oostens aandoen om vanaf 1839 opnieuw actief te zijn in de hoofdstad.

Vanaf juni 1831 is in Namen de A.L. La Bonne Amitié welvarend dank zij de toevloed van militairen. Maar wanneer een gevaar wordt gezien in de mogelijkheid dat die Broeders de leiding overnemen ontstaan moeilijkheden. Uiteindelijk scheiden de militairen zich af en vormen in 1834 de A.L. Les Défenseurs de Léopold et de la Patrie. Die uitzwerming verzwakt ten zeerste La Bonne Amitié.

In andere Oostens is het militair element enkel sterk vertegenwoordigd. Dit is bij de Antwerpse Loge La Persévérance het geval. Begin 1839 bestaat die Werkplaats, die negentig le-

den telt, voor de helft uit militairen. Het achtbaarmeesterschap van Br. Mathieu Brialmont, plaatselijk kommandant, is waarschijnlijk niet vreemd aan deze sterke vertegenwoordiging.

Het lijdt geen twijfel de heropleving van de Belgische Maçonnerie is grotendeels te wijten aan het toetreden van personen die tot de legerleiding behoren.

De door de Koning aan de Belgische Vrijmetselarij verleende bescherming is daar niet vreemd aan. Tot 1839, het jaar van het tekenen met Nederland van het Verdrag der XXIV Artikelen bevindt het leger zich in staat van oorlog. Naast het niet denkbeeldig buitenlands gevaar zijn er in het land zelf de haarden van orangisme. De Koning moet op zijn leger kunnen rekenen, vooral op de Maçons die er deel van uitmaken. Vandaar de verleende hoge bescherming, die op haar beurt het ontstaan van Militaire Loges bevordert.

Waar op de Stichtingsplechtigheid van het G.O.B. amper 12 Loges uit de Hollandse periode vertegenwoordigd zijn, meldt een in februari 1836 verstuurd omzendbrief de oprichting van 3 nieuwe Loges. In feite gaat het om Militaire Loges. Deze van Les Frères Réunis, in het Oosten van de 3° Legerdivisie, is alsdan in Bergen gevestigd. Zij staat geregistreerd onder nummer 13.

Nummer 14 is de A.L. Le Bouclier Belge, Oosten 4° Regiment, gekaseneerd in Hasselt.

Ook nummer 15 de Mechelse Loge La Régénération is bijna uitsluitend uit militairen samengesteld.

In juni 1836 worden de kolommen opgericht van L'Union Militaire in het Oosten Kamp van Beverlo. Op een bepaald ogenblik verwacht die Loge zelfs het bezoek van Zijne Majesteit maar die wens gaat niet in vervulling.

Daar is ook Gent, de burcht van het Orangisme, het Oosten met drie uitgesproken orangistische Werkplaatsen. In mei 1837 komt aldaar onder de titel La Fidélité een Loge tot stand waarin het militair element overweegt.

2. Keuze van de Grootmeester

Bij het kiezen van de eerste Grootmeester Nationaal van het G.O.B. speelt de Koning een zekere rol. Voor Leopold I is die

aanduiding niet van alle belang ontbloomt, zij laat hem niet onverschillig. Een ogenblik is zelfs sprake van een binding van de Orde aan de Troon, hetgeen bij een traditie zou aansluiten. Wij weten niet hoe de Vorst en zijn gebeurlijke raadgevers daarop reageren. Trouwens het genomen initiatief gaat uit van Br. Defrenne die zeker niet handelt in naam van de Belgische Maçonnerie.

Voorlopig neemt men inzake het aanduiden van een Grootmeester geen beslissing. Een zaak is zeker, het komt erop aan een belangrijke personaliteit aan te duiden. Intussen gaan, na de eerste zitting die volgt op de stichtingsvergadering van het G.O.B., op 13 mei 1833 de Afgevaardigden van de Loges reeds over tot het benoemen van de andere Grootofficieren-Dignitarissen, met dien verstande dat nieuwe verkiezingen op 1 maart 1834 zouden volgen.

Br. Defrenne blijft Eerste Grootopziener en, in afwachting van het aanstellen van een Grootmeester, staat hij aan het hoofd van de Orde. De plechtige aanstelling van de leiding gaat door op 1 juni 1833.

Luidens de zitting van 1 maart 1834 volgt Br. Théodore Verhaegen als tijdelijk hoofd van de Orde. Br. Defrenne op, steeds in afwachting van het aanduiden van een Grootmeester. Bij dit laatste is de invloed van Leopold I aanwijsbaar.

Inderdaad wanneer op 31 januari 1834 Br. Trump verslag uitbrengt over het aanstellen van een Grootmeester-Nationaal en namens de daartoe gevormde commissie Br. Gendebien voorstelt, kandidatuur die de algemene instemming van de commissie wegdraagt, laat de Koning zich niet onbetuigd. Br. A. Gendebien bezit een revolutionair karakter, lijkt de Vorst ongeschikt. Deze laatste wendt de nodige invloed aan opdat aan het voorstel geen gunstig gevolg worde voorbehouden.

Dan maar zoeken naar een andere kandidaat. Men meent die te onderkennen in de Voorzitter van de Kamer van Volle vertegenwoordigers, Br. Th. Fallon, tevens Achtbare Meester van de Naamse Loge La Bonne Amitié. Maar de betrokken gaat op dat voorstel niet in.

Uiteindelijk stelt het Grootkomitee Baron de Stassart v. De Vergadering van het G.O.B. neemt die kandidatuur niet algemeenheid van stemmen aan. Leopold I drukt zijn tevreden

heid uit door 1000 F in de kas voor de goede werken van het G.O.B. te storten. De Broeders de Stassart en Defrenne worden op hun verzoek op het Koninklijk Paleis ontvangen. Wat de installatie van de Grootmeester betreft deze gaat door in mei 1835. Te dezer gelegenheid voorziet het G.O.B. het slagen van een herinneringspenning, het werk van Br. A. Jouvenel.

En de rol van de Vorst in de keuze van de Grootmeester? Later zal Baron de Stassart in een briefwisseling met Mgr. Van Bommel duidelijk de koninklijke tussenkomst vermelden. Na de afscheiding van ons land van Holland bestond, aldus de Stassart, het gevaar dat zowel het 'republikaans' als het orangisme zich van de Orde meester zouden maken:

«C'est ce qui explique pourquoi notre Monarque si sage, si mesuré dans toute sa conduite a désiré que j'acceptasse le titre de Grand Maître qui m'était offert...»

Die benoeming schijnt het imago van de Belgische Vrijmetselarij ten goede te komen. Zij die de Orde geen warm hart toedragen zitten verveeld met de aanstelling van een algemeen gewaardeerde persoonlijkheid aan het hoofd van de Obediëntie. Uit de in 1838 te Roeselare verschenen publikatie *De Franc-maçons van in hunne Opkomst tot op deze Tegenwoordigen Tijd* volgend citaat. Die verkiezing

'baerde eene hevige ongerustheijd onder de welpynzende, omdat het gezag en den goeden naem van deezen heer als voorstaender der vrijheijd van België konde tot aanlokkel dienen om andere te verleyden'.

§ III. DE GEEST VAN DE NIEUWE STATUTEN EN REGLEMENTEN

De Statuten en Reglementen die het G.O.B. bij zijn oprichting aanneemt verschillen gevoelig van deze van de gewezen Grootloge van Bestuur der Zuidelijke Provinciën. Zoals de Belgische Grondwet op het stuk van aan de burgers verleende vrijheden op dat ogenblik tot een van de meest vooruitstrevende behoort, stellen de Broeders in een soortgelijke geest de Statuten en Reglementen van het G.O.B. op.

De vroeger door de Grootmeester uitgeoefende autokratie valt weg en maakt plaats voor meer democratische structuren. Ook geen binding meer met het Koninklijk Huis.

A. GEEN BINDING MEER MET HET KONINKLIJK HUIS

De nieuwe Obediëntie geniet van de hoge bescherming van de Koning zonder afhankelijk te zijn van het Staatshoofd of van een der leden van zijn familie.

1. In tegenstelling met vorige situatie

Onder de Franse Overheersing plaatst Napoleon zijn broer Joseph Bonaparte aan het hoofd van het Grand Orient de Franse waaronder alsdan de Belgische Vrijmetselarij ressorteert. Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden komt de zoon van Willem I aan de leiding van de Orde. Prins Frederik heeft het Grootmeesterschap in Nederland uitgeoefend van 1816 tot zijn dood in 1881. 65 jaar lang! Voor wat België betreft aanvaardt hij, op 16 maart 1818, bij een aan alle Loges gerichte tekenplank, de waardigheid van Grootmeester Nationaal, hetgeen de Statuten als volgt formulieren

'12. Volgens de wens, reeds eenstemmig door al de Loges geuit, wordt Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden plechtig tot Grootmeester-Nationaal der

Orde verklaard'.

Uit de Statuten en Reglementen van 1833 verdwijnt die binding met een vorstenhuis. Ook de naam van de Grootmeester. De onder het Hollands Bewind opgedane ervaring brengt mede dat sommige Broeders zich tegen het overwegen van een dergelijke staat van afhankelijkheid verzetten.

2. Wel onder de Bescherming van Leopold I

Artikel 12 van de in 1833 aangenomen Statuten vermeldt o.m.:

«Les actes émanant du Grand Orient seront intitulés: 'A la Gloire du Grand Architecte de l'Univers et sous la protection spéciale de S.M. Léopold, Roi des Belges'.»

De formule *onder de hoge bescherming* vindt nochtans geen algemene instemming bij de bespreking in februari 1833 van het ontwerp van Statuten. Achteraf dringt trouwens Br. C. Vander Elst, Afgevaardigde van de A.L. Les Vrais Amis de l'Union, bij de verslaggever aan opdat de notules duidelijk melding zouden maken van de door hem uitgebrachte tegenstem. Vandaar volgende passus:

«Le Frère C. Vander Elst fait observer que le légende 'Sous la Protection spéciale de Léopold, Roi des Belges' donnera de l'ombrage, en ce qu'elle semble menacer l'indépendance maçonnique et il demande la suppression.»

Ook Br. Getelet van de Doornikse Loge Les Frères Réunis deelt die mening. Maar de meerderheid huldigt een andere opvatting. Ook tijdens de zitting van 13 mei is sprake van die hoge bescherming. In het door de Voorzittend Meester van de A.L. La Concorde (O. Bergen) daarover, bij zijn terugkeer, uitgebracht verslag treft men zelfs de beslissing aan de formule te schrappen

'attendu que cette protection, toute favorable qu'elle soit, n'était point une condition nécessaire à son existence ni même à la constitution du Grand Orient.'

Maar waarschijnlijk werd deze beslissing in werkelijkheid niet genomen en gaat het om een aarzeling ten gevolge van een incident dat zich bij het begin van de zitting voordoet. De A.L. Les Frères Réunis weigert, bij monde van haar Afgevaardig-

de, de in artikel 12 vermelde hoge bescherming te aanvaarden. De formule is volgens haar in tegenstrijd met de geest van de Orde, ook met de onafhankelijkheid waarover deze moet beschikken. Volgt het dekken van de zitting na het overhandigen van een Tekenplank waarin de houding van de Werkplaats met redenen is omkleed.

Welke draagwijdte toekennen aan die hoge bescherming? Br. Trumper, afgevaardigde van het G.O.B. in 1833 op het Zomer St. Jansfeest van de A.L. Les Amis Philanthropes situeert deze als volgt. Hoofdzaak is volgens hem dat de Vrijmetselarij de handen vrij houdt. Zij mag in geen geval gebonden zijn door een lid van de regerende dynastie tot Grootmeester te benoemen. En zo gaat Br. Trumper verder:

«Si le Grand Orient a accepté la protection du pouvoir, il n'a pas pour cela abdiqué cette indépendance dont nous sommes si fiers et si jaloux.»

De Koning, zelf Maçon, heeft volgens Br. Trumper, met deze bescherming enkel willen bijdragen tot de verdere verspreiding van het licht. In die zin heeft het Grootoosten deze bescherming begrepen en ook aanvaard. Als slot volgt het meest overtuigend argument:

«Au reste, mes Frères, si, déçus dans notre attente, un jour venait où cette protection n'en était plus une, n'était plus qu'une domination, une dictature, les officiers du Grand Orient sauraient secouer, répudier une protection dé générée.»

3. Voorstellen om aan die hoge bescherming te verzaken

Niet alle Broeders voelen zich vereerd met die hoge bescherming. Sommigen dringen aan om voor die protektie te bedanken. In die zin dient de reeds vernoemde Br. Vander Elst in 1834 een voorstel tot wijziging van artikel 12 in. Hierop antwoordt Br. Th. Verhaegen met een argument dat velen overtuigt:

«Dans les circonstances actuelles, les ennemis de la Maçonnerie voient à regret que le Chef de l'Etat protège ses travaux et la manifestation seule de la protection royale combat victorieusement les diatribes de ceux qui travaillent

sourdement contre nous...»

Doch discussies blijven aanslepen, leiden tot konflikten en zelfs tot het zich terugtrekken van de A.L. Les Frères Réunis uit het pas opgerichte G.O.B. In april 1836 tracht Br. Defrenne in het bestaand konflikt verzoenend op te treden. In zijn argumentatie verdedigt hij een eigenaardige stelling, namelijk dat artikel 12 waaraan de Loge zich stoort in feite nooit daadwerkelijk is toegepast. Terloops is er de informatie dat de Koning aan de armenbus de som van 500 florijn schonk en deze onlangs nog aanvulde met een gift van 1000 frank. Intussen, aldus Br. Defrenne, staat het de Loge altijd vrij de wijziging van artikel 12 volgens de voorziene procedure aan te vragen.

Op de bemiddeling van Br. Defrenne volgt een gunstige reactie van de Doornikse Loge. In mei 1836 verklaart ze zich bereid zich aan het gezag van het G.O.B. te onderwerpen onder inachtneming van 2 voorwaarden, enerzijds het behoud van haar rang op het Tableau van de Orde en anderzijds de wijziging van artikel 12 wegens het feit dat de Maçonnerie de koninklijke bescherming missen kan. De vrijheid van vereniging is voldoende bij de wet gewaarborgd.

Op de gestelde eerste voorwaarde gaat het G.O.B. in juni 1836 in. Niet op de tweede. Hier dient de statutaire weg gevolgd, de aanvraag tot wijziging van de Statuten door minstens 5 Loges. Hetgeen weldra gebeurt en voor gevolg de herziening van de Statuten heeft in de loop van het jaar 1839. Meerdere Afgevaardigden bekampen echter het voorstel van de Doornikse Loge nadat Br. Th. Verhaegen als zijn mening te kennen geeft dat er weliswaar enkele redenen zijn om de vermelding van de koninklijke bescherming te schrappen maar dat deze niet opwegen tegen de weldoende invloed die, de tegenstrevers ten spijt, van die bescherming op de Orde uitgaat. Ontgoocheling bij de Afgevaardigden van de Loge waarvan sprake. Zij trekken zich terug.

Opnieuw tracht Br. Defrenne achteraf de A.L. Les Frères Réunis te sussen door te bevestigen dat de Kommissie, gelast met de herziening van de Statuten, aan de gewraakte bescherming nog enkel de betekenis toekent van 'un patronage limité et restreint'.

Tot daar enkele eerste reacties op de door de Koning aan de Belgische Vrijmetselarij verleende bescherming. Andere zullen volgen. Maar eerst bij de herziening van de Statuten die begin 1872 wordt goedgekeurd, verdwijnt de betrokken formule, die trouwens reeds lang in onbruik was geraakt en bovendien na het overlijden van Leopold I in 1865 geen zin meer had.

B. EEN MEER DEMOKRATISCH STATUUT

Vergeleken met de Statuten onder het Hollands Regime leggen de door het G.O.B. in 1833 aangenomen Statuten en Reglementen getuigenis af van een reeds vernoemde doorgevoerde democratisering. In hetgeen volgt wordt dat verduidelijkt.

1. Einde van de Autokratie van de Grootmeester

Luidens de vorige Statuten bestuurt Grootmeester Prins Frederik de Orde op de wijze 'die hij het meest doelmatig acht'. Zijn gezag is dus autokratisch. Dit ondanks het voorhanden zijn van een plaatselijke Grootloge van Bestuur van de Zuidelijke Provinciën. Op deze laatste oefent hij immers hetzelfde gezag uit als op het overkoepelend Grootoosten der Nederlanden. Van hem onderstelt men dat hij in een Maçonnieke geest 'de ruime denkbeelden, het welzijn van de mensheid en de verspreiding van het licht' zal bevorderen en aanmoedigen en hetgeen niet minder belangrijk is 'de instandhouding van de maatschappelijke Orde'. Deze laatste zinsnede vooral is betekenisvol.

Stellen we het Reglement van 1833 tegenover het vorige. De Grootmeester is te beschouwen als de eerste onder zijn gelijken. Zijn functie bestaat in het voorzitten van de Vergadering van het G.O.B., dus van een soort parlement gevormd door de Afgevaardigden van de Loges. Zijn voorrechten herleiden zich tot het geven van het woord van het jaar, met de nodige eer in de Loges te worden ontvangen en bij staking van stemmen over een doorslaggevende stem te beschikken. Meer niet.

Terug naar de bevoegdheden van Prins Frederik. Hij be-
slist over de al dan niet gewenstheid het Grootoosten samen te
roepen. De Statuten van 1833 daarentegen voorzien van
rechtswege, los van elke uitnodiging, een samenkomst de eer-
ste dag van de eerste maand van elk Maçonniek jaar. Ook kan
een eenvoudige meerderheid van de Officieren Dignitarissen
een Buitengewone Vergadering uitlokken. Aldus het Regle-
ment.

Ander voorbeeld van machtsconcentratie bij de Grootmees-
ter onder het Hollands Regime. Hij heeft het voorrecht Kon-
stituties te verlenen aan Loges in oprichting en dit ondanks het
voorhanden zijn van een Grootloge van Bestuur. Vanaf 1833
berust deze aangelegenheid bij de Vergadering van de Afge-
vaardigden van de Loges.

2. *Demokratische Structuur vervangt Oligarische*

Het Grootoosten van Koninkrijk der Nederlanden be-
stond, zoals reeds vermeld, uit 2 Grootloges van Bestuur, een
voor de Zuidelijke en een andere voor de Noordelijke Provin-
ciën, met een overkoepelend orgaan: de Hogere Raad. De
Grootmeester bestuurde deze 3 organisaties.

Het systeem is oligarisch aangezien de helft van het aantal
Officieren Dignitarissen van de Hogere Raad door de Groot-
meester wordt benoemd en aan deze aldus aangestelde Broe-
ders de belangrijkste functies zijn voorbehouden. Zelfde prin-
cipe geldt voor de Grootloges van Bestuur.

Ook hieraan komt een einde. Bij de installatie van de
nieuwe Obediëntie kondigt de Eerste Grootopziener triomfan-
telijk de democratisering aan van de verkiezing van de Groot-
officieren. De wijziging komt neer op:

«que vous élirez désormais vous-même en totalité (sauf le
représentant du Grand Maître), rentrant ainsi dans la
jouissance d'une des plus belles prérogatives dont on vous
avait injustement dépouillés.»

3. *Voor de Broeders zijn de Zittingen van het G.O.B. openbaar*

Terugblikkend op de samenstelling van de Obediëntie
onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden constateert
men niet alleen dat de afgevaardigden van de Loges slechts de
helft van het aantal Grootofficieren kiezen doch dat bovendien
niet alle Loges recht op een afgevaardigde hebben. Het totale
aantal voor het Zuiden toegelaten Afgevaardigden is 14 en het
lot duidt jaarlijks aan welke Loges in aanmerking komen.

Luidens de Statuten en Reglementen van het G.O.B. heb-
ben alle Werkplaatsen hun Afgevaardigden. Die Afgevaardig-
den vormen het G.O.B. en het zijn zij die zowel de Groot-
meester als de Grootofficieren Dignitarissen aanduiden. Meer
nog, die Officieren Dignitarissen hebben geen stemrecht. Dit
laatste is voorbehouden aan de Afgevaardigden van de Loges.

Aan de Vergadering van de Afgevaardigden, in feite het
Grootoosten, willen de ontwerpers van de Statuten en Regle-
menten de allures van een parlement geven door het aantal Af-
gevaardigden per Loge van 1 op 3 te brengen. Desaangaande
spreekt Grootredenaar Delebeque zich op de Jaarvergadering
van 1 maart 1834 als volgt uit:

«ils augmentèrent le nombre des députés qui devaient le
composer, et ce fut là, la modification la plus importante
qui fut apportée à l'ancien ordre des choses.»

Een andere democratische verworvenheid bestaat in het feit dat
luidens de nieuwe schikkingen alle zittingen van het G.O.B.
voor de Broeders van de Obediëntie toegankelijk zijn.

§ IV. DE EERSTE JAREN VAN HET G.O.B. (1833-1837)

Wie de eerste vijf jaar in het bestaan van het G.O.B. onder de loep neemt constateert in de eerste plaats de moeilijkheden die de Obediëntie ondervindt om zich door de Loges te doen aanvaarden.

Tevens wordt de Orde gekonfronteerd met een uitgesproken Klerikalisme. Door zich daartegen op te stellen waagt de Belgische Maçonnerie haar eerste stappen op een enigszins hellend vlak, dat van de politiek.

Maar daar is ook een krachtprestatie: deze in een minimum van tijd een universiteit, de ULB, uit de grond te stampen.

A. TEGENWERKING IN EIGEN RANGEN

Het volstaat niet een nieuwe Obediëntie op te richten, de Loges moeten ook haar gezag erkennen. Hierin slaagt het G.O.B. slechts ten dele. Vooral het toegestuurde verwijt van usurpatie van de macht dient in de kiem gesmoord.

In juni 1833 richt het G.O.B. zich tot alle Belgische Loges met een omzendbrief waarin het duidelijk de tot dan toe genomen maatregelen samenvat en verantwoordt, hieraan volgende oproep voegende:

«We koesteren de gegronde hoop dat de Loges die tot nog toe het gezag van de Grootloge van Bestuur, onder de benaming Grootoosten van België, nog niet erkenden de redenen zullen waarderen die ons gedrag bepaalden en dat zij, de zuiverheid van onze bedoeling inziend, zich spoedig zullen onderwerpen aan het gezag van dat korps dat voor het handhaven van de Maçonnieke eenheid zorg draagt.»

Vooral op een geest van verdraagzaamheid wordt beroep gedaan. Niet met het verhoopte resultaat. Men denke aan de reeds aangehaalde moeilijkheden met Les Frères Réunis. Deze Loge scheidt zich niet enkel af van het G.O.B. In haar zitting van 14 oktober 1835 beslist ze zelfs de affiliatie te weigeren

van Maçons die tot een Loge van het G.O.B. behoren, bovendien geen Afgevaardigden te ontvangen van deze Obediëntie of van de door het G.O.B. opgerichte Loges. Later zal het echter tot een verzoening komen.

Daartegen zijn er Loges die zich niet tijdelijk doch blijvend of althans voor meerdere decennia uitgesproken vijandig opstellen. Hierover thans meer.

1. Le Septentrion en andere Orangistische Loges

Gent is in die jaren in ons land de burcht van het orangisme. Ook de Gentse Loges zijn daarvan doordrongen. Nog voor het oprichten van het G.O.B. geeft de A.L. Le Septentrion op 15 december 1832 in een aan alle Loges gestuurde tekenplank duidelijk haar mening te kennen over het voorstel van reorganisatie van de Maçonnieke Orde in België. Volgens haar is daartoe geen enkele reden voorhanden. Ook de A.L. Les Vrais Amis protesteert tegen elke poging tot reorganisatie.

Op de stichtingsvergadering van het G.O.B. dient Br. De-frenne beide Gentse Loges van antwoord er op wijzend dat het bij hen gaat om 'un but évidemment politique'.

Vooral de aanstelling van de Grootmeester betekent voor de A.L. Le Septentrion de klap op de vuurpijl. Prins Frederik moet de plaats ruimen voor Baron de Stassart! Op 9 juni 1835 deelt ze in een aan alle Loges gerichte omzendbrief de volgende door haar genomen beslissingen mede. Enerzijds acht ze zich nog steeds gebonden door de destijds aangegane eed van gehoorzaamheid aan de Statuten van het Grootoosten der Nederlanden en aan de Grootmeester Prins Frederik en anderzijds beschouwt en behandelt ze niet langer als regelmatige Loges die Werkplaatsen welke het gezag van het Grootoosten der Nederlanden niet erkennen.

Voor het G.O.B. dat tot dan toe geduldig toezag is de maat vol. Op 4 januari 1836 wordt Le Septentrion onregelmatig verklaard. Deze Loge wendt zich hierop tot Prins Frederik met verzoek voortaan onder de Hollandse Obediëntie te mogen werken. De tekenplank vangt aan als volgt:

«Daar de staatkundige woelingen en onlusten, die in het Koninkrijk der Nederlanden plaats hebben gehad, op de

gevoelens en de gedragingen der ondergetekenden als Vrijmetselaars zonder invloed gebleven zijn en de banden van liefde en trouw niet verscheurd hebben, waardoor ze aan Z.H.E. de Grootmeester-Nationaal en aan alle Broeders in de Noordelijke Provinciën zijn verbonden, wagen zij het, met inzicht om deze banden nauwer en nauwer toe te halen, en tevens de regelmatigheid hunner werkzaamheden te verzekeren, een stap te doen, waarvan de gelukkige uitkomst hun dierbaarste wensen zou vervullen.»

Graag willigt het Grootoosten der Nederlanden op 22 mei 1836 dat verzoek in.

Ook de twee andere Gentse Loges, Les Vrais Amis en de in 1835 heropgerichte La Félicité Bienfaisante dienen soortgelijke aanvragen in. Hetzelfde doet de A.L. L'Aménité (O. St. Niklaas) met hetzelfde gunstig gevolg.

Deze 4 orangistische Loges weigeren voortaan het bezoekrecht aan de bij het G.O.B. aangesloten Werkplaatsen. Maçons die daartoe behoren en zich wensen te affiliëren moeten hun trouw aan het G.O.B. afzweren, hetgeen gepaard gaat met het verbranden van hun diploma's tussen de kolommen, aldus de voorgeschreven regels.

Gesteld de wijze waarop de Gentse Loges zich tegen het G.O.B. opstellen, rest deze Obediëntie niet anders dan bij te dragen tot het oprichten van de kolommen van een Werkplaats die haar gezag erkent. In oktober 1837 komt in het Oosten Gent de A.L. La Fidélité tot stand. Zij bestaat aanvankelijk in hoofdzaak uit militairen. De orangistische krant *Messageur de Gand* spreekt zich denigrerend over La Fidélité uit als zijnde uit de grond gestampt 'pour l'usage de la patrioterie'.

En de verdere evolutie van de Gentse Loges? In de vijftiger jaren van vorige eeuw takelt de Vrijmetselarij in het Gentse af. Van de 4 aldaar voorhanden Werkplaatsen verdwijnen er 3. Alleen de A.L. Le Septentrion houdt stand. Zij komt nagenoeg 50 jaar lang op het Tableau van het Grootoosten der Nederlanden voor onder nummer 37 en o.m. met de vermelding als kleur: oranje en Nassau-blauw. Eerst in 1883 gaat haar plechtige affiliatie bij het G.O.B. door.

2. De 'Fédération Maçonnique Belge'

Waar de orangistische Loges aanleunen bij een vreemde Obediëntie, het Grootoosten der Nederlanden, gaan andere Werkplaatsen daarentegen over tot het oprichten van een met het G.O.B. rivaliserende Grootmacht. In feite brengt datzelfde orangisme na 1830 ook verdeeldheid zowel in de Luikse Loge als in deze van Verviers doch uiteindelijk komt een toenadering onder de leden tot stand.

In het Oosten Verviers veroorzaakt dit evenwel geen toetreding tot het Grootoosten; in het Luikse wel, maar slechts voor een korte spanne tijds.

Gekonfronteerd met het spook van het klerikalisme wenst de Luikse Loge inderdaad een meer strijdvaardig optreden, los van de rem van het in het Reglement van het G.O.B. vervatte verbod zich in te laten met politieke of religieuze aangelegenheden. In de plaats van een, naar haar mening, in slaap gedompeld G.O.B. dat de levensbelangen van de Maçonnieke Orde verwaarloost, moet een organisatie komen die de Loges aanzet bij te dragen tot de maatschappelijke vooruitgang. In die zin stelt La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies zich op voor een grondige herziening van de Statuten en Reglementen van het G.O.B. Zij doet dit als lid van de Obediëntie. Het ligt in haar bedoeling deze laatste een verder doorgevoerde democratische structuur, een federalistische, te bezorgen.

Wanneer op 1 maart 1837 het G.O.B. een Buitengewone Vergadering wijdt aan de door sommige Loges gevraagde herziening worden de voorstellen van de Luikse Werkplaats echter verworpen waarop de Afgevaardigden van deze laatste verklaren niet langer aan de bespreking deel te nemen aangezien niet wordt ingegaan op het voorstel het G.O.B. als groot Maçonniek lichaam door een federatie te vervangen.

Per tekenplank deelt de Luikse Loge aan haar zusters mede met het G.O.B. te hebben gebroken. Dit en ook de overweging dat het Oosten Luik sinds meerdere jaren zijn financiële verplichtingen niet naleeft, brengt het G.O.B. ertoe, in zijn zitting van 17 december 1837 La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies onregelmatig te verklaren.

Bij deze Loge valt enkele dagen later, op 26 december, tij-

dens de tafelwerkzaamheden, waarop ook de A.L. Les Philadelphes is vertegenwoordigd, de beslissing over te gaan tot het oprichten van een Maçonnieke federatie. Een dergelijk voorstel werd reeds door de A.L. Les Philadelphes voorgedragen. Het ontwerp is gedagtekend 5 juli 1837.

Het ondertekenen van de Stichtingsakte van de Fédération Maçonique Belge door de Luikse en Vervierse Loge gaat door te Luik op 6 maart 1838. Op 17 december volgt het toetreden van de intussen heropgerichte A.L. Les Amis de la Parfaite Intelligence, O. Hoei.

Later zijn nog een paar Loges, tijdens hun kortstondig bestaan, lid van deze Federatie, namelijk Le Progrès (O. Diest) en La Fraternité (O. Brussel). Eerst in 1854 vindt de verzoening van de Luikse en Vervierse Loges met het G.O.B. plaats. Op dat ogenblik zijn de drie andere in ruste.

3. *De Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus van België*

Alhoewel luidens zijn Statuten het G.O.B. voor de eerste drie graden geen enkele Grootmacht boven of naast zich erkent, hoeft het toch rekening te houden met Werkplaatsen die niet alleen de door het G.O.B. beoefende Moderne Ritus volgen maar daarnaast nog een andere, meer bepaald de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus waarvoor ze ressorteren onder de Opperraad, een Obediëntie die ontstond onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en dus ouder is dan het G.O.B., dat trouwens het kumulieren van ritussen toelaat. Die ritussen tellen meer dan 3 graden; het G.O.B. tracht zijn gezag enkel over de eerste 3 te vestigen, maar het aanvaardt geen gezag naast het zijne. Vandaar de botsingen met de Opperraad. Over deze belangrijke aangelegenheid meer in een ander boekdeel waarin de geschiedenis van de interobediëntiele relaties van het G.O.B. en deze van de beoefende ritussen hun beurt krijgen.

Aan de rivaliteit Opperraad-G.O.B. die nagenoeg een halve eeuw aansleept komt eerst in 1880 een einde na het sluiten van een Vriendschapsverdrag tussen beide Obediënties.

B. OPVATTINGEN OVER POLITIEK EN RELIGIE

Over politiek en religie wijzigen zich de opvattingen in de loop van de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij. Vandaar de betrachtning die op de voet te volgen. Vooraf echter een schets van hetgeen terzake als de Maçonnieke traditie is te beschouwen.

1. *Traditioneel laat de Maçonnerie zich niet in met Politiek en met Religie*

Geen discussies in de Loges over politiek of over godsdienst. Ziedaar een fundamenteel standpunt van de traditionele Vrijmetselarij. De hier gebrachte historiek toont nochtans aan hoe, onder de druk van de omstandigheden, de Belgische Vrijmetselarij daar van afwijkt. Doch eerst oog voor de traditie. Deze klimt op tot bij het tot stand komen van de Orde.

In de in 1723 uitgegeven Konstituties van Anderson kan men lezen:

«Mogen geen persoonlijke strijdvragen of twisten binnen de deur der Loge gebracht worden, nog veel minder kibbelarijen over godsdienst of nationaliteit of politiek, want wij zijn, als Maçons alleen van bovenvermelde Algemene Godsdienst; eveneens zijn we van alle Volken, Tongen, Wetenschappen en Talen, en zijn beslist tegen elke inmenging in Politiek, welke nooit bevorderlijk is geweest noch ooit zal zijn aan de bloei der Loge.»

In de Belgische Vrijmetselarij geldt in de XVIIIe eeuw dezelfde regel. De Provinciale Grootmeester volgt trouw dit voorschrift op. Op 21 april 1774 drukt hij zich in een brief aan de Loges als volgt uit:

«Nous avons l'avantage de connaître la sagesse qui règne dans nos Loges; on y inspire la douceur et l'urbanité... sans mêler dans nos entretiens aucune affaire d'Etat ni de religion.»

In dezelfde zin spreken de Reglementen van de Werkplaatsen zich uit. Ziehier de tekst van artikel 13 uit het Reglement van de Doornikse Loge Unanimité, tekst die de A.L. Les Frères Réunis trouwens in 1770 overneemt:

«Om het even welke Broeder die in de Loge zal spreken over de gevestigde godsdienst, de zeden van zijn land... en over elke andere aangelegenheid zonder enig verband met de eerbiedwaardige maçonnieke orde, zal onderworpen worden aan het oordeel van de Loge, die de emst van het vergrijp nagaat en naar vereis van zaken straft.»

Datzelfde verbod blijft zowel onder het Frans als onder het Hollands Regime gehandhaafd. Een paar illustraties. Wanneer in november 1803 de Loge Les Amis Philanthropes een aantal brochures ontvangt over de oorzaken en gevolgen van de Franse Revolutie, een louter historisch onderwerp, beslist ze dat, aangezien ze zich niet met politiek inlaat, deze brochure door Broeder Sekretaris enkel te persoonlijke titel aan gebeurlijke liefhebbers te laten bezorgen.

Ander voorbeeld, dat van een incident in de A.L. Les Vrais Amis de l'Union, naar aanleiding van een door Redenaar in februari 1828 opgeleverd bouwstuk waarin hij handelt over de oorsprong en de verspreiding van de Vrijmetselarij doch zich hierbij negatief uitspreekt over de vrijheid van drukpers. Protest op de kolommen. Naast de inbreuk op het Reglement lijkt het onbroederlijk de lof te maken van een maatregel, de afschaffing van die vrijheid, die meerdere Maçon in de gevangenis bracht.

2. Artikel 135 van het Reglement G.O.B.

In 1833 sluit het G.O.B. aan bij de op het stuk van politiek en religie gevestigde traditie door in artikel 135 van zijn Reglement zonder meer te voorzien

'Les Loges ne peuvent dans aucun cas s'occuper de matières politiques et religieuses.'

Ook de Reglementen van de Loges spreken zich in dezelfde zin uit. Het Reglement uit het jaar 5835 van de Antwerpse Loge La Persévérance vermeldt in zijn artikel 145:

«On ne pourra s'entretenir en Loge ni de religion, ni d'affaires relatives à la politique, ni d'objets étranger à la Maçonnerie.»

Ziehier de vertaling van een paar artikelen uit andere Reglementen. Artikel 4 luidt bij Les Philadelphes (O. Verviers) in

5838:

«Men onthoude zich strikt in Loge van elk twistgesprek over speciale politiek of over de verschillende vormen van eredienst.»

In 1835 is een artikel bij Les Frères Réunis als volgt geformuleerd:

«Alle mensen in de ogen van de Opperbouwmeester van het Heelal gelijk zijnde, alle tempels van de vrijmetselaars gewijd zijnde aan het mensdom, de verdraagzaamheid, de meest volmaakte eensgezindheid, de meest intense vriendschap en de meest onbepaalde broederschap, moeten diegenen die deze tempels bezoeken het voorbeeld geven inzake de gehoorzaamheid aan de wetten en zal de Loge tijdens haar werkzaamheden, op straf van uitsluiting, elke diskussie en elk rechtstreeks of onrechtstreeks voorstel met betrekking tot politieke en religieuze opinies verbieden.»

Het Reglement uit het jaar 1836 van de A.L. Les Vrais Amis de l'Union stelt in zijn artikel 62 iemand verantwoordelijk voor de strikte naleving van dat voorschrift:

«De Achtbare is speciaal het verijdelen opgedragen van elke politieke of religieuze diskussie.»

Tot daar de bedoelingen, de voorgehouden gedragsregels. Onder de druk van externe omstandigheden wordt daar, althans voor wat politiek betreft, vrij spoedig van afgeweken. Alvorens daar op in te gaan, nog even stilhouden bij de opvattingen op religieus gebied.

3. Het gehuldigd Religieus Pluralisme

De geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij toont duidelijk het sekularisatieproces aan dat zich in de loop der jaren ontwikkelt. De invloed van de Kerk vermindert, later zelfs van het religieuze. De ontkerstening is op de voet te volgen.

Vooraf is het gewent het onderscheid te maken tussen godsdienst en religie. Godsdienst is religie doch religie is niet altijd godsdienst. Religie is een ruim begrip, religie is universeel. Er zijn vele godsdiensten, er is maar een religie. Religie onderstelt de verbondenheid met hogere machten, zonder het zich noodzakelijk uitspreken voor een bepaalde godsdienst.

Verbondenheid met hogere machten? Denk aan de Opperbouwmeester van het Heelal, een specifiek Maçonniek begrip dat religieus is.

In haar oorsprong is de Vrijmetselarij religieus. Met dien verstande dat zij op het religieus vlak vanaf haar ontstaan een uitgesproken verdraagzaamheid alsmede een niet te ontkennen pluralisme er op nahoudt. De personen die zij inwijdt kunnen onderling tot verschillende godsdiensten behoren. De Vrijmetselarij is oecumenisch. Even de Konstituties van Anderson uit het jaar 1723 aanhalen.

«Hen (de Broeders) alleen tot de godsdienst verplichten waarin alle mensen overeenstemmen, hun bijzondere meningen aan henzelf overlatend.»

Aanvankelijk behoren in ons land veruit de meeste Maçons weliswaar tot de Rooms-Katholieke Kerk. De Orde huldigt echter een religieus pluralisme dat overkoepeld wordt door het in de geciteerde Konstitutie ingenomen morele standpunt, namelijk de eis

«te zijn goede en trouwe mannen, of mannen van eer en rechtschapenheid.»

Prioriteit dus aan het moraliteitsbeginsel. Dit vinden we vanaf 1838 terug in artikel 1 van de Statuten van het G.O.B. doch het komt reeds in 1833 voor in artikel 134 van het Reglement. We citeren:

«De Loges mogen nooit uit het oog verliezen dat de Maçonnerie de morele vervolmaking van de mens tot doel heeft...»

De aan het moraliteitsbeginsel gegeven voorrang in de Loge sluit zeker de religiositeit niet uit, integendeel stoelt de Maçonnerie erop. Wat aantoonbaar is bij de oprichting van het G.O.B. De te dezer gelegenheid geslagen penning vermeldt de formule 'Ad Majorem Dei Gloriam', tot de grootste roem Gods. Het banket sluit af met een omstandig dankgebed, gevolgd door driemaal Amen. Artikel 12 van de Statuten schrijft voor dat alle akten uitgaande van de Obediëntie in de hoofding o.m. moeten vermelden 'Ter Ere van de Opperbouwmeester des Heelals'.

Een religieuze Vrijmetselarij maar met benadrukking van een religieus pluralisme. Een passus uit een in maart 1858 van

het G.O.B. uitgaande 'Déclaration de principes':

«De Belgische Vrijmetselarij heeft steeds eerbied opgebracht voor alle godsdiensten, voor alle geloofsovertuigingen. Zij heeft er nooit een aangevallen en zij zal dat nooit doen; zij verleent evenwel de voorkeur aan geen enkele omdat zij voor alles de vrijheid van geweten voorstaat.»

4. De religieuze traditie

Op het religieuze vlak betekent het oprichten in 1833 van het G.O.B. zeker geen breuk met het verleden. Tot de Maçonnieke traditie hoort bij een in te wijden kandidaat te informeren naar de door hem beleden godsdienst. In de verslagboeken van de Loges treft men zowat overal het steeds terugkerende antwoord aan 'de la religion catholique apostolique et romaine'.

Wanneer in juni 1838 bij de Doornikse Loge Les Frères Réunis een profaan bij de schriftelijke proef het bestaan van God ontkent wordt de inwijdingsplechtigheid geschorst om de profaan in de Kamer van Overweging tot inkeer te brengen. Eerst veertien dagen later wordt de betrokkene in de Loge opgenomen.

Klimmen we hoger op in de tijd dan konstateren we in de XVIIIe eeuw de aanwezigheid van meerdere geestelijken in sommige Werkplaatsen. De A.L. Les Amis Thérésiens (O. Bergen) is daar trouwens uitsluitend uit samengesteld. Het vieren zowel van de Zomer als van de Winter Sint-Jansfeesten gaat in die tijd gepaard met het bijwonen van een plechtige mis. Hierop volgt dan het traditioneel banket van de Loge.

In die tijd is de verleiding groot aan religieuze plechtigheden een Maçonnieke inslag te geven. Soms op diskrete doch ook wel eens op meer opvallende wijze. Bekend is dat de Broeders van de Brusselse Loge de Saint-Charles tijdens de aan hun overleden leden opgedragen mis hun Maçonnieke decors dragen. Echter onder hun overkledij, dus onttrokken aan het zicht der profanen. Andere bijzonderheid tijdens een in de Brusselse Sint-Goedelekerk opgedragen zielemis dragen de Broeders bij het ten offer gaan niet de traditionele in de hand

gehouden kaars maar een acaciatak. Dit in akkoord met de beneficiarius, een Broeder.

Onder het Frans Bewind verbiedt het Grand Orient de France in 1810 bij omzendbrief het bijwonen in Maçonniek decor van religieuze plechtigheden.

«De Maçons mogen de geestelijken niet dwingen te lijden onder een mengeling van maçonnieke en religieuze ceremonie.»

Ander voorbeeld dat getuigt van de diep-kristelijke opvattingen van de Broeders. In haar zitting van 17 september 1836 beslist de A.L. Les Amis Philanthropes een priester met een geschenk te bedenken als blijk van dankbaarheid voor de spoed waarmede hij in het lokaal van de Werkplaats een aan bloedopdrang stervende Broeder het Heilig Oliesel toediende.

Daar is ook een zekere neiging om een Maçonniek ritueel te enten op het kerkelijke. Zonder de religieuze plechtigheid te vervangen staan we hier voor een maçonnieke aanvulling die later tot het ontstaan van alternatieve gedesakraliseerde ceremoniën aanleiding geeft.

In dat verband denke men aan het z.g. Maçonniek doopsel. Ziehier de samenvatting van een plechtigheid uit het jaar 1811 bij de A.L. Les Amis Philanthropes. Het wicht wordt bij de moeder afgehaald door drie Broeders en in de Tempel voor de troon gebracht. De Eerste Opziener sprenkelt water rondom de korf, terwijl de Tweede Opziener een lichte vlam laat schijnen waarbij ook reukwerk verzengt. De Achtbare Meester brengt de passer op het hart van het wicht en verklaart dat de Loge het kind adopteert. Hij bevestigt een zilveren klein truweel, voorzien van een wit roosje, op de borst van het kind enz.

C. ANTIMAÇONNERIE EN ANTIKLERIKALISME

De eerste jaren in het bestaan van het G.O.B. ondervindt de Maçonnerie weinig hinder van de Geestelijkheid, die vooral begaan is met het vestigen van haar machtspositie in dit land.

Wanneer de Vrijmetselarij reageert op de uitwassen van het Klerikalisme en bovendien een vrije universiteit in Brussel tot stand komt, zal het Episkopaat de strijd ontketenen en de

Pauselijke veroordelingen inroepen. Maar daarover handelt het tweede hoofdstuk.

1. Voorlopig blijft de invloed van de Pauselijke Veroordeling miniem

Hoe reageert Rome op hetgeen we het Religieus Pluralisme van de Maçonnerie noemden? Voor de Katholieke Kerk is dat oecumenisme onaanvaardbaar. Reeds in 1738 kondigt Paus Clémens XII in de bul *In Eminentissimi* de veroordeling af van de Vrijmetselarij en stelt er het religieus pluralisme als volgt aan de kaak. Hij heeft het over

«mensen van alle godsdiensten en van alle secten, eenen uytwendigen schijn van natuurlijk eerbaerheyd vooruytgevende.»

In mei 1751 bevestigt Paus Benedictus XIV de veroordeling. De exkommunikatie van de leden van geheime genootschappen wordt herhaald in 1821 door Pius VII en in 1825 door Leo XII.

Voor wat de hier behandelde periode betreft is te verwijzen naar de Encykliëk *Mirari Vos* uit het jaar 1832. Zonder uitdrukkelijk de Vrijmetselarij te noemen scheidt ze nochtans een klimaat dat haar ongunstig is. Deze Encykliëk van Gregorius XVI stelt zich op tegen het indifferentisme, de opvatting dat men door om het even welk geloof het eeuwig heil kan bereiken. Ook de gewetensvrijheid vindt er geen genade, evenmin onze moderne Grondwet. De geest van de Vrijmetselarij wordt onrechtstreeks op de korrel genomen, zodat Maçons voor het lidmaatschap der Orde bedanken. Men denke aan de afscheiding van Graaf de Merode.

Maar het dient onderlijnd, voor 1838 sorteren de door de Kerk uitgevaardigde exkommunikaties weinig effect. De macht van Rome is beperkt, bij ons en ook elders is in de achttiende eeuw het placet van de wereldlijke machtdragers vereist. Later nemen zowel Napoleon als Willem I de Vrijmetselarij onder hun bescherming.

Nog in 1818 verdedigt Br. Drault in het Kapittel l'Espérance de stelling dat de geruchten over de veroordeling van de Vrijmetselarij door Rome leugenachtig en bedrieglijk zijn.

Doelend op een vernoemde Encykliëk replikeert Br. Drault met

'Cet écrit supposé est ridicule'.

Trouwens ware die veroordeling echt dan is ze volgens hem niet op België van toepassing bij gebrek aan een placet.

Van verwoede aanvallen van de Geestelijkheid is bovendien geen sprake. Toch tracht men de associatie duivel-Maçonnerie bij de goedgelovigen ingang te doen vinden. Wanneer E.H. Vrindts in 1832 de leer van de Lamennais bestrijdt maakt hij van die gelegenheid gebruik om zich als volgt over de Orde uit te spreken.

«Ce n'est pas un démon incarné, c'est l'enfer tout entier qui s'incarne dans un être organisé et qui anime une brute à face humaine appelée franc-maçon.»

De Loge omschrijft hij als

'le repaire de la crapule' of nog

'la lie de la scélératesse et du libertinage'

Ander voorbeeld. De krant *Le Conservateur Belge* van 10 augustus 1837 omschrijft de Loges als de laatste antikristelijke overblijfsels van de Republiek, het Keizerrijk en de Restauratie. Hierin ontmoeten en mengen zich een aantal goedgelovigen en onschuldige naïevelingen.

2. De Vrijmetselarij reageert op de Klerikale Politiek

Na het tot stand komen van het G.O.B. zet de door de Geestelijkheid sinds 1830 gevoerde politiek de Vrijmetselarij weldra aan tot ingrijpen. Gekonfronteerd met een groeiend klerikalisme ontwikkelen zich in de schoot van de Vrijmetselarij aanwijsbare uitingen van antiklerikalisme.

Klerikalisme kan men omschrijven als het misbruik maken van het gezag van de klerus, van de klerikale bevoegdheid en waardigheid, ook als een brutale vorm van moedwillig aanwenden van het religieus gezag voor aardse profane doeleinden. In de grond gaat het om een overschrijden door de klerus van haar bevoegdheden door zich te mengen in maatschappelijke, politieke of persoonlijke aangelegenheden.

Wat België betreft weet de Katholieke Kerk haar onder het Frans en het Hollands Regime verloren gegane macht niet

enkel herop te bouwen doch bovendien dusdanig te vestigen dat de katholieke godsdienst het voorrecht van een staatsgodsdienst verovert.

Vooral op het gebied van onderwijs komt de geestelijkheid ertoe grotendeels het openbaar onderwijs uit te schakelen en vrij spoedig over een belangrijk eigen net te beschikken.

Nagenoeg de enige weerstand die de geestelijkheid op haar weg naar de algemene verovering van de macht ondervindt, gaat uit van de Maçonnerie. Het Episkopaat is zich daarvan bewust en zal in december 1837 daar naar handelen.

Wat de Maçonnerie betreft, hier wekken de gevolgen van de klerikale politiek op tot het hernemen der werkzaamheden. Men herinnere zich de oproep in oktober 1832 uitgaande van een groep Brusselse Broeders. Zij verwijzen naar de alles inpalmende klerikale schoolpolitiek en naar de Encykliëk Mirari Vos van 16 augustus.

Vooral het optreden van de dienaars des altaars als kiesagent zit de Maçons, die er doorgaans liberale opvattingen op nahouden, dwars. Tot de kansel toe wordt immers misbruikt voor politieke doeleinden. Schoorvoetend begeeft de Vrijmetselarij zich dan ook op het pad van de politiek, hetgeen Th. Verhaegen in 1841 duidelijk als volgt verwoordt. Tijdens het Zomer Sint-Jansfeest herinnert hij de Broeders van Les Amis Philanthropes hoe in 1836, op een ogenblik dat de geestelijkheid alles in het werk stelt om liberale kandidaten bij om het even welke verkiezingen uit te schakelen, de Vrijmetselarij, althans waar ze georganiseerd was, het als haar plicht beschouwt daartegen in te gaan. Th. Verhaegen voegt daaraan toe hoe op aandringen van zijn Broeders hij zich in 1837 bij de wetgevende verkiezingen kandidaat stelt en hij, dank zij de door hen verleende steun, verkozen wordt. Men kan zich bij deze getuigenis de vraag stellen of de enigszins gewijzigde koers die het G.O.B., enkele jaren na zijn oprichting, op het punt staat te nemen, niet in grote mate aan Br. Th. Verhaegen te wijten is.

Tracht die Broeder niet tegenover een op de Kerk gevestigde politieke organisatie, voor het liberalisme een andere tot stand te brengen die ditmaal stoelt op de Maçonnerie? Gebruik maken van een bestaande organisatie en meteen de Maçonnerie

tegenover de kerkelijke hiërarchie stellen?

Wat er ook van zij, vanaf 1836 ontstaan te Brussel de eerste door de plaatselijke Loges gevormde kieskomitees met de opdracht kandidaten te vinden, de lijst ervan op te stellen om die aan de goedkeuring van de leden van die Loges te onderwerpen en die kandidaten verder te steunen.

3. Oprichten van de ULB

Een van de belangrijkste gebeurtenissen, zoniet de belangrijkste uit de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij is het oprichten van een vrije universiteit. We memoreren dit in het derde boekdeel.

In een notedop echter de door de Maçonnerie geleverde krachtprestatie. In februari 1834 deelt het Episkopaat mede dat in november van dat jaar te Mechelen een Katholieke universiteit wordt opgericht. Volgt een tegenzet van de Maçonnerie. In enkele maanden tijd komt zij ertoe dank zij vooral het initiatief en de steun van de A.L. Les Amis Philanthropes nog in dezelfde maand november de Université Libre de Belgique te openen.

Hoofdstuk II

NA DE VEROORDELING DOOR HET EPISKOPAAT EINDE DECEMBER 1837

Dit hoofdstuk houdt stil bij een breekpunt in de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij. De veroordeling van de Orde door het Episkopaat schept niet enkel beroering onder de Broeders, ook op langere termijn heeft ze een nasleep.

§ I. DE VEROORDELING

Doch eerst aandacht voor de tekst van de veroordeling

A. DE HERDERLIJKE BRIEF

Tijdens de eerste dagen van januari 1838 richten Aartsbischop en Bisschoppen de volgende 'zendbrief', gedagtekend 28 december 1837, aan de pastoors.

1. Tekst

Ziehier de tekst in de oorspronkelijke spelling:

Mijnheeren,

Wy hebben met droefheyd vernomen dat onder de geloovige aen onze herderlyke zorg toebetrouwd, er gevonden worden die meenen dat zy, zonder hunne consciëntie te kwetsen, zig moógen doen aenneémen in de genoótschappen der vrymetselaers (francmaçons), en der selver vergaderingen bywoonen.

Vermits het onze pligt is te beletten dat eene doóling, zo schaedlyk aen de zaligheyd der zielen, toeneéme, koómen wy u verzoeken, Mynheeren, van ter kennis uwer parochiaenen te brengen, met hun deézen onzen tegenwoórdigen omzendbrief op den predikstoel voór te leézen, dat de genoótschappen der vrymetselaers in onze bisdommen aenweézig, onder welke benoeming het ook zy, vallen onder het uydrukkelyk verbod en doeming doór verscheyde pausen uytgesproken. Waer uyt volgt dat het strengelyk verboóden is, daer van deel te maeken of de zelve in eeniger maniere te begunstigen, en dat de geéne die zulks doen, onweêrdig zyn de heylige absolutie te ontfangen, zoo lang zy de zelve genoótschappen niet regtzinniglyk verzaekt en verlaeten hebben.

Gy, Mynheeren, gy zult voortgaen met dit grondstel te houden voór onveranderlyken regel in het uytoeffenen der heylige bedieningen. Gy zult de gelegentheden die deéze u zullen aanbieden, met voórzigtigheyd waarneémen, om de geéne uwer parochiaenen, welke het ongeluk zouden gehad hebben van deel te neémen in deéze verboódeno genoótschappen, ernstiglyk te vermaenen, en zelfs hun in onzen naem te smeeken, van zonder uytstel tot hunne pligten weder te keeren; gy zult hun zeggen dat niets hun kan ontslaen van te luysteren naer de stem van hunnen Herder, van hunnen Bisschop en voóral naer de stem van den Paus, het Opperhoofd van de Kerk van Jesus-Christus, aen wiens beslissingen, in al wat de zaligheyd aengaet, zig moeten onderwerpen alle die waere christenen willen zyn: want den geénen die aen de Kerk niet gehoorzaemt, zegt den Zaligmaeker, moet gehouden worden als eenen heydenen en publicaen. (MATTH. XVIII, 17.)

Ontvangt, Mijnheeren, de verzekering van onze opregte gegeneheyd.

Deze omzendbrief krijgt niet alleen ruchtbaarheid via de kansels. Ter gelegenheid van de publikatie ervan brengt men ook de laatste pauselijke veroordeling, de Bulle Quo Graviora Mala uit het jaar 1826, in herinnering. Deze wijst op de exkommunikatie die aan het lidmaatschap van de Loge is verbonden, ook op de plicht aan de biechtvader de namen bekend te maken van personen waarvan men weet dat zij Vrijmetselaar zijn. Aldus de in 1838 in Brussel verschenen brochure *Les Francs-Maçons condamnés par les Bulles des Souverains Pontifes*.

Stelt zich de vraag wat de gelovige Vrijmetselaar moet doen om de banbliksems van de Kerk te vermijden? Volgende drie punten vatten de te volgen weg samen. De betrokkene moet zich natuurlijk afscheiden van de Vrijmetselarij, vervolgens deze afzweren en ten derde via zijn biechtvader alle boeken, decors en manuscripten in zijn bezit inleveren. Het vertonen van berouw is verondersteld om de absolutie te verkrijgen.

2. Ontwerpen

De van op de kansel door de pastoors tijdens de zondagmis voor te lezen tekst is de vrucht van een gezamenlijk overleg onder de Bisschoppen. Mgr. Sterckx stelt vooraf een projekt op, de Bisschoppen geven hierop hun aan- en opmerkingen wat de Aartsbisschop toelaat een aangepaste tekst te schrijven, ditmaal met verzoek, zo mogelijk, deze niet meer te amenderen. En het verschil tussen beide versies? Van tweeërlei aard. De oorspronkelijke tekst legt drie duidelijke principes vast. Als eerste, de verklaring dat de pauselijke veroordelingen van toepassing zijn op de Belgische Maçonnerie. Ten tweede loopt de Maçon de exkommunikatie op en ten slotte zijn zowel de absolutie als de andere sakramenten hem ontzegd. Die opsomming in drie punten komt in de definitieve tekst niet meer voor. De duidelijkheid laat te wensen over. Alhoewel herinnerd wordt aan de pauselijke veroordelingen treft men het woord exkommunikatie in de tekst niet meer aan en wat het derde punt betreft is enkel sprake van het onwaardig zijn tot het ontvangen van de absolutie zolang aan de Vrijmetselarij niet wordt verzaakt. Merkwaardige afzwakking van de wijze

waarop men de draagwijdte van de sankties voorstelt.

Anderzijds is de cirkulaire meer omstandig dan het eerste ontwerp waarin enkel aangedrongen wordt de voorziene principes strikt toe te passen. De definitieve versie is meer begaan met bieden van bijstand met het oog op het uiteindelijk verzaaken aan Logelidmaatschap. Daaromtrent is een even lange tekst voorzien als deze om de reeds vernoemde principes uiteen te zetten.

Al bij al gaat het om een maatregel die meer door klerikale dan door religieuze beschouwingen is ingegeven.

3. Aanleiding

Stelt zich de vraag: wat zet de Belgische Bisschoppen aan om pas 100 jaar na de eerste pauselijke exkommunikatie zich openlijk tegen de Vrijmetselarij op te stellen? Even bij de mogelijke motivatie stilhouden.

De in 1838 verschenen brochure *Articles extraits du Courrier de la Meuse*, die over de veroordeling van de Maçonnerie handelt, gaat daarop in. Niemand kan het de Bisschoppen ten kwade duiden naar de bestaande veroordelingen te verwijzen en die onder de aandacht te brengen van sommige katholieken die er zich niet naar schikken. Onwetendheid is niet langer ter verontschuldiging in te roepen. Toch geeft die krant toe dat 'quelques raisons d'actualité...' hebben medegespeeld. Onmiddellijk na de revolutie van 1830 leidde de politieke verdeeldheid in meerdere Loges tot de desorganisatie van de Belgische Vrijmetselarij. Maar onverwacht herstelde zich die Orde, meer nog de laatste tijd groeit het aantal Loges voortdurend aan zodat de Vrijmetselarij zich sterker dan ooit opstelt. De Bisschoppen bleven volgens diezelfde krant niet inactief «ils ne pouvaient, sans rompre le silence, voir s'étendre et se développer avec une étonnante rapidité une institution condamnée par l'Eglise.»

Mede aanleiding tot de *Zendbrief* is het oprichten van de Gentse Loge *La Fidélité*. Deze Werkplaats, op 28 oktober 1837 plechtig door het G.O.B. geïnstalleerd, lokt reeds op 7 november een aan de Kardinaal gerichte brief uit. Dit schrijven is ondertekend door de vikarissen-generaal die de zieke Gentse

Bisschop vervangen. Zij beweren de tolk te zijn van velen, door de oprichting van deze Loge, bedroefde weldenkende personen en vragen richtlijnen alvorens zelf iets tegen de Vrijmetselarij te ondernemen. Volgens de *Journal des Flandres* brengt de nieuwe Loge in Gent de bestaande harmonie tussen katholieken en gematigde liberalen in gevaar. De *Journal historique et littéraire* doet aan opbod en eist, in naam van de eerbiediging van de rechten en de vrijheid van de katholieken, dat de Regering zonder meer 'désavoue et abandonne l'œuvre de Gand'. Die krant maakt er dus een politieke aangelegenheid van.

Doch wat heeft de Regering met het tot stand komen van de Loge *La Fidélité* te maken? In een in maart of april 1838 aan een vriend gerichte brief heeft Mgr. Sterckx het over een door twee Ministers gegeven toestemming tot het stichten in Gent van een 'patriottische' Loge. Zelfs de Koning zou, naar men beweert, dat hebben goedgekeurd. Waarschijnlijk met de bedoeling het orangisme te bekampen? Maar dat verhoogt de politieke macht van de Loges. De *Zendbrief* moet dit verijdelen.

Maar ook de Theux en andere Ministers waken. Dit is althans de mening van de Brugse Mgr. Boussen. In zijn brief van 22 november 1837 aan de Kardinaal beweert hij dat het in de bedoeling ligt van Minister de Theux, het Kabinet wordt naar zijn naam genoemd, de nadere ontwikkeling van de Vrijmetselarij de pas af te snijden. Vandaar de raad met de Theux contact te nemen en hem over de omzendbrief te onderhouden. Bijaldien de Minister zich waarschijnlijk voorneemt in te grijpen, ware het beter met de cirkulaire te wachten 'pour que le Ministre n'ait pas l'air d'avoir pris ses conseils de l'Episcopat'. Doch de hypothesis, deze van het waarschijnlijk optreden van de Theux, wordt niet bewaarheid.

Andere aanleiding tot het uitvaardigen van de *Zendbrief*: het voorhanden zijn van Militaire Loges, een doorn in het oog van Mgr. Van Bommel, de Bisschop van Luik. Op de van 1830 tot en met 1837 8 opgerichte Werkplaatsen telt hij 4 militaire; hierin schuilt volgens hem een gevaar voor ontkerstening van de massa. Op de keper beschouwd verliezen, volgens de Bisschop, de plattelandsrekruten hun geloof minder wegens militaire dienst zelf en de kazernerij in de stad dan door de

aanwezigheid en de invloed van Officieren-Vrijmetselaars. Bovendien kan Mgr. Van Bommel de Maçonnerie de oprichting van de Brusselse universiteit niet vergeven. Niet zozeer wegens de aan Leuven aangedane mededinging dan wel wegens de aldaar door de Professoren-Vrijmetselaars gedoemde leerstelsels.

Trouwens niet enkel de universiteit, ook het begaan zijn met andere vormen van onderwijs, inzonderheid deze met betrekking tot het volk, beschouwt de Geestelijkheid als een schenden van het haar voorbehouden jachtterrein.

Daar is ook het beklag van Mgr. Labis, Bisschop van Doornik, die de rol van de Broeders als volgt verduidelijkt: 'ils cherchaient même à enrôler les enfants de nos meilleurs familles catholiques, et chose étonnant! c'est qu'à peine enrôlés, ceux-ci devenaient hostiles au clergé.'

Ten slotte brengt Kardinaal Sterckx een ander argument naar voor. In de brief van 18 november die het projet van veroordeling begeleidt verklaart hij sommige voorhanden opvattingen de kop te willen indrukken. Bepaalde, als Vrijmetselaar bekend staande personen, beweren immers zich te verheugen in de waardering en de vriendschap van voortreffelijke geestelijken. Bovendien gaan ze er prat op hun Kerkelijke plichten te vervullen zonder aan de Vrijmetselarij te verzaken. Ook dat destijds zelf een Belgische Bisschop, bedoeld wordt de Prinsbisschop van Luik Velbruck, de Maçonnerie genegen was, neemt voor de Kardinaal het feit van de pauselijke veroordeling niet weg. Bij deze zienswijze sluit het argument aan van Mgr. Boussen, Bisschop van Brugge, namelijk het belang aan de pastoors een gedragsregel op te leggen inzake hun houding ten overstaan van de Vrijmetselarij.

B. RECHTSTREEKS AANSLUITEND BIJ DE ZENDBRIEF

Op de circulaire van het Episkopaat wordt ingehaakt. Vooral de vastenbrief van de Bisschop van Luik treedt op als versterker. Doch er zijn ook andere klankborden.

1. Klankborden

In een op 15 februari 1838 door Mgr. Van Bommel aan Mgr. Sterckx gerichte brief verklaart deze dat in zijn Bisdom Luik nog geen enkel Maçon gevolg gaf aan de *Zendbrief*. Van daar het door hem genomen initiatief met een aanval op de Vrijmetselarij terug de veroordeling van deze laatste te onderlijnen. In die zin verschijnt het *Mandement de Carême pour 1838 sur l'Obéissance due à la Chaire de S. Pierre*.

Mgr. Van Bommel valt de Orde aan op de hem eigen dynamische, ook radikale wijze. Volgens hem is elke discussie overbodig over het feit of de veroordeling van de Vrijmetselarij door de Kerk al dan niet gegrond zou zijn. Niet de Bisschoppen doch Rome heeft gesproken. Volgt nog een oproep om medewerking bij het onthullen van de geheimen van de Maçonnerie.

Naast de bekamping door de Luikse Bisschop zijn er nog andere die aantonen dat de *Zendbrief* van het Episkopaat niet willekeurig zou zijn doch aanleunt bij door Rome uitgesproken veroordelingen. Aldus een in het Nederlands gestelde en in 1838 te Roeselare uitgegeven publikatie onder de titel *De Francsmaçons, van in hunne opkomst tot op den tegenwoordigen tijd, met de pauselijke bullen die de zelfde doemen*. Omvang 250 pagina's. De brochure *Les Francs-Maçons condamnés par les bulles des Souverains Pontifes* beperkt zich daarentegen tot het afdrukken van de Bulle van Leo XII en de Omzendbrief van de Bisschoppen.

Ziehier een uittreksel uit de Nederlandstalige uitgave. Het betreft een aanval op het pseudo-kristelijk karakter van de Maçonnerie.

«De francmaçons onteeren ook de mysterien van onzen heyligen godsdienst. Aldus, om maar een voorbeeld bij te brengen, houden zij op Witten-donderdag in hunne Logie het laatste avondmaal met alle pragt die zij er aen kunnen toebrengen, op eene heyligschendende wijze de bezonderste omstandigheden van de instelling van het heylig Sacrament des Autaers navolgende. Het is daarenboven genoeg bekend dat het heyligste uitwendig teeken van den christenen godsdienst in bijna alle hunnen plechtigheden

gevonden word. Het is eenen middel om te gemakkelijk de eenvoudige te bedriegen,...

Men konstateert het: de omzendbrief van de Belgische Bisschoppen is vatbaar voor verreikende interpretatie. Veel hangt af van de persoonlijke instelling van de klerus. In hun ijver de Vrijmetselarij te bekampen gaan sommige pastoors zo ver de gelovigen bepaalde beloftes af te dwingen. Zie hier de bewoording waarin de pastoor van St. Catherine in Luik zijn richtlijnen giet.

«Wanneer een Vrijmetselaar zich bij U aanmeldt verjaag hem. Is hij bloedverwant of vriend, verjaag hem. Heeft u een vrouw, heeft u een dochter sluit ze op. Uw persoon en uw bezit zijn in gevaar.»

Aldus de krant *L'Espoir* van 27-28 januari 1838.

Inderdaad, de klerikale pers laat zich niet onbetuigd en soms verschijnt zelfs achteraf de bundeling van artikelen uit een bepaalde krant. Aldus wordt onder de titel *Articles extraits du Courier de la Meuse sur la Franc-Maçonnerie* te Luik een brochure uitgegeven die de Orde duchtig onder vuur neemt.

In de pers is vooral Adolphe Dechamp actief. Van hem een ophefmakend artikel in 1839 in de *Revue de Bruxelles*. Onder de titel *Le pouvoir occulte, le libéralisme des sociétés secrètes* publiceert hij uittreksels van hetgeen van hem in *L'Emancipation Belge* te lezen staat.

2. Oordeel van sommige waarnemers

Meerdere objectieve waarnemers spreken zich negatief uit over de herderlijke brief. Ook katholieke Graaf Félix de Mérode heeft het in een schrijven aan Mgr. Van Bommel over 'un moyen pour les libérâtres d'élever mieux leur drapeau et d'attirer plus de monde sous la bannière anti-catholique'. Onpsychologisch is ook het gebruik van kwetsende termen, vooral deze beschouwd te worden als heiden en 'publikaan'. In de Kamer zal later B. Dumortier de door zijn groep begane fout bekennen.

Zie hier trouwens de meer hedendaagse getuigenis van de katholieke historicus A. Simon. Volgens hem heeft de circulaire het in het Episkopaat gesteld vertrouwen geschokt. Bij de

liberalen, doch ook bij enkele katholieken wekt het gebrek aan ruim denken van de Bisschoppen het beeld op van 'niet geëvolueerde plattelandspastors'. Ook is er de overtuiging dat het Episkopaat een politieke rol wil spelen. Steeds volgens dezelfde auteur verhoogt de cohesie tussen liberalen en Vrijmetselaars, meer nog daar is de door talrijke kristenen gegeven voorkeur aan de Maçonnerie boven deze aan de Kerk.

Ook Koning Leopold I zou zich afkeurend hebben opgesteld tegenover de veroordeling. Van hem de uitspraak 'On n'en agirait pas ainsi à Rome'. In deze specifiek Belgische aanlegenschap ziet de Pauselijke Nuntius Fornari 'un facheux excès de zèle'.

Maar volgens Mgr. Sterckx zou het verhoopte resultaat bereikt zijn. In de loop van maart of april 1838 noteert hij dat de circulaire de Ministers heeft belet een de katholieke godsdienst vijandige organisatie verder te begunstigen, zij zou de Regering hebben teruggebracht op de grondwettelijke weg waarvan zij was afgeweken. In welke mate de betrokken Regering tot dan toe de Vrijmetselarij zou hebben bevoorreed blijft een raadsel.

In mei daarentegen stelt Mgr. Van Bommel de Aartsbischop de vraag of hetgeen de ronde doet, al dan niet waar is, namelijk zijn overhoop liggen met het Hof zodat geen gevolg werd voorbehouden aan zijn verzoek door de Koning te worden ontvangen.

Nog enkele reacties van buitenlanders. In een ambtelijk bericht aan Lord Palmerston noteert op 2 februari Lord Seymour, de in België vertoevende diplomaat, als motivering van de circulaire een uit de veroordeling verwacht elektoraal voordeel. Enkele dagen later ontvangt Metternich van zijn in Brussel gevestigde medewerker Handel een in dezelfde zin opgesteld bericht.

Ook in het buitenland kijken sommige Maçons verbaasd op. In zijn in 1839 in het Duits verschenen en nog hetzelfde jaar in het Nederlands vertaald boek onder de titel *De Vrijmetselarij en de Jesuïtisch-Hiërarchische Propaganda* vermeldt G. Friederich in de inleiding:

«Een algemeen gevoel van verontwaardiging greep ons dus aan toen wij ook hier kondschap kregen van den ban-

bliksem, dien de Aarts-Bisschop, de Bisschoppen (aan wier hoofd de dweepzieke van Bommel stond) en de Katholieke Priesters van België op het weldadig en zegnerijk genootschap der vrijmetselaren hadden geslingerd. Zijn wij ook al buiten het bereik van die banvloek, zo moet, nochtans, de opzettelijke, volstrekt ongegronde en logenachtige lastertaal dier dweepers, die, geroepen om te zegenen, niet dan vervloeken en verdoemen, ieder menschenvriend en voorstander of lid van het bedreigde genootschap diep bedroeven.»

§ II. REAKTIES VAN DE MAÇONNERIE OP DE VEROORDELING

Het Grootoosten houdt rekening met het feit dat de veroordeling de Maçons beroert. Vandaar dat het de Broeders vrij staat de Orde te dekken. Maar al bij al kent het G.O.B. een tot dan toe ongekende aangroei van het ledental. Daaraan voegt zich de oprichting van de kolommen van meerdere Loges.

A. REAKTIES VAN DE BROEDERS

Die reakties kunnen als volgt worden samengevat.

1. De Veroordeling beroert de Maçons

De meeste Maçons voelen zich als gelovigen diep geschokt en verontwaardigd. Ook totaal verrast. Wat dit laatste betreft bekennt Grootredenaar Gérard in maart 1839

«Alle Belgische Maçons werden aangegrepen door het lawaai van dit ouderwetse geschut.»

Vele Maçons worden niet enkel gekonfronteerd met hun geweten, de circulaire veroorzaakt ook moeilijkheden in hun gezin. Later zal het G.O.B. die in de *Déclaration de principes* van 1858 als volgt samenvatten:

«Men herinnere zich de exkommunikatiebul tegen de Maçons en de onenigheid die zij in de gezinnen bracht toen, vanop de kansel en in de biechtstoel, we bij onze vrouw en kinderen als perverse wezens werden afgeschilderd, als vijanden van moraal en religie eeuwig veroordeeld tot de vlammen van de hel.»

Maar het staat ook buiten kijf dat als gelovigen de exkommunikatie de meeste Maçons diep beroert. Vandaar dat de leiding van het G.O.B. het zelfs nuttig oordeelt te trachten die veroordeling ongedaan te maken. Ongeveer een jaar na de Herderlijke Brief tracht Br. Th. Verhaegen tijdens een toespraak zijn Broeders gerust te stellen. Hij beweert dat de Paus en zijn Pre-

laten tijdens een konklaaf de aangelegenheid veroordeling onderzochten en zo gaat de spreker verder:

«Bij een daaropvolgende geheime bul zou, in petto, zijn beslist dat het door het Aartsbisdom Mechelen uitgebracht mandement van nul en gener waarde zou zijn voor wat betreft én de exkommunikatie én het weigeren van religieuze vertroosting aan die Broeders die, alvorens te overlijden, de zwakheid zouden hebben daarom te verzoeken.»

Een ander middel om schade te berokkenen, ditmaal vooral materiële, is het publiceren van ledenlijsten van Loges. Zo gaat in 1839 de *Journal historique et littéraire* voor wat betreft de A.L. Les Amis Philanthropes daartoe over. Ogenschijnlijk zonder veel onmiddellijk resultaat. Amper twee personen reageren met de verklaring niet meer tot de Orde te behoren. Dit belet de Obediëntie en de Loges niet voortaan meer voorzichtig te worden bij het laten drukken van gegevens. Januari 1838 betekent het einde van het publiceren van gedrukte Logeledenlijsten, de z.g. Tableaux.

2. De door het G.O.B. geboden mogelijkheid zich van de Orde af te scheiden

Het G.O.B. heeft oog voor de problemen die zich in sommige huiskringen kunnen stellen naar aanleiding van de uitgevaardigde exkommunikatie. Aan elke Broeder in eer en geweten stelling te nemen, maar dan ook openlijk.

In een omzendbrief kondigt het G.O.B. volgende maatregel af:

«Aan de Broeders met bevangen geweten of die huiselijk leed mochten ervaren wegens hun actieve aanwezigheid in een Werkplaats zal de vrijheid van keuze worden gelaten. Wat de anderen betreft is er reden hen te verzoeken een nieuwe verbintenis aan te gaan.»

Aldus de op 19 januari 1838 door de Afgevaardigden bij het G.O.B. genomen beslissing betreffende de destijds bij de inwijding aangegane verbintenis... De door elke Broeder gebeurlijk te ondertekenen verklaring laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Ziehier de verbintenis die de leden van de

A.L. Les Amis Philanthropes reeds op 15 januari ondertekenen:

«itérativement que nous serons fidèles à l'Ordre Maçonni- que, que nous ne cesserons d'en propager les principes en tout temps et tout lieu, que nous répondrons sans crainte et par tous les moyens légitimes qui seront en notre pouvoir les agressions qui pourraient être dirigées contre l'asso- ciation dont nous faisons partie...»

3. De laatste geestelijken dekken de Orde

Men kan zich de vraag stellen in welke mate de Maçons zich door de Bisschoppen laten intimideren. Men denke in de eerste plaats aan de Maçons die tevens geestelijken zijn. Een uiterst miniem aantal. Zij dekken de Orde. Op enkele uitzonde- ringen na. Van Abbé de Pelgrom, een lid van de A.L. La Parfaite Union (O. Bergen), is bekend dat hij pas in 1842 ontslag neemt. Daar is ook Abbé Morsomme uit Hoei. Hij verlaat niet de Vrijmetselarij, echter wel de Kerk. De Broeders van Les Amis de la Parfaite Intelligence (O. Hoei) stellen hem later zelfs aan tot Voorzittend Meester.

Een in andere zin te signaleren geval is dat van Dewasme- Pletinckx. Die Broeder scheidt zich in 1838 af en acht jaar la- ter stelt *L'Observateur* hem de indiskrete vraag of het hem on- langs door de Paus toegekend Sint-Joriskruis als surrogaat is te beschouwen van de Maçonnieke insignes waarmede de ver- ermerkte zich destijds tooide...

4. Belangrijke aangroei en zich wijzigende samenstelling van het Ledenbestand

Het is alsof de Vrijmetselarij door haar veroordeling meer zin krijgt. Men hecht er meer belang aan. Zij wordt meer ak- tief beoefend. Van haar gaat meer aantrekkingskracht op pro- fanen uit.

In plaats van de ontwikkeling van de Orde af te remmen, meer nog tot haar teloorgang bij te dragen, stimuleert de Her- derlijke Brief op een tot dan toe ongekende wijze haar groei. In 1841 kondigt Br. Th. Verhaegen in zijn Loge Les Amis

Philanthropes op het zonnwendefeest de verdubbeling aan van het ledenbestand.

De toetredingen vloeien toe. Bij Les Vrais Amis de l'Union zien op 6 maand tijd, tussen 26 februari en 6 augustus 1838, 37 profanen het licht en worden 9 Broeders geaffilieerd.

Bovendien melden Maçons, die destijds de Broederschap dekten, zich aan met het verzoek terug te worden opgenomen. Tekenend in dit verband is de reactie van Br. Alexander Gendebien, gewezen lid van het Voorlopig Bewind en van het Nationaal Kongres. Reeds op 9 januari 1838 verzoekt hij om zijn affiliatie bij de A.L. Les Amis Philanthropes. We citeren:

«La lettre soi-disant Pastorale des Archevêque et Evêques de Belgique est un document de nature trop étrange, révèle des projets trop sinistres pour ne pas exciter, au plus haut degré, la sollicitude de tous les amis de la tolérance et de la liberté de conscience. Je considère comme un devoir impérieux pour tout homme de cœur, pour tout homme d'honneur, pour tous les maçons, de se réunir de serrer leurs rangs, de se tenir fermes ensembles, afin de mieux résister à la bourrasque dont la civilisation est menacée.»

Naast het aangegroeid ledenbestand tekent zich even duidelijk een andere tendens af. De veroordeling remt ongetwijfeld alle verdere toevloeiing af van uitgesproken katholieken. Daartegenover staat zowel de heraansluiting of de inwijding van overtuigde antiklerikalen. Geleidelijk wijzigt zich dus de samenstelling van de groep, wat ook zijn gedraging zal beïnvloeden.

B. REAKTIES VAN DE ORDE

Op de kerkelijke aanval reageert het G.O.B. op weinig kombatieve wijze. Het beperkt zich veeleer tot trachten het hoofd te bieden aan de valse aantijgingen op het religieuze en het morele vlak. Ook respecteert het de gewetensvrijheid door, zoals we reeds zagen, de Maçons toe te laten de Orde te dekken. Wel moedigt het G.O.B. de verhoogde aktiviteit van de Loges aan. Van Broeders gaan verweerschriften uit.

1. Bekendmaking van de Maçonnieke Precepten

Het G.O.B. pakt in de profane wereld uit met de Maçonnieke Precepten, die enigszins als schild worden gebruikt bij het zoeken naar een instrument om zich te verdedigen. Die Voorschriften moeten de eerbiedwaardigheid van de Vrijmet-selarij en haar verheven doelstellingen meer kracht bijzetten. De Precepten leunen immers aan bij de religie, de gangbare moraal en leggen getuigenis af van een geest van verdraagzaamheid. Zij zijn veeleer voor de buitenwereld bestemd; over de specifieke maçonnieke aangelegenheden als daar o.m. zijn het bewaren van het geheim, zijn Broeders helpen en verdedigen enz., wordt het stilzwijgen bewaard. De Precepten schrijven de Maçons gedragingen voor buiten de Werkplaats, dus buiten de Broederschap. Men tracht er de nodige ruchtbaarheid aan te geven.

Op grote schaal wordt zelfs een met die Precepten voor-zien penning verspreid. Ziehier een oude Nederlandse vertaling bij onze Noorderburen van de in het frans gestelde Voorschriften. Zij verschijnen omstreeks 1840 onder de titel Vrijmetselaarswetboek.

MAÇONNIEKE PRECEPTEN

Aanbidt den Opper Bouwheer des Heelals.

Bemint uwe naasten.

Doet geen kwaad, doet goed.

Laat de menschen spreken.

De ware Eredienst van den Opper Bouwheer des

Heelals bestaat in de goede zeden.

Doet dus goed uit liefde voor het goede zelve.

Houdt altijd uwe ziel zoo zuiver, dat gij op eene waardige wijze kunt verschijnen voor den Opper Bouwheer des Heelals, die God is.

Bemint de goeden, beklagt de zwakken, vliedt de boozen, maar haat niemand.

Spreekt spaarzaam met de grooten, voorzichtig met uws gelijken, oprecht met uwe vrienden, teederlijk met de armen.

Vleit uwen broeder niet, dat is verraad, indien Uw broeder U vleit, vreest voor verleiding.

Luistert altijd naar de stem van uw geweten.

Weest de vader der armen, iedere zucht, welke uw hardheid hen afperst, zal het aantal verwenschingen vermeerderen, welke op uw hoofd zullen nederkomen.

Eerbiedigt den vreemden reiziger, helpt hem, zijn persoon zij geheiligd voor u.

Vermijdt den twist, voorkomt beledigingen, zorgt dat de rede altijd aan uwe zijde is.

Eerbiedigt de vrouwen, maakt nimmer misbruik van hare zwakheid en sterft liever dan haar te onteeren.

Schenkt de Opper Bouwheer des Heelals U een zoon, dankt Hem, maar beef voor het u toevertrouwde pand.

Weest voor dit kind het beeld der Godheid.

Zorgt dat hij tot 10 jaar U vreeze, tot 20 jaar U beminne en het geheele leven door U eerbiedige.

Weest tot 10 jaar zijn meester, tot 20 jaar zijn vader en tot uw dood zijn vriend.

Tracht hem veeleer goede grondbeginselen dan fraaie manieren te leeren: dat hij U veeleer eene verlichte leer dan eene ijdele zwier verschuldigd zij; maakt liever van hem een eerlijk dan een bekwaam man.

Indien gij over uwen staat bloost, is het hoogmoed.

Denkt niet dat het de plaats is die U verhoogt of vernedert, maar wel de wijze waarop gij dezelve vervult.

Leest en trekt er nut uit, ziet en volgt na, denkt na en werkt.

Doet alles ten nutte uwer broederen strekken, dit is voor U zelve arbeiden.

Weest over en met alles tevreden.

Verheugt u in de rechtvaardigheid; vergramt u in het onrecht, lijdt zonder te klagen.

Beoordeelt de daden der menschen niet te lichtvaardig, laakt niet en prijst nog minder. Het staat aan den Opper Bouwheer des Heelals, die de harten kent, zijn werk te waardeeren.

2. Verhoogde Maçonnieke Aktiviteit

De bisschoppelijke veroordeling verdubbelt de ijver van de Maçons. Het G.O.B. beslist aan het Feest van de Orde in 1839 bijzondere luister te geven. Het banket gaat in de Waux-Hall door. Het brengt meer dan 800 Broeders samen. Te dezer gelegenheid smeedt men plannen om een tempel in Mechelen te bouwen voor de zich aldaar ontplooiende Loge La Régénération. Hetgeen omgezet wordt in de praktijk.

Op 17 februari 1839 houdt Br. Th. Verhaegen een gloedvolle toespraak tijdens de inwijding van de nieuwe Tempel van de A.L. Les Frères Réunis in het Oosten Doornik. Hij verwijst hierin naar de noodzaak in te gaan op de door het Belgisch Episkopaat uitgebrachte uitdaging. De Vrijmetselarij moet zich teweer stellen. Echter mits het gebruik van eerlijke middelen, zoals het een institutie hoort. Enigszins verwijzend naar de uitbeelding op de pas uitgegeven Maçonnieke penning roept Verhaegen uit:

«Le serpent, symbole de mensonge, de l'astuce et de l'hypocrisie en vain voudra ronger la lime. La Maçonnerie vivra, Dieu le veut!»

Ook het inhuldigen van de nieuwe Tempel van de A.L. La Parfaite Union (O. Bergen) geeft aanleiding tot een grootse manifestatie op 12 mei 1839. Op de herdenkingsplaat prijkt volgende tekst:

«A la Gloire du Grand Architecte de l'Univers.

A l'époque où les foudres du vatican ébranlaient la Belgique, les colonnes de la Maçonnerie où le feu sacré était sur le point de s'éteindre à l'orient de Mons les enfants de la Parfaite Union élevèrent ce Temple pour perpétuer à jamais le culte de l'art royal.»

3. Zoeken van toenadering tot andere Obediënties

Gekonfronteerd met een gemeenschappelijke vijand dringt zich een verzoening en een samenwerking op met de rivaliserende Obediëntie, de Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus. In een ander boekdeel gaan we daar nader op in.

In 1848, dus jaren later, denkt het G.O.B. zelfs aan een fusie met de Opperraad en met de Primitieve Ritus. Doch het projekt van Grootmeester Defacqz stuit op verzet. Toch konstateert men een verbetering in de relaties tussen de Belgische Obediënties.

De Maçonnerie wordt aangevallen; stelt zich de vraag of het niet mogelijk is naar aanleiding van die bedreiging de internationale solidariteit in te roepen. Hierbij hoopt men vooral op de invloed die zou kunnen uitgaan van de Franse Maçonnerie. Hierover in een tematisch boekdeel meer. Nu reeds kan gezegd dat de destijds op de franse inmenging hooggestemde verwachtingen niet in vervulling gingen.

4. Nieuwe Loges zien het licht

Wanneer we ons beperken tot de korte periode 1838-1841 die onmiddellijk op de veroordeling volgt constateren we de oprichting van de kolommen van 11 Loges, meer bepaald van:

1. Les Amis du Progrès (O. Brussel) 1838
2. L'Aurore (O. Audenaarde) 1838
3. L'Industrie (O. Lodelinsart) 1838
4. Amicita (O. Ieper) 1838
5. Les Enfants de la Bonne Amitié (O. Dinant) 1838
6. La Renaissance (O. Ath) 1839
7. La Tolérance (O. Brugge) 1839
8. Les Amis Discrets (O. Nijvel) 1840
9. Le Travail (O. Brussel) 1840
10. La Reconciliation (O. Bouillon) 1841
11. L'Etoile des Ardennes (O. Durbuy) 1841

In feite komen zelfs 13 Werkplaatsen tot stand. In 1838 wordt in het Oosten Hoei de A.L. Les Amis de la Parfaite Intelligence opgericht. Deze Werkplaats sluit echter niet bij het G.O.B.

doch bij de Fédération Maçonnique Belge aan. Verder zou in 1838 de Opperraad een Konstitutie hebben verleend aan een Naamse Werkplaats die weinig sporen heeft nagelaten: Les Amis de l'Union.

Andere te vermelden vaststelling, het aantal lokaliteiten waarin Loges gevestigd zijn verdubbelt. Op Brussel en Namen na worden de nieuwe Werkplaatsen opgericht in gebieden waar er nog geen voorhanden waren. Ook in lokaliteiten waar in die tijd een Loge moeilijk leefbaar is.

5. De Maçonnerie in de verdediging

Reeds op 12 januari 1838, dus enkele dagen na de veroordeling maar ook enkele dagen voordat het G.O.B. hierop stelling neemt, beslist de A.L. Les Vrais Amis de l'Union haar archieven in veiligheid te brengen. Zij vreest vervolgingen. Haar instinkt van zelfbehoud treedt in werking. Tevens beslist die Loge tot het publiceren van de door haar de laatste maanden aan behoeftigen verstrekte bedelingen van levensnoodzakelijke produkten. Zij wenst aldus de maatschappelijke functie, deze van liefdadigheid, van de Maçonnerie te onderlijnen.

Doch daar is niet enkel de Zendbrief; hierop volgen de aanvallen in de pers. Wanneer een lasterlijk artikel in de pers over de pas opgerichte A.L. L'Industrie (O. Lodelinsart) verschijnt komt dit op de dagorde van de zitting van 31 augustus 1838 van het G.O.B. Andere aanvallen volgen zodat het G.O.B. op 17 december beslist tot het opstellen van een verdedigingsplan. In feite staat in deze aangelegenheid de Loge Les Amis Philanthropes model. Reeds op 28 februari komt aldaar een kommissie van redakteuren tot stand. Haar opdracht is door middel van artikelen in de liberale kranten de klerikale aanvallen van antwoord te dienen, ook van brochures over bepaalde onderwerpen op te stellen. Vanaf oktober beschikt die kommissie over een speciaal budget.

Vooraf met de krant *L'Ami de l'Ordre* neemt de kommissie het op, wat leidt tot het verschijnen in 1840 van de brochure *Réponse à l'auteur des attaques contre la Maçonnerie, insérées dans le journal l'Ami de l'Ordre (ou des Jésuites) les 21, 23 et 26 novembre 1839.*

Deze publikatie even situeren. Zij is een antwoord op de kritiek die uitgaat van een persoon waarvan de opname in de A.L. La Bonne Amitié (O. Namen) in 1806 geweigerd werd. Kanunnik de Hauregard slaagde er nochtans in zich te Luik te laten inwijden. In 1818 wordt hij overgeplaatst naar Namen. Wraakgevoelens zetten hem in november 1839, bij het naderen van de verkiezingen, aan tot aanvallen op de Maçonnerie. De Kanunnik onderscheidt twee categorieën Vrijmetselaars, « enerzijds deze samengesteld uit goddeloze opstandelingen en gewetenloze, buiten de wet levende bezetenen waarover men enkel misprijzen kan koesteren en anderzijds ongevaarlijke en gulzige naïevelingen waartegen niemand zelfs de moed heeft zich te ergeren.»

Hierop volgt als antwoord het pamflet opgesteld door Broeders van de A.L. Les Amis Philanthropes. De Naamse Loge verspreidt deze brochure met een lijst van 138 namen van Maçons, waarvan 115 nog in leven, die lid of gewezen lid zijn van die Werkplaats. Ook het beroep is aangegeven. Hoort hierbij nog volgende kommentaar:

« Il sera facile en lisant ces noms d'être convaincu que l'Ordre a compté de tous temps dans son sein, ce que Namur a renfermé à diverses époques de gens honorables. Maintenant nous prions 'le fils soumis de l'Eglise' de classer ces impies révoltants... »

We breken hier het citaat af om niet de door de kanunnik gebezigde scheldwoorden te herhalen. Intussen valt de vrij ongewone techniek op die de Brusselse Loge aanwendt.

Maar vooral de Luikse Loge, die intussen zich afscheidde van het G.O.B., legt de grootste strijdvaardigheid aan de dag. Wanneer op 5 februari 1838 de Bisschop uitpakt met zijn Mandement de Carême beslist de Loge op 23 februari over te gaan tot het publiceren van een verweerschrift. Zij stelt hiertoe een drietal Broeders aan. Vier dagen later keurt de Werkplaats een ontwerp goed. Een brochure verschijnt op 2000 exemplaren onder de schuilnaam van Charles Lesage. De titel luidt *Considérations sur le mandement de Carême pour l'an de grâce 1838, publié par Monseigneur Van Bommel, Evêque de Liège.*

De brochure vecht vooral de bewering aan dat op de ver-

oordeling niet is terug te komen, omdat zij uitgaat van Rome, waarvan het gezag door Jezus is gevestigd. Als repliek hierop een vraag: sluit het aanvaarden van het nochtans in twijfel getrokken gezag van de Paus noodzakelijk in zich het blindelings vervloeken in van wie niet als Rome denkt?

De Bisschoppen verwijt men hun machtswellust. De Evangelieën daarentegen keuren de heerszucht af. Vandaar dat de Vrijmetselaars zich niet op het kerkelijk gezag doch op de Evangelieën steunen bij hun streven naar persoonlijke vervolmaking.

Tot daar de woordvoerders van de Luikse Loge. Doch Mgr. Van Bommel laat zich niet onbetuigd zodat in april 1838 de Werkplaats uitpakt met een nieuwe brochure, opgesteld door Br. Laurent Renard doch gepubliceerd onder de schuilnaam Eustache Lefranc met als nederlandse versie Eustachius Open-Hart. De titel? *Lettre d'Eustache Lefranc à Mgr. Corneille-Richard-Antoine Van Bommel, pour la plus grande utilité du Saint-Siège pour la mortification et le châtiment du clergé wallon, évêque de Liège...*

Volgens de auteur is de veroordeling door politieke bedoelingen ingegeven. Door alle gedoopten aan Rome te binden verwerft de Kerk niet alleen het monopolie van het onderwijs doch ook van 's lands beleid, dan vervangt het klerikalisme de kristen leer. Wat indruist zowel tegen de Grondwet als tegen de op verdraagzaamheid berustende godsdienstvrijheid.

Het is hier ook de plaats te herinneren aan een andere in 1838 uitgegeven brochure. *Mon cousin Gilles ou le secret des francs-maçons* is van de hand van Br. Christophe Verdot en verdedigt op een voor het volk bevattelijke wijze de Orde volgens de techniek van vragen en antwoorden. Men kan zich de bedenking maken hoe men ertoe kwam plotseling een oude bul uit het kerkelijk arsenaal te halen? Is het soms wegens het Maçonniek geheim? Maar dat komt neer op het feit dat de linker hand van de Maçon het goede niet weet verricht door zijn rechter hand.

Aan de sociale functie, deze van het beoefenen van liefdadigheid, wordt dus herinnerd. De Vrijmetselarij hoeft zich aan de veroordeling niet te storen. Volgt de zinspeling op de twee betekenissen van het franse woordje 'bulle', zowel deze van

bul als van luchtbel. De pauselijke bul is, moreel gesproken, zonder meer een luchtbel 'née d'un souffle elle s'éteint devant les lois et la raison!'

Tot daar enkele niet onbelangrijke verweerschriften. Daarnaast onderkennen de Loges het belang de pers aan hun zijde te hebben. In die zin steunen zij kranten door een reeks abonnementen te nemen en achteraf de nummers te verspreiden in voor het publiek toegankelijke lokalen. Daar is ook het aandringen bij het G.O.B. om over te gaan tot het uitgeven van een krant. Zelfs Loges nemen dit in overweging.

§ III. DE NASLEEP VAN DE VEROORDELING

De gevolgen van de veroordeling door het Episkopaat kan men onderscheiden in onmiddellijke en deze op langere termijn. Bij de eerste stilhoudend komen thans de religieuze aan bod, daarna krijgen de politieke hun beurt.

A. OP RELIGIEUS GEBIED

Na hun exkommunikatie door de Kerk aanvaarden de meeste Maçons niet langer het gezag van de Kerk, die hen trouwens op religieus gebied allerlei moeilijkheden bezorgt.

1. Verwerpen van het gezag van de Kerk en aanleunen bij een Primitief Kristendom

Op weinig uitzonderingen na behoren de Broeders, in die jaren, tot de rooms-katholieke godsdienst. Zij vernemen dat zij geëxkommuniceerd zijn bijaldien ze niet aan de Vrijmetselarij verzaken. Wat stellig gewetensproblemen scheidt. In de opgelegde keuze tussen Kerk en Vrijmetselarij kunnen zij bijna altijd noch tot het ene noch tot het andere besluiten. Velen hakken de knoop als volgt door: zij blijven Maçon doch herzien hun opvattingen op religieus gebied, meer in het bijzonder inzake de institutie, namelijk de Kerk die veroordeelt.

Vele Maçons beschouwen voortaan de godsdienst als privé-zaak. Zij maken enigszins het onderscheid tussen godsdienst en Kerk. De veroordeling komt van de Paus en van de Bisschoppen die weliswaar de Kerk zijn, echter niet de kristelijke leer.

Na de veroordeling groeit het aantal Maçons die de Kerk als institutie negeren en daarentegen enkel rekening houden met hetgeen ze als de zuivere leer van Kristus beschouwen en soms het Primitieve Kristendom noemen. Volgens velen kan de godsdienst totaal los staan van de Kerk, vooral wanneer diezelfde Kerk haar macht zoekt uit te breiden via het klerikalisme, vooral wanneer diezelfde Kerk de Maçonnerie ver-

oordeelt wegens een sta-in-de-weg bij de greep naar de macht.

De door de Vrijmetselarij aan de dag gelegde strategie komt neer op het invoeren van een hogere macht dan deze van de Paus en van de Bisschoppen en die kan enkel de Opperbouwheer des Heelals zijn, dus God. Op de penning met Maçonnieke Precepten die het G.O.B. in 1838 verspreidt staat vermeld 'La Maçonnerie vivra, Dieu le veut'. Het verwerpen van het willekeurig gezag van de Kerk gaat dus niet gepaard met geloofsverlies, het zoekt veeleer aansluiting bij de leer van het Primitieve Kristendom. Nog tijdens de Kamerzitting van 21 februari 1840 verklaart Br. Théodore Verhaegen

'Je suis plus que qui que ce soit attaché à la religion catholique, qui est la religion de mes pères et qui sera toujours la mienne.'

2. Exkommunikatie in de Praktijk

De veroordeling treft de Broeders misschien het meest inzake de kerkelijke overgangsriten, de z.g. 'rites de passage'. In de eerste plaats omdat de kerkelijke begrafenis hen geweigerd wordt en zich tevens de kwestie van de begraafplaats stelt.

Wat deze laatste betreft wordt op gezette tijden gedacht aan een Maçonnieke begraafplaats. Vooral Br. J. Defrenne is bereid een dergelijk projekt te verdedigen. Hij brengt dit reeds in december 1838 naar voren in de schoot van de A.L. Les Vrais Amis de l'Union. Zonder sukses. Op 15 september 1842 handelt hij over een ruimer opgevat voorstel bij de A.L. Le Travail. Alle slachtoffers van de klerikale onverdraagzaamheid zouden een rustplaats vinden in het bij intekening aan te kopen terrein. Wanneer de *Journal de Bruxelles* lucht krijgt van dat Maçonniek projekt spreekt die krant zich daarover als volgt uit. Men staat hier voor het zuiverste paganisme, zelfs voor meer dan paganisme, zodat men zich de vraag kan stellen waarheen de z.g. vooruitgang leidt...

Vanaf 1838 is het voor de maçon in principe niet langer mogelijk kerkelijk te worden begraven. In de overlijdingsberichten uit die tijd leest men wel eens de vermelding dat de betrokkene 'als Maçon is gestorven', 'mort en maçon'. Een veel-

zeggende uitdrukking die aantoont dat de Broeder op zijn sterfbed niet aan de Maçonnerie verzaakte.

We staan hier voor een radikale breuk met de maçonnieke traditie van kerkdienst, aardebestelling in aanwezigheid van een priester en van zielemis later. De exkommunikatie sluit een kerkelijke begrafenis uit. De pastoor heeft trouwens tot taak alles in het werk te stellen om de Broeders, ook op hun sterfbed, aan de Vrijmetselarij te doen verzaken.

Dergelijke gevallen zijn bekend. In februari 1838 verbrandt een pastoor tijdens een lijkdienst in Gent de dekors en de diploma's van een overleden Broeder. Dit geschiedt tussen de doodskist en het altaar. In augustus 1841 onderwerpt een Broeder uit Ronse zich op zijn sterfbed aan de Kerk en staat zijn Maçonnieke decors af aan een geestelijke.

Een paar voorbeelden van uitgeoefende morele druk. In 1840 geeft Br. Limbrez, een geneesheer uit Doornik, niet toe aan de bedreiging geen kerkelijke eredienst te krijgen. Desalniettemin volgen, naar men zegt, duizende personen de lijkstoet. Iets soortgelijks doet zich in 1841 voor in Luik naar aanleiding van het overlijden van Br. Leloup. Over dat voorval verschijnt een brochure onder de titel *Refus de sépulture*. Zonder kerkelijke begrafenis komt de overledene inderdaad terecht op het z.g. hondenkerkhof, het 'trou des chiens'.

Ook geen religieus huwelijk voor de Maçon die niet bereid is zijn lidmaatschap af te zweren. In 1843 wordt in die zin Br. Briard van de A.L. La Bonne Amitié (O. Namen) gekonfronteerd met deze gestelde eis. Hij weigert daarop in te gaan. Een afvaardiging van de Loge en van het Kapittel deze Broeder om de Maçonnieke vastberadenheid die hij opbracht ter gelegenheid van zijn huwelijk.

Ander voorbeeld. Een in november 1844 van de Gentse Loge Les Vrais Amis uitgaande omzendbrief stelt 'le refus des Sacrements et notamment de celui du mariage' aan de kaak.

Wat het doopsel betreft, dat kan natuurlijk niet worden geweigerd. Wel kunnen zich daarbij incidenten voordoen. Zo weigert in juni 1840 een legeraalmoezenier van het Kamp van Beverlo, waar een Loge is gevestigd, Br. Deprez als peter te aanvaarden wegens het behoren tot de Orde.

Sporen van het in vorig hoofdstuk geschetste Maçonnieke

doopsel, met als aandenken voor het kind een zilveren truweeltje, vinden we vanaf 1840 terug in de Antwerpse Loge La Persévérance. In januari 1849 differentieert Br. Redenaar aldaar deze plechtigheid als volgt van de religieuze:

«Le Baptême Maçonique conduit à la vérité, par contre le Baptême Catholique à des fictions mystiques impossibles.»

Wanneer in juli 1851 de A.L. Les Vrais Amis de l'Union (O. Brussel) een plechtigheid voorziet o.m. met het Maçoniek doopsel van een Lowton, beklemtoont Broeder Redenaar er het verschil in nog sterkere mate. We citeren:

«Maar het bij onze geboorte ontvangen doopsel, dat ons de genade brengt van de godsdienst waartoe we moeten behoren, heeft geen uitstaans met het doopsel dat we in onze Maçonieke Tempels toedienen.»

«Hier verdwijnt het religieuze karakter om plaats te maken voor het intellectuele en morele. Hier gaat het niet om de bekrachtiging van een dogma, van een geloof, van een kultus die onze vaders hebben overgenomen en die wij zoals zij moeten overnemen, maar om de opname van een kind in een vereniging van mannen die als hoofddoel hebben hun hartstochten te overwinnen en ze aan hun wil te onderwerpen; het betreft het leiden van de eerste stappen van een jeugdig verstand op de weg van de zuiverste moraal en op deze van het beoefenen van het vrij onderzoek.»

In die jaren vinden we een ander eigenaardig gebruik terug. Wanneer in 1850 in Antwerpen uit een fusie de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis ontstaat is op de plechtige installatie het Maçoniek doopsel van de zoon van een Broeder voorzien. Daar hoort een doopnaam bij. Over de aangenomen Lowton vermeldt het verslag:

«Le nom de Démophile est ajouté aux siens, comme souvenir de la consécration maçonique qu'il vient de recevoir et l'Atelier procède à son adoption en qualité de Lowton.»

Een soort doopsel op zijn republikeins. We staan hier voor een van de eerste stappen op de weg naar de sekularisatie van de overgangsruten. Waar de Kerk door de eeuwen heen de grote momenten in het leven van de mens heeft weten te omringen, te sakraliseren en zelfs te monopoliseren met de nodige

ceremoniële plechtigheden bij geboorte, puberteit, huwelijk en overlijden, zal de Maçonnerie, gedwongen door de exkommunikatie, geleidelijk de door de klerus opgeworpen hindernissen trachten te neutraliseren door het invoeren van alternatieve, gesekulariseerde ceremonieën.

3. Religieus antiklerikalisme

De veroordeling ligt weliswaar niet aan de basis van het antiklerikalisme dat zich weldra in de Vrijmetselarij scherp aftekent, zij veroorzaakt echter een radikalisering en veralgemening van wat tot dan toe meer in latente vorm aanwezig was. Dat antiklerikalisme zal verder evolueren, voorlopig wordt het door kristenen gedragen. Dat een voortreffelijke organisatie als de Maçonnerie, die het goede om het goede nastreeft, door de Kerk wordt veroordeeld is iets wat boven het begripsvermogen van vele Broeders ligt.

Vandaar de vragen die oprijzen. Bij wijze van voorbeeld deze die men stelt in het Kapittel van Les Vrais Amis de l'Union voor het bekomen van verhoging van graad: Wat is een exkommunikatie? Sinds wanneer begon men daarvan gebruik te maken? Welke zijn de meest merkwaardige, de meest zonderlinge die hetzij door de Paus, hetzij door de Bisschoppen werden uitgevaardigd? Kan men de onfeilbaarheid aannemen van een of meer personen bij het uitvaardigen van deze beslissingen?

Het is tegen de kerkelijke overheid dat de Belgische Maçonnerie zich keert. De Maçons zijn er zich van bewust dat ze zowel op het morele als op het religieuze vlak vrij uitgaan zodat hun veroordeling door de politieke machtshonger van het klerikalisme is ingegeven. Vandaar de wens zich teweer te stellen. In een op 28 december 1839 door Br. Th. Verhaegen in de A.L. Les Amis Philanthropes opgeleverd Bouwstuk, bij zijn heraanstelling tot Achtbare Meester, houdt hij geen blad voor de mond. We citeren

«Nochtans wordt het voor u, onvoorzichtige priesters, een triomf! U hoopte door uw banbliksems de Broeders uit onze Tempel te verjagen en deze Tempels hebben zich integendeel met nieuwe ingewijden gevuld. Inderdaad, de

vrees voor de woede Gods bevangt enkel de zielen van de kwaden. Onze Tempels daarentegen zijn bevolkt met deugdzame lieden of met deze die dit trachten te zijn.»

Op een bepaald ogenblik roept de spreker uit:

«Sluiert uw voorhoofd, priesters zonder verdraagzaamheid noch liefdadigheid; sluiert uw voorhoofd want het moet blozen»

Br. Théodore Verhaegen sluit als volgt zijn uiteenzetting af:

«De Vrijmetselarij verbieden komt neer op het verbannen van de liefde, de broederschap, de toewijding, anders gezegd van al hetgeen uw Goddelijk Meester in deze wereld predikte. Het betekent het ontnemen aan de armen, waarvan u de meest zekere herders zou moeten zijn, van de meest heilzame steun in de grote sociale beweging die zich overal, voor de verbetering van hun lot aftekent.»

«En u zou de Maçonnerie willen verbannen! U wilt dus met al uw macht zich tegen deze beweging opstellen. Ziet u dan niet in, dat het getuigt van goddeloosheid, dat u zich verwijderd van de door het Boek van de Wet voorgehouden richtlijn wanneer u de deuren tracht te sluiten van het gebouw waarvan Kristus de grondslag vestigde? En mocht u daarin slagen, hoe groot zou niet, wee u, uw verantwoordelijkheid voor God en voor de geschiedenis zijn.»

Tot daar de Broeder die tevens de 'representant' is van de Grootmeester. Ander citaat. Wanneer Br. Defrenne het in de *Revue de Bruxelles* van 26 december 1839 opneemt tegen een daarin door Adolphe Dechamps uitgebrachte aanval op de Vrijmetselarij, laat ook zijn taal aan duidelijkheid niets te wensen over.

«Waar geheime genootschappen, globaal beschouwd, als voorschrift hebben zich noch met religie noch met politiek in te laten, belet dit nochtans niet dat ieder Vrijmetselaar als staatsburger, en trouw blijvend aan het geloof der vaders, evenwel tracht de Geestelijkheid verwijderd te houden van het wereldlijk beleid, haar verderfelijke invloed op de belangen van dit aards bestaan zoekt uit te schakelen ten einde die Geestelijkheid de nodige tijd te bieden zich uitsluitend in te laten met de hemelse belangen, de enige die volgens de voorschriften van onze Goddelijke Meester

onder haar bevoegdheid vallen.»

B. OP POLITIEK GEBIED

Wegens de veroordeling krijgt ook het unionisme een gevoelige deuk. Tevens is er de betrachtning de belangstelling voor politiek aan te moedigen.

1. Aanzetten tot meer politiek engagement

Alhoewel na de veroordeling de politieke faze in de geschiedenis van de Belgische Maçonnerie nog niet in het zicht is, zijn tekenen waarmeembaar die er op wijzen dat sommigen deze voorbereiden. Vooral Br. Th. Verhaegen. Hij tracht na de klerikale maatregel niet alleen de idee ingang te doen vinden van de noodzaak meer met politiek begaan te zijn, hij gaat heel wat verder en poeert dat zich inlaten met politiek behoort tot de Maçonnieke traditie. Ongetwijfeld een totaal nieuwe stelling.

Op het Zomerzonnwendefeest van 1838 heeft hij het in zijn toespraak over:

'J'ai vu redevenir la Maçonnerie ce qu'elle a été dans son organisation primitive, ce qu'elle aurait toujours dû être, une institution politique et sociale.'

Het jaar daarop volgt hij dezelfde gedachtengang:

'Tous vos efforts doivent tendre désormais à ramener la franc-maçonnerie à ses véritables principes, pour la rendre de nouveau politique et sociale; but de sa primitive vocation.'

Handig geformuleerd door iemand die weet in welke richting hij de Vrijmetselarij wenst te oriënteren en zich bovendien ervan bewust is dat ook anderen zijn opvatting delen. Inderdaad, weldra gaat van de A.L. La Parfaite Union (O. Bergen) een projekt uit met de bedoeling

«que l'on étudie les moyens de rendre l'Ordre maçonnique plus utile et en harmonie avec les besoins du siècle.»

2. Unionisme krijgt gevoelige deuk

Het unionisme, het samengaan van katholieken en libera-

len, aanzien vele Maçons als een noodzakelijk kwaad. Na de veroordeling van de Maçonnerie door de Bisschoppen vermindert in sterke mate het aantal aanhangers van dat unionisme. Ook om andere redenen. Even daarbij stilhouden.

In 1828, een paar jaren voor de Belgische Omwenteling, komt het unionisme tot stand. Dit akkoord zet men ook na de onafhankelijkheid verder, alhoewel in die periode zeker een onderscheid is te maken tussen de spanne tijds welke gaat van 1830 tot 1839 en deze die daarop volgt. Zolang het Verdrag van de XXIV Artikelen niet is ondertekend, dreigt een mogelijke aanval van Hollandse zijde en dringt het samengaan van liberalen en katholieken zich op. De door de revolutie verworven vrijheden dienen te allen prijze beschut. Dit ondanks de tegenstellingen.

De Herderlijke Brief van einde december 1837 geeft het unionisme een gevoelige deuk en na het ondertekenen op 19 april 1839 van vernoemd Verdrag geraakt de geest van dat unionisme grotendeels zoek. De ware bloeitijd loopt naar zijn einde toe. De Maçonnerie draagt bij tot de politieke organisatie van het liberalisme in 1846.

C. ONTSLAG VAN DE GROOTMEESTER

Op 16 juli 1841 legt Baron de Stassart zijn functie neer van Grootmeester zonder echter de Orde te dekken. Hij verzaakt aan zijn functie na het oplopen van meerdere ontgoochelingen zowel op het stuk van zijn carrière als wegens fricties met zijn Afgevaardigde Th. Verhaegen. Bovendien wordt hij als katholiek in die zin jarenlang bewerkt door de klerus. Op langere termijn sorteert de Zendbrief enig effect.

1. Klerikale Aanvallen op Baron de Stassart

Langs katholieke zijde vindt men het ongeoorloofd nog langer als Voorzitter van de Senaat een Maçon, meer nog de Grootmeester van de Belgische Maçonnerie te dulden. Ook de pauselijke Nuntius stelt zich desaangaande vijandig op. Bovendien is het Kabinet, vooral de Theux, de mening toegedaan

dat de Stassart de aktie van de Regering veeleer remt dan bevordert.

De val van de Stassart als Voorzitter van de Senaat wordt in alle stilte voorbereid. De beslissing valt op 13 november 1838. Hetgeen de Grootmeester overkomt revolteert de Broeders. Sympathiebetuigingen blijven niet uit. De tijd is rijp voor tegenaktie.

De verkiezingen van 11 juli 1839 bieden een welkome gelegenheid. Baron de Stassart wordt gelijktijdig in drie verschillende Arrondissementen verkozen, meer bepaald in deze van Brussel, Namen en Nijvel. Vooral het sukses in het Arrondissement Brussel komt in regeringskringen pijnlijk over. De Theux wenste immers de herverkiezing van de Graaf d'Aerschot en had trouwens bij de Stassart aangedrongen zich niet tegenkandidaat te stellen.

De vreugde van de Maçons bij de behaalde overwinning is echter van korte duur. Op 17 juni, dus amper 6 dagen na de verkiezingen, volgt het afzetten door de Regering van de Stassart als Gouverneur van de Provincie Brabant.

De Maçonnerie leeft mee met haar Grootmeester in de moeilijke omstandigheden die hij doormaakt. Enerzijds brengt zij hem openlijk hulde, anderzijds organiseert zij die ook langs liberale zijde. Vooral de manifestatie van 21 juni in de Waux Hall betekent voor de Stassart een hart onder de riem. Op het te zijner eer ingericht banket zitten ongeveer 1800 deelnemers aan. Verder trekken duizenden personen stoetsgewijze onder de leiding van Br. Th. Verhaegen naar het provinciegebouw. Een afvaardiging wordt er door de gehuldigde ontvangen. Zij biedt hem de innige deelneming aan van het Brussels kiezerskorps en kondigt bovendien het slaan aan van een erepenning. Wat deze laatste betreft, die brengt op de voorzijde de beeltenis van de Stassart en herinnert op de keerzijde aan de kiesoverwinning maar ook aan de daarop volgende afzetting als Gouverneur 'par le Ministère de Theux en haine de cette élection'.

Daar is meer. Dank zij de tussenkomst van Broeders bij het vormen van het Kabinet Lebeau wordt de Grootmeester belast met een opdracht aan het Hof van Turijn. Wat de tegenpartij kwaad bloed zet. Getuige de *Courier de la Meuse* met op 15 september 1840 een aanval onder de titel 'Le Ministère

et M. de Stassart.' In een brief aan de redactie weerlegt de betrokkene op 29 november, na zijn terugkeer, de uitgebrachte aantijgingen.

2. Politieke frikties tussen Grootmeester en zijn Afgevaardigde

Wanneer de Grootmeester zich echter aan de zijde stelt van de financiële wereld, o.m. van de Société Générale en hij zich enigszins distancieert van het liberalisme door in Brussel met een separate lijst op te komen, ontstaat de breuk met Th. Verhaegen.

Tijdens de gemeenteverkiezingen van 29 oktober 1840 prijkt de naam van de Stassart op de lijst van de Société Générale. De Brusselse Maçons waren hiervan niet verwittigd, hun steun werd niet gevraagd, de Stassart is in Turijn en hij haalt het niet.

Wanneer hij terug is uit het buitenland en de wens uit in de Brusselse gemeenteraad te zetelen, krijgt hij de steun van de Maçons en boekt hij ditmaal sukses. De Grootmeester overschat echter zijn invloed op de Broeders wanneer hij bij hen tussenkomt met het oog op de verkiezingen van 16 juni 1841. Hij, die tot dan toe, dus van 1835 tot 1841, amper 6 vergaderingen van het Grootkomitee en het Grootoosten bijwoonde, beslist zijn invloed uit te oefenen op een door de drie Brusselse Loges op 10 mei, dus ongeveer een maand voor de verkiezingen, georganiseerde samenkomst. Hij is er van overtuigd het bij de liberalen te kunnen halen op Br. Th. Verhaegen. Aan zijn afwezige echtgenote schrijft hij 'de nombreux libéraux se détachent du drapeau de Maître Verhaegen. J'en vois venir à moi des nouveaux chaque jour'.

Op die vergadering verdedigt hij het pas gevormde Kabinet Nothomb, hetgeen bij vele Broeders niet in goede aarde valt, zodat de Grootmeester diep gekwetst uit deze zitting komt en meer dan voorheen Br. Th. Verhaegen geen warm hart toedraagt. In een brief van 30 mei 1841 verwijt deze laatste de Grootmeester zich openlijk in de verkiezingsstrijd tegen hem te keren. Tevens herinnert Verhaegen hem aan de wijze waarop hij deze op het politieke vlak steeds verdedigde. Antwoord van

de Grootmeester: die tekenen van belangstelling geven u niet het recht 'de me croire infodé à vos opinions'; ook voelt hij er niets voor zich te werpen 'dans l'ornière de gauche'. Hij staat aan de zijde van de Regering.

Intussen kiest de *Courrier belge* in het konflikt de zijde van de Stassart en neemt die krant Br. Verhaegen onverbiddelijk onder vuur. Op 8 juni volgt echter de hernieuwing van het politiek mandaat van Verhaegen. Twee dagen later neemt de Stassart ontslag als Grootmeester. In zijn brief komt hij terug op de samenkomst van de 3 Brusselse Loges:

«U kent de wijze waarop mijn woorden werden onthaald en de geringe voorkomendheid die men te dezer gelegenheid vertoonde aan iemand die meende daarop enig recht te hebben. U weet in welke mate men zich eenzijdig heeft getoond.»

Van de Maçonnerie verwachtte hij de taal van de gematigdheid en geen vijandelijkheid ten overstaan van een Ministerie, dat, volgens hem, vertrouwen verdient en waarvan men alvorens het te beoordelen, eerst de daden moet onderzoeken.

3. Het Ontslag

Het ware fout dit bedanken voor het Grootmeesterschap enkel in verband te brengen met het meningsverschil op politiek vlak met Br. Verhaegen. Dat voornemen broeide reeds enige tijd, meer dan een jaar, bij de Grootmeester. Reeds op 22 maart 1840 richt de Grootsekretaris, Br. Théodore de Jonghe, een brief aan de betrokkene waarin hij deze bezweert af te zien van hetgeen gelijk zou staan met 'un coup mortel pour l'Ordre'.

Daar is dus de twijfelende Br. de Stassart, hierbij komt zijn konflikt met zijn Afgevaardigde en bovendien, daar houden we thans bij stil, gaat druk uit van de Kerk. Vanaf de door het Episkopaat uitgevaardigde veroordeling pakt men de Grootmeester aan in de hoop dat hij niet enkel aan zijn functie zou verzaken maar bovendien als katholiek de Orde zou dekken.

Vooral de Luikse Bisschop, Mgr. Van Bommel, voelt zich geroepen om, naar zijn mening, de Stassart terug op het rechte pad te krijgen. Hij treedt hiertoe met hem in briefwisseling. In

een schrijven van 9 juni 1838 benadrukt hij dat goede bedoelingen niet volstaan,

«voor een katholiek die dit wil zijn en sterven als dusdanig, betekent het behoren tot de Vrijmetselarij zonder meer een kwaad; het is een zware zonde die de zaligheid in gevaar brengt.»

De Luikse Bisschop verwijst naar zijn publikaties en voegt deze bij de brief.

De Stassart reageert hierop onmiddellijk. Hij betreurt de recente veroordeling, verwijst naar een Luikse Bisschop-Maçon van destijds, Mgr. Velbruck, bevestigt dat de Maçonnerie niets gemeen heeft met de carbonari; haar ware geest is vervat in de Maçonnieke Precepten, waarvan hij een exemplaar als bijlage bij zijn brief voegt.

Mgr. Van Bommel beoordeelt deze reactie als volgt in een schrijven aan Mgr. Sterckx:

«Il m'a répondu par retour, presqu'à cheval. Je vais exploiter cette gaucherie.»

In zijn volgende brief speelt hij opnieuw in op de mogelijke onrust die de veroordeling bij de Grootmeester moet gewekt hebben. Goede intenties volstaan niet, schrijft hij, daar is de fundamentele keuze tussen ofwel katholiek ofwel Maçon zijn. Aldus de Paus. Trouwens Mgr. Velbruck 'n'a jamais été un évêque respectable...'

De briefwisseling gaat verder en de Stassart verklaart plechtig dat de Vrijmetselarij zeker niet gekant is tegen troon of altaar. Daarvoor staat hij als hoofd van de Orde borg, hij die zich in alle omstandigheden gunstig opstelde ten overstaan van de religieuze principes. Het aanvaarden van het Grootmeesterschap was, voor hem, ingaan op de wens van de Koning.

Volgt einde oktober 1838 een onderhoud met Aartsbisschop Sterckx. Uit de van dat onderhoud overgebleven notules van deze Geestelijke blijkt dat hij inhaakt op de argumentatie van de Grootmeester. Aangenomen dat de aanwezigheid van deze laatste aan het hoofd van de Orde zich opdrong, dan betekent dit duidelijk dat het noodzakelijk is de Maçons te belleten hun kwade bedoelingen in de praktijk om te zetten. Intussen is de Maçonnerie veroordeeld, eerst door de Paus, vervolgens door de Bisschoppen. Wat de Maçonnieke Precepten

betreft, van het standpunt uit van het geloof bevatten deze, steeds volgens Mgr. Sterckx, dwalingen, echte ketterijen.

Mgr. Sterckx weet trouwens reeds enkele maanden voor het bezoek van de Grootmeester dat deze kort na zijn aanstelling zijn biechtvader Willaert raadpleegde en zij samen te rade gingen bij de Internuntius Mgr. Gizzi, maar dat deze laatste de Stassart gerust stelde. De veroordeling zou niet slaan op de Belgische Maçonnerie.

Na de banvloek door het Episkopaat zal de biechtvader Baron de Stassart een andere taal voorhouden. Hij is trouwens de eerste om Mgr. Sterckx triomfantelijk het neerleggen van de functie van Grootmeester mede te delen. Hij voegt daar trouwens een kopie van die ontslagbrief aan toe met volgende beschouwing:

«Aldus, monseigneur, werd met Gods hulp de volharding waarmede ik meer dan 3 jaar lang deze sommiteit van de Loge met ijver, voorzichtigheid en gematigdheid heb benaderd, met volledig sukses be kroond.»

De Aartsbisschop verheugt zich over de mededeling doch zet de biechtvader Willaert aan te blijven inwerken op de gewezen Grootmeester opdat deze uiteindelijk ook de Vrijmetselarij vaarwel zou zeggen. Mgr. Sterckx betwijfelt dit laatste wegens de nauwe vriendschapsbanden die de Baron met meerdere franse Broeders wenst te behouden.

En hoe reageren de Loges op het ontslag van de Grootmeester? Zij zijn zonder meer teleurgesteld. Vooral na al de aan de dag gelegde ijver om Baron de Stassart op het politieke vlak van dienst te zijn.

§ IV. HET POLITISERINGSPROCES

In afwachting dat na 1854 met de afschaffing van artikel 135 van het Reglement van het G.O.B. de Belgische Vrijmetselarij in haar politieke faze treedt, konstateert men in de hier behandelde periode een aanloop daartoe: het politiseringsproces vangt aan. De politieke faze is in voorbereiding.

A. HET 'PROJET DE REFORME MAÇONNIQUE'

In 1839 maakt de A.L. La Parfaite Union (O. Bergen) een *Projet de Réforme Maçonniq*ue over aan het G.O.B. en aan de Belgische Werkplaatsen. Meteen staat aan de orde het probleem of de Maçonnerie zich al dan niet hoeft in te laten met politieke aangelegenheden. Komt hierop een bevestigend antwoord dan dringt zich een wijziging op van artikel 135 van het Reglement van het G.O.B.

Het voorstel van de Bergense Loge stelt zich tot doel de Maçonnerie in de eerste plaats in de gelegenheid te stellen zich af te stemmen op de politieke aktualiteit, meer nog daarop enigszins actief in te werken.

Alhoewel dit ontwerp niet uitgaat van het G.O.B. en ook niet zijn goedkeuring wegdraagt, speelt het desalniettemin een niet onbelangrijke rol wegens de daaromtrent in de Loges ontstane gedachtenwisselingen en de ingenomen standpunten die uiteindelijk leiden tot een zeker neutraliseren van artikel 135 zonder dat men het nodig oordeelt tot wijziging van het Reglement te besluiten.

1. Inhoud

Op 23 december 1838 keurt de A.L. La Parfaite Union het door een speciale commissie opgesteld *Projet de Réforme Maçonniq*ue goed. Verslaggever is Br. Defuisseaux, Achtbare Meester. De tekst wordt het G.O.B. voorgelegd. Medio januari 1839 ontvangen de Zusterloges een exemplaar van de gedrukte tekst.

Doel van de studie is het brengen van een grondige ver-

nieuwing in de Orde. Volgens het voorwoord is de Vrijmetselarij verouderd en heeft ze dringend behoefte aan nieuwe levenskracht. Zij moet zich aan de vooruitgang aanpassen. Zij kan dat door zich af te stemmen op 'la force invincible de l'actualité'.

Alleen langs politieke weg, meer bepaald via het winnen van de verkiezingen, is de machtspositie van de klerikalen te breken. Vandaar de ter zake voorgestelde instructies. De Achtbare Meester roept de Loge samen zodra hij verneemt dat in het distrikt verkiezingen in het verschiet zijn. Tijdens een volgende bijeenkomst rapporteert een commissie over de meest geschikte kandidaten, bij voorkeur Maçons. Na de bespreking wordt de lijst het Grootoosten voor advies voorgelegd; nadien duidt de Loge de kandidaat aan die de steun van de leden krijgt. Het G.O.B. bemiddelt bij de andere Werkplaatsen en neemt ook contact met de onafhankelijke pers.

De dag van de verkiezingen kan de Loge een afvaardiging sturen naar de betrokken gemeenten. Die gedelegeerden komen samen met de aldaar wonende Maçons voor het treffen van de door de omstandigheden ingegeven maatregelen.

Tot daar de verkiezingen. Wat de Maçon betreft die met de hulp van een Loge werd verkozen, hij verbindt zich door een principeverklaring. Hij zal in alle moeilijke omstandigheden het advies inwinnen van de Loge of van het Grootoosten die bovendien zijn aandacht op belangrijke aangelegenheden kunnen vestigen. De betrokken Maçon belooft ook hulp en bijstand te verlenen aan de Broeders die daarom verzoeken. Hij brengt elk jaar in zijn Loge verslag uit over zijn parlementaire werkzaamheden. De Loge huldigt de Maçon die zich verdienstelijk maakte, zij laakt deze die de aangegane verplichtingen niet naleefde. Op bezwarende feiten kan het uitstoten uit de Orde volgen, maar dan mits toestemming van het Grootoosten.

Volgen nog enkele Algemene Beschouwingen van politieke aard. Aan de Voorzittend Meester te oordelen over de bespreking van soortgelijke problemen

'qu'ils ne sont pas de nature à soulever des passions ou troubler l'harmonie qui doit, avant tout, régner entre les membres d'un atelier'.

Een ander artikel uit het ontwerp onderlijnt het belang van de kranten als mogelijke spreekbuizen van de Orde. Verder is daar de kordate beslissing die enig opzien baart. Komt de Grondwet in gevaar dan moet de Maçonnerie zeker de noodkreet slaken en schrijft het Grootoosten de maatregelen die zich opdringen voor.

Aldus het eerste deel, ook het belangrijkste, van het uit drie luiken bestaand projekt. Het tweede deel handelt over de vrijheid van religieuze mening. Op religieus gebied huldigt de Maçonnerie de verdraagzaamheid. Zij neemt veeleer een defensieve houding aan. Tegenover het obscurantisme en het streven om door alle mogelijke middelen de vooruitgang en de verlichting van het volk tegen te houden, stelt zij de steun aan het verspreiden van het onderwijs. Hier is de Loges een belangrijke taak weggelegd. Aan het G.O.B. richtinggevend op te treden. Het vrij initiatief is hier zeker van belang. De Brusselse universiteit verdient verdere steun. Ook andere initiatieven zijn in overweging te nemen.

De laatste luik van het ontwerp handelt over de toepassing van de morele beginselen. Hierbij komen broederschap en gelijkheid op het voorplan. Maar de Maçon dient ook beschermd tegen onrechtvaardigheid in de profane wereld. In elke Loge moet een komitee daarop waken. Verder richt het rapport zich tegen het duel. Aan de Loges bij misverstanden bemiddelend op te treden. Op het stuk van liefdadigheid suggereert men de oprichting van 'l'hôtel des invalides maçonniques'. Tot daar het rapport van de A.L. La Parfaite Union. Het sluit af met een verzoek aan het G.O.B. een kommissie aan te stellen om over het voorstel advies uit te brengen.

2. De door meerdere Loges uitgebrachte kritiek

Het *Projet de Réforme Maçonnique* heeft onbetwistbaar de verdienste zonder meer de hangende kwestie van de tussenkomst van de Vrijmetselarij in politieke aangelegenheden op onverbloemde wijze te stellen. Het stemt tot nadenken. Meestal mondt dit echter uit op ernstige kritiek.

Van de A.L. Les Amis Philanthropes gaat een tegenvoorstel uit dat in feite aansluit bij de betrachtingen van de Bergen-

se Loge zonder dat grondige hervormingen zich opdringen. Het volstaat van zonder meer het G.O.B. een enigszins leidende rol op het politieke vlak toe te kennen. Via de Loges zou de Obediëntie bepaalde instructies kunnen verstrekken. Hiermede zijn bedoeld zowel richtlijnen bij de verkiezingen als moties van algemeen belang die bestemd zijn voor de parlementairs. Bijzondere aandacht zou bovendien gaan naar de problemen die in behandeling zijn in het Parlement, de Provincieraden en de Gemeentebesturen. Bij de daarop betrekking hebbende gedachtenwisselingen dringt zich echter de nodige voorzichtigheid op. Zij mogen de goede verstandhouding en de harmonie onder de Broeders niet in gevaar brengen. Vandaar dat de Drie Lichten over de opportuniteit van dergelijke besprekingen moeten oordelen. Gaan deze laatste echter door dan kan achteraf het door een kommissie ter zake uitgebracht verslag aan het Grootoosten worden doorgegeven.

Alhoewel de A.L. Les Frères Réunis (O. Doornik) het ontwerp van La Parfaite Union verwerpt erkent ze echter de noodzaak de Maçonnieke rangen te sluiten. Meer nog, van het Grootoosten is het geven van richtlijnen gewenst. Wat niet betekent dat de Vrijmetselarij de leiding van een partij op zich zou nemen.

De Loge Les Amis du Progrès (O. Brussel) formuleert meerdere opwerpingen. Zij is het niet eens met de aan de verkozenen opgelegde verplichting hulp en bijstand te verlenen aan de Maçons die daarom verzoeken. Dit gaat te ver en is onredelijk. Hetzelfde geldt voor de voorziene maatregel die verplicht de Loge en het Grootoosten te raadplegen in alle belangrijke aangelegenheden. Wat in strijd is met de waardigheid van de verkozenen, ook met de nodige vrijheid bij het uitoefenen van een mandaat. Diezelfde Werkplaats wijst tevens op de onvoldoende duidelijke en daarom des te gevaarlijke formulering van een der artikelen van het projekt, namelijk:

«Si l'un des pouvoirs de l'Etat venait à franchir les limites que la constitution lui a tracées, la Maçonnerie devrait jeter le cri d'alarme et rassembler à l'instant tous ses adeptes pour aviser aux moyens de faire respecter la Constitution.»

De Brusselse Loge staat niet alleen in die kritiek. Ook de Ieperse Loge Amicitia voert bezwaren aan tegen de wijze

waarop het artikel met betrekking tot de Grondwet is geformuleerd. Te kwader trouw kunnen sommigen daaraan verkeerde interpretaties geven. Beter is zich op te stellen in de verdediging, met alle door de Grondwet geboden juridische middelen. In dezelfde zin hekelt de in Dinant gevestigde Loge Les Enfants de la Bonne Amitié de wijze waarop het vernoemd artikel is opgesteld. Hetgeen vervolging door de openbare macht kan uitlokken. Bovendien is dat artikel in strijd met de gevestigde Maçonnieke principes. Tevens verzet deze Loge zich tegen de op de verkozenen uitgeoefende druk die van hen ledenpoppen maakt waarvan de Maçonnerie de touwtjes in handen houdt. Ook de geest van het projekt wordt verworpen. Deze gaat uit van een 'actualité trop absolue' en maakt van de Tempels politieke klubs. De aktualiteit is immers iets van voorbijgaande aard; de levensvatbaarheid en de principes van de Vrijmetselarij daaraan koppelen ware fout. De Tempels open stellen voor politiek betekent er de passies uit de profane wereld binnen loodsen.

In dezelfde richting neemt de A.L. Les Vrais Amis de l'Union (O. Brussel) radikaal stelling tegen het projekt en stoelt die op de volgende overwegingen. Vooreerst konstateert deze Loge niet het aangeklaagde verouderingsverschijnsel in de Vrijmetselarij. Zij wijst verder op het kosmopolitisch karakter van de Orde met als leidend beginsel zich niet in te laten met politiek en godsdienst. In de geest van het voorstel daarentegen zou men zelfs kunnen overgaan tot het omverwerpen van de gevestigde orde en de Maçon kunnen verplichten te verzaken aan de bij zijn inwijding aangegane verbintenis zich te onderwerpen aan de wetten van zijn land. Bij dit alles loopt men het risico de Loges om te vormen tot politieke klubs waar persoonlijke ambities de plaats innemen van de vriendschap, van de broederschap en van de eendracht, hetgeen uiteindelijk leidt tot de ontbinding van de Orde. Trouwens een hervorming is enkel door te voeren via wijziging van Statuten en Reglementen, die weg moet men eerbiedigen.

De in Namen gevestigde Militaire Loge Les Défenseurs de Léopold et de la Patrie reageert op karakteristieke wijze. De ingenomen stelling inzake politieke aktie laat aan duidelijkheid niets te wensen over:

«les maçons militaires de cet Atelier demandent d'être tenus en dehors des manœuvres électorales, incompatibles avec leur position envers le gouvernement.»

Hetgeen deze Loge niet belet de beste wensen voor de triomf van de liberale ideeën te uiten.

La Bonne Amitié, de andere in Namen werkende Loge, klaagt de lichtzinnigheid aan waarmede de auteurs van het voorstel in een zo belangrijke aangelegenheid te werk gaan, zonder enige rekening te houden met de ware taak van de Vrijmetselarij die niet het minste uitstaans heeft met machtsverhoudingen in het politiek beleid. Het doorheen haspelen van politieke en Maçonnieke aangelegenheden is zonder meer te verwerpen.

3. Het besluit van 30 juli 1839 van het G.O.B.

Oorspronkelijk staat het Grootoosten niet vijandig tegenover het *Projet de Réforme Maçonnieque*. De houding verandert nadat sommige Loges ernstige bezwaren tegen het ontwerp inbrengen.

Een kommissie krijgt de opdracht een samenvatting van de aan- en opmerkingen op te stellen. Dat verslag dateert van 1 juni 1839. Hierop volgen gedachtenwisselingen in de kommissie, die einde juli haar konklusies neerlegt. Zij stelt vast dat het voorstel van La Parfaite Union niet in zijn geheel wordt aanvaard. Ook is er de afwijzing van de idee van Maçonnieke hervormingen.

Voorlopig is het zelfs niet mogelijk artikel 135 van het Reglement te wijzigen. Dat kan slechts 3 jaar na de laatste wijziging, deze van 19 januari 1838. Die termijn is niet verstreken.

Volgt de praktische vraag, hoe uit het keurslijf geraken van artikel 135 dat de Werkplaatsen verbiedt zich met politiek en religie in te laten? De kommissie doet zonder meer beroep op artikel 134 dat een omschrijving geeft van wat Maçonnerie is en hierbij ook de idee vooruitzet van 'het zich nuttig maken ten bate van het algemeen belang'. Uit de combinatie van de artikelen 134 en 135 neemt het Grootoosten uiteindelijk in zijn zitting van 30 juli het besluit

'qu'il n'est plus défendu de s'occuper en Loge de matières

électorales et d'instruction publique que de celles de bienfaisance'.

Het Grootoosten, aldus de uitgevaardigde resoluties, is het toegelaten aan de Loges algemene instructies door te geven zowel op het stuk van verkiezingen als van openbaar onderwijs en weldadigheid. Dergelijke instructies zijn echter niet bindend, zij zijn enkel bedoeld als raadgeving en gids zowel voor de Werkplaatsen als voor de Maçons.

Tot daar een interpretatie van het Reglement, dat echter ongewijzigd blijft tot in 1854.

4. *Kontrole op het naar buiten treden: dekreet van 5 april 1841*

Het G.O.B. ziet echter vlug de mogelijke gevaren in die uit de beslissing van 30 juli 1839 kunnen ontstaan. De liberalisatie kan aanleiding geven tot betwistingen, ontstaan uit het innemen in de buitenwereld van bepaalde stellingen zowel door Loges als door Maçons. Wanneer deze niet overeenstemmen of in tegenspraak zijn met deze die de Orde huldigt, dan zou het de plicht zijn van het Grootoosten openlijk daartegen in te gaan. Aldus de overweging die het G.O.B. aanzet tot het voorkomen van het nemen van pijnlijke maatregelen. Op 5 april 1841 beslist het G.O.B. dat om het even welke publikatie via de pers, ook elke door de Broeders Afgevaardigden in naam van de Obediëntie te houden toespraak voor nazicht en goedkeuring aan het Grootkomitee dient onderworpen. Anderzijds is er het verzoek aan de Loges alle toespraken en publikaties van hun leden vooraf aan hun goedkeuring te onderwerpen.

Tot daar de genomen maatregel, de intentie.

B. AANLOOP TOT DE POLITIEKE FAZE

Met enige omzichtigheid beweegt de Belgische Vrijmetselarij zich in de veertiger jaren van vorige eeuw op het terrein van de politiek. De rem van artikel 135 van het Reglement van het G.O.B. is niet volledig opgeheven. Toch tekent zich duidelijk een aanloop af tot de politieke faze.

1. *Tot stand komen van L'Alliance (1841) en van het eerste Liberaal Kongres (1846)*

De Vrijmetselarij is in het België van de XIX° eeuw niet enkel de vaandeldraagster van het liberalisme, zij ligt bovendien aan de grondslag van het tot stand komen van de liberale partij via de in 1841 opgerichte Brusselse klub L'Alliance en het in de hoofdstad in 1846 gehouden eerste Liberaal Kongres.

In december 1840 ontstaat in de schoot van de A.L. Les Amis Philanthropes de idee een politieke klub op te richten. Deze zou uit Broeders zijn samengesteld en los van de Loges werken. De Werkplaats Les Amis du Progrès stemt met het voorstel in, hierin gevolgd door Les Vrais Amis de l'Union, Loge die aanvankelijk geen voorstander was. Les Amis Philanthropes verklaart zich in maart 1841 bereid in te staan voor achtderdienden van de kosten.

In april steekt de vereniging van wal onder de naam L'Alliance. Ook profanen krijgen toegang tot de vereniging. In april 1842 valt elk onderscheid tussen soort leden weg. Toch is te onderlijnen dat L'Alliance werd gesticht door Maçons en oorspronkelijk uit Broeders bestaat. Théodore Verhaegen is er de promotor van, Eugène Defacqz van de A.L. Les Amis du Progrès neemt het voorzitterschap waar. Wat de aktiviteit van L'Alliance betreft, zij werkt als een echte liberale kiesvereniging. Men beraadslaagt er over de plaatselijke kandidaten. Weldra staat die vereniging model voor de liberale kiesverenigingen in andere steden, zodat in 1846 de tijd rijp is voor het inrichten van een Liberaal Kongres.

Op initiatief van Br. E. Defacqz, Grootmeester Nationaal en tevens voorzitter van L'Alliance, gaat via de Brusselse vereniging op 14 juni 1846 te Brussel in het stadhuis het eerste Liberaal Kongres door. Het partijprogramma wordt er vastgelegd.

In 1884 heeft Grootmeester Goblet d'Alviella er aan herinnerd dat het programma 'avait été préparé par nos travaux et c'étaient les Maçons qui étaient à sa tête'.

Een andere getuigenis, die onmiddellijk bij de gebeurtenis aansluit. Bij de verkiezingen van 8 juni 1847 boeken de dit-

maal als partij georganiseerde liberalen aanzienlijke winst, hetgeen Grootmeester Verhaegen in 1848 volgende woorden in de mond legt:

«We bereikten ons doel. Bijaldien de liberale gedachtenstroming in België zegevierde dank zij deze triomf aan de Maçonnerie.»

Een liberaal Kabinet komt tot stand met Charles Rogier aan het hoofd. Théodore Verhaegen zit de Kamer voor.

2. Groeiende belangstelling voor politiek

Niet alleen in het Brusselse, ook in andere steden groeit in de veertiger jaren van vorige eeuw de belangstelling voor politiek. Een paar voorbeelden.

In 1843 schrijft de A.L. La Bonne Amitié (O. Namen) een wedstrijd uit met als onderwerp 'Quels sont les moyens d'action dont la Maçonnerie peut disposer pour aider à la propagation des Principes du Liberalisme?' De gestelde vraag is boeiend op zichzelf, dus los van de overgemaakte antwoorden.

En de konklusies van Br. Fernand Gislain, de laureaat? Hij is een vurige verdediger van een voorlichtingspolitiek, dus van een naar buiten treden. 'La propagation des lumières' ligt in de lijn van de doelstellingen van de Vrijmetselarij. Artikel 135 van het Reglement belet dit zeker niet. Hoe tewerk gaan?

Vooreerst zijn er de mondelinge gedachtenwisselingen in de Loges. Zij werken stimulerend in op de Broeders. Daarnaast is er het uitschrijven van wedstrijden over bepaalde onderwerpen. Tema's kunnen ook spontaan door Broeders worden behandeld. Even belangrijk is echter de verspreiding, ook in de profane wereld, van het aldus tot stand gekomen gedachtengoed. Dat brengt kosten mede. Aan het G.O.B. daartoe een speciaal fonds op te richten.

Langs de zijde van de Fédération Maçonnique Belge is de aanpak concreter, vooral na de inwijding van Br. V.A. Tedesco bij de A.L. La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies (O. Luik) op 22 juni 1842. Einde december 1844 wisselt de Luikse Loge van gedachten over de morele en intellectuele emancipatie van de arbeider. Tedesco's voorstel wordt goed-

gekeurd. In het Logelokaal zullen bijzondere zittingen, echter zonder Maçonniek karakter, doorgaan. Hierop zal de Loge eerlijke en verstandige werklieden uitnodigen

'auxquels des membres choisis par la Loge donneraient l'enseignement de la morale et des principes maçonniques et leur feraient comprendre la dignité, les droits et les devoirs de l'homme'.

Het derde hier aangehaalde voorbeeld sluit aan bij de toespraak die Br. Emile Grisar op 13 februari 1846 houdt in de Antwerpse Loge La Persévérance. Tijdens het feest van de Orde zet hij als Hulpredenaar de Broeders aan tot grotere activiteit op politiek gebied. Een citaat uit deze ophefmakende rede:

«Je n'entends point remorquer le parti libéral mais le libéralisme sera nous, nous serons sa pensée, son âme, sa vie, nous serons lui enfin! Hélas, ne voit-on pas que sa lutte contre le clergé semble avoir épuisé le parti libéral? Ne voit-on pas qu'il attend un esprit nouveau, l'esprit démocratique, le véritable esprit de l'Evangile, pour poursuivre ses succès et ses conquêtes, ne voit-on pas qu'il nous attend? Hâtons-nous d'aller à lui!...»

Volgens Br. Grisar ligt de tijd van het antiklerikalisme dus achter de rug, deze van het radikalisme, de strijd voor sociale verwezenlijkingen staat voor de boeg. De Maçons moeten zich afstemmen op een taak, het dienen van de sociale vooruitgang. Studie-onderwerpen zijn er bij de vleet. Aan de Loges die in te studeren, ze achteraf op een Maçonniek kongres te bespreken en de konklusies in de praktijk via het liberalisme door te drukken.

De Antwerpse Werkplaats maakt het voorstel Grisar aan de andere Loges over. Die tekst wordt aldaar vrij gunstig onthaald. Maar het G.O.B. is niet gewonnen voor het organiseren van een Konvent, dat de verdeeldheid onder radicalen en doktrinaireren nog scherper zou onderlijnen en tot het uiteenspatten van het G.O.B. zou kunnen leiden. Geen stellingname vanwege de Obediëntie, veeleer een afwachende houding. Intussen gaat op 14 juni het eerste Liberaal Kongres door. Het aanvaardt de door de linkervleugel van het liberalisme gepresenteerd programma.

3. Weerslag van de Franse Februari-Revolutie van 1848

De franse Februari-revolutie van 1848, een opstand die leidt tot de vlucht van Koning Louis Philippe en het vestigen van de Republiek, beroert, ja fascineert, sommige Werkplaat-sen. Dit is zeker het geval in La Persévérance waar Br. Grisar sinds juli 1847 Aichtbare Meester is.

Tijdens de Tempelzitting van 26 februari 1848 worden de Werkzaamheden onderbroken om lezing te geven van een bulletin houdende

‘le triomphe du peuple et de la garde nationale de Paris, la fuite de Louis-Philippe et l'établissement du Gouvernement Républicain à l'Orient de Paris.’

Ook het Zonnewendefeest van 18 maart dient vermeld. Men vergast er de Broeders op de laatste berichten uit Parijs. Deze hebben betrekking op de ontvangst van een afvaardiging van het Grand Orient de France door de Voorlopige Regering. Die Afgevaardigden ‘promettent le concours de tous les maçons pour le maintien de l'ordre public et du Gouvernement Républicain en France’. Op datzelfde feest houdt Br. Grisar, in aanwezigheid van Grootmeester Defacqz en Br. Stevens, Grootkommandeur van de Opperraad, een rede over de taak van de Orde. Voor hem lopen strijd en vooruitgang parallel. De geschiedenis toont dit ten overvloede aan. Na het belang van 1789 te hebben onderlijnd, wijst Grisar er op hoe de strijd zich meer en meer toespitst op deze tussen arbeiders en kapitalisten. Inhakend op de gebeurtenissen in Parijs stelt de Aichtbare Meester vertrouwen in de Republikeinse Regering. Wat ons land betreft, zo gaat hij voorzichtig verder, hier ligt de democratische gedachte in onze wetten omsloten. Maar het komt er op aan deze ook in de praktijk toegepast te zien. Het door Br. Sano, de Redenaar, uitgebracht moreel verslag sluit af met ‘L'ère de la fraternité est venue. Professée de tous temps par la Franc-Maçonnerie elle est maintenant victorieuse en France et fera le tour du monde’. Onder muzikale begeleiding en met het nodige enthousiasme zingen de aanwezigen Le Chant des Girondins, La Marseillaise en La Prédiction de Nostradamus. Wij zijn 18 maart, nog voor de gebeurtenissen van Risquons Tout.

Maar alvorens daarbij stil te houden nog een ander voorbeeld, dat van de Luikse Loge La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies. Ook daar hecht men aan het uitbreken van de revolutie een uitzonderlijke betekenis. Reeds op 23 februari brengen drie Broeders het heuglijke nieuws dat het Parijse volk in opstand is gekomen en dat men vecht in de straten van Parijs. Br. Guilmot dringt erop aan ‘que l'atelier par une batterie chaleureuse, témoigne de sa sympathie pour le peuple parisien qui verse son sang pour le triomphe des bons principes’. Waarop met geestdrift wordt ingegaan nadat Br. Redenaar, de gedachtenwisselingen samenvattend, aantoot dat nadat alle wettelijke middelen te vergeefs bleken ‘le droit d'insurrection reste seul, ceux qui y ont recours défendent en même temps les principes maçonniques...’

Een maand later grijpt een gebeurtenis plaats die in ons land de sympathie voor de franse februari-revolutie afkoelt omdat ditmaal de veiligheid van de Belgische Staat gevaar loopt. Op 29 maart rukken een paar duizend gewapende partij-gangers van het vestigen van een republiek in België vanuit Frankrijk het land binnen. Zij lijden echter een nederlaag te Risquons-Tout.

Met een zeker heimwee herinnert Br. Adolphe Lacomblé als Redenaar op 26 november bij het oprichten van de kolommen van de A.L. L'Espérance aan de opgelopen teleurstelling. «Hélas! Nos premiers moments d'illusion sont déjà anéantis; en vain espérons-nous, au premier choc qui a fait osciller la vieille Europe, une rénovation sociale sincère et sérieuse. Sublime délire d'un instant! Noble foi des premiers jours! Vous n'avez fait qu'apparaître et passer. De toutes parts, la haine aiguise ses armes homicides et le beau soleil qui s'est levé radieux et pur a déjà suscité des blasphémateurs!»

In het Oosten Antwerpen verdwijnt de revolutionaire ondertoon uit de gedachtenwisselingen. Br. Grisar deelt zijn beslissing mede uit te wijken naar Brazilië zodat in mei 1848 zijn opvolger wordt geïnstalleerd. Er is meer. Het sterk begaan zijn van La Persévérance met politiek draagt geenszins de instemming weg van bepaalde leden. Reeds begin 1847 denken zij aan uitzwermen. Wat uiteindelijk leidt tot het oprichten van de

kolommen van de A.L. Les Elèves de Thémis.

En hoe reageert het Oosten Luik? Daar beroeren de gebeurtenissen niet onmiddellijk de republikeinse gezindheid. Op de agenda van de zitting van 17 mei 1848 staat het voorstel van Br. Tedesco strekkende tot het opstellen van een republikeinse catechismus en dit in het kader van een campagne voor het verspreiden van de door deze Loge voorgestane democratische en republikeinse principes.

Tot daar de drie voorbeelden. Het zijn extreme, zij zijn niet representatief voor de Belgische Vrijmetselarij in haar geheel. In de moeilijke omstandigheden die in 1848 de jonge Belgische Staat doormaakt, zou de leiding van het G.O.B. veeleer een verzoenende rol hebben gespeeld. In de eerste plaats Br. Th. Verhaegen. Die Broeder wordt trouwens bij de installatie van de A.L. L'Espérance door de Achtbare Meester de Villers als volgt begroet:

«Is de kalmté waarvan ons land, midden in een wanorde-lijk Europa, geniet niet grotendeels aan u te danken?»

En de politieke balans van de gebeurtenissen? Een van de positieve gevolgen van de in 1848 heersende gespannen politieke toestand is het reeds op 12 maart tot stand komen van een meer uitgebreid kiesrecht. Het aantal cijnskiezers verhoogt dank zij het verlagen van de cijns tot het in de Grondwet voorziene minimum.

4. Voorlopig geen wijziging van Artikel 135

Gekonfronteerd met het zich steeds agressiever opstellend klerikalisme en de verwoede aanvallen van de Antimaçonnerie verlangen sommige Werkplaatsen meer armslag dan artikel 135 van het Reglement van het G.O.B. toelaat om zich te verdedigen, ook om de eigentijdse politieke problemen te benaderen.

Nog in 1850 pakt Br. Théodore Verhaegen, als klankbord van zijn Loge Les Amis Philanthropes, uit met een voorstel politieke gedachtenwisselingen in de Loges toe te laten. Maar het afschaffen van artikel 135 schrikt de meerderheid van de Afgevaardigden bij het Grootoosten af. Men vreest voor het breken van de relaties met vreemde Obediënties en vooral voor

het teloorgaan van de verstandhouding in de schoot van de Loges.

Bij het liberalisme ging die verstandhouding reeds in 1848 zoek in de schoot van L'Alliance. De meest conservatieve elementen trokken eruit om L'Association Libérale et Union Constitutionnelle op te richten. Soortgelijke splitsingen mogen zich in de Loges niet voordoen. Voorzichtigheid is geboden. Het probleem blijft echter gesteld. Dan maar het advies van de Broeders inwinnen. Het Grootoosten schrijft een wedstrijd uit. Een van de vragen luidt:

«Door welke middelen kan de Vrijmetselarij er toe komen haar principes in de profane wereld toegepast te zien?»

Twee studies haken daarop in. Geen van beide wordt bekroond. Een van de auteurs, Br. Lacomblé ontvangt echter een aanmoedigingsbeloning. Hij stelt de Loges het organiseren voor van talrijke zittingen waarin sociale problemen aan bod komen. Wanneer L'Espérance, de Werkplaats van Lacomblé, een speciale zitting voorziet met als bouwstuk het bekroonde werk, verzet het Grootoosten zich daartegen. Schrik dus af te wijken van de Maçonnieke traditie. Het probleem krijgt voorlopig zijn beslag: een nieuwe studie besluit veeleer tot het status-quo.

Intussen zijn er natuurlijk de bekende middelen voorhanden om de draagwijdte van artikel 135 te omzeilen. Wanneer in september 1851 tijdens een zitting van de A.L. Les Amis Philanthropes politieke problemen ter sprake komen wordt aan het Logereglement herinnerd. De aanwezigen zijn verplicht hun decors af te doen en over te gaan tot het vormen van 'een speciale vergadering, die ontbloeit is van elk Maçonniek karakter.'

Artikel 135 blijft dus een rem maar belet niet het bespreken van problemen die zich naar het oordeel van de Werkplaatsen zonder meer opdringen. Trouwens de door de Vrijmetselarij tijdens de hier behandelde periode, gespeelde rol licht Th. Verhaegen nog in 1854 als volgt toe:

«Dans les crises politiques, chaque fois qu'il le fallait, le centre, le point d'appui de la résistance, était là, dans la Maçonnerie. La Maçonnerie s'est mêlée activement aux luttes politiques.»

C. POLITIEKE ANTIMAÇONNERIE

De van katholieke zijde tegen de Maçonnerie gerichte aktie vertoont twee aspekten. Naast de veroordeling door het Episkopaat is er ook de bekamping die uitgaat van de politiek.

1. Incident Nothomb-Defacqz

J.B. Nothomb, hoofd van het Kabinet en Minister van Binnenlandse Zaken, laat zich op 15 maart 1845 kritiek welgevallen op de Grootmeester. Bij het verlaten van het Parlement stelt hij, in aanwezigheid van een zestal volksvertegenwoordigers de Belgische Loges verantwoordelijk voor de in Zwitserland ontstane agitatie. Grootmeester Defacqz, die vernoemd land bezocht, zou daar niet vreemd aan zijn en het zou bovendien in zijn bedoeling liggen ook in België een razzia tegen de jezuiten te ondernemen.

Een beschuldiging die kant noch wal raakt! Br. Defacqz verplaatste zich in september 1844 naar Italië om er zijn stervende moeder te bezoeken. In Zwitserland was hij slechts op doorreis. In de het publiek aangeboden brochure *Lettre de M. Defacqz à M. Nothomb, Ministre de l'Intérieur en Belgique* ontkent hij plechtig de tegen de Maçonnerie uitgebrachte beschuldiging, meer nog hij klaagt de kwade trouw aan van de Minister. De betrokkene behoorde destijds tot de Orde, haar doelstellingen zijn hem voldoende bekend. De uitgebrachte beschuldigingen luiden in feite een campagne in die de uitslag van de verkiezingen moet beïnvloeden. Om het geheugen van Nothomb op te frissen voegt de Grootmeester aan zijn open brief een exemplaar toe van de in 1838 geslagen penning met de Maçonnieke Precepten.

2. Aanvallen in het Parlement

De Belgische Maçonnerie krijgt in het Parlement de eerste aanvallen te verduren. Een lid van het Kabinet bekampt er begin mei 1845 haar grondbeginselen. Th. Verhaegen neemt onmiddellijk de handschoen op en wijst op de verderfelijke geest van woede en haat die de klerikalen ertoe aanzet zich te

keren tegen een vereniging van vrije en eerlijke burgers. Deze waardige en energieke tussenkomst wordt door de verschillende Werkplaatsen ten zeerste op prijs gesteld. Dank en gelukwensen vallen Br. Th. Verhaegen te beurt.

Andere aanval, deze tijdens de twee laatste dagen van het jaar 1852. In het Parlement vindt de Orde ditmaal haar verdedigers in de Broeders Van Schoor en Defuisseaux. Het krachtadig optreden van beide senatoren wordt door de Loges naar waarde geschat. De A.L. Les Amis Philanthropes neemt zelfs het initiatief beide Broeders in januari 1853 in haar Tempel te ontvangen en hun haar diploma van erelid te overhandigen.

3. Lidmaatschap verboden aan Officieren?

Op 22 juni 1846, 8 dagen na het eerste Liberaal Kongres, vaardigt de Minister van Oorlog, Baron Prisse, een aan de korpsoversten gericht verzoek uit. Uit de cirkulaire volgende tekst:

«Ik wens dat u niets zoudt verwaarlozen tot het voorkomen en gebeurlijk beteugelen van elke affiliatie van legerofficieren bij verenigingen die hun rechtstreeks of onrechtstreeks verplichtingen zouden opleggen die onvereenigbaar zijn met hun militaire plichten.»

Tot daar de onder het eerste homogeen katholiek Ministerie, dat van de Theux-Malou, genomen maatregel.

Die cirkulaire zal later vaak aangehaald worden, meestal met de bedoeling maatregelen te treffen die neerkomen op het verbod aan militairen lid van een Loge te zijn. De Maçonnerie betwist daarentegen dat de cirkulaire tegen haar leden zou zijn genomen. Men kan immers aanvoeren dat Baron Prisse Maçon is. Maar anderzijds behoort hij tot een katholiek kabinet. In hetgeen vooraf gaat zagen we dat hij een vertrouwenspersoon van de Koning is en deze laatste ziet in het zich vormen van een liberale partij een hindernis voor het unionisme dat hij voorstaat. Waarschijnlijk ziet de Koning in die partijvorming de hand van de Vrijmetselarij. Een Maçonnerie die aan politiek doet beantwoordt zeker niet aan zijn verwachtingen.

Wat er ook van zij de maatregel van de Minister van Oorlog betekent de slotfase van een crisis, die reeds enkele jaren aan-

sleept in de Militaire Loges, in feite zijn die op sterven na dood. De instructie belet in hoofdzaak dat leden van Militaire Loges 'in ruste' zich bij z.g. burgerlijke Loges zouden affiliëren. Ziedaar het einde van een sinds 1841 ingeluid proces.

Inderdaad, in de A.L. La Persévérance (O. Antwerpen) kan men vanaf dat jaar echo's opvangen van de mogelijke moeilijkheden welke Broeders die militair zijn te wachten staan. Tijdens de zitting van 21 oktober van deze uit talrijke militairen bestaande Loge deelt de Achtbare Meester Beuckers, majoor bij de genie, mede dat in de Hoofdstad zich het gerucht verspreid dat een officier wegens zijn lidmaatschap van de orde zou zijn 'écarté par le gouvernement'. Andere weinig verkwikkende nieuwtjes volgen. Militaire Broeders zouden zich in het Brusselse minder veilig voelen en hun affiliatie bij de Mechelse Loge La Régénération hebben aangevraagd. Steeds volgens diezelfde berichten zou de Brusselse Militaire Loge in verstrooiing gaan. Ook de Gentse Loge denkt aan het staken van haar werkzaamheden.

Een van de voor de hand liggende middelen om Militaire Loges ten val te brengen is sommige leden ervan naar een ander gebied over te plaatsen. Aldus verliest de A.L. La Persévérance haar gedeeltelijk militair karakter. Zo worden o.m. de Achtbare Meester, Majoor J. Beuckers, en de Gewezen Achtbare Meester, Mathieu Brialmont, naar een andere stad verplaatst.

Ook uit de notules van andere Werkplaatsen blijkt duidelijk de onrust ten overstaan van het mogelijk bedekt optreden van de Regering. Begin 1842 is bij de Luikse Loge La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies sprake van de bedoeling personen in overheidsdienst, zowel burgerlijke als militaire, uit de Loges te weren, meer nog

«zelfs tot de ontbinding te komen van Militaire Loges door er verdenkingen van Orangisme op uit te brengen.»

Nog een cijfer alvorens dit onderwerp af te sluiten. In februari 1883 herinnert Grootmeester Bergé tijdens een debat in het Parlement aan het feit dat in 1840 onder de 61 Afgevaardigden van Loges bij het Grootoosten 17 militairen voorkwamen, al bij al meer dan een vierde van het aantal Afgevaardigden was militair.

Daaraan kan men toevoegen dat vanaf het ontstaan van L'Alliance in 1841 de dagen van de Militaire Loges veeleer schijnen geteld en dat met de cirkulaire van 1846 de militairen in grote getale uit het ledenbestand van de andere Werkplaatsen verdwijnen.

D. GROEIEND ANTIKLERIKALISME

Op het voorlezen van op de kansel van de Zendbrief volgden, zoals we reeds zagen, antiklerikale reacties. Daarop komen we niet terug. Wel zijn los van die veroordeling nog enkele latere uitingen van antiklerikalisme te vermelden.

1. *Petitie van de A.L. Les Philadelphes tegen de Immigratie van Jezuïeten*

De A.L. Les Philadelphes stelt zich in 1845 scherp op tegen de immigratie van de Jezuïeten. Gedurende 10 zittingen, van 8 februari tot en met 28 juni, wisselen de Broeders van gedachten over de wijze om een einde te maken aan de aanwezigheid van die uit de vreemde komende geestelijken.

Alhoewel deze Loge niet behoort tot het Grootoosten, wendt ze zich op 5 april tot alle daarbij aangesloten Werkplaatsen met het verzoek een petitie te richten tot de Kamer en daarin om de uitdrijving van alle ingeweken Jezuïeten te verzoeken. Zonder succes.

Waarom? Ziehier hoe de bespreking van het voorstel van de Vervierse Loge bij de A.L. Les Amis Philanthropes op 18 april en 14 mei verloopt. Het is vooral de Voorzittend Meester, Br. Th. Verhaegen, die het zonder meer bekampt en verwerpt omdat het naar zijn mening in tegenstrijd is met de Grondwet. Volgt daarop een brief aan Les Philadelphes. Het verzoek wijst men af wegens zijn intolerantie. Dit alles verandert echter niets aan de negatieve opstelling van Les Amis Philanthropes tegenover de Jezuïeten. Het beste bewijs daarvan is de aankoop van 200 exemplaren in 1844 van een in het Nederlands vertaald werkje van Eugène Sue over de geheime instructies van de Jezuïeten.

Ook de Luikse Loge La Parfaite Intelligence et l'Etoile

Réunies kan deze van Verviers niet volgen ondanks het feit dat beide behoren tot de tegen het Grootoosten gerichte Fédération Maçonnique Belge. Het verslag van haar zitting van 9 april 1845 vermeldt

«dat het ontwerp te sterk afwijkt van de ware beginselen der Vrijmetselarij die voorhouden dat allen moeten kunnen genieten van de bij de Grondwet gewaarborgde vrijheden». Iemand die geenszins op het voorstel van petitie wil ingaan is Grootmeester Defacqz. Dit in tegenstelling met de bedoelingen die Minister Nothomb hem toedicht.

2. De zoveelste veroordeling door Rome

Van Paus Pius IX zijn meerdere aanvallen op de Vrijmetselarij bekend. Zijn pontifikaat strekt zich trouwens uit van 1846 tot 1878 en is gekenmerkt door het definiëren van twee nieuwe dogma's, deze van de onbevleete ontvangenis van Maria (1854) en deze van de pauselijke onfeilbaarheid (1870).

Paus sinds 16 juni 1846 vaardigt hij reeds op 9 november de Encycliek Qui Pluribus uit. Hierin veroordeelt hij het rationalisme dat de rede boven het geloof en de goddelijke openbaring stelt. De Encycliek sluit af met te verwijzen naar diegenen die zelfs de grondslagen van de Kerk zoeken aan te vallen:

«Là tendent les manœuvres de ces sectes secrètes, sorties des ténèbres pour la ruine de la religion et de la société...» Paus Pius IX sluit aan bij zijn voorgangers om, op zijn beurt, de geheime genootschappen te veroordelen. Wat het antikleikalisme bij de Maçons aanwakkert.

De omzendbrief van 12 augustus 1852 van de Opperraad is als een repliek op de nieuwe veroordeling te beschouwen. Deze Obediëntie klaagt de schaamteloze politieke partijbelangen aan die de Orde voorstellen als vijand zowel van de religieuze als van de burgerlijke overheid. Daartegenover onderlijnt de Opperraad het sterk godsdienstig karakter en de vaderlandsliefde van de Maçonnerie.

3. Hulde aan de franse schrijver Eugène Sue

Volgens de Antimaçon Amand Neut dankt de franse schrijver Eugène Sue de verspreiding in België van zijn werk *Le Juif Errant* in de eerste plaats aan de Maçonnerie. Hij beweert dat alleen reeds in Brussel 80.000 exemplaren van deze 'scandaleuse production' van de pers kwamen.

Het dient gezegd, einde 1844 staat Sue volop in de belangstelling van de Belgische Vrijmetselarij die hem ten zeerste waardeert alhoewel op dat ogenblik een deel van de feuilletonroman waarvan sprake nog moet verschijnen.

Intussen wenst men de volksromancier, waarin men ten onrechte een Maçon herkent, hulde te brengen. Gedacht wordt aan een betere verspreiding van het boek door het in het Nederlands te vertalen. Aldus de A.L. Les Amis Philanthropes. Van Br. Th. Verhaegen, Voorzittend Meester, gaat het voorstel uit zich daar gezamenlijk voor in te spannen. Hij is bereid zes hoofdstukken voor eigen rekening te nemen. Drie andere Broeders melden zich voor de vertaling aan: Br. Breyer, waarvan pas de nederlandse tekst van de *Instructions secrètes des Jésuites* van de pers kwam en verder de Broeders Prové en Gilbert.

We weten uit de door de A.L. La Persévérance betoonde belangstelling dat het vertaalde boek in afleveringen verschijnt. Ook de Antimaçon Amand Neut schrijft spottend 'la Maçonnerie essaya de faire bégayer le flamand au Juif-Errant d'Eugène Sue!'

Bij die vertaling blijft het niet, een ander initiatief voorziet het slaan van een penning ter ere van Eugène Sue. Alhoewel de Luikse Loge Le Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies de andere Werkplaatsen dit idee suggereert is het in de eerste plaats Br. Verhaegen die voor de verwezenlijking ervan zorg draagt. Hij omringt zich van een uitvoerend komitee, neemt contact met Eugène Sue, ook met de graveur Br. Hart die hij een geschikt portret van de gevierde bezorgt. Een afvaardiging zal zich naar Parijs begeven om aldaar de penning aan Eugène Sue te overhandigen.

Daar is nog een ander huldebetoon aan Eugène Sue, dat van de Antwerpse Loge La Persévérance. Acht dagen voor ze

het verzoek van Br. Verhaegen ontvangt en hieraan gevolg geeft, had ze op 7 december besloten de schrijver een gouden pen met een daarop gegraveerde opdracht te schenken. In de mening dat Sue Maçon was zou hem tevens het diploma van erelid van deze Loge worden verleend. Van die laatste bedoeling ziet men begrijpelijk af. Rest de gouden pen. Op 14 december 1845 vertrekt een brief naar Eugène Sue, brief waarin sprake is van het projekt en die afsluit met 'Honneur à Eugène Sue! Honneur au noble et courageux écrivain.' De bedankingsbrief van de schrijver wordt tijdens de zitting van 8 februari voorgelezen. De brief kadert men in, tevens verschijnt die, op aandringen van sommige leden, in drukvorm.

Hoofdstuk III

1854-1870

EEN EERSTE ETAPPE IN DE POLITIEKE FAZE

*Na het afschaffen van het verbod aan de Loges zich
in te laten met Politiek en Godsdienst*

Het in vorig hoofdstuk geschetst begin van het verpolitiseringsproces van de Belgische Vrijmetselarij leidt in 1854 tot de afschaffing van het verbod aan de Loges zich met politieke of religieuze aangelegenheden in te laten. Het jaar 1854 luidt de eigenlijke politieke faze in. Haar bloeitijd zet zich door tot 1884.

Hetgeen volgt beperkt zich tot de eerste helft van die periode welke afsluit met een nieuwe belangrijke gebeurtenis namelijk het goedkeuren van de aan Statuten en Reglementen aangebrachte wijzigingen. Maar aan deze laatste is nochtans niet de betekenis van breekpunt te hechten, zij versterken veeleer een sinds jaren gekonstateerde tendens.

Doch aandacht voor de jaren 1854-1870 waarin de Maçonnerie, weliswaar een numeriek onbelangrijke groep, een betekenisvolle rol in het politiek gebeuren van het land speelt.

§ I. 1854: EEN BREEKPUNT

Ondanks de versoepelde interpretatie van artikel 135, blijft dat artikel een rem voor Loges die zich meer actief willen inlaten met de problemen van de tijd. In 1854 valt het beletsel weg waartegen toch reeds werd gezondigd.

A. AFSCHAFFING VAN ARTIKEL 135 VAN HET ALGEMEEN REGLEMENT VAN HET G.O.B.

Het gevolg van die maatregel is een tot dan toe ongekende ontplooiing in de belangstelling van Loges voor het sociaal-politieke leven.

1. Wijziging van het Algemeen Reglement

Tijdens de zitting van 21 oktober 1854 neemt het G.O.B., bij eenparigheid van stemmen van de bij naamafroeping geraadpleegde aanwezigen, volgend uit een enkel artikel bestaand besluit:

«Het artikel 135 van het Reglement van het Grootoosten daterend van de derde dag, zesde maand van het Jaar van het Ware Licht 5833 is afgeschaft.»

Bij deze wijziging van het Reglement worden de ter zake voorsz. voorschriften nageleefd. 5 Afgevaardigden van Werkplaatsen dienen het voorstel in. Op de zitting waarop wordt gestemd, raadpleegt men vooraf de kolommen. De Grootmeester a.i., Théodore Verhaegen, steunt het voorstel en de Grootredenaar spreekt zich in dezelfde zin uit. Hierop volgt de stemming met het gekende resultaat.

2. Motivatie

Het opvallend kort besluit is daarentegen met een niet onbelangrijk aantal redenen omkleed. Een eerste overweging, waarop het genomen besluit stoelt, is dat onder de voor de mens meest waardevolle vrijheden zeker deze voorkomt van

het kunnen onderzoeken, bespreken, zonder enige belemmering, van vraagstukken met betrekking tot de moraal, de wijsbegeerte, de politiek, de godsdienst, d.w.z. alle aangelegenheden die van belang zijn voor het welzijn en de vooruitgang van de mensheid.

De enige beperkingen op deze vrijheid zijn, volgens een andere overweging:

1° op het politiek vlak: de aan de fundamentele wetten van het land verschuldigde eerbied.

2° op het religieuze vlak: de verdraagzaamheid ten overstaar van alle overtuigingen

Volgt nog een andere beschouwing, namelijk dat de vrijheden die alle burgers in de profane wereld genieten, ook op Maçonniek vlak zijn toe te kennen aan de Broeders, die toch in de eerste plaats burgers zijn. Meer nog, luidens de Statuten van de Orde hebben de Maçons tot plicht het goede te bevorderen, het kwade te verwijderen, de weldadigheid in de meest ruime zin uit te oefenen en zich nuttig te maken ten bate van het algemeen belang. Hetgeen echter door het bestaande artikel 135 wordt afgeremd.

Een vierde en laatste overweging zet voorop dat het gewraakte artikel 135 een aanslag betekent op de reeds in een andere considerans vernoemde vrijheid van onderzoek en de vrijheid om van gedachten te wisselen; ook dat voor de eer van de Maçonnerie het van belang is voortaan belemmeringen op te heffen die klaarblijkelijk tezelfdertijd in tegenstrijd zijn met artikel 1 van de Statuten van de Orde en met de in de Grondwet vervatte vrijheid zowel van geweten als van het wisselen van gedachten. Trouwens het staat de Werkplaatsen van de Obediëntie vrij hun werkzaamheden naar wens te regelen. Zij kunnen immers al dan niet gebruik maken van de hun door het afschaffen van artikel 135 geboden mogelijkheden.

3. Andere overwegingen

Naast de officieel genoemde zijn er nog andere overwegingen ter verrechtvaardiging van de genomen beslissing. Artikel 135 wordt in de praktijk niet altijd nageleefd. Hieraan herinnert Br. Th. Verhaegen tijdens zijn toespraak van 24 juni 1854

op het G.O.B.:

«Vooréerst is te stellen dat in meerdere omstandigheden de Maçonnerie eenstemmig deze beperking naast zich legde én actief in de politieke strijd tussenkam.»

Wel brachten die overtredingen de Broeders soms in verlegenheid. Vandaar het aanwenden van allerlei kunst- en vliegwerken als daar zijn het afleggen van de decors tijdens dergelijke besprekingen, het schorsen van de zitting om die voorlopig verder te zetten in het Voorhof, enz. Met dergelijke gewoonten breekt men trouwens ook niet noodzakelijk na 1854.

Andere faktor die tot het schrappen van artikel 135 leidt is het zich enigszins wijzigend klimaat in de Loges, vooral in de Brusselse, wegens het aantreden van een generatie jonge liberalen met vooruitstrevende ideeën. Ook de affiliatie van naar België uitgeweken franse Maçons verhoogt de belangstelling voor politieke aangelegenheden.

Ten slotté werpt nog één andere reden haar volle gewicht in de schaal, namelijk de in het vooruitzicht gestelde terugkeer van de Loges uit Luik en Verviers die samen de Fédération Maçonnique Belge vormen, de Loge van Hoei zijnde sedert september 1849 op inactief. Beide overblijvende Loges staan erop zoals tot dan toe actief aan politiek te doen, meer nog het behoort tot hun verwachtingen dat het G.O.B. op dat stuk ook het daartoe gunstig klimaat zal scheppen. Zij treden toe nog voor artikel 135 is afgeschaft.

B. DE ROL VAN BR. THEODORE VERHAEGEN

Br. Th. Verhaegen is een uitgesproken tegenstander van artikel 135. In die zin dient hij in 1850 bij het G.O.B. één voorstel in dat het bespreken van politieke problemen tijdens de zittingen van de Loges zou toelaten. Wanneer hij in 1854 aan het hoofd van de Orde komt acht hij het ogenblik geschikt om dat voorstel te doen aanvaarden.

1. Een nieuw Grootkomitee in het G.O.B.

De grondige wijziging in de samenstelling van het Grootkomitee, vooral de vervanging van Grootmeester Defacqz

door Th. Verhaegen brengt inderdaad een gevoelige ommekeer in het gevoerd beleid.

Wanneer in 1842 Br. Eugène Defacqz het mandaat van Grootmeester aanvaardt, was dit onder het uitdrukkelijk beëding dat na 3 jaar over de verlenging van dat mandaat moet worden beslist. Hetgeen geschiedt. In augustus 1848 wenst de betrokkene voor geen verdere verlenging in aanmerking te komen, hierbij aanvoerend dat bij nieuwe ideeën ook nieuwe mensen horen. Onder de druk van de vele sympathiebetuigingen wijzigt hij uiteindelijk zijn houding. Maar na 10 jaar Grootmeesterschap staat zijn beslissing ditmaal onherroepelijk vast en op 7 februari 1853 dient hij ontslag in.

Br. Th. Verhaegen toont, als 'Vertegenwoordiger van de Grootmeester', zich hierover ten zeerste ontgoocheld. Bovendien wijst hij Br. Defacqz op een statutaire voorziening luidens dewelke niet de Vertegenwoordiger doch de Eerste Grootopziener tijdelijk de eerste moker zal overnemen.

Maar Br. Defacqz komt niet terug op zijn beslissing. Het Grootoosten daarentegen aanvaardt geenszins dit ontslag in de stille hoop het hart van Br. Defacqz toch te kunnen vermurwen. Vandaar het niet voorzien in de vervanging van de Grootmeester bij de verkiezing van de Grootofficieren Dignitarissen in 1854.

Doch met het oog op die verkiezingen van 1 maart duidt de Loge Les Amis Philanthropes Br. Verhaegen aan als een harer Afgevaardigden bij het G.O.B., hetgeen Br. Verhaegen toelaat zich kandidaat te stellen voor de functie van Eerste Grootopziener. Hij wordt verkozen en is meteen Grootmeester Nationaal ad interim. Met die titel neemt hij trouwens genoegen tot aan zijn overlijden in 1862, meer nog voor hem is het de uitdrukkelijke voorwaarde om Br. Defacqz op te volgen.

De nieuwe ploeg die aantreedt bestaat weldra uit Broeders die op Maçonniek vlak er op aktie afgestemde ideeën op nahouden. Daarentegen halen de meer op Maçonnieke traditie ingestelde kandidaten bij vernoemde verkiezingen meestal weinig sukses. De enkelen die tot de verkozenen behoren voelen zich geminoriseerd en nemen ontslag tijdens de zitting van 8 april. Het Grootkomitee, uitsluitend gevormd uit hervormingsgezinde Broeders, stelt dan ook eensgezind de afschaf-

ving van artikel 135 van het Algemeen Reglement voor. Reeds de toespraak die Br. Verhaegen bij zijn aanstelling houdt getuigt van de ambitieuze plannen die ter tafel liggen.

«Zowel de Maçon als de burger heeft een taak te vervullen: de plichten van de ene zijn ook deze van de andere, ik meng ze door mekaar omdat het over dezelfde verplichtingen gaat... Ik heb het vaste voornemen de Maçonnerie te richten op een doel dat nuttig is voor de gemeenschap en voor de door ons voorgehouden opvattingen.»

2. Het Zomer-Sint-Jansfeest 1854

Het schrappen van artikel 135 onderstelt een daartoe gunstig klimaat, wat kan leiden tot het indienen van een voorstel van wijziging van het Reglement van het G.O.B. Het zomer-solsticiaalsfeest dat op 24 juni 1854 doorgaat, lijkt daartoe de aangewezen voorbereiding. De Broeders komen diep onder de indruk van de aldaar ontwikkelde argumenten zowel door Br. Th. Verhaegen tijdens de Tempelzitting als door Br. J. Bourlard gedurende de tafelwerkzaamheden. Het feest zelf staat in het teken van de terugkeer van de Luikse en Vervierse Loges, die na zovele jaren, de rangen van het G.O.B. vervoegen. Even stilstaan bij die toespraken.

Volgens Br. Th. Verhaegen zou men de Belgische Loges zware verwijten kunnen toesturen wanneer deze zich zouden beperken tot hetgeen hij steriele werkzaamheden noemt terwijl de vijand zich overal organiseert, terwijl de in de duisternis werkende liga van én de onwetendheid én van de verdrukking overal haar strikken spant en op basis van angst en egoïsme haar macht vestigt. Als we daarin berusten, geen gehoor geven aan de opstijgende alarmkreeten dan ware het beter onze Tempels te sluiten. Trouwens tot nog toe stond de Belgische Maçonnerie voor het alternatief ofwel te zwijgen ofwel de eigen wet te overtreden. In het verleden werd die tweede weg wel eens bewandeld. Verdienden we daarvoor een blaam? Volgens Br. Th. Verhaegen zou dit dan neerkomen op een blaam op de door de Belgische Maçonnerie gespeelde historische rol, al bij al op een negeren van de aan het Vaderland

bewezen diensten.

Andere beschouwing van Grootmeester Verhaegen, het gaat om het afschaffen niet van een artikel uit de Statuten maar enkel om een artikel uit het Reglement. Het verbod aan de Loges zich in te laten met politieke of religieuze aangelegenheden komt niet voor in de Statuten, is dan ook geen fundamentele stellingname. Het eraan gehecht belang is betrekkelijk. Een wijziging van het Reglement vereist niet de ingewikkelde procedure van deze eigen aan de Statuten.

Maar volgens Br. Verhaegen volstaat het trouwens niet het gewraakte artikel af te schaffen. Daar moet iets positiefs in de plaats komen. De problemen moeten actief ingestudeerd om te komen tot 'savoir d'abord ce que l'on veut'. Dit betekent een uitgebreide toepassing van de vrijheid van onderzoek. De plannen zijn achteraf in de praktijk door te drukken. Hier geldt het ordewoord 'Vouloir ce que l'on sait.'

Br. J. Bourlard sluit hierbij aan in zijn toespraak tijdens de tafelwerkzaamheden. Hij aanvaardt niet dat een Loge, zich niet zou mogen buigen over de wijze om haar konklusies in de praktijk om te zetten: 'On veut bien nous permettre de penser, mais ne veut pas que nous puissions agir!' Hij verdedigt de stelling dat de Maçonnerie zich moet inlaten met politiek en religie want daar monden de verwezenlijkingen uit van de theorieën waarmede we begaan zijn. Aan wie mij, aldus Br. Bourlard, wil beletten me in te laten met al wat het menselijk verstand kan omvatten antwoord ik: 'Je suis homme et tout ce qui intéresse l'humanité m'appartient, m'intéresse'.

De Maçonnerie moet volgens hem niet enkel actief zijn, zij moet militeren ten bate van de vooruitgang. Maar het is nodig te omschrijven wat met politieke en religieuze aangelegenheden is bedoeld. Het mag niet zijn zich inlaten met de dagelijkse politiek, ook niet met mogelijke twistappels of met kwesties van personen. De aandacht moet in de eerste plaats gaan naar staatsaangelegenheden. Wat de religieuze problemen betreft hier moet de aandacht gaan naar deze die het klerikalisme in het leven roept en niet naar de scholastische of deze die tot de dogma's behoren.

Tot daar een paar fel toegejuichte toespraken op het Zomer-Sint-Jansfeest van 1854.

C. NASLEEP VAN DE AFSCHAFFING

21 Oktober 1854 betekent een uiterst belangrijke datum in de geschiedenis van de Belgische Maçonnerie, deze waarop definitief gebroken wordt met een tot dan toe op internationaal vlak heersende traditie, deze dat Loges zich niet mogen inlaten met politiek of religie. Ook later zal het G.O.B. op het intrekken van dit verbod niet terug komen, zodat zich ook heden ten dage de ontstane breuklijn ten overstaan van de traditionele Vrijmetselarij scherp aftekent. Althans in het G.O.B. waar ze een definitieve verworvenheid blijkt te zijn. Dit in tegenstelling tot sommige andere Belgische Obediënties van meer recente datum. Doch oog voor de onmiddellijke gevolgen van de genomen maatregel.

1. Op nationaal vlak

Het afschaffen van artikel 135 heeft zijn weerslag op het aantal bij het G.O.B. aangesloten Werkplaatsen. We weten dat in het vooruitzicht van die maatregel de Loges die de Fédération Maçonnique Belge vormden, namelijk de Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies en Les Philadelphes zich laten openen op het Tableau van het Grootoosten.

Naast die winstpost is er echter het verlies te betreuren van 2 Brusselse Werkplaatsen die tegen de genomen maatregel gekant zijn, vandaar dat ze met de Obediëntie breken en aansluiten bij de Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus. Uiteindelijk smelten ze samen en vormen de Loge Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis. Hierover meer in het vierde boekdeel waarin we o.m. handelen over de geschiedenis van de interobediëntie betrekkingen in ons land, deze van het G.O.B. met de Opperraad en over de machtstrijd die in de periode 1854-1880 tussen de twee Grootmachten ontbrandt.

Ook andere Loges verdwijnen van het Tableau van het G.O.B. Dit is het geval met de A.L. Les Frères Réunis (O. Doornik) die zich afscheidt van het G.O.B. Andere Werkplaatsen kampen in die periode met moeilijkheden en worden

rustende Loges. Men denke o.m. aan La Fidélité (O. Gent).

2. *Teloorgang van Internationale Relaties*

Op het stuk van het onderhouden van internationale relaties heeft het afschaffen van artikel 135 nefaste gevolgen. Ook daarover meer in boekdeel vier. Desaan gaande toch even in een notedop.

Voor al de Duitse Maçonnerie reageert negatief en vrij heftig op de genomen beslissing. Reeds op 30 oktober protesteert de Loge Apollo (O. Leipzig). Volgens haar gaat het G.O.B. een subversieve richting uit.

De Grootloge van Saksen vaardigt een dekreet uit luidens hetwelk deze Obediëntie haar Loges elk verder contact met de Belgische Werkplaatsen verbiedt. Ook de Nationale Grootloge Zu den drei Weltkugeln protesteert. Na enige aarzeling voelt ook de Grootloge van Hamburg zich verplicht met het G.O.B. te breken. De Grootloge van Zweden doet hetzelfde. Ook in het Grootoosten der Nederlanden, de Opperraad in het Groothertogdom Luxemburg en het Grand Orient de France komt de afschaffing ter sprake.

Intussen weet de met het G.O.B. rivaliserende Opperraad vooral in Duitsland zijn relaties ten koste van het G.O.B. uit te breiden.

3. *Een Verweerschrift*

De internationale druk op het G.O.B. komt pijnlijk over. Wat tot het geven van een antwoord aanzet. Het *Programme de la Maçonnerie belge* bevat een met redenen omklede uiteenzetting van de maatregel die artikel 135 afschafte. Van deze voor de buitenlandse Obediënties bestemde tekst krijgen ook de onder het G.O.B. ressorterende Loges inzage.

Van kosmopolitisch standpunt uit, zo houdt men het buitenland voor, laat de Belgische Vrijmetselarij zich in noch met politiek noch met religie. De Obediëntie leeft angstvallig dit principe na.

En op nationaal vlak? Daar is de Belgische Vrijmetselarij verplicht zich te beschermen, in naam van de gewetensvrij-

heid, tegen de klerikale drijfverijen, die de bij de Grondwet ge-
waarborgde vrijheden in gevaar brengen. Aldus het dokument
uit het jaar 1859.

4. Adres aan de Koning

Het komt er niet enkel op aan de buitenlandse Obediënties
gerust te stellen inzake de bedoeling van de in 1854 genomen
beslissing. Ook de Koning mag in de afschaffing van artikel
135 geen aanstoot vinden. De Belgische Vrijmetselarij staat
immers, theoretisch althans, onder zijn hoge bescherming.

De omstandigheden om trouw aan het Vaderland te beves-
tigen komen gelegen wanneer na de vorming in 1857 van een
liberaal kabinet ons land gekonfronteerd wordt met de ambi-
tieuse politiek van de Franse Keizer Napoleon III. Het G.O.B.
beslist een *Adresse au Roi* te richten. Ook de pers geeft daar-
aan de nodige ruchtbaarheid. En de tekst? Het gaat om:

«een plechtig en krachtadig betoog ten voordele van de
Nationale Onafhankelijkheid bijaldien in dit verband ooit
diskussie mocht in overweging worden genomen.

Inderdaad, de Belgische Nationaliteit is een feit waarover
niet te diskuteren valt; zij is te beschouwen als een axioma,
ze reikt over de partijen en de gebeurtenissen heen en zal
eenieders waarheid blijven.»

§ II. OP ZOEK NAAR EEN GEDRAGSPARADIGMA

*In oktober 1854 schaft het G.O.B. artikel 135 van zijn Reg-
lement af zonder een andere tekst, een meer liberale, in de
plaats te stellen. Gedachtenwisselingen over politiek en religie
zijn toegelaten. In onbeperkte mat? Hierover bewaart het Reg-
lement het stilzwijgen. Hetgeen blijvend, dus ook nog van-
daag, tot discussies aanleiding kan geven.*

*Wel zoekt men naar een politiek paradigma doch de pogin-
gen om een theorie, een model vast te leggen, vinden geen
neerslag in de Statuten of in het Reglement van het G.O.B.
Ook is een gevoelige kloof aanwijsbaar tussen mogelijke
richtlijnen en het op aktie afgestemd politiek gedrag.*

A. GEEN VERVANGING DOCH AFSCHAFFING VAN ARTIKEL 135

De door het schrappen van artikel 135 ontstane vrijheid
biedt plaats voor de meest ruime interpretatie van deze. Ook
stellen sommigen zich vragen.

1. Naar een ruimere interpretatie

Sommige op aktie afgestemde Loges achten de tijd aange-
broken om van de hun toegekende, volgens hen onbegrensde
vrijheid gebruik te maken om hun tempelpoorten wijd te ope-
nen voor hetgeen ze een progressistische Vrijmetselarij be-
schouwen. Tot die richting behoren de 2 in het Luikse geves-
tigde Werkplaatsen.

Vrij spoedig beklagen zij zich over de weinig aktieve aan-
pak door het G.O.B. van de voorhanden politieke problemen.
Vooral Br. J. Goffin van Les Philadelphes houdt geen blad
voor de mond. Reeds tijdens de zitting van 8 september 1855
van de Antwerpse Loge Les Amis du Commerce et la Persévé-
rance Réunis, klaagt hij tijdens een toepspraak als afgevaardig-

de van zijn Loge 'l'indolence du Grand Comité', dus van de leiding van het G.O.B. aan. Maar het is vooral zijn uiteenzetting op 20 januari 1856 in de Luikse Loge die de lont in het kruit steekt. Br. J. Goffin pakt daar uit met een voor die tijd uiterst vooruitstrevend programma in de hoop dat de Vrijmet-selarij het zich eigen zou maken. Op deze aangelegenheid komen we terug.

2. Een vraag van de A.L. La Constance

Als de Loges zich mogen inlaten met politieke aangelegenheden kan men zich ook de vraag stellen of zij niet gerechtigd zijn op het politiek gedrag van hun leden controle uit te oefenen.

Weldra komt dit probleem aan de orde en neemt het G.O.B. daarin stelling op een wijze die niet enkel de profane wereld, vooral deze van de Antimaçonnerie, maar ook de meeste Maçons jaren later zal verbazen. Zelfs in het Parlement replikeren prominente Maçons krachtdadig met de bewering dat het om een vervalst dokument gaat. Doch terzake.

Op 1 maart 1856 beantwoordt het G.O.B. door middel van een dekreet volgende door de A.L. La Constance (O. Leuven) gestelde vraag:

«Heeft een Werkplaats het recht aan een harer leden, die in de politiek is getreden, om uitleg te verzoeken over zijn politiek gedrag?»

B. EEN VERREGAAND DEKREET OP HET STUK VAN POLITIEKE VERANTWOORDELIJKHEID

Het antwoord op die vraag komt vandaag als ongelooflijk over, het stemt echter overeen met de werkelijkheid.

1. Het Dekreet van 1 maart 1856

In de considérans bij dit dekreet bevestigt het G.O.B. dat in het belang van de Orde het nodig is geen enkele twijfel open te laten bij deze zo belangrijke vraag en dat de wederzijdse rechten en plichten van de Loges en van de leden die er deel

van uitmaken dienen bepaald.

Volgen een reeks beschouwingen over de plichten van de Maçon, plichten die zich niet tot deze binnen de Tempel beperken, doch ook slaan op het optreden in de buitenwereld. En dan komt een zin met historische betekenis, een zin die de Obediëntie, door zij die haar bekampen, later zal verweten worden.

«De Maçonnerie moet een open oog hebben voor haar soldaten in de strijd tegen de dwaling, om de sterken toe te juichen, de zwakken aan te moedigen, de lafhartigen en de vaandelvluchtigen te laken en te veroordelen. Zonder deze door de Maçonnerie uitgevoerde aktie op haar leden die zich aan het openbaar leven wijden, zou de Maçonnieke arbeid steriel zijn, de toewijding van onze Broeders een bedriegerij en de op de toekomst gestelde hoop een hersenschim.»

Op deze tekst volgt het eigenlijke antwoord op de gestelde vraag. Het door Br. Th. Verhaegen ondertekende dekreet houdt voor dat

«de Loges niet enkel het recht doch tevens de plicht hebben toezicht te houden op de in het openbaar leven gestelde daden welke uitgaan van leden die ze aan een politiek ambt hielpen. De Loges hebben de plicht om uitleg te verzoeken wanneer een of meer van die daden geenszins bijdragen tot het verlichten van de gemeenschap met de fakkel van de Waarheid. Zij hebben de plicht met welwillendheid bevredigende uitleg te aanvaarden, de uitleg die te wensen overlaat te laken en zelfs uit het Maçonniek korps die leden te stoten die vrijwillig en met opzet te kort schoten aan de plichten hun, vooral in het openbaar leven, opgelegd in hun hoedanigheid van Maçon.»

2. Een Dekreet dat in de vergeetheid geraakt

Deze ongelukkige tekst kreeg weliswaar nooit een veralgemeende toepassing. Ondanks het feit dat hij vrij vlug in de vergeetheuk geraakt, duikt hij toch op gazzette tijden weer op om onder de neus van Maçons te worden geduwd.

Dat dekreet kan als een inbreuk op de Maçonnieke princi-

pes worden beschouwd. Vandaar de verontwaardigde uitroep van Br. Henri Bergé tijdens de Kamerzitting van 9 februari 1883: 'Ce sont pas des documents maçonniques ce sont des machines inventées par nos adversaires.' In maart 1880 ervaart Br. Gustave Jottrand een soortgelijke pijnlijke situatie.

Wanneer Br. Emile Vandervelde over hetzelfde onderwerp later in botsing komt met de *Patriote* publiceert het blad op 15 oktober 1907 de tekst van het dekreet van 1 maart 1856. In zijn kordaat antwoord trekt Emile Vandervelde de waarde van een tekst die meer dan vijftig jaar oud is in twijfel. Wat hem persoonlijk betreft bevestigt hij slechts een zaak. Bijaldien iemand in de Werkplaats of elders er zou aan denken hem om uitleg te verzoeken over zijn openbaar leven, hij hem zou antwoorden dat hij zich in deze aangelegenheid enkel en uitsluitend ondergeschikt voelt aan de Werkliedenpartij.

C. DE VRAAG: MAG EEN MEERDERHEID EEN MINDERHEID BINDEN?

Weldra krijgt het probleem een ruimere basis. Waar het zich eerst stelde in verband met de verplichtingen van politiciërs, verkozen met de steun van hun Loge, wordt het achteraf veralgemeend. De vraag stelt zich of een Broeder al dan niet verplicht is zich te gedragen naar de door zijn Loge ingenomen standpunten, meer bepaald deze welke door een meerderheid worden gehuldigd. Anders geformuleerd: kan een meerderheid een minderheid binden in aangelegenheden die geen rechtstreeks verband houden met de Vrijmetselarij, meer bepaald in deze die slaan op politiek of religie?

Die vraag is geen academische, zij stelt zich vrij spoedig in verband met de leerplicht, nadat, zoals we verder zullen zien, het G.O.B. een van de A.L. Les Amis Philanthropes uitgaand projekt tot het zijne maakt. Met het betrokken wetsvoorstel zijn niet alle Broeders het eens, vandaar het probleem.

1. Standpunt van Grootmeester Th. Verhaegen

Br. Th. Verhaegen is geen voorstander van het door zijn Loge ingenomen standpunt. Hij die de afschaffing van artikel

135 verdedigde en ook de verordening op het stuk van de vergaande verantwoordelijkheid van politiciërs ondertekende, ziet in dat voorzichtigheid is geboden en dat in de Maçonnerie genomen beslissingen niet mogen leiden tot het gebeurlijk inbinden van de vrijheid, zowel de persoonlijke als deze van een groep, welke daaruit zou kunnen voortvloeien.

Th. Verhaegen neemt echter geen stelling als Grootmeester. Hij doet het te persoonlijke titel in 1862 tijdens een zitting van de Prinsen Rozenkruisers in Brussel. We citeren:

«Als apostels van het vrij onderzoek, zowel buiten als binnen de Tempels, kunnen we moeilijk de discussies verhinderen die overall aan de orde van de dag zijn, discussies die de geesten trachten te verlichten en niet te verdelen. Want, verbreiden we het met luide stem, de Maçonnerie moet nooit worden gebonden door in haar schoot uitgebrachte opinies, aangezien ze geen enkele beslissing neemt naar aanleiding van tegensprekelijke gedachtenwisselingen over politieke, religieuze, of sociale aangelegenheden. De Loges discussiëren zonder over te gaan tot stemmen, ziedaar het axioma dat, zonder enig principe te schaden, een eind maakt aan de moeilijkheden.»

Uit de laatste zin blijkt duidelijk het karakter van de vernieuwde kijk op een uit de praktijk ontstaan probleem. Het gaat echter om een persoonlijke visie en niet om een door het G.O.B. genomen beslissing.

2. Een voorafgaande vraag van de toekomstige Grootmeester Van Schoor

Vandaar dat Br. Joseph Van Schoor zijn voorzorgen neemt alvorens in te gaan op het voorstel van zijn Loge Les Amis Philanthropes hem als haar Afgevaardigde bij het G.O.B. aan te duiden. In een brief van 28 februari 1863 heeft hij het over een beslissing van 1 april 1860 van het Grootoosten ten voordele van het invoeren van de Leerplicht. Over deze belangrijke aangelegenheid verschilt hij van mening met datzelfde Grootoosten, zodat hij in het Parlement het door de Obediëntie ingenomen standpunt gebeurlijk zou bekampen. Vandaar zijn ver-

wijzingen naar de interpretatie Verhaegen.

Uiteindelijk krijgt Br. Van Schoor, echter niet zonder een voorafgaande moeilijke discussie, voldoening. In de verkla- rende resolutie van 1 maart 1863 van het G.O.B. wordt ge- zegd:

«dat de leden van de Vrijmetselarij die in de profane wereld administratieve of politieke posities bekleeden niet verplicht zijn de door de Obediëntie aangegeven oplos- singen toe te passen en dat deze Broeders zelf, en zij al- leen, moeten oordelen over wat hen te doen staat in de verschillende aangelegenheden die aan hun oordeel worden onderworpen.»

Die zitting is voldoende belangrijk om er even bij stil te hou- den. De meningen zijn er verdeeld. Twee duidelijke tendenzen tekenen zich af. Een eerste meent dat de door het G.O.B. inge- nomen standpunten niet vatbaar zijn voor individuele beoorde- ling. Die beslissingen zijn bindend, de Broeders moeten ze in de profane wereld in de praktijk helpen omzetten. De andere stelling, deze welke zal zegevieren, wordt o.m. door Br. Louis Defré verdedigd. De Broeders verplichten, tegen hun overtuiging in, slaafs de resoluties van de Obediëntie uit te voeren, zou volgens hem de dood van de Maçonnerie beteke- nen. Die verplichting is bovendien een aanslag op de persoon- lijke vrijheid van de mens.

Ook het imperatief mandaat wordt dus verworpen. Spijtig vindt men de in maart 1863 genomen beslissing niet terug in de wijzigingen die later zullen worden aangebracht ter gelegen- heid van de herziening van Statuten en Reglement van het G.O.B.

D. EEN VERDER EVOLUEREND RELIGIEUS RATIONALISME

Er even aan herinneren hoe na de veroordeling eind decem- ber 1837 van de Vrijmetselarij door het Belgisch Episkopaat sommige Broeders de Kerk de rug toekeren om veeleer terug te grijpen naar een soort Primitief Kristendom, naar hetgeen wordt beschouwd als de oorspronkelijke leer van Kristus.

Die religieuze evolutie gaat verder. De in 1854 genomen

maatregel bevordert ditmaal de groei naar een religieus rationa- lisme dat zich trouwens verder zal ontwikkelen, althans de eerste stappen voorzichtig zal zetten in de richting van een ra- tionalisme met areligieus karakter.

1. Meer rationele benadering van het religieuze

Een meer beredeneerd geloof neemt de plaats in van het- geen we de terugkeer naar een soort Primitief Kristendom noemden. Een vorm van religieus rationalisme wint na 1854 meer en meer veld in Maçonnieke middens. Het mysterie van de godsdienst vermindert, de rede blijft niet langer onderwor- pen aan geloofsuitspraken, zij wordt integendeel een criterium voor de geloofwaardigheid van de z.g. religieuze waarheden. Bij de benadering van levensvragen, bij de betrekkingen tot de wereld komt de rede meer en meer op het voorplan.

De afschaffing van artikel 135 bevordert immers het be- spreken van religieuze onderwerpen en van levensbeschouwe- lijke problemen. De rede treedt meer en meer op de voorgrond bij het zoeken naar waarheid. Anders gezegd, de godsdienst wordt veeleer genormeerd door de menselijke rede.

2. Gedachtenwisselingen over Religieuze Onderwerpen

Zich inlaten met religieuze aangelegenheden is niet langer taboe in de Loges. Er wordt over gepraat, gediskuteerd, meestal in de voor de religie positieve zin. Toch tekent zich een evolutie af. Voorbeeld: het dogma van de onsterfelijkheid van de ziel. In de A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis levert een Broeder in juli 1855 een bouwstuk op over de lichamelijke bewijzen van het bestaan van de ziel. Hij brengt desaangaande tot staving van zijn redenering argu- menten naar voren. Maar 8 jaar later, in maart 1863, stelt Br. Bara zich in dezelfde Loge vijandig op tegenover de principes met betrekking tot God en de onsterfelijkheid van de ziel.

Ziehier een ander contrast dat op de vernoemde evolutie wijst. In 1863 verklaart Br. Defré, als Grootredenaar, nog tij- dens de rouwzitting ter nagedachtenis van de overleden Br. Th. Verhaegen

'De onsterfelijkheid van de ziel is een van de fundamentele dogma's van de Maçonnerie.' Maar na de in februari 1866 ter ere van de overleden Koning Leopold georganiseerde rouwzitting doet zich een incident voor. De Leuvense A.L. La Constance protesteert tegen de aanwezigheid van een der opschriften in de Tempel waar de plechtigheid doorging, namelijk wegens de tekst:

«L'âme, émanée de Dieu, est immortelle.»

Het G.O.B. repliceert hierop met de verklaring dat van alle Loges ter wereld de Belgische over de grootste bewegingsvrijheid beschikken. Alleen uit respect voor de traditie is sprake én van de Opperbouwmeester én van de onsterfelijkheid. Het G.O.B. hecht daar geen dogma's aan vast. De onverdraagzaamheid is te zoeken bij diegenen die in volle vrijheid hun opvattingen kunnen uiten maar dat aan anderen willen beletten. De Leuvense Loge neemt met deze verduidelijking geen vrede en scheidt zich in december 1866 af van het G.O.B.

3. *Geen dogmatisme*

Een jaar vroeger, meer bepaald op 17 november 1865, uitte het G.O.B. het religieus rationalisme van de Orde, die geen dogma's oplegt, als volgt

«N'oubliez pas que notre Ordre constituant une agrégation d'hommes qui entendent excercer leur libre arbitre, il ne nous appartient pas d'établir, en fait de religion ou de philosophie, un corps de doctrines auquel nos Frères soient tenus de se conformer. Nos temples ne doivent être que de vastes foyers de lumières, où toutes les opinions peuvent se produire librement, les maçons sont mis à même de choisir les éléments de leur conviction.»

Diezelfde omzendbrief houdt in het bijzonder stil bij de inderdaad bestaande religieuze benadering die bij de traditie aanleunt doch waarbij de rede geen dogma's mogen worden opgedrongen.

«Si le principe de l'immortalité de l'âme apparaît dans nos rituels et formulaires, si l'idée de Dieu s'y produit sous la dénomination de Grand Architecte de l'Univers, c'est que ce sont là des traditions de l'Ordre mais jamais le Grand

Orient n'a imposé ni proclamé un dogme sur ce point.» Enkele jaren later krijgt dat ondogmatisch denken van de Orde zijn neerslag in het gewijzigd artikel 1 van de Statuten van het G.O.B.

Daar is meer. Eens het religieus rationalisme verder evolueert onder de invloed van de hierbij betrokken rede leidt deze laatste in de richting van een areligieuze Maçonnerie, een Vrijmetselarij die de godsdienst buiten beschouwing laat, niet noodzakelijk uitgaat van de veronderstelling dat ieder Maçon tot een godsdienst moet behoren.

Tekenend voor de zich in Obediëntie wijzigende opvattingen op religieus gebied is volgend probleem dat zich via de vragenbeurs reeds in maart 1866 in de A.L. Les Amis Philanthropes stelt:

«Moet men, om als Maçon te worden ingewijd, geloven in God en in de onsterfelijkheid van de Ziel?»

In deze Loge buigt zich een commissie over die vraag. Weldra kan deze laatste zich steunen op het advies van het G.O.B. De Obediëntie verklaart er geen bepaalde geloofsbelijdenissen op na te houden en dat persoonlijke overtuigingen inzake politiek, religie of filosofie geen factoren van uitsluiting kunnen zijn.

Belangrijk deze verklaring van het G.O.B.: om Vrijmetselaar te worden moet men niet noodzakelijk geloven in het bestaan van God en in de onsterfelijkheid van de Ziel.

De weg is vrij voor een areligieuze Maçonnerie.

§ III. DE PERIODE 1854-1870 IN DE POLITIEKE FAZE

Het zoeken naar een gedragsparadigma, waarvan sprake in vorige paragraaf, stelt zich vooral tot doel mogelijke uitwassen te beletten bij het streven van de Loges bij te dragen tot de maatschappelijke vooruitgang. Het vooraf ordenend optreden van het G.O.B. wordt hierbij ondersteld.

Thans aandacht voor de z.g. politieke faze.

A. DE POLITIEKE FAZE

Het schrappen van artikel 135 uit het Reglement van het G.O.B. opent hetgeen men de politieke faze in de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij zou kunnen noemen.

1. Kenmerken

Br. Clément vat die periode in volgende bewoordingen samen:

«De Loges, gesterkt door de hun gelaten vrijheid, lieten zich intussen bijna uitsluitend in met politieke discussies en met eindeloze polemieken, welke des te heviger werden naar gelang de liberale partij meer uiteenviel in vooruitstrevenden en gematigden. Soms kwamen ze openlijk tussen tijdens de verkiezingsstrijd. Soms verenigden zij zich, stelden een gemeenschappelijk programma op en lokten nationale samenkomsten van Maçons uit, vergaderingen die min of meer onder de bescherming van het Grootoosten stonden.»

Een streng oordeel dat voorbij gaat aan de positieve aspecten van deze werking. De hier gebrachte tematische boekdelen getuigen daarvan. Intussen is inderdaad het ontstaan van pressiegroepen, vooral in sommige Loges en in meer beperkte mate in de Obediëntie, eigen aan die politieke faze.

Het betreft progressistisch ingestelde Broeders die, zonder

een meerderheid te vormen, door hun overtuigd en krachtdadig optreden hun Loge, ook soms het G.O.B. tot stellingneming en tot aktie aanzetten op het politiek vlak of op dat van het antiklerikalisme.

Over dat optreden laat in augustus 1875 de als Grootmeester geïnstalleerde Br. Bergé zich te dezer gelegenheid als volgt uit:

«De organisatie van de liberale krachten is enkel mogelijk door de Vrijmetselarij. Niets kan tot stand komen zonder haar noch tegen haar.»

Tijdens een andere installatie, deze in 1884 van Br. Goblet d'Alviella herinnerde deze laatste eraan

«dat alle door de liberale partij tot stand gebrachte grote hervormingen tot rijpheid kwamen in de schaduw van onze Tempels».

Maar dat alles slurpt tijd en moeite op, in die mate zelfs dat het verslag over het werkjaar 5882 van de A.L. La Bonne Amitié (O. Namen) dit met volgende uitspraak beklemtoont:

«sedert tal van jaren slurpt de politieke strijd de bijna volledige aktiviteit op van onze Werkplaats».

Maar voor het ogenblik houden we stil bij hetgeen onmiddellijk volgt op de in 1854 genomen maatregel.

2. Druk op een aarzelend Grootoosten

Zich openlijk inlaten met politieke en religieuze aangelegenheden betekent een gevoelige wijziging in het tot dan toe gevoerd beleid. Vandaar dat de aanvankelijk hooggestemde verwachtingen van progressistisch ingestelde Werkplaatsen niet onmiddellijk in vervulling gaan. Volgens sommige Broeders zeker niet met de gewenste bekwame spoed, zodat het G.O.B. gekonfronteerd wordt met de teleurstelling en de verwijten van enkele Loges.

Dat van het Grootoosten aanvankelijk minder aktiviteit uitgaat dan oorspronkelijk verwacht ligt grotendeels aan de ruchtbaarheid die de maatregel in de profane wereld krijgt. Het geheim werd stellig niet bewaard. Het in brochurevorm gepubliceerd verslag van de junizitting 1854 komt vrij spoedig in niet-maçonnieke handen. De Antimaçonnerie maakt daar gretig ge-

bruik van om haar kritiek te spijzen.

Het voeren van een meer actief beleid is bovendien geremd langs Maçonnieke zijde. Buitenlandse Obediënties reageren uiterst negatief op de genomen maatregel die trouwens ook in sommige Loges van het G.O.B. niet enkel ongerustheid doch ook kritiek uitlokt.

Andere Werkplaatsen vertonen evenwel tekenen van ongeduld in de zin van aandringen op actie. Een voorbeeld. Eind januari 1856 konstateert de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis dat het Grootoosten de laatste 10 maanden niet meer samenkwam. De Afgevaardigden van die Loge moeten alles in het werk stellen 'pour réveiller cet illustre corps de son trop long sommeil, si préjudiciable aux intérêts de la Franc-Maçonnerie.'

Begin september is in diezelfde Werkplaats sprake van 'l'énergivante léthargie du Grand Orient'.

3. Bescheiden Aanloop

Het Grootoosten is voorzichtig, het vreest kritiek. Te zelfder tijd denkt het aan het verdedigen van zijn door de Antimaçonnerie in de publieke opinie bestookte imago. Vandaar de begin 1855 genomen beslissing een Centraal Redaktiecomitee op te richten. Onder zijn leiding zouden een reeks brochures met betrekking tot het morele en materiële welzijn van het land verschijnen. In elke Loge zou een redaktiecomitee teksten doorgeven. Wat geschiedt. Moeilijkheden rijzen echter op om een van de ingezonden stukken als spreekbuis van de Broederschap door te laten gaan. Sommige Loges volgden dan ook hun eigen weg.

In november 1856 beslist de reeds vernoemde Antwerpse Loge tot het uitgeven van een vlaamstalige volksalmanak onder leiding van Br. Emmanuel Rosseels. De A.L. Les Philadelphes (O. Verviers) die een werk der volksbibliotheken patroneert verzoekt in november 1862 haar Zusterloges om steun.

Maar vooral aan het uitgeven van een krant wordt gedacht. Br. Tardieu van de A.L. Les Amis Philanthropes dringt zelfs bij het G.O.B. aan op medewerking bij het uitgeven van de

krant *La Presse Belge*. Die steun wordt echter geweigerd, hetgeen achteraf leidt tot weerwraak in de zin van het toespelen door Br. Tardieu van vertrouwelijke documenten aan de befaamde Antimaçon Amand Neut.

In Gent bestaat de satirische krant *Baes Kimpe*, een creatie van de A.L. Le Septentrion. 's Woensdags vergadert de redaktie trouwens in de lokalen van deze Werkplaats die niet tot het G.O.B. behoort. Het jaarverslag 5857 van deze Loge toont de antiklerikale rol van het blad aan. Maar op het politieke vlak wensen sommige Broeders een meer progressistische instelling. Zij pleiten voor naar buiten treden, zij denken aan het oprichten van een andere krant. De groep scheidt zich af van Le Septentrion en beslist op 1 maart 1866 de opgerichte Werkplaats La Liberté te plaatsen onder het gezag niet van Prins Frederik maar onder dat van het G.O.B.

4. Studies

De basis van een door het Grootoosten geschraagde politiek moet uitgaan van de tot deze Obediëntie behorende Werkplaatsen. De voorstellen moeten daar hun bron vinden. Heerst daarover een zekere consensus dan kunnen de Afgevaardigden van de Loges bij het Grootoosten beslissen over de al dan niet gewenstheid daaraan de steun van de Obediëntie te verlenen.

Dus voorafgaand studiewerk in de Loges. Voorbeelden daarvan zijn aanwijsbaar. Het belangrijkste houdt verband met het onderwijs dat op een andere plaats uitvoerig wordt behandeld.

Beperken we ons hier tot de studie die uitgaat van de A.L. L'Espérance. Op 24 maart 1856 beslist deze Brusselse Loge het samengebrachte studiemateriaal te publiceren en te verspreiden bij de andere Werkplaatsen. Dit volgens haar in uitvoering van het op 21 oktober 1854 in verband met de afschaffing van artikel 135 door het G.O.B. genomen besluit. Het ligt in de bedoeling een reeks publikaties te verzorgen onder de titel *Etudes sur l'Etat social en Belgique*. Hiervan verschijnt een 'Première Communication'. Deze steunt zich op statistische gegevens uit de *Exposé de la Situation du Royaume*. En de konklusies? De onwetendheid vindt haar oor-

zaak in de ellende. Het volstaat dus niet van overal scholen te openen en de methoden van onderwijs te verbeteren om tot een veralgemening van opgedane kennis te komen. De ouders moeten over de nodige middelen beschikken die de kinderen toelaten school te lopen. Slotsom: meer en beter onderwijs onderstelt in hoofdzaak de materiële welstand van de gezinnen. Andere beschouwing: de ellende werkt ook de kriminaliteit in de hand. Slotsom van de studie: de welvaart verhogen en deze terdege verdelen.

Tot daar de stem van de A.L. L'Espérance. Zij is niet te verwarren met deze van de Obediëntie. Weliswaar dringen tijdens de liberale regeringsperiode 1857-1870 sommige Loges aan op het organiseren van landelijke samenkomsten. In 1864 bespreekt het G.O.B. zelfs de gewenstheid een liberaal congres samen te roepen, hetgeen al bij al tekenend is voor de machtspositie van de Vrijmetselarij in die tijd. Doch dat voorstel wordt afgewezen. Het Grootkomitee acht het trouwens niet nodig een maçonniek konvent te organiseren. Het geeft de voorkeur de Loges enkele vragen ter studie voor te leggen. Hiermede neemt een progressistische Loge als Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis geen vrede zodat zij het jaar daarop nogmaals aandringt op het houden van een maçonniek congres. Zonder gunstig gevolg.

B. VRIJMETSELARIJ EN POLITIEK

Thans oog voor de tussenkomst van de Belgische Vrijmetselarij in enkele politieke aangelegenheden.

1. Voor invoeren van de Leerplicht, de Laïcisering van het officieel onderwijs en de uitbreiding van het Kiesrecht

Belangrijk is de in 1859 door het G.O.B. genomen beslissing de Werkplaatsen te raadplegen over de vraag of het al dan niet gewenst ware de Leerplicht in te voeren door deze bij de wet te regelen. Het gesteld probleem krijgt volle aandacht en leidt in 1863 tot de publikatie van de *Mémoires des Loges Belges sur l'Instruction obligatoire et Projet de Loi* nadat reeds op 1 april 1860 de Obediëntie zich uitsprak voor het invoeren

van de Leerplicht. Op dat ogenblik is de Belgische Maçonnerie in die aangelegenheid in ons land haar tijd vooruit. Ook bindt ze de strijd aan voor de laïcisering van het officieel onderwijs. Beide onderwerpen zijn van dusdanig belang dat de ter zake opgeleverde inspanningen in een globaal overzicht separaat in Boekdeel III worden behandeld. Hetzelfde geldt inzake de strijd voor de uitbreiding van het kiesrecht, ook desaan gaande verwijzen we naar dat boekdeel.

2. Tegen de Kloosterwet

Van een gezamenlijk optreden van de Belgische Maçons bij het bekampen in de jaren 1856-1857 van hetgeen men de Kloosterwet heeft genoemd, in feite de wet op de liefdadige stichtingen, kan moeilijk sprake zijn. Het betrokken wetsvoorstel gaat immers uit van een Regering, die een heruitgave, trouwens de laatste, is van hetgeen men het Unionisme heeft genoemd.

Dit Unionisme belet echter niet dat de bespreking van het Wetsvoorstel aanleiding geeft tot manifestaties in de meeste steden van het land. Uiteindelijk voert men het onderwerp af van de agenda.

De Kloosterwet: waarover gaat het? Het betreft de poging om het beheer van hetgeen men 'de goederen der armen' noemde bij wet te privatiseren. Hetgeen traditioneel uitsluitend onder de Openbare Onderstand valt, zou ook door private liefdadige stichtingen kunnen worden beheerd. Maar volgens sommigen zou het wetsvoorstel van 29 februari 1856 zich tot doel stellen de Geestelijkheid enigszins het monopolie van de liefdadige werken te bezorgen. Vandaar het verzet, vooral van antiklerikale zijde.

Doch reeds voor het indienen van het wetsvoorstel waarvan sprake leggen sommige Maçons getuigenis af van een de kloosters vijandig gezinde houding. Even herinneren aan de toespraak van Grootredenaar Bourlard tijdens het Zomer-Sint-Jansfeest in 1854. Met die rede boekt die Broeder succes wanneer hij tussen de onderwerpen waarmede de Maçonnerie zich zou moeten inlaten de in het vooruitzicht gestelde Kloosterwet als volgt vernoemt:

«Lorsque bientôt des ministres viendront apporter au Parlement l'organisation de la charité... à moi, Maçons! à moi la question de la charité publique, pour que l'administration de la bienfaisance ne passe point à des mains indignes, à des mains qui la feraient tourner contre le travail, contre le labeur auquel nous nous livrons sans relâche...»

De strijd tegen de kloosters ligt voor de hand. Grootredenaar Bourlard vergelijkt het kloosterleven met een vorm van lepra. Sommigen zien zelfs in de kloosters een schrikgewrocht, een hydra.

Weldra krijgt de kritiek meer vorm en gestalte. Het wetsvoorstel lokt krachtdadige protesten uit. Wanneer op 27 mei 1857 de Kamer de eerste artikelen stemt nemen de manifestaties angstaanjagende dimensies aan. Religieuze instellingen moeten het ontgelden. Hun ruiten worden stuk geslagen. Verontwaardigd betitelen de voorstanders van de wet de gebeurtenissen als 'l'émeute des pavés'. Abt Onclair beweert zelfs dat de Vrijmetselarij 'se mit au-dessus du gouvernement'.

Ook in het Parlement herhaalt zich de beschuldiging van aanzetten tot oproer. Vooral Br. Th. Verhaegen treft het verwijt de aanstoker te zijn van het straatruoer. Nochtans nam de betrokkene zijn voorzorgen. Tijdens de agitatieperiode verkoos hij de A.L. Les Amis Philanthropes, waarvan hij Voorzittend Meester is, niet samen te roepen. Vandaar zijn beweging tijdens de tafelerkzaamheden in juni 1857: 'La Maçonnerie est restée complètement étrangère à l'émeute, elle a fait usage de sa force mais n'en a pas abusé'. De Vrijmetselarij zou dus haar gewicht in de schaal hebben geworpen zonder zich te compromitteren... Ten minste als Obediëntie.

Niet alleen Br. Th. Verhaegen neemt in het Parlement de verdediging op van de Orde. Ook Br. Charles Rogier, de gewezen Minister van Binnenlandse Zaken, houdt in de Kamer een opgemerkte rede. Br. Rogier beweert dat op de door hem gestelde vraag 'waarom Maçons vervolgen' hij regelmatig de wedervraag krijgt 'waarom dit doen met de Jezuiten'. Vandaar dat hij de gebeurtenissen van februari 1848 terug oproept. Toen was hij Minister en wist op het verzoek van de Jezuitenorde haar kloosters tegen de aanvallen van onruststokers te beschermen. Vandaar zijn vraag waarom de Vrijmetselarij

laars aanvallen en geen geloof hechten aan hun getuigenissen.

Talrijke Maçons behoren tot de katholieke partij, aldus Charles Rogier, zelfs een is Minister, voegt hij er aan toe. Niet een maar twee, aldus de rektifikatie van Br. Verhaegen, waarschijnlijk doelend op A. Nothomb, Minister van Justitie, en J. Greindl, Minister van Oorlog.

Br. Rogier legt trouwens nog een andere opzienbarende verklaring af door vaag te verwijzen naar zijn inwijding samen met een vaandeldrager van het katholicisme

«ten jare 1830 was ik, samen met de onlangs overleden Graaf de Merode op een Maçonnieke samenkomst aanwezig...»

Tot daar een antwoord op de verwijten in het Parlement. Stelt zich echter de vraag in hoever sommige Maçons of sommige Werkplaatsen niet rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken zijn in de protestaties tegen de Kloosterwet. Hier horen we soms een ander geluid.

In Antwerpen zet de Achtebare Meester van de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis tijdens de zitting van 30 mei 1857 de Broeders aan, bij de gebeurtenissen die zich rondom de Kloosterwet afspelen, 'à saisir cette occasion pour propager autant qu'il est en leur pouvoir, nos principes maçonniques'. Anderzijds werpt een Broeder een blaam op die Maçons die door schrik bevangen in de voorhanden omstandigheden inactief blijven. In ieder geval nemen sommige Antwerpse Broeders deel aan het straatgeweld, althans naar de aantijgingen van de tegenpartij. Ziehier een getuigenis.

Wanneer jaren later de strijd tegen de Geestelijkheid opnieuw oplaait naar aanleiding van de door haar gepleegde captaties van erfenissen en in Antwerpen hierover affiches de publicatie van een brochure aankondigen, reageert in 1864 de met de vinger gewezen groep met die affiches te overplakken met een tekst die de namen vermeldt van de in 1857 wegens het stukslaan van ruiten veroordeelde personen. Die lijst bevat de namen van drie Antwerpse Maçons... Die Maçons vertegenwoordigen zeker niet de Orde. Doch we weten ook dat deze laatste principieel de Kloosterwet veroordeelt.

Een uit amper vier bladzijden bestaande brochure *Loi des Couvents et les Francs-Maçons*, die enkel de naam van de

drukker Henri Samuel vermeldt, licht het publiek voor over de draagwijdte van het wetsvoorstel dat niet alleen de captatie van erfensissen door de Geestelijkheid in de hand werkt doch bovendien de kloosters in staat stelt rijkdommen te erven zonder daarop suksessierechten te betalen.

«Si la loi proposée avait été adoptée, chaque couvent serait devenu par le temps, un établissement de charité, en prenant soin de quelques malades, de quelques fous ou de quelques vieillards, ou en faisant faire par des enfants de la dentelle (qu'ils auraient d'ailleurs vendu avec bénéfice) et alors ces couvents n'auraient plus jamais dû payer les droits de succession, et leurs richesses se seraient continuellement accrues.»

Volgens dezelfde brochure zijn de Maçons dan ook tegen de Kloosterwet die toelaat gezinnen te onterven en de betrokken eigendommen aan liefdadigheidsinstellingen over te dragen. Diezelfde Maçons zijn echter niet tegen de godsdienst; zij geloven immers in het bestaan van een rechtvaardige God. Wel zijn ze tegen een wet waarvan enkel de Geestelijkheid en de kloosters profiteren. De brochure sluit af met 'Vive le Roi qui a désapprouvé cette scandaleuse loi!'

3. Tegen mogelijke Rassendiskriminatie in de Maçonnerie

In 1848 klaagde de A.L. La Persévérance reeds het weigeren van het bezoekrecht aan Joodse Broeders in Duitse Loges aan. In de thans behandelde periode stelt de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis zich opnieuw tegen rassendiskriminatie te weer wanneer op haar druk wordt uitgeoefend om het bezoekrecht aan Broeders met zwarte huidskleur te weigeren, een achteruitzetting die de Antwerpse Broeders niet kunnen aanvaarden. Dit verzet speelt zich af tijdens de zitting van 7 september 1864. Even aan de daarbij horende kontekst herinneren. In de Metropool behoren meerdere Broeders tot de scheepvaart en talrijke kapiteins verzoeken via deze Maçons om ingewijd te worden tijdens de periode dat hun schip in de haven aanligt. Bij een volgende gelegenheid verzoeken ze om verhoging van loon. Dit is op de reeds vernoemde dag het geval voor een vijftal Amerikaanse hogere zeeoffi-

cieren. Talrijke Broeders sieren de kolommen. Ook een Broeder ressorterend onder de Obediëntie van het Grootoosten van St. Domingo biedt zich aan als bezoeker. Het betreft een kleurling, een neger die tot de bemanning behoort van het schip waarvan een van de Broeders, die om verhoging van loon verzochten, de kapitein is.

Voor de Antwerpse Loge stelt dit geen probleem, de papieren van de Broeder-kleurling zijn in orde, ook het tuileren verloopt perfect. De moeilijkheden komen van Amerikaanse zijde. Verontwaardiging en protest dat vernoemde kleurling zich op de kolommen zou bevinden. Maar mag hem de toegang tot de Tempel worden geweigerd? Aan de Werkplaats zich daarover uit te spreken. De aan de Broeders gestelde vraag luidt: 'Zijn alle mensen gelijk van het ogenblik dat zij vrij geboren en van goede zeden zijn?' Hierop volgt een eensluidend bevestigend antwoord. Wanneer dat de in te wijden Amerikaanse Broeders wordt medegedeeld, aanvaarden deze dit niet. Ook niet bij het inroepen van het principe van de meest elementaire broederlijkheid. Getuige het brutale antwoord 'God damn your principles' gevolgd door het zich terugtrekken van de Amerikaanse officieren.

Maar niet een Loge, ook de Obediëntie keert zich tegen rassendiskriminatie. Wanneer een tot het Grootoosten behorende Broeder uitwijkt naar Amerika en in 1867 bijdraagt tot het toelaten van kleurlingen in de Opperraad van Louisiana erkent het G.O.B. deze Obediëntie en knoopt er vriendschapsbetrekking mede aan. Wat andere Amerikaanse Grootmachten vijandig stemt.

4. Steun aan Garibaldi

Met belangstelling volgen sommige Belgische Loges de spanningen van Garibaldi om Rome te veroveren, maar de Sardiniërs weten het opzet van die Broeder te verhinderen. Garibaldi wordt in september 1876 op Caprera gevangen gezet. Kort daarop ontsnapt hij en organiseert een nieuwe inval. Hij wordt evenwel door de Franse troepen op 3 november verslagen bij Mentana.

Ziehier een paar reacties van Werkplaatsen. De A.L. Les

Amis du Commerce et la Persévérance Réunis staat volledig achter Garibaldi. Op 18 november neemt ze de beslissing de vrijheidsheld moreel te steunen. Uit een brief aan Garibaldi:

«que l'Italie, aujourd'hui, soit la milice sacrée sur qui se concentrera tout l'effort de la lutte et vous, citoyens, soyez le drapeau de l'Italie; mais dans les combats que vous livrez encore, sachez que nous sommes avec vous et que par vous, nous vaincrons.

Honneur à vous, Garibaldi, qui êtes dans cette époque troublée le représentant désintéressé de la liberté universelle, honneur à l'Italie qui marche avec vous et qui triomphera par tous les peuples.»

Op 25 november laat deze Loge een intekenlijst ten voordele van de ongelukkige strijdgenoten van Garibaldi rondgaan bij haar leden.

De A.L. La Liberté (O. Gent) reageert in dezelfde zin. Deze Werkplaats stuurt Garibaldi ten behoeve van de gekwetsten de som van duizend frank.

C. VRIJMETSSELARIJ EN VRIJZINNIGHEID

Het overschakelen van een Maçonnerie die zich houdt aan een religieus rationalisme naar een areligieuze Vrijmetselarij voltrekt zich vooral onder de invloed van de tegen de Orde gerichtte aktie. Die trend zet zich in de eerste plaats door in de overgangsriten, meer bepaald voor wat de begrafenissen betreft.

1. De Maçonnerie en de burgerlijke begrafenissen

Vorig hoofdstuk toonde aan hoe op het stuk van niet-religieuze begrafenissen de Broeders jarenlang model staan. Er weze herinnerd aan de vermelding 'mort en maçon'.

Die door de exkommunikatie enigszins opgedrongen rol wordt in belangrijke mate vanaf 1854 door de eerste vrijdenkersbewegingen overgenomen. Dat jaar komt L'Affranchissement tot stand. In 1857 scheuren Les Solidaires zich daarvan af en in 1863 ontstaat de meer burgerlijke organisatie La Libre Pensée. In deze drie verenigingen, vooral in de laatste, spe-

len Maçons een belangrijke rol.

Maar terug naar de begrafenissen. Sommige groeien uit tot Maçonnieke gebeurtenissen. Deze bij voorbeeld van Br. Franquen (O. Namen) in mei 1861. Waar de Geestelijkheid elke deelneming aan de plechtigheid weigert, neemt de Loge die rol over. De Achtbare Meester in vol ornaat volgt de lijkbaar. Vooraan de stoet stappen Broeders met het cordon van Rozenkruiser. Duizenden personen zouden, naar men beweert, de plechtigheid hebben gevolgd waarop de Achtbare Meester in zijn toespraak de lof maakt van de burgerlijke begrafenis. De Broeders dekken zijn woorden met een doffe batterij.

Ook de uitvaart van Br. Théodore Verhaegen op 10 december 1862 lokt een massale opkomst. De Broeders verzamelen zich vooraf in hun Tempel en trekken dan stoetsgewijs naar het sterfhuis. Dan vangt de eigenlijke optocht aan. De Groot-officieren-dignitarissen van het Grootoosten vooraan, gevolgd door 33 Afgevaardigden van de 2 Brusselse Loges en van de vertegenwoordigers van de verschillende Werkplaatsen. Ook de andere Broeders dragen het decor van hun graad.

De burgerlijke begrafenis veralgemeent zich in die mate verder in de Maçonnerie dat men ze als vanzelfsprekend beschouwt. In die zin komt in het notulenboek van de A.L. Union et Progrès vanaf 1875 niet langer bij een overlijden de vermelding voor 'mort en libre penseur'.

In de Loges stelt zich trouwens de vraag of de Maçonnerie nog langer eer moet betuigen aan Broeders die op hun sterfbed hulp van een priester ontvangen. In de A.L. Les Amis Philanthropes komt dit reeds in 1862 ter sprake. Twee zienswijzen tekenen zich af. Een eerste, deze ingenomen door Br. Ithier stelt 2 principes tegenover elkaar: het vrij onderzoek verdedigd door de Vrijmetselarij en het blind geloof vertegenwoordigd door de Kerk. Konklusie van die opvatting: de Broeder die katholiek overlijdt, verzaakt aan zijn Maçonnieke voorrechten.

De andere stelling is deze van Br. Defré, die het begrip vraagt voor zwakheden in het stervensuur met als beperking dat de betrokkene niet vrijwillig zijn opvattingen heeft prijs gegeven.

2. Pro de sekularisatie van de kerkhoven

Ook in het scheppen van een klimaat ten gunste van de ontkerstening van de kerkhoven heeft de Vrijmetselarij nuttig werk verricht. De door de Geestelijkheid geleide kerkfabrieken beheren in die tijd immers de kerkhoven en het begrafenismateriaal, wat de strategische positie van de Kerk verhoogt. De eerste profane, burgerlijke begrafenisorganisaties moeten daar rekening mee houden. Trouwens soms vinden ze het kerkhof gesloten en moet iemand de taak van grafdelver overnemen.

De eerste stap in de goede richting is de beslissing in 1859 van het Kabinet Rogier-Frère Orban niet langer de kerkfabrieken toe te laten gronden voor verdere uitbreiding van de kerkhoven aan te kopen. Dit is voortaan de Gemeentebesturen voorbehouden.

Vanaf 1862 pleit Br. Van Meenen in de A.L. Les Amis Philanthropes voor het eigendomsrecht van de gemeenten op de kerkhoven, ook voor hun politieel toezicht daarop. De rol van de kerkfabrieken zou bovendien door de gemeenten kunnen overgenomen worden.

Weldra doet zich een niet onbelangrijk incident voor naar aanleiding van een burgerlijke begrafenis. De burgemeester van Ukkel, Br. H. Dollez, verleent de toelating aldaar op het kerkhof in gewijde grond een ongelovige te begraven. Wat een heiligschennis zou zijn. Althans volgens de naar aanleiding van die begrafenis uitgegeven brochure *Défense de la Liberté des Cultes. Profanation du Cimetière d'Uccle. Documents*. Het Parlement ontvangt een petitie met de eis tot opgraving van het lichaam van de overledene. De zaak komt voor in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 22 juli en in de Senaat op 6 augustus 1869. In de Kamer verdedigt Br. De Fré de burgemeester van Ukkel, Br. Frère-Orban doet het in de Senaat. Beiden beschouwen het dekreet van 1804, waarnaar wordt verwezen, als in strijd met de Grondwet; ook beschuldigen ze rechts ervan voortdurend religie en politiek te verwarren.

Nog datzelfde jaar 1869 neemt de A.L. Les Amis Philanthropes nogmaals de kwestie van de sekularisatie van de kerkhoven op in haar besprekingen. Br. Van Meenen fungeert als

inleider. In december 1870 handelt Br. Anspach over hetzelfde probleem. Hij staat een gemeenschappelijke begraafplaats voor met mogelijkheid voor de verschillende eredienssten een ceremonie met eigen ritueel te verzorgen. In feite is dit een konklusie die Br. Van Mennen reeds 10 jaar vroeger voorstond en waartoe intussen ook de A.L. Union et Progrès is gekomen.

Het principe van een gemeenschappelijke begraafplaats, een kerkhof waarvan de grond niet bij voorbaat gewijd is, zodat bij een kerkelijke begrafenis elk graf afzonderlijk wordt gewijd, dat principe zal eerst in 1891 door de Aartsbisschop worden aanvaard.

3. Tegen de verplichte Godsdienstige Eed

In sommige Loges komt ook de verplichte godsdienstige eed in gerechtszaken ter sprake. In 1869 is dit het geval in de A.L. Les Amis Philanthropes, dat naar aanleiding van een incident met Br. Demeur tijdens een gerechtelijk getuigenverhoor. Deze Maçon weigert aan zijn eed de aanroeping van de Godheid toe te voegen, hetgeen hem de bij de wet voorziene boete kost.

In april bespreekt de Loge deze kwestie. Zij kant zich tegen het opleggen van de godsdienstige eed en raadt aan, in afwachting dat deze is afgeschaft, gebruik te maken van een toegelaten beperkende bepaling alvorens die eed af te leggen. Aldus ontsnapt men aan de boete.

In juni gaat vernoemde Loge een stap verder. Zij gaat in op een voorstel zonder meer het afleggen van de godsdienstige eed te weigeren. De Loge zou dan instaan voor het betalen van de boete. Maar alvorens te konkluderen wordt het advies van de andere Werkplaatsen ingewonnen.

Wat het probleem op een ruimer vlak stelt. Ook in deze aangelegenheid levert de Maçonnerie voorbereidend werk dat later door vrijzinnige organisaties verder zal worden uitgewerkt om uiteindelijk in het Parlement zowel Maçons als profanen te vinden die bereid zijn het op te nemen tegen het nog langer afleggen van de godsdienstige eed.

D. ANTIKLERIKALISME

Het reeds in vorige periodes vastgestelde Antiklerikalisme wint in de jaren 1854-1870 aan strijdlust. Enkele voorbeelden staven deze stelling.

1. Een toespraak van Br. Van Humbeeck

Het actief Antiklerikalisme leidt soms tot onbezonnen uitspraken. Dit is o.m. in 1864 het geval, als Br. Van Humbeeck bij een toespraak tijdens het feest van de Winterzonnewende in de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis zich, in aanwezigheid van ongeveer 240 Maçons waaronder afgevaardigden van verschillende Loges, het volgende laat ontvallen.

«Oui, un cadavre est sur le monde; il barre la route au progrès: ce cadavre du passé, pour l'appeler par son nom carrément, sans périphrase, c'est le catholicisme... C'est ce cadavre, mes Frères, que nous avons aujourd'hui regardé en face. Et si nous ne l'avons pas jeté dans la fosse, nous l'avons soulevé du moins de manière à l'en rapprocher de quelques pas...»

Een tekst die deze toekomstige Grootmeester Nationaal, maar ook de Belgische Vrijmetselarij, later meermaals zal worden aangewreven.

2. Heruitgave van de Werken van Marnix van Sint-Aldegonde

Wanneer in 1857 te Brussel het oeuvre van de zestiende-eeuwse schrijver Marnix van Sint-Aldegonde heruitgegeven wordt, zien sommigen daarin de hand van de Maçonnerie. Marnix is immers de auteur van de *Biencorf* en andere schriften vol satire op de Rooms-katholieke Kerk.

In zijn *La Franc-Maçonnerie et la Politique intérieure de la Belgique* verwijt E.H. August Onclair de Vrijmetselarij actief te hebben bijgedragen tot het heruitgeven van de franstalige versie in vier volumes van dat oeuvre en hierbij beroep te hebben gedaan op de medewerking van Edgard Quinet, een Fransman die bekend staat wegens zijn anti-ultramontanisme.

Onclair noteert met betrekking tot Marnix van Sint-Aldegonde

«La Franc-Maçonnerie belge qui était en quête d'ancêtres nationaux et de grands hommes, mit la main sur celui-là. Un comité de patronage s'organisa pour veiller à la réimpression et à l'écoulement du réquisitoire incendiaire de Marnix contre l'Eglise.»

Ce comité renfermait des noms très significatifs, ceux de Verhaegen, de Defacqz, de Tielemans, de De Bonne, l'élite de la Loge.»

Dat de geest van Marnix van Sint-Aldegonde door sommige Maçons met deze van de Vrijmetselarij engszins vereenzelvigd wordt blijkt uit de naamkeuze van de in 1888 in Antwerpen opgerichte Loge. Volgens de initiatiefnemers personificeert Marnix van Sint-Aldegonde een aantal Maçonnieke beginselen: 'hij was een strijder tegen de paapse dweepzucht, hij behoort aan het Noorden en aan het Zuiden'.

3. De Rechtszaak Debuck

In de geschiedenis van het Antiklerikalisme in België speelt de zaak Debuck een niet te verwaarlozen rol. Waarover gaat het? De profaan Benoit Debuck wordt luidens het testament van zijn overleden schatrijke oom De Boey door deze laatste onterfd ten voordele van de Jezuïeten. Debuck zou daarop hebben gereageerd met doodsbedreigingen aan Jezuïeten, die daarop een proces inspannen. Debuck verschijnt in mei 1864 voor het Assisenhof van Brabant. Zijn verdedigers zijn de Maçons Paul Janson en Eugène Robert. Zij draaien in hun schitterende pleidooien de rollen om en beschuldigen de aanklagers van door gebruik van listen de erfenis via een tussenpersoon te hebben bemachtigd.

Op de vrijspraak van Debuck volgt, op aanraden van zijn beide advocaten, een nieuw proces met ditmaal als aanklager Benoit Debuck. Dat proces gaat door voor de Burgerlijke Rechtbank van Antwerpen. Het vangt aan op 24 februari 1866. Meer dan honderd getuigen worden gehoord. Over de captatie van de erfenis door de Jezuïeten heerst geen twijfel. Pas op 21 juni 1867 valt een uitspraak die de onterfde Benoit

Debuck uiteindelijk in zijn rechten herstelt.

Aan die rechtszaak besteedt de Maçonnerie volle aandacht. Zij is van uitzonderlijk belang omdat ze het publiek voor het eerst vertrouwd maakt met de door de kongregaties aangewende methodes om zich bezittingen wederrechtelijk toe te eigenen. Reeds in mei 1864 beslist de A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis, op voorstel van Br. J. Bara, tot het samenstellen van een kommissie met de opdracht nog andere gegevens over captatie van erfenissen te verzamelen en ook het nodige geld samen te brengen voor het publiceren van het relaas van het proces alsmede voor het gebeurlijk verder verdedigen van Debuck tegenover zijn familie.

In 1868 verschijnt een 300 pagina's tellend boek onder de titel *L'Affaire Debuck. Interposition de personnes au profit de l'Ordre des Jésuites*. Vooraf steunt de A.L. Les Amis Philanthropes dit initiatief door op 100 exemplaren in te tekenen.

Een ander geval van door list, ook hier via tussenpersonen, ten voordele van religieuze kongregaties, verkregen erfenis, is het proces De Nef dat een vijftal jaren later gepleit wordt voor het Gerechtshof van Turnhout. Dit laatste krijgt de nodige rechtbaarheid dank zij een pamflet van Br. Defrance.

Beide vernoemde gevallen zijn niet alleenstaande. Sommige Loges zien naar middelen uit om op radikale wijze aan die captaties het hoofd te bieden. Van de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis gaat in die zin in 1875 een voorstel aan het G.O.B. uit houdende het oprichten van een 'Denier des Captations', een penning die weinig bemiddelende personen zou toelaten de gerechtskosten te dragen dank zij het hun voorgeschoten geld. Reeds in het proces Debuck trad de Antwerpse Loge in die zin op. Achteraf werden die voorschotten haar terug betaald.

Het G.O.B. verklaart zich bereid de penning waarvan sprake onder zijn bescherming te nemen. Einde december 1875 maakt de betrokken Loge een meer uitgewerkt voorstel aan de andere Werkplaatsen over. Intussen blijft waakzaamheid geboden. Wat ook de geestelijkheid tot voorzichtigheid aanzet.

§ IV. A.L. LES PHILADELPHES 1854-1869

Een case-study van hoe het zich inlaten met politiek in de Vervierse Loge leidt tot verdeeldheid, gevolgd door 3 uitzwermingen op 15 jaar tijd.

Hetgeen volgt handelt over een bijzonder geval, dat van een intensieve verwevenheid van politiek en Vrijmetselarij. Het is tekenend voor de ravage waartoe het politiek optreden en willen doordrukken van politieke opvattingen in de schoot van een Werkplaats kan leiden. Het betreft echter een extreem geval. Misschien juist daarom loont het de moeite dit te memoreren. Op 15 jaar tijd doen zich wegens interne politieke twisten bij de A.L. Les Philadelphes 3 afscheidingen voor van 1854 tot en met 1869.

A. LOGE GEKOMPROMITTEERD DOOR EEN HARER LEDEN

Het afschaffen van artikel 135 interpreteren sommige Broeders in de zin dat hen onbeperkte vrijheid is verleend bij het bespreken van politieke en sociale aangelegenheden. Br. Joseph Goffin van de A.L. Les Philadelphes behoort daartoe. Hij neemt vooruitgeschoven posities in waaraan hij de naam van zijn Loge koppelt.

Het dient gezegd dat zowel de Luikse als de Vervierse Loge in 1854 tot het G.O.B. toetreden in het vooruitzicht van een door de Obediëntie, na de afschaffing van artikel 135, te voeren actief beleid. Op 8 september 1856 konstateert Br. J. Goffin echter tijdens een in Antwerpen gehouden toespraak «que l'indolence du Grand Comité a pour triste effet d'arrêter l'impulsion de travail et de progrès qu'éclairait dans tous les ateliers».

Waar volgens hem de Obediëntie in gebreke blijft oordeelt hij het nuttig zelf een programma naar voor te brengen.

1. Toespraak van Br. Joseph Goffin in de Luikse Loge

Wanneer op 20 januari 1856 de A.L. La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies haar Winter-Sint-Jansfeest viert is de Werkplaats Les Philadelphes daarop vertegenwoordigd, o.m. door Br. Joseph Goffin. Wanneer aan deze laatste het woord wordt verleend, hekelt hij in zijn toespraak zowel het doktrinaire liberalisme als het immobilisme van het G.O.B., tevens schetst hij het programma van hetgeen een progressistische Vrijmetselarij zou moeten betrachten, een Maçonnerie die sociale hervormingen nastreeft zowel deze op langere termijn als deze die voor onmiddellijke uitvoering vatbaar zijn.

Voor wat de toekomst betreft ziet hij het rechtstreek algemeen stemrecht, het afschaffen zowel van staande legers als van de onafzetbaarheid van magistraten, ook het niet langer uitkeren van een wedde aan priesters. Voor onmiddellijke realisatie komen in aanmerking: het algemeen stemrecht bij Verkiezingen voor Gemeenten en Provincies, het gratis en verplicht lager onderwijs, de afschaffing van het octrooi en van de belastingen op het verbruik. De Nationale Bank is te vervangen door een systeem van grond-, landbouw- en handelskrediet. Ook is er het recht op arbeid, de noodzaak de arbeiders te organiseren door het oprichten van verenigingen van arbeiders, bovendien is aan verdienstelijke werknemers een nationale beloning toe te kennen. Daar is behoefte aan het oprichten van kribben, van kindertuinen, van badinrichtingen, van nachtverblijven, van verwarmde openbare lokalen, van wasplaatsen, van volksbakkerijen en -beenhouwerijen. Organisaties die burgerlijke begrafeningen mogelijk maken moeten tot stand komen. In het budget van het leger dient gesnoeid en hetgeen vooral belang heeft, de doodstraf moet worden afgeschaft. Ziedaar een programma waarover, volgens Br. Goffin, een Maçonniek Konvent zich zou moeten buigen om het achteraf met verenigde krachten in de praktijk door te drukken.

Maar we zijn in het jaar 1856 en de visie van Br. J. Goffin is haar tijd te ver vooruit om door de Obediëntie te worden aanvaard.

2. Op de toespraak volgt het uitgeven van een brochure

Br. Goffin zorgt voor een ruime verspreiding van zijn toespraak. Op 1000 exemplaren, naar men zegt. Weldra komen uittreksels van die uiteenzetting in de pers. Hetgeen vele Maçons Br. Goffin vooral ten kwade duiden is de vermelding dat de beslissing de toespraak te publiceren genomen werd tijdens de zitting van de Luikse Loge en dat de Werkplaats Les Philadelphes instaat voor de kosten. Beide affirmaties trekt men achteraf in twijfel.

Intussen maakt de klerikale pers gretig gebruik van de verklaringen en voorstellen van Br. Goffin. Trouwens ook de liberale bladen zijn enigszins verplicht positie te kiezen en hier constateert men de tegenstrijdige standpunten van progressisten en doktrinair.

Pijnlijk komt de terechtwijzing over die de Luikse Loge laat verschijnen in de *Journal de Liège* en waarin ze verklaart geen enkele beslissing te hebben genomen inzake hetzij het drukken, hetzij het verspreiden van de brochure Goffin.

In afwachting dat Joseph Goffin op deze aantijging reageert stuurt zijn broer Nicolas Goffin, ook lid van Les Philadelphes, aan *La Tribune* een artikel om te protesteren 'contre le manière trop jésuitique' waarop de Luikse Loge afstand neemt van de brochure. In zijn eigen krant *Le Courier de Verviers* neemt Br. Joseph Goffin die rechtzetting over mits toevoeging van de nodige kommentaar. De Luikse Loge tilt zwaar aan de beschuldiging van Jezuïetisme. Tijdens haar zitting van 27 februari 1856 beslist ze voortaan de toegang tot haar werkzaamheden aan de gebroeders Goffin te weigeren en aan die maatregel de nodige ruchtbaarheid te geven zowel bij het Grootoosten als bij de A.L. Les Philadelphes.

3. Reactie van het G.O.B.

Maar vooral Grootmeester Th. Verhaegen reageert onmiddellijk en negatief op hetgeen in de klerikale pers verschijnt. *L'Observateur* van 8 februari publiceert zijn verklaring, een krachtdadige afkeuring van de voorstellen Goffin.

's Anderendaags reageert Br. J. Goffin hierop in zijn

krant. Zijn toespraak hield hij in aanwezigheid van de afgevaardigden van 9 van de belangrijkste Loges van het land. Zij werd door die Broeders toegejuicht. Zij drongen aan op de publicatie ervan. Wat de in de pers verschenen uittreksels betreft die geven geen juist beeld van de toespraak. Vandaar zijn voornemen de betrokken brochure op 50.000 exemplaren in het publiek te verspreiden. Exemplaren zijn op de burelen van *Le Courrier de Verviers* te bekomen.

De opgehitste Br. J. Goffin stelt zich in zijn krant van 20 februari 1856 de vraag wat terecht is gekomen van de gloedvolle rede die de Grootmeester in juni 1854 uitsprak. In plaats van de progressistische toer op te gaan, grijpt, aldus Br. Goffin, de Grootmeester terug naar het voorbij gestreefd oud programma van de Brusselse Liberale Kiesassociatie. Met welk recht, zo gaat hij verder, betitelt de Grootmeester de voorstellen als 'extravagantes et contraires aux institutions du pays'? Waarom de censuur in de Maçonnerie invoeren?

Op 1 maart verwerpt het G.O.B. het programma van Br. Goffin, onverminderd de vervolgingen die tegen de betrokkene door zijn Loge of door de Obediëntie kunnen worden ingesteld. Hierbij denkt men aan het dekreet van 5 april 1841 over het naar buiten treden.

In de pers vestigt het G.O.B. de aandacht op het feit dat het programma ten onrechte toegeschreven wordt als uitgaande van de Belgische Vrijmetselarij, die het nochtans verwerpt. Anderzijds stelt het G.O.B. vast dat het project het persoonlijk werk is van Joseph Goffin en dat noch de Loge van Verviers noch deze van Luik er voor verantwoordelijk zijn.

En hoe reageert de A.L. Les Philadelphes in deze aangelegenheid? Br. Goffin valt immers onder de juridictie van zijn Loge. Op 15 maart spreekt in deze laatste zich een lichte meerderheid uit ten voordele van Br. Goffin, die trouwens sekretaris van zijn Werkplaats wordt.

4. Uitzwerming, gevolgd door oprichting van de *A.L. Les Amis du Progrès (1856)*

Op 28 augustus 1856 beslissen 12 ontslagnemende Broeders een Loge op te richten. Onder hen bevinden zich de

Eerste en Tweede Opzieners alsmede de Redenaar en de Sekretaris van Les Philadelphes. Op 8 september vragen zij de opname van de A.L. Les Amis du Progrès aan op het Tableau van het G.O.B. Zij gaan hierbij uit van de overweging dat de wijze van werken van Les Philadelphes die Loge rechtstreeks naar de ondergang leidt, dat een kleine groep radicalen de meer gematigde liberalen van de Loge verwijderd houdt en dat elke inspanning om tot meer gematigdheid, voorzichtigheid en broederschap te komen niet het geringste effect sorteert.

De A.L. Les Philadelphes tekent verzet aan tegen het toekennen van een Konstitutiebrief aan de uitzwermende Broeders. Die afscheiding betitelt ze als een schisma. Ook zijn 2 Loges in een kleine lokaliteit als Verviers niet leefbaar. Volgt hierop de repliek van Les Amis du Progrès.

Hoe reageert het G.O.B.? Na meer dan een jaar neemt het stelling. Op 3 oktober 1857 spreekt het Grootkomitee zich uit ten gunste van de nieuwe Werkplaats. Op 1 maart 1858 neemt het G.O.B. Les Amis du Progrès op zijn Tableau op en gaat op 9 mei over tot de installatie van die Loge. 2 Weken later, meer bepaald op 22 mei, volgt de schrapping van Les Philadelphes op dat Tableau. Dit na nieuwe botsingen met het G.O.B. waarover meer in hetgeen volgt.

B. HET MANIFEST VAN DE A.L. LES PHILADELPHES

Het uitzwermen van de Broeders die een nieuwe Loge oprichten remt de drang naar meer politieke betrokkenheid van de A.L. Les Philadelphes niet af. De groep vertoont qua samenstelling een grotere politieke homogeneiteit, hetgeen een gemeenschappelijk optreden kan bevorderen. Weldra laat deze Loge van zich horen.

1. Zomerzonnwendefeest 1857

De A.L. Les Philadelphes voorziet voor 7 juni 1857 een feest van de zomerzonnewende, zij nodigt alle Werkplaatsen uit hierop een afvaardiging te sturen. Het betrokken programma is echter van aard het G.O.B. te verontrusten. Tijdens de zitting zal een bouwstuk over democratie worden gehouden.

Tijdens de tafelwerkzaamheden wordt een toast ter ere van de Grootmeester door de harmoniekolom gedekt met 'L'Air des Girondins'. Steeds tijdens datzelfde banket zullen de gebroeders Goffin het woord voeren. Nicolas zal de Kloosterwet van democratisch standpunt uit benaderen, Joseph zal lezing geven van een door Les Philadelphes opgesteld Manifest. De werkzaamheden sluiten af op de tonen van *La Marseillaise*. Dit alles op het ogenblik van de woelingen rondom de Kloosterwet en rondom de Orde van de Jezuïeten.

Daar is meer. De uitnodiging voorziet het opwachten in het station van de delegaties die per spoor komen. Zij zullen plechtig worden ontvangen, een erewijn wordt hen aangeboden. Stoetsgewijs vertrekt men naar het lokaal. Het G.O.B. vreest dat een dergelijk openbaar vertoon tot een volksoptand kan leiden...

Op 5 juni ontvangt de Vervierse Loge een brief van het G.O.B. De voorziene manifestatie is niet enkel ongelegen doch zelfs gevaarlijk gezien de omstandigheden van het ogenblik. Vandaar het verzoek, in het belang van Orde, aan de geplande samenkomst te verzaken. Ook is het Grootoosten verwonderd geen uitnodiging te hebben ontvangen. Alle Werkplaatsen krijgen afschrift van deze brief, meer nog de Grootsekretaris, Br. H. Samuel, reist alle Oostens af en zet ze aan geen vertegenwoordiging te sturen. Ook Les Philadelphes tracht hij tot het verzaken aan het projekt te overhalen.

Deze Loge antwoordt prompt op de brief en op het bezoek van de afgevaardigde van het G.O.B. Het is vrijdag en alle schikkingen zijn alsdan genomen voor het feest dat zondag doorgaat. De manifestatie ongelegen en gevaarlijk? Het gevaar zit veeleer in de inactiviteit van het Grootoosten. De Loges krijgen afschrift van dit antwoord.

Het feest gaat door: 'Le banquet était commandé, le mou-ton était abattu, il fallait bien le consommé'. Alhoewel de andere Werkplaatsen geen afvaardiging stuurden, ontvangen ze desniettemin het verslag van de zitting. Opnieuw een voortijdig initiatief van Br. J. Goffin, die het rapport van een speciale commissie publiceert zonder de toelating van zijn Loge te vragen. In dat verslag klaagt men machtsmisbruik aan. De Grootmeester neemt beslissingen zonder vooraf de Afgevaardigden

van de Loges bij het G.O.B. te raadplegen.

Naast dit rapport er ook het *Manifest* van Les Philadelphes, in feite gaat het om de tekst van de door Br. J. Goffin gehouden toespraak. Dat Manifest laat aan duidelijkheid niets te wensen over. In feite geeft het de krachtlijnen weer van zijn toespraak te Luik in januari 1856. Drie punten komen naar voren: het gratis en verplicht lager onderwijs, de besnoeiing van het overheidsbudget, vooral deze van het leger, en ten slotte het invoeren van het Algemeen Stemrecht voor de Gemeente- en Provincieverkiezingen. Aan het G.O.B., aldus het Manifest, zich over dat konkreet programma uit te spreken. Aan het Grootkomitee daarover een Maçonniek Konvent te beleggen.

2. *Geschrapt van Tableau G.O.B. (1858)*

Voor het Grootkomitee is de maat vol. Op 19 september 1857 acht het de Les Philadelphes aangewreven feiten ernstig genoeg om die Loge te ontbinden. Vandaar het verzoek van het Grootoosten aan de Werkplaats daartoe over te gaan en haar Konstituties terug te sturen aan het G.O.B. Zij krijgt daartoe 8 dagen tijd. Geeft ze daaraan geen gevolg dan brengt het Grootkomitee de aangelegenheid voor het G.O.B. met verzoek tot het neerhalen van de kolommen van die Werkplaats.

Voorlopig neemt Les Philadelphes een afwachtende houding aan doch wanneer de Loge verneemt dat klacht tegen haar bij het G.O.B. is neergelegd, geeft ze op 3 maart 1858 een brochure uit waarin ze de tot dan toe gevoerde argumentatie terug opneemt. Maar die bewijsvoering sorteert niet het door haar verhoopte effect. Op 22 maart schrapt het G.O.B. de A.L. Les Philadelphes van zijn Tableau. Toch te noteren: deze beslissing is met een geringe meerderheid van stemmen genomen.

Op deze schrapping reageert de Werkplaats met de zoveelste brochure, die alle Belgische Loges ontvangen. Zij deelt mede op 29 maart te hebben beslist tot het heroprichten van de *Fédération Maçonnique Belge*. Bijaldien deze operatie geen sukses boekt dan plaatst de Loge zich onder een andere Obediëntie 'qui depuis quelque temps nous offre son patronage'.

Wat achteraf inderdaad gebeurt maar dan door Broeders die het voorbeeld van Les Amis du Progrès volgen en op hun beurt uit Les Philadelphes uitzwermen.

3. Uitzwerpende Broeders richten de A.L. Les Libres Penseurs op (1858)

Die tweede uitzwerping heeft een voorgeschiedenis, een politieke. Op 3 oktober 1857 staan bij Les Philadelphes de Gemeenteraadsverkiezingen aan de orde. Vraag is of de Loge daaraan actief deelneemt. Men beslist tot een officiële participatie. Zich bij de verkiezingen onthouden, aldus de argumentatie, zou zowel de invloed van de Werkplaats als het aan Maçon zijn verbonden prestige verminderen. Volgt een gedachtenwisseling over de door de Loge te volgen strategie. Men is het er over eens dat bijaldien de machtspositie voldoende groot ware de Loge enkel de democraten zou steunen. Spijtig genoeg beschikt men niet over die macht. Vandaar het veel-er genoegen nemen met het bekampen van het voorhanden Gemeentebestuur, vooral met het elimineren van de Burgemeester en ten slotte met het bestrijden van het klerikalisme. Op die basis komt de lijst van de door de Loge te steunen kandidaten tot stand.

Maar de resultaten van de verkiezingen beantwoorden niet aan de daarop gestelde verwachtingen. Over definitieve lijst van wie tot het Gemeentebestuur zal behoren geraken de Broeders het niet eens. Wat uiteindelijk na veel gezeur tot een afscheiding leidt.

De nasleep van de verkiezingen kristalliseert zich vooral in toegestuurde verwijten. Op 7 november handelt men in een woelige zitting over wat zich tijdens en na de verkiezingen heeft voorgedaan, hierbij verwijzend naar het, volgens sommigen, alles behalve Maçoniek gedrag van sommige Broeders. De Redenaar stelt voor het debat te sluiten en de Achtbare Meester ontnemt Broeders het woord die verder willen diskutieren. Ook de financiële toestand van de Loge komt ter sprake en in dat verband oogst de prijs van een door Br. Goffin geleverde brochure kritiek.

De door de verkiezingen uitgelokte verwijten brengen met

zich dat de Loge gedurende 4 maanden niet meer samenkomt. Wanneer de werkzaamheden op 10 april hernemen heeft het G.O.B. intussen de Loge onregelmatig verklaard en Les Amis du Progrès op zijn Tableau opgenomen. Br. Goffin neemt bovendien als Redenaar ontslag. Hij staat immers bloot aan kritiek.

Het dient gezegd, in die jaren speelt Br. Joseph Goffin een hoofdrol in de Vervierse Maçonnerie. Hij is de oorzaak van het uitzwermen van Broeders die Les Amis du Progrès oprichten doch het is diezelfde Maçon die het initiatief neemt de A.L. Les Libres Penseurs te stichten. Einde juni 1858 neemt hij ontslag, ditmaal als lid van Les Philadelphes. Andere Broeders volgen. Op 20 juli stichten de dissidenten een derde Loge in het Oosten Verviers. De A.L. Les Libres Penseurs richt zich op 4 augustus tot de in Londen gevestigde Grande Loge des Philadelphes de Memphis die haar op 7 september een Konstitutiebrief verleent. Hierover meer in het vierde boekdeel.

Wat de levensduur van Les Libres Penseurs betreft, deze is vrij kort. Die Werkplaats staat weldra op inactief. De reden? Br. Goffin vestigt zich buiten Verviers. In 1860 ontsteekt hij echter opnieuw de lichten van die Loge in het Oosten Spa. In 1865 is er de terugkeer van die Broeders naar de Moederloge Les Philadelphes. Voorheen was dat reeds het geval voor Les Amis du Progrès. Deze Loge gaat in 1859 een fusie aan onder de titel Les Philadelphes et les Amis du Progrès Réunis, hetgeen het G.O.B. eerst in maart 1861 erkent. In maart 1867 verleent het G.O.B. die Loge de toelating voortaan uitsluitend onder de naam Les Philadelphes te werken.

Voorlopig denken de Broeder er niet aan zich met politiek in de Loge in te laten. Op 4 juni 1866 zijn ze het er inderdaad over eens, in het vooruitzicht van de verkiezingen, dat 'la Maçonnerie reste en dehors de toutes les divisions de parti' en in december beslist men voortaan nog enkel van gedachten te wisselen over principes 'en laissant de côté la politique militante et les questions de personnes'. Goede voornemens. Voor niet lang.

C. NIEUWE BOTSINGEN BIJ VERKIEZINGEN

In 1867 ontstaan de zoveelste politieke verwickelingen in de Loge Les Philadelphes, verwickelingen die in 1869 leiden tot een nieuwe, de derde uitzwerming. Dit naar aanleiding zowel van de Provincie- als van de Gemeenteverkiezingen.

1. *Gemeente- en Provincieverkiezingen*

Niet uit het oog verliezen dat in Verviers de Vrijmetselarij, of beter de Maçons een niet onbelangrijke rol spelen. In Verviers zijn onder het op de cijns gebaseerd kiesstelsel slechts een vrij gering aantal personen stemgerechtigd, zodat zelfs geringe verschuivingen van stemmen het overwicht bepalen hetzij van liberalen, hetzij van katholieken.

Bovendien is de Association libérale er verdeeld in doktrinairen en progressisten. De doktrinairen zijn belangrijker in aantal. De vraag stelt zich of die doktrinairen uiteindelijk als liberalen gebeurlijk bereid zouden zijn hun steun aan radicalen te verlenen. In een aangelegenheid als deze speelt de Loge een eersterangsrol. Althans in die tijd.

In de schoot van de A.L. Les Philadelphes houden de Broeders er op politiek gebied verschillende zienswijzen op na. Voor de doktrinairen is het ingenomen standpunt vrij eenvoudig. Als Maçons is de gemeenschappelijke vijand 'le parti de l'obscurantisme'. Het verschil in liberale strekking moet daar voor wijken. De wijze van benaderen van de radicalen vertoont daarvan een gevoelig verschil. Volgens hen staan de doktrinairen elke maatschappelijke vooruitgang in de weg. Samenvattend: de A.L. Les Philadelphes is een Werkplaats die politiek wil tussenkomen maar met leden die politiek verdeeld zijn.

2. *Politiek Opportunisme*

Wanneer te Verviers in 1867 twee gemeenteraadsleden moeten aangeduid worden dringt een verkiezing zich op. De zetels gaan, bij de tweede ballotage met de steun van de progressistische Broeders naar 2 democraten, maar dan klerikale

democraten. Wat volgens vele Broeders ongehoord is en indruist tegen de Maçonnieke geest.

Diezelfde Maçons zijn nog meer verontwaardigd wanneer in mei 1868 bij de provincieverkiezingen naast de liberale en de klerikale lijsten er ook nog een van de radicalen is. Bij de eerste verkiezingsronde is er ballotage tussen 3 klerikalen en 1 progressist tegenover 4 liberalen. In afwachting van een nieuwe verkiezing gaan de onderhandelingen tussen de betrokkenen verder.

De klerikale partij neemt contact met de Loge, in hoofde van de Achtbare Meester en enkele progressistische leden. Zij verklaart zich bereid de progressistische kandidaat te steunen op basis van wederkerigheid. Hierop luidt het antwoord dat de progressisten in eer en geweten zullen kunnen stemmen, dus zonder dat enige druk zal worden uitgeoefend. Achtbare Meester Chatten laat zich hierbij nog een zinnetje ontvallen dat achteraf een steen des aanstoots wordt. Hij zou gezegd hebben dat bijaldien hij te Verviers moest stemmen, maar hij woont in een ander kanton, hij zich zou uitspreken ten voordele van het gedane voorstel en ook zijn vrienden daartoe zou aanzetten. Volgens anderen zou hij enkel gezegd hebben dat hij alsdan tegen de doktrinairen zou stemmen.

Voor de eerste versie krijgt rechtbaarheid en beïnvloedt het kiezerskorps. Even een brochure uit die tijd citeren:

«Il est procédé à un ballottage, et nous voyons, de nos propres yeux, se passer ce fait inouï dans les annales de la Maçonnerie que les paroles d'un vénérable Maître, répétées publiquement... exercent une influence funeste sur les élections, et le scrutin donne la pluralité des voix... aux candidats des Jésuites et au Frère Gouvy, candidat progressiste. Des quatre candidats libéraux sortants aucun ne fut réélu!»

Aldus het verweerschrift van 16 januari 1869 van de Philadelphes, verweerschrift waarop de repliek op 18 februari volgt van de intussen tot stand gekomen Loge Le Travail.

3. *Een derde Uitzwerming:
oprichten van de A.L. Le Travail (1869)*

Tijdens de zitting van 2 januari van Les Philadelphes barst de bom. De week daarop maakt men het ontslag van 25 leden bekend. De Loge Le Travail verkrijgt haar inschrijving op het Tableau van het G.O.B. op 25 juli. Haar installatie gaat door op 25 december.

Het is hier niet de plaats om het verder verloop van de geschiedenis van deze Werkplaats te schetsen. Noteren we enkel dat ze tot na de Tweede Wereldoorlog een zelfstandig bestaan, naast Les Philadelphes, in het Oosten Verviers heeft geleid. Eerst op 14 december 1947 verenigt ze zich met laatst vernoemde onder de titel Les Philadelphes et le Travail Réunis.

Hier gaat het echter om een overzicht van de actieve tussenkomst van een Loge op het politieke vlak en om 3 uitzwermingen naar aanleiding van politieke twisten en dit in een spanne tijds van amper vijftien jaar.

§ V. ANTIMAÇONNERIE TIJDENS
DE PERIODE 1854-1870

De Antimaçonnerie reageert op de in 1854 doorgevoerde afschaffing van artikel 135 van het Reglement van het G.O.B. waardoor het de Loges mogelijk is zich ongehinderd op het politieke vlak te begeven. Die aanvallen worden achteraf versterkt door het opkomend ultramontanisme

A. DE ANTIMAÇONNERIE NA DE IN 1854 GENOMEN
MAATREGEL

Zij die de Maçonnerie bekampen haken gretig in op de in het vooruitzicht gestelde afschaffing van artikel 135. Aanleiding daartoe is het verschijnen van de brochure die verslag uitbrengt over het Zomer-Sint-Jansfeest van juni 1854. Deze publikatie krijgt een ruime verspreiding. Zij komt vrij spoedig in de profane wereld terecht en haalt er commentaar in de klerikale pers.

1. *Reakties op het Verslag van het Zomer-Sint-Jansfeest*

Nog hetzelfde jaar verschijnt de brochure *Des Francs-Maçons peints par eux-même, scènes de leur vie privée. A bas les masques*. De publikatie verwijst naar dat Sint-Jansfeest, insinuerend dat ditmaal de Vrijmetselarij verzaakt aan haar huichelachtig optreden en haar werkelijke beginselen prijs geeft door zowel haar snode plannen als haar antireligieus en revolutionair karakter te verwoorden. De brochure bevat ook uittreksels uit de *Emancipation Belge*. Dit blad verwijt de Vrijmetselarij haar actieve tussenkomst in de politiek en de op deze laatste uitgeoefende druk. Steeds volgens deze krant is de Maçonnerie meer dan een politieke partij, zij is een Kerk. Maar dan de Kerk van het rationalisme, deze met het vrij onderzoek als enig punt van geloof.

Andere te onderlijnen beschuldiging is het broeden van snode plannen inzake het grijpen naar de macht. Te kwader

trouw vervormt men de tijdens het Sint-Jansfeest door de Grootredenaar aangewende uitdrukking 'Force' in 'Force brutale'.

Ook de Gentse krant *Le Bien Public* neemt de Maçonnerie onder vuur. Daarin verschijnen van 15 oktober tot en met 28 februari 1855 niet minder dan 18 brieven z.g. ter attentie van een Broeder van de A.L. Les Amis du Progrès. Die bijdragen worden in boekvorm uitgegeven onder de titel *Lettres à un Franc-Maçon* onder de verantwoording 'Par déférence au désir qu'en ont témoigné des personnes d'une autorité grave'. De auteur blijft anoniem doch blijkt E.H. Gyr te zijn.

Ook hier moeten de tijdens het Zomer-Sint-Jansfeest gehouden toespraken het ontgelden. Tevens wordt de Antwerpse Broeder Grisar onder vuur genomen. Daar is de bewering dat de meeste revolutionairen Maçon zijn. De Maçonnerie is niet enkel een gevaar voor de godsdienst, zij is dit evenzeer voor de samenleving in haar geheel.

2. Het Mandement van de Bisschoppen van Gent en van Brugge

Kristus is niet als een Godheid te beschouwen, aldus een door Professor Laurent van de Rijksuniversiteit Gent in een publikatie ingenomen stelling. Zij lokt in katholieke middens een storm van verontwaardiging uit. Men ontzegt de professor als ambtenaar het recht stellingen te verdedigen die radikaal indruisen tegen de religieuze opvattingen van de overgrote meerderheid van de bevolking.

De Bisschoppen van Brugge en van Gent trekken in 1856 hard van leer tegen Laurent, in die mate dat zelfs de val van de unionistische Regering niet is uitgesloten. Uiteindelijk komt na veel krakeel de verzoening tot stand op basis dat de gewetensvrijheid van de student kan gesteld worden tegenover deze van de professor. Hierdoor promoveert men volgens sommigen het katholicisme tot staatsgodsdienst. Volgens Mgr. Delbecque is het openbaar onderwijs enkel aanvaardbaar bijaldien het op katholieke leest is geschoeid. Iets wat ook Mgr. Malou bevestigt.

Het Mandement van de Bisschoppen van Gent en van

Brugge krijgt weerklank in meerdere Loges, die er speciale zittingen aan wijden. Dit is in oktober 1856 het geval bij de Antwerpse Loge Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis. Hier dringt men aan op een tegenaanval, in het bijzonder op het publiceren van de door Br. Th. Verhaegen uitgesproken rede bij de opening van de Brusselse universiteit. Maar de A.L. Les Amis Philanthropes heeft reeds dat initiatief genomen zodat een groot aantal nederlandse en franse brochures aldaar worden besteld.

In Vlaanderen is de invloed van het Mandement op de bevolking niet te onderschatten. De opvattingen over Vrijmetselarij worden er door beïnvloed. Niet te veronachtzamen zijn de praatjes die er over de ronde doen en hun weerslag krijgen in het volksgeloof. Een Gents volksdichter, Napoleon Destanberg, brengt in 1859 zijn bekend monoloog, de z.g. *Alleen-spraak van Moeder Marianne* waarin hij als liberaal de door de Geestelijkheid ingegeven praatjes als volgt op de korrel neemt:

«De framessons... Peis' ne keer, gebuursvrouw, dat die ketters bijeen komen in 'nen grooten kelder, waar dat er anders niet en brandt als groote roode keersen in doodshoofden... Op de muren hangen de mensenvellen van de arme dompelaars die ze vermoordden om hun bloed uit te zuigen... Want ze drinken anders nie' als menschenbloed, alweer in doodshoofden die den duivel hun 's nachts brengt als het dondert. En in het midden aan de tafel ligt er een kruis en ons Heere ligt mee ponjaards doorsteken, en al die erbij komen moeten zweren dat als ze 'ne pastor of een non 's nachts tegenkomen, dat ze hun zullen vermoorden en dat ze hunne tongen en hunne nagelen zullen uitknippen met gloeiende tangen.»

3. De zaak Tardieu

De Maçonnerie konstateert het verraad in eigen rangen, dat ook de Antimaçonnerie voedt. De zaak Tardieu zorgt voor sensatie niet enkel in Maçonnieke kringen maar ook daarbuiten. Aanleiding tot deze aangelegenheid zijn de in het Brugse blad *La Patrie* verschijnende vertrouwelijke gegevens over de Vrijmetselarij. Uiteindelijk weet de A.L. Les Amis Philadelphes

de schuldige te identificeren. Het is Armand Tardieu, een Broeder die zich destijds in deze Loge verdienstelijk maakte, doch die op wraak is belust omdat het Grootoosten hem geen steun verleende bij het uitgeven van een krant. Bovendien is de betrokkene een persoonlijke vriend van A. Neut, de uitgever van *La Patrie* en de auteur van meerdere Antimaçonnieke boeken en brochures.

De Zaak Tardieu sleept een paar jaren aan. In de Brusselse Loge komen in mei 1856 de in *La Patrie* verschenen artikelen voor het eerst ter sprake. In januari 1858 brengt Br. Defré namens de speciaal aangestelde commissie rapport uit. Het bevestigt de schuld van Br. Tardieu daaraan toevoegend:

«Dans ces articles, le cynisme se joint à la trahison, et l'homme qui les a écrits n'a rien conservé de la fraternité et la délicatesse maçonnique.»

Op 29 mei wordt de naam van de schuldig bevonden Broeder tussen de kolommen verbrand. De betrokkene tekent evenwel beroep aan bij het Grootoosten. De Obediëntie bevestigt evenwel het vonnis van de Loge. Al die tijd heeft de pers aan de Zaak Tardieu een klui. Tot dat klimaat van onbehagen draagt de loslippigheid van sommige Broeders bij. De vraag stelt zich of enkele Loges niet door spionnen genoyauteerd zijn. In de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis groeit de onrust zelfs in die mate dat in juli 1857 een voorstel om in de verstrooiing te gaan onder de moker ligt.

4. Politieke Aanvallen

Van 1857 tot 1870 staan we voor liberale kabinetten. De katholieken voeren oppositie, in het Parlement nemen ze de Vrijmetselarij onder vuur. De scherpste aanval gaat aldaar uit van de Antwerpse Volksvertegenwoordiger Jan De Laet. Tijdens de Kamerzitting van 9 juni 1864 haalt hij meermaals een rapport aan van Br. P. Van Humbeek aan zijn Loge Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès réunis. In dat rapport is sprake van de gedachtenwisselingen in de Loge over politiek en religie. Jan De Laet verslijt de Maçonnerie zowel voor een okkulte Kerk als voor een politiek geheim genootschap. Met het oog op de verkiezingen van 11 augustus krijgt die aanval een ruime

verspreiding. Aan de tekst tracht men zelfs door middel van affiches de verhoopde ruchtbaarheid te geven.

Langs Maçonnieke zijde wekt daarentegen de waardige wijze waarop Br. Van Humbeek in de Kamer op 16 juni De Laet van antwoord dient bewondering op.

Onder de andere uitingen van Antimaçonnerie is vooral te verwijzen naar de aanvallen die uitgaan van de Vlaamse dichter Guido Gezelle. Die uiten zich vooral tijdens zijn medewerking aan de bladen *'t Jaar 30* en *'t Jaar 70*. Eind augustus 1864 treedt hij in het strijdperk tegen de Vrijmetselaars. Hij slingert hen allerlei schimpramen toe in de stijl van 'moortelbroekens, framassons, truweelgasten...'

B. GEKONFRONTEERD MET HET ULTRAMONTANISME

Vanaf 1846 tot 1878 staat Paus Pius IX aan het hoofd van de Katholieke Kerk. Tijdens die vrij lange periode voert het Vaticaan een ultramontaanse politiek. De pauselijke nuntiusen zijn met de uitvoering ervan gelast. De Encykliëk *Quanta Cura* van 1864 en de daaraan gekoppelde Syllabus steunt de doktrine.

Met Ultramontanisme wordt het streven bedoeld van hen die alle macht in de Rooms Katholieke Kerk wensen te centraliseren bij de Paus. Het woord Ultramontanisme is afgeleid van *ultra montes*, aan gene zijde van de bergen. Aldus de visie van sommige bewoners ten noorden van die bergen.

Het Ultramontanisme stelt zich tot doel in de landen de katholieke staat terug in te voeren. Hierin zouden de wetten van de kristengemeenschap heersen. In het kamp der katholieken stelt zich in feite de de ultramontaanse vleugel op tegenover de liberale katholieken. Ook in België.

Waar men vandaag in sommige kerkelijke milieus aanstevent op de zalig- en heiligverklaring van Paus Pius IX is het niet onbelangrijk hier het oordeel van de Leuvense hoogleraar Robert Boudens aan te halen. In *Sreven* vraagt deze professor zich af of het opportuun is en geestdrift kan verwekken een man heilig te verklaren die naar het oordeel van bijna alle historici de tekenen van zijn tijd niet verstond en die zich, hoe

diepgelovig en moedig ook, grotendeels verzette tegen de historische evolutie in kerk en maatschappij.

Diezelfde Paus Pius IX veroordeelde talrijke malen de Vrijmetselarij.

1. De Encykliëk *Quanta Cura* en de *Syllabus* (1864)

Op 8 december 1864 vaardigt Paus Pius IX de Encykliëk *Quanta Cura* uit die men naar haar bijlage met 80 ontoelaatbare stellingen soms de *Syllabus* noemt. In deze encykliëk veroordeelt Pius IX hetgeen hij de moderne dwalingen betitelt, meer bepaald het rationalisme, het gallicanisme, het socialisme, het kommunisme, het liberalisme, het naturalisme en het officieel onderwijs.

Wat in het bijzonder de Vrijmetselarij betreft die klaagt hij aan in 1865 op 25 september tijdens het geheim Konsistorie, de vergadering van de Kardinalen in Rome. Zie hier een uittreksel uit de franstalige versie van zijn toespraak:

«Parmi les nombreuses machinations et les moyens par lesquels les ennemis du nom chrétien ont osé s'attaquer à l'Eglise de Dieu et ont essayé, quoique en vain, de l'abattre et de la détruire, il faut, sans nul doute, compter cette société perverse d'hommes, vulgairement appelée maçonnique, qui contenue d'abord dans les ténèbres et l'obscurité a fini par se faire jour ensuite, pour la ruine commune de la religion et de la société humaine.»

Pius IX verwijst bovendien naar de door zijn voorgangers uitgebrachte veroordelingen en waarschuwt de gelovigen voor het optreden van Maçons die zich misschien, maar dan ogenschijnlijk, uiterlijk eerlijk voordoen doch onderduims Kerk en Godsdienst bestrijden.

En de reaktie van de Vrijmetselarij? In een brief die op 1 november 1865 uitgaat van Joseph Van Schoor, de Grootmeester a.i., luidt de mening dat de meest aangewezen manier om tegen die aanval te protesteren erin bestaat kalm en waardig zonder meer te ijveren voor het lot van de medemens.

2. Na Rome: de Belgische aanvallen

Het optreden van Paus Pius IX wakkert in ons land de bekamping van de Maçonnerie aan. De Vasten biedt de Bisschoppen daartoe een aangewezen gelegenheid. Bij het Mandement van de Bisschop van Luik even stilhouden. Onder de in 1866 opgesomde dwalingen wordt in het bijzonder de Vrijmetselarij vernoemd. De van deze laatste uitgaande dwalingen vindt men, volgens deze Bisschop, terug in boeken, in kranten, in toespraken bij burgerlijke begrafenissen, tijdens openbare voordrachten, in de samenstelling van volksboekeringen, ook 'dans les discours prononcés sous les voûtes des Loges en ce pays et à l'étranger.'

In ons land is echter vanaf 1865 Amand Neut de meest verwoede bekamper van de Maçonnerie. Dat jaar verschijnt zijn *La Franc-Maçonnerie soumise à la Publicité à l'aide de Documents authentiques*. In 1866 komt daarvan een meer omstandige uitgave in 2 boekdelen van de pers. Allerlei vertrouwelijke maçonnieke documenten worden de openbaarheid prijsgegeven en zo nodig van tendentieuze kommentaar voorzien. De auteur maakt het boek over aan Pius IX, die zich onmiddellijk uiterst lovend over deze publikatie uitspreekt. De tweede editie neemt gretig die tekst op. Aangemoedigd zet Amand Neut zijn Antimaçonnieke aktie verder.

Enkele citaten uit zijn werk. In verband met de Opperbouwmeester:

«... ces sacrilèges parodies du culte chrétien, par lesquelles les Maçons rendent des hommages divins à un être fantastique, qualifié de Grand Architecte de l'Univers, qui pour eux tient la place de la Divinité».

Volgens hem is de eed van de Vrijmetselaars een godslastering die ongeveer op volgende formule neerkomt.

«Heer God, ik neem u tot getuige dat ik alles zal uitvoeren wat de Loge me beveelt, zelfs als ze me gebiedt te doen hetgeen U me verbiedt.»

Ook poneert A. Neut zonder meer de stelling dat een kind van 10 jaar dat zijn katechismus kent, oneindig veel meer weet over God, de ziel en de bestemming van de mens dan de aanhangers van het vrij onderzoek, de professoren in filosofie die

zelf nooit de hoop kunnen koesteren zekerheid te verwerven. De moraal zonder dogma, de universele moraal der Vrijmetselaars is, volgens deze auteur, te vergelijken met een huis zonder grondvesten, een boom zonder wortels, zij lijkt op een potpourri.

Een andere publikatie, een anonieme, met als titel *Cinq Lettres sur le Franc-Maçonnerie* verwijt de Loges hun schijnheiligheid. Zij brengt een negatief antwoord op 5 pertinente vragen: Is de Vrijmetselarij een eerlijke en morele institutie? Beoefent zij de weldadigheid? Inspireert zij zich bij de Tien Geboden en de geest van het Evangelie? Zijn de leden van de Belgische Maçonnerie kristelijk? Kan men gelijktijdig eerlijk man zijn en lid van de Maçonnerie?

Die brochure wordt in 1866 te Mechelen uitgegeven. Datzelfde jaar maakt de *Journal de Bruxelles* op 30 maart de namen bekend van de pas bij de A.L. Les Amis Philanthropes ingewijde Broeders.

Niet enkel via lektuur komt men in contact met de door de Antimaçonnerie gebrachte kritiek. De Vrijmetselarij wordt ook aanschouwelijk voorgesteld. Zij wordt in beeld gebracht, ten tonele gevoerd. Te Roeselare vergast de Jongenlingenkring op 8 december 1866 het publiek op een blijspel met zang, in 3 bedrijven. *De Mislukte Francmaçon*, aldus de sprekende titel van de toneelvoorstelling.

3. De Vrijmetselarij in de Verdediging

De inhuldiging van het standbeeld van Br. Th. Verhaegen binnen de muren van zijn geliefde universiteit gaat door op 9 oktober 1865. Ze wordt een gelegenheid tot reageren op de pauselijke veroordeling. De plechtigheid, ingeleid door de Burgemeester van Brussel, Br. Anspach, voorziet de feestrede van Br. Joseph Van Schoor, voorzitter van de raad van beheer van de VUB en Grootmeester a.i. van het G.O.B.

Tijdens die toespraak onderlijnt spreker de vijandelijkheid van de Bisschoppen ten overstaan de vrijheid die wetenschappelijk onderzoek moet kenmerken, tevens verwijst hij naar het opperste gezag, de Paus

«qui dans une déplorable encyclique vient de déverser

l'outrage et la calomnie sur des hommes qui, en s'unissant dans l'intérêt de la liberté et de la vérité, ne font qu'user d'un droit inattaquable».

Met een bijzondere tekenplank richt de Grootmeester a.i. zich bovendien tot de Loges om te herinneren aan de inhoud van de laatste veroordeling waarbij Rome zich ditmaal niet beperkt tot een excommunicatie doch ook de burgerlijke overheid aanzet tot het nemen van sankties. Br. Van Schoor daarentegen gaat een totaal andere weg op, deze van de verdraagzaamheid, waarbij hij zich als volgt uitdrukt

«Al deze gewelddadige aanvallen versmadend, zult u in kalmte en waardigheid verder gaan met u in te laten met al wat het lot van uw medemens kan verbeteren».

Naast de Grootmeester zijn andere Broeders gegriefd door het Pauselijk optreden en reageren ze daar openlijk op. Een paar voorbeelden.

Van de hand van Br. H. Samuel verschijnt de brochure *Appel d'un excommunié à sa S.S. le pape Pie IX, par un franc-maçon belge*. Die Broeder herinnert aan hetgeen Kristus aan het kruis prevelde: 'Vergeef hen, Heer, want ze weten niet wat ze doen'. Ook dit is op de veroordeling door Rome van toepassing. De auteur toont de respectabiliteit van de Orde aan door uit te pakken met de namen van talloze personaliteiten, ook hogere geestelijken, die behoorden tot de Orde die thans door de aanbliksems van Rome wordt getroffen.

Soms neemt de verdediging een meer luchtige toon aan. Men denke aan bepaalde gedichten of liederen. In *Le Prêtraille jugée par l'histoire ou Réponse d'un franc-maçon à la Bulle d'Excommunication de Pie IX*, een lied dat als signatuur Ylo Verdan draagt en gezongen werd tijdens de tafelerkzaamheden, valt men de Geestelijkheid aan zonder echter te breken met de figuur van Kristus of met de geest van de Evangelies.

Niet enkel de Maçonnerie ook bepaalde Maçons, vooral politici, worden aangevallen. Een geliefd doelwit is Br. Bara, sinds november 1864 'Ministre des Cultes et de la Justice'.

Het jaar daarop, ook een maand na de Pauselijke veroordeling verschijnt een brochure gesigneerd Fr. Tindemans en getiteld *Les Francs-Maçons. Lettre à M. Bara par un catholique*. Die titel is echter misleidend en tracht het gewenste katholiek

lezerspubliek te bereiken. Trouwens eerst nadat de lezer meerdere bladzijden kritiek op de Orde gelezen heeft wordt hij gekonfronteerd met de verdediging zowel van Bara als deze van de Orde.

4. *De Antimaçonnieke Motie op het Katholiek Kongres van Mechelen in 1867*

Van de in 1867 in Mechelen gehouden Algemene Vergadering der Katholieken maken de ultramontanen dankbaar gebruik om te zorgen voor het opnemen in het partijprogramma van de door Paus Pius IX aangeprezen bekamping van de Vrijmetselarij.

Amand Neut ontwikkelt er op 6 september in de Vijfde Sektie de nodige argumenten om de katholieken aan te zetten tot het aanbinden van de strijd tegen de Maçonnerie. Na het proces van deze laatste te hebben gemaakt weet hij uiteindelijk volgende motie te laten goedkeuren, motie die trouwens achteraf ook door de Algemene Vergadering wordt aangenomen.

«L'Assemblée générale des Catholiques réunis en Belgique, acceptant avec empressement et amour les avis paternels donnés par le Saint-Père dans son allocution du 25 septembre 1865;

Déclare: qu'il est du devoir de tous les catholiques de combattre énergiquement la Franc-Maçonnerie, partout où elle se montre et sous quelque forme qu'elle se produise; de dévoiler les trames ourdies par elle contre l'Eglise et la société, et de paralyser, autant que possible, son développement et son enseignement.»

De heer Amand Neut bekomt niet enkel de goedkeuring van een motie, hij bezorgt bovendien voer aan de zich ontluikende Antimaçonnieke beweging. In *Attentats de la Franc-Maçonnerie à l'Ordre Social* komt hij in 1868 terug op de veroordeling door de Kerk. De rustverstooris waaronder de wereld lijdt vindt haar oorsprong bij de Maçonnerie. Aldus de Heilige Kerk en deze kan zich niet vergissen. In datzelfde boek tracht A. Neut onder meer de nefaste invloed van de Vrijmetselarij op de weerbaarheid van het leger aan te tonen. Volgens hem staan we hier voor bijna ongelooflijke situaties. Want tijdens

een veldslag kan in de rangen van de vijand een Broeder het noodteken maken, wat de Belgische Maçon moreel verplicht tot hulpverlening ondanks zijn belofte van trouw aan eigen vaandel. Tot wat dienen in dergelijke omstandigheden ons leger en onze fortten, ook de miljoenen die men daaraan spendeert?

Onder de titel *De la nécessité d'étudier la Franc-Maçonnerie* verschijnt in 1870 een andere brochure van Amand Neut. De titel spreekt voor zichzelf. De auteur betreurt het feit dat noch Akademiën, noch Universiteiten noch andere Wetenschappelijke Verenigingen ooit in de door hen georganiseerde Wedstrijden het uiterst belangrijke onderwerp Vrijmetselarij aan de orde stellen. Nochtans zwaait deze laatste de plak in België, zij houdt er het roer van de Regering in handen.

Hoofdstuk IV

DE POLITIEKE FAZE NA DE HERZIENING VAN DE STATUTEN VAN HET G.O.B. (1870-1884)

7 Januari 1872, de datum van de goedkeuring van de herziening van de Statuten van het Grootoosten, vormt geen breekpunt in de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij. Die wijziging bevestigt en bekrachtigt veeleer een evolutie die zich sinds jaren aftekent. Zij is nochtans belangrijk voor een meer progressistische opstelling en voor de sekularisatietendens die zich in de Obediëntie doorzet.

Deze nieuwe gebeurtenis in de politieke faze van de Belgische Vrijmetselarij versterkt begrijpelijk ook de Antimaçonnieke aktie.

§ I. GEWIJZIGDE STATUTEN

Een eerste verzoek om Statuten en Reglementen aan een herziening te onderwerpen dagtekent van 2 april 1866; het gaat uit van de A.L. Les Philadelphes (O. Verviers). Na begin 1867 de steun van meerdere Loges te hebben gekregen wordt in maart het in overweging nemen van de herziening gestemd. Een kommissie bereidt een projekt voor en maakt dit op 1 april 1868 aan de Loges over. Nadat deze laatste begin 1869 inzage krijgen van de gemaakte aan- en opmerkingen en hierop nogmaals kunnen reageren, sluit de kommissie op 12 maart 1871

haar definitief ontwerp af. Gedurende 3 dagen, van 27 tot en met 29 mei, onderzoeken de Afgevaardigden van de Loge tijdens een bijeenkomst dit ontwerp. Volgt in oktober een laatste bespreking, zodat, zoals vermeld, de herziening begin januari 1872 in haar geheel wordt goedgekeurd.

Een lange weg. Echter verantwoord wegens het belang van de voornaamste genomen beslissingen. De meest belangrijke zijn enerzijds een totaal nieuwe omschrijving van hetgeen onder Vrijmetselarij dient verstaan en anderzijds het verdwijnen van de verplichting de van de Obediëntie uitgaande stukken te voorzien van de aanhef 'Ter Ere van de Opperbouwmeester van het Heelal en onder de Hoge Bescherming van Z.H. Léopold, Koning der Belgen'. Voor wat die schrapping betreft is vooral deze van de Opperbouwmeester van belang; Koning Leopold I overleed immers in 1865.

Verder vervalt het levenslang mandaat van de Grootmeester en herleidt men dat tot 3 jaar. Nieuw is ook het breken met het principe van eenzelfde aantal Afgevaardigden per Loge bij het G.O.B. Voortaan ligt dat iets hoger bij de Werkplaatsen met groot ledental. Ten slotte zijn de eisen strenger om zowel Statuten als Reglement te wijzigen en kan ook tegen de uitspraak van een door een Loge geveld vonnis beroep bij het G.O.B. worden aangetekend.

A. GEWIJZIGDE OMSCHRIJVING VAN VRIJMETSSELARIJ

Artikel 1 van de Statuten dat de begripsomschrijving van de Vrijmetselarij geeft krijgt een gloednieuwe formulering. Een aanwijzing dat zich sinds 1833 een zekere evolutie in de Belgische Vrijmetselarij heeft voltrokken. Even het oude artikel 1 met het nieuwe vergelijken.

1. Het oud artikel 1

De vorige formulering van artikel 1 luidt:

«De Vrijmetselarij heeft de morele vervolmaking van de mens tot doel. Zij vormt een uitgelezen vereniging van Broeders, waarvan de eerlijkheid is erkend en die, ver-

bonden door gevoelens van vrijheid, gelijkheid en wederkerige vriendschap, het goede bevorderen, het kwade verijdelen, de weldadigheid in de meest ruime zin beoefenen en zich nuttig maken ten bate van het algemeen belang.»

In de plaats van die tekst komt een andere. Bij die wijziging een beschouwing. Wat de Grondwet voor een land is, dat betekenen de Statuten van de Orde voor de Belgische Vrijmetselarij. Zowel de Grondwet als de Statuten van het G.O.B. wijzigt men trouwens niet om de haverklap. Tot dan toe dateert de enige wijziging van de Statuten, in feite een lichte retouche, uit het jaar 1838. Deze van 1872 gaat door na lange en diepgaande besprekingen. Vooral de nieuwe formulering van artikel 1 is hierbij uiterst belangrijk, zeker wat betreft de paragrafen 1 en 3 die de Maçonnerie als volgt omschrijven.

2. Nieuwe omschrijving

«De Vrijmetselarij, een kosmopolitische en vooruitstrevende instelling, beoogt het zoeken naar waarheid en de vervolmaking van de mensheid. Zij steunt op vrijheid en verdraagzaamheid, zij stelt geen enkel dogma en roept er geen in (...).

«Zij is een vereniging van rechtschapen mannen die, verbonden door gevoelens van vrijheid, gelijkheid en broederschap, individueel en gezamenlijk ijveren voor de maatschappelijke vooruitgang en die aldus de liefdadigheid beoefenen in de ruimste zin van het woord.»

B. MEER VOORUITSTREVENDE OPSTELLING

In dit artikel 1 komen elementen voor die ook in de oudere tekst zijn terug te vinden, meer bepaald deze over het kosmopolitisch karakter van de instelling, samengesteld uit rechtschapen en eerlijke mannen die bovendien de liefdadigheid beoefenen. Hetgeen echter totaal nieuw is in de formulering is als volgt te onderlijnen.

1. Het vooruitstrevend karakter van de Vrijmetselarij

We zitten volop in de politieke fase van de Belgische Vrijmetselarij. Deze laatste wenst zich op te stellen als progressistisch, de vooruitgang voorstaand. In het ontwerp van tekst stond niet enkel 'progressive' maar 'essentielement progressive' dus wezenlijk. Volstrekt, in hoge mate progressief. Dit vooruitstrevend karakter moet zich uiten in het ijveren voor maatschappelijke vooruitgang.

2. De term Broederschap vervangt Wederkerige Vriendschap

Waar in de formuleringen van 1833 en 1838 sprake is van een vereniging van broeders verbonden door gevoelens van vrijheid, gelijkheid en wederkerige vriendschap ruimt in 1872 de uitdrukking 'wederkerige vriendschap' definitief de plaats voor broederschap. Een meer vooruitstrevende opvatting. Broederschap, ditmaal bij naam genoemd.

3. IJveren voor maatschappelijke vooruitgang

Een deel van de laatste paragraaf van het nieuwe artikel 1 is belangrijk, vooral omdat het later tot afwijkende interpretatie van die oorspronkelijke bedoeling aanleiding geeft, namelijk «Ze (de Vrijmetselarij) is een vereniging van rechtschapen mannen die (...) individueel en gezamenlijk ijveren voor maatschappelijke vooruitgang en die aldus de liefdadigheid beoefenen in de ruimste zin van het woord.»

Die tekst is vatbaar voor interpretatie. Vandaag zien sommige Broeders daarin de bevestiging van hun wens, deze van de toelating van het naar buiten treden van de orde en dit in de meest ruime betekenis. De aangehaalde tekst slaat echter niet op de Orde doch op het optreden van de Broeders en meer bepaald op het gebied van liefdadigheid. Met liefdadigheid in de ruimste zin van het woord zijn hier vooral de pas ontstane nieuwe vormen daarvan bedoeld, namelijk deze die afstappen van de gangbare bedelingen o.m. van broodbons en kolonbonds aan behoeftigen en overgaan tot het openen van volksrestaurants of het bevorderen van andere vormen van associa-

tie en koöperatie.

4. 'Vervolmaking van de Mensheid' neemt de plaats in van 'morele vervolmaking van de Mens'

Ten slotte is uit de begripsbepaling van 1833 en van 1838 als omschrijving van het doel van de Vrijmetselarij o.m. 'de morele vervolmaking van de mens' verdwenen. Niet in het ontwerp van wijziging van de Statuten, maar bij de herziening. Uiteindelijk maakt die 'morele vervolmaking van de mens' plaats voor de 'algemene vervolmaking van de mensheid'. Dus een ruimere vervolmaking dan de morele. Ook de mens, het individu, maakt plaats voor de mensheid.

C. ONTKERSTENING

Niet enkel op het politieke en sociale vlak vertaalt het G.O.B. in zijn Statuten de in de Obediëntie heersende opvattingen. Ook op levensbeschouwelijk gebied wordt positie gekozen.

Nogmaals verwijzen naar het menigmaal geciteerde artikel 1, daarin treffen we 'het zoeken naar waarheid' als een der betrachtelingen van de Vrijmetselarij aan. Ook dat deze laatste stoelt op vrijheid en verdraagzaamheid. Vrijheid van onderzoek is dus voorondersteld.

1. Het G.O.B. legt geen dogma's op

Van kapitaal belang is nog een andere wijziging aan artikel 1, namelijk de verklaring dat de Vrijmetselarij geen enkel dogma stelt en er geen enkel inroept. Dat betekent dat de Belgische Vrijmetselarij het vrij onderzoek, het ondogmatisch denken in haar vaandel opneemt. Dit vrij onderzoek breekt reeds door in de jaren 1850-1870, maar in de Maçonnerie wordt het na de herziening van de Statuten niet enkel gepromoveerd tot methode van kritische benadering bij het zoeken naar waarheid; vrij onderzoek helpt bij de opbouw van de levensbeschouwing.

Vrij onderzoek in naam van de gewetensvrijheid, ook van de vrije wil. Op deze laatste hamert het G.O.B. reeds in zijn

op 17 november 1865 aan de Loges verstuurde plank, waaruit volgend citaat:

«N'oubliez pas que notre Ordre constituant une agrégation d'hommes qui entendent exercer leur libre arbitre, il ne nous appartient pas d'établir en fait de religion ou de philosophie, un corps de doctrines auquel nos Frères soient tenus de se conformer. Nos temples ne doivent être que de vastes foyers de lumière, où toutes les opinions pouvant se produire librement, les Maçons sont mis à même de choisir les éléments de leurs convictions.»

Maar terug naar artikel 1. De verklaring dat de Vrijmetselarij geen enkel dogma stelt en er ook geen inroept wordt wel eens verkeerd geïnterpreteerd in de zin dat die regel ook voor de Broeders geldt. Wat neerkomt op een foutieve interpretatie.

Ook hier is het niet onbelangrijk te verwijzen naar het project van wijziging der Statuten. Hierin wordt de geciteerde tekst voorafgegaan door de verklaring dat de Vrijmetselarij het religieus geloof of de wijsgerige opinies van haar leden eerbiedigt.

In de geest van de Statuten legt de Belgische Vrijmetselarij geen dogma's op. Op het stuk van dogma's laat ze echter de Maçons vrij. Dat afstand nemen van het G.O.B. ten overstaan van het geloof, zeker van de daarmede verband houdende dogma's, betekent tevens dat het behoren tot een godsdienst zeker niet langer van een Broeder wordt verwacht.

2. Het wegvallen van 'Ter ere van de Opperbouwmeester van het Heelal'

De discussies rondom de Opperbouwmeester des Heelals houden vanaf 1866 zeker een twaalfstal jaren de aandacht van het G.O.B. gaande, echter met belangrijkste moment het goedkeuren in januari 1872 van de wijziging aan de Statuten.

We houden stil bij de eerste jaren, deze waarin men besluit artikel 12 te wijzigen, meer bepaald af te zien van de verplichting alle van het G.O.B. uitgaande akten te voorzien o.m. van de aanhef 'Ter Ere van de Opperbouwmeester van het Heelal'. De Grootmeester benadrukt hierbij dat het geenszins gaat om een verklaring van atheïsme of van materialisme,

zoals trouwens de Vrijmetselarij evenmin het spiritualisme huldigt. Wel spreekt de Orde zich uit voor verdraagzaamheid en staat ze het vrij onderzoek voor. Wat de Antimaçonnerie haar niet vergeeft. L. Delplace, S.J., van wie in de Librairie de l'Action Catholique later de publikatie *La Franc-Maçonnerie au Dix-neuvième Siècle* het licht ziet, beoordeelt als volgt het wegvallen van de formule waarvan sprake:

«La Franc-Maçonnerie a rayé de son règlement le culte, la reconnaissance du Grand Architecte de l'Univers. Entre protestants et diverses sectes en Angleterre, la conférie avait gardé au moins ce lien religieux; aujourd'hui, dans nos pays catholiques, elle ne reconnaît plus officiellement un Dieu personnel».

Omrent het verzaken aan de formule waarvan sprake heersen ook vandaag misvattingen. Sommigen menen dat het G.O.B. hierin zonder meer het Grand Orient de France volgde waar het tegendeel veeleer waar is. Parijs volgt 5 jaar later met als nasleep dat de Verenigde Grootloge van Engeland haar relaties met de Franse Obediëntie verbreekt. De door het G.O.B. genomen maatregel krijgt echter niet dezelfde rechtbaarheid zodat de gevolgen voor zijn internationale relaties niet te vergelijken zijn met het schrappen in 1854 van artikel 135 uit het Reglement. Over dit alles meer in het vierde boekdeel.

3. Ook in de Logereglementen

Niet enkel de Statuten van het G.O.B. wijzigen zich, ook de Logereglementen ondergaan soortgelijke veranderingen. Hetzelfde geldt voor de uitnodigingsplanken en andere administratieve documenten van de Werkplaatsen.

Sommige Loges nemen in die zin zelfs initiatieven nog voor het G.O.B. in januari 1872 in het geheel, dus definitief, zijn Statutenwijziging goedkeurt. Een voorbeeld. Bij de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis vindt de discussie rondom de herziening van het Logereglement reeds plaats in november 1870. Men vangt de bespreking aan bij de aanhef 'ter Ere van de Opperbouwmeester van het Heelal'. Volgens de voor de herziening ingestelde commissie mag die formule wegvallen. Dit zou een algemene wens zijn en beant-

woorden aan de vooruitgang. Tevens is er de bedenking dat de Opperbouwmeester zo hij bestaat, door het verwijderen van die aanhef niet wordt afgeschaft. In naam van de gewetensvrijheid is elk de Maçonnerie opgedrongen dogma echter te weren. Advies dat nagenoeg met algemeenheid van stemmen wordt gevolgd.

Men gaat trouwens verder met hetgeen sommigen een snering noemen. Ook de uitdrukking 'Sint-Jansloge' sneuvelt en maakt plaats voor 'Loge' zonder meer. Zelfs de Maçonnieke Precepten, die de tekst van het Logereglement vooraf gaan, krijgen uitgeleide. Dit alles achteraf tot grote verontwaardiging van leden behorende tot de hogere graden en die de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus boven de Moderne verkiezen.

Ander voorbeeld, maar dan van na de Statutenwijziging G.O.B. Het Logereglement van de A.L. La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies (O. Luik) vermeldt in artikel 1 van de uitgave 5836 dat 'La réunion des membres de cet atelier est spécialement consacrée à la gloire du Grand Architecte de l'Univers.' In het in 1882 uitgegeven Reglement is die formule geschrapt en vervangen door 'consacrée à la recherche de la vérité et au perfectionnement de l'humanité'.

In verband met het verdwijnen van de titel Sint-Jansloge nog even de Vervierse Loge aanhalen. In haar reglement uit het jaar 5838 treffen we als opschrift aan 'R.L. de St. Jean sous le titre distinctif des Philadelphes. In 5880 is dat zonder meer vervangen door 'R.L. Les Philadelphes'.

§ II. VERDERE EVOLUTIE OP HET LEVENSBESCHOUWELIJKE EN POLITIEKE VLAK

Op de ontkerstening van de Statuten van het G.O.B. volgt deze van de Maçonnieke Precepten en van de Ritualen. Ook tracht men tot een duidelijker standpunt te komen inzake politiek engagement.

A. ANDERE UITINGEN VAN SEKULARISERING

Eerst stilhouden bij de sekularisering zowel van de Maçonnieke Precepten als van de Ritualen.

1. De Maçonnieke Precepten

Het verwijderen uit de Precepten van al hetgeen betrekking heeft op de Opperbouwmeester komt eerst aan de beurt. Een incident zet tot die herziening aan.

In december 1875 dient de A.L. La Constance (O. Leuven) dat verzoek in bij het G.O.B. De aanleiding? Enkele Broeders die deze Werkplaats vertegenwoordigen op een door de A.L. Les Amis Philanthropes georganiseerd feest, voelden zich diep geschokt wegens het feit dat de Redenaar er, in aanwezigheid van profanen, lezing gaf van de Maçonnieke Precepten alsof het hier ging om een soort credo van de Vrijmetselarij; daar waar die Precepten zonder meer in tegenspraak zijn met de door La Constance verdedigde vooruitstrevende ideeën.

Het G.O.B. besluit tot het aanstellen van een commissie om deze aangelegenheid verder te onderzoeken. In 1878 zijn deze Precepten gezuiverd van al wat met de Opperbouwmeester verband houdt. Nu eens vervangt men een Precept door een totaal andere dan weer beperkt men zich tot het schrappen van het zinsdeel dat op de godheid allusie maakt. De operatie komt neer op een desakralisatie van de Maçonnieke Precepten.

Tot de eerste techniek, deze van het zonder meer vervangen

van een Precept door een ander, behoort het schrappen van
«Aanbid de Opperbouwheer des Heelals».

In de plaats komt

«Spreek waarheid, beoefen de Gerechtigheid, wees openhartig in uwen handel en wandel».

Volgend voorschrift valt ook weg:

«Houd altijd uw ziel zo zuiver dat gij op een waardige wijze kunt verschijnen voor de Opperbouwheer des Heelals, die God is».

De plaats wordt ingenomen door

«Doe anderen niet, zij niet wenst dat u geschiede».

Andere voorschriften blijven enigszins in hun formulering behouden met dien verstande dat ze een radicale ontkerstening, een desakralisatie ondergaan.

«De aan de Opperbouwheer meest aangegane eredienst bestaat in de goede zeden en het beoefenen van de deugd»

wordt

«Van goede zeden zijn en de deugd beoefenen, dit is de ware eredienst».

Daar is ook het voorschrift dat aanvangt als volgt

«Schenkt de Opperbouwheer u een zoon, dank hem maar beef voor het pand hetwelk hij u toevertrouwt, wees voor dit kind het beeld der Godheid»

en waarop men dan de pedagogische instructies ten beste geeft. In de plaats van de geciteerde tekst krijgen we

«Verblijd u wanneer ge vader wordt en besef het belang uwer zending. Wees voor uw kind een trouwe beschermer».

Een laatste te ontkerstenen voorschrift luidt

«Beoordeel de daden der mensen niet lichtvaardig; laak niet en prijs nog minder. Het staat aan de Opperbouwheer des Heelals die de harten peilt, zijn werk te beoordelen».

Hierin vervangt men de tweede zin door

«Bedenk dat om de mensen goed te beoordelen men hun hart en hun inzichten moet doorgronden».

2. De Ritualen

Reeds in de zestiger jaren van vorige eeuw gaan in de

Werkplaatsen stemmen op om de ritualen te desakraliseren. Menig Maçon irriteert het openen van de werkzaamheden met een soort gebed en het branden van wierook. Een van de eerste Loges die ongenadig de bestaande ritualen bekritiseert is Les Philadelphes (O. Verviers). In juni 1867 gaat van haar een omzendbrief uit met het voorstel de slotformule van de Maçonnieke eed weg te laten, namelijk 'ainsi le Grand Architect de l'Univers me soit en aide'.

Sommige Loges brengen op eigen initiatief allerlei retouches aan de bestaande ritualen aan. Uiteindelijk installeert het G.O.B. in mei 1873 een commissie gelast met de herziening van de ritualen. Een jaar later komt die Commissie klaar met deze van Leerling en Gezel. Echter eerst in februari 1878 keurt de Vergadering van het G.O.B. die projecten goed.

Maar anderzijds is er ook de bewering dat, steeds in 1878, de Loges de vrijheid werd gelaten de aanroeping van de Opperbouwmeester in hun Rituaal hetzij te behouden, hetzij af te voeren. In boekdeel IV meer over de evolutie van de Ritualen.

3. Diskussies over de Onsterfelijkheid van de Ziel

De verwijdering van de Opperbouwmeester uit Statuten, Precepten en Ritualen betekent niet dat de Maçons er atheïstische of agnostische opvattingen op nahouden. De Vrijmetserij staat bovendien open voor het bespreken van religieuze aangelegenheden. Wat zich trouwens voordoet. Zo levert in de A.L. Union et Progrès Br. Rahlenbeck, een dominee, in maart 1878 een bouwstuk op over 'De Onsterfelijkheid van de Ziel'. Hij verdedigt die onsterfelijkheid aan de hand van uitspraken van filosofen zowel uit de Oudheid als van tijdgenoten. Hij beweert hierbij niet uit te gaan van geloofspunten maar wetenschappelijk bewezen feiten voor te leggen.

Als repliek hierop volgen andere Bouwstukken, soms op louter materialistische grondslagen. De gedachtenwisselingen zijn vrij. Daar is de vrijheid van geweten, daar is het vrij onderzoek.

Toch nog een passage uit een der toespraken van Br. Al-lard, van 1875 tot 1878 Voorzittend Meester van vernoemde

Loge:

«De onsterfelijkheid van de ziel is op te vatten als de onsterfelijkheid van het oeuvre waarop de mens aanstuurt, de materiële en intellektuele vooruitgang van het mensdom».

B. BIJSLEUTELN VAN OPVATTINGEN OVER ENGAGEMENT

Hetgeen vooraf gaat wijst op de nieuwe geest die zijn neerslag vindt in Statuten, Precepten en Ritualen. Maar ook de politieke situatie beïnvloedt de ingenomen standpunten en opvattingen, laat staan het engagement van sommige Loges.

1. Brugfunctie tussen Radikalen en Doktrinairen

Bij de aanvang van de hier geschetste periode wordt de Vrijmetselarij gekonfronteerd met een niet onbelangrijk feit. Op 14 juni 1870 verliezen de liberalen de verkiezingen zodat dit de val van het Kabinet Frère-Orban met zich brengt. Eerst op 18 juni 1878 zal een nieuwe liberale Regering tot stand komen. Intussen zijn de katholieken aan de macht.

Op het Maçonniek vlak constateren we gedurende die periode volgende wisselwerking voor wat de betrekkingen met het liberalisme aangaat. Enerzijds vormen de tot de radikale vleugel van het liberalisme behorende Broeders politiek gezien, de drijvende kracht in de schoot van de Vrijmetselarij en dit ondanks de sterke aanwezigheid van Broeders die men doktrinaire liberalen kan noemen. De politieke en sociale opvattingen van de progressisten zijn in de schoot van het G.O.B. gemakkelijker te verdedigen omdat ze nu eenmaal beter passen bij de ideologie die in de Statuten omsloten ligt.

Daar is ook anderzijds de impact van de Vrijmetselarij op het liberalisme. In dat laatste tracht ze een brugfunctie te vervullen, beide vleugels te verzoenen om aldus tot meer eenheid te komen al ware het maar met het oog op in het vooruitzicht gestelde verkiezingen. Dergelijke initiatieven vereisen grote soepelheid bij het benaderen van politieke problemen, ook een door de Broederlijkheid geïnspireerde aanpak. Spelregels moeten hierbij tot samenwerking leiden. Toch is te wijzen op

het bindmiddel bij uitstek, bijna het enige tussen radikalen en doktrinairen: het antiklerikalisme.

Niet iedereen is voorstander van de poging van de Vrijmetselarij tot het vervullen van de vernoemde brugfunctie. De A.L. La Parfaite Union (O. Bergen) verdedigt de stelling dat het zich rechtstreeks inlaten met politieke aangelegenheden in strijd is met de belangen en de gebruiken van de Vrijmetselarij, zodat deze laatste zich niet hoeft te mengen in de kiesstrijd. Wat ter sprake komt op de vergadering van het G.O.B. van 7 mei 1876 en vooral op het verzet stuit van de Brusselse Loges. Daar is nu eenmaal de ambitie het liberalisme aan de macht te helpen, al was het maar om de in de Loges voorbereide projecten in wetteksten om te zetten.

2. Een meerderheid mag een minderheid niet binden

Reeds op 1 maart 1863 stemde het G.O.B. een interpreterende resolutie luidens dewelke Broeders die een administratieve of een politieke functie vervullen niet kunnen gebonden zijn door beslissingen die het Grootoosten neemt. Dat ingenomen standpunt geraakte echter in de vergetelheid, vooral omdat het geen neerslag kreeg in de Statuten wanneer deze aan herziening toe waren. Voor velen blijft het probleem gesteld, trouwens op een ruimer vlak: mag een meerderheid in een Loge een minderheid binden?

In december 1874 stelt de A.L. Les Amis Philanthropes zich de vraag of de Statuten en Reglementen van de Orde toelaten het politiek en religieus gedrag van Broeders te controleren, meer nog of ze toelaten de leden buiten de Tempel aan een of andere tucht te onderwerpen. Datzelfde jaar vraagt ook de A.L. La Liberté (O. Gent) om advies bij het G.O.B. dat verwijst naar de destijds genomen beslissing.

Tijdens de zitting van 23 juli 1876 van het G.O.B. ontspint zich een nieuwe gedachtenwisseling waarbij vooral het door Br. Bourlard ingenomen standpunt is te memoreren. Deze Maçon die in 1854 de grote promotor was van de afschaffing van artikel 135, neemt meer dan 20 jaar later volgende genuanceerde stelling in. Hij onderlijnt dat hij zich radikaal zou verzetten tegen diegenen die in politieke of religieuze aangelegen-

heden hem hun wil zouden trachten op te dringen. De Maçonnerie stoelt immers op vrij onderzoek en als vrij mens handelt men in geweten en is men tegenover zichzelf verantwoordelijk voor zijn opvattingen en zijn daden.

Br. Jottrand haakt daar graag op in. Hij bestrijdt de idee van een Maçonnerie die zich zou opwerpen als een actieve, politieke en militerende macht, als een soort leger met chefs en onderworpen aan bevelen en instructies.

Ook de stelling van Grootmeester A. Couvreur ligt in dezelfde lijn wanneer hij een Konvent belegt om het heet hangijzer Schoolplicht te bespreken. We citeren:

«Dat de Loges politieke problemen bespreken is nuttig en gelegen. Eenieder is het daarover eens. Men zal echter op een onwrikbare weerstand stuiten, weerstand die zelfs tot een splitsing kan leiden, wanneer men beslissingen wil omzetten in voor alle leden geldende wettelijke verplichtingen».

Een uitspraak die aan duidelijkheid niets te wensen overlaat. Hetgeen niet betekent dat het gesteld probleem volledig van de baan is.

3. Niet stemmen in de Loges, wel van gedachten wisselen

Op de agenda van de zitting van 23 juli 1876 van het G.O.B. staat o.m. 'De politieke rol van de Vrijmetselarij. Welke moet de rol van de Maçonnerie zijn ten overstaan van de politieke toestand van het land?' Er weze aan herinnerd: op dat ogenblik is de Regering homogeen katholiek.

In een op 16 juli aan het G.O.B. gerichte brief zet de Brusselse Loge Union et Progrès duidelijk haar standpunt uiteen. De door de Vrijmetselarij te vervullen taak staat totaal los van de Regering van het ogenblik, zij is daar zeker niet afhankelijk van. De Maçonnerie kan weliswaar om het even welk probleem instuderen. Zij mag zich echter niet als actieve en militerende macht opwerpen in de politieke strijd. Zoniet loopt ze gevaar haar eigen eendracht in gevaar te brengen.

Tijdens de zitting van 12 november zet men de bespreking verder. Br. P. Van Humbeeck houdt geen blad voor de mond en verklaart zich een onomwonden tegenstander van om het

even welk politiek programma in de Vrijmetselarij, zelfs van een niet opgelegd programma. Aktie voeren behoort volgens hem niet tot de rol van de Vrijmetselarij: 'C'est un cerveau qui pense et non un bras qui frappe'. Uiteindelijk beslist het G.O.B.

«dat de Vrijmetselarij geen programma mag formuleren waaraan alle Maçons verplicht zijn zich te houden.»

Nog een laatste uitspraak van Br. Van Humbeeck om deze gedachtengang af te sluiten.

«Ik heb nooit aanvaard dat de Vrijmetselarij rechtstreeks zou betrokken zijn bij aangelegenheden van militerende politiek. Zij heeft een leringopdracht, zij bespreekt leerstelsels en werkt deze uit zonder dat ik haar het recht toeken tot aktie over te gaan. Ik voeg daar aan toe dat bij Maçonnieke samenkomsten de meerderheid der stemmen een minderheid nooit het zwijgen van haar overtuigingen kan opleggen.»

§ III. DE TWEEDE ETAPPE (1870-1884) IN DE POLITIEKE FAZE

In de aan herziening onderworpen Statuten van het G.O.B. is sprake van het 'ijveren voor de maatschappelijke vooruitgang'. Dit streven is in de praktijk om te zetten. Hierbij zijn moeilijkheden te overwinnen.

A. IJVEREN VOOR MAATSCHAPPELIJKE VOORUITGANG

In deze tweede etappe in de politieke faze van de Belgische Vrijmetselarij zijn 2 periodes te onderscheiden. Tijdens de klerikale regeringen (1870-1878) werken Loges programma's uit: vanaf 1878 trachten ze deze onder liberaal landsbestuur in wetgeving door te drukken.

1. Voor en na de Verkiezingen van 1878

De bij het voorbereiden van de Verkiezingen van 1878 door de Belgische Vrijmetselarij gespeelde rol onderlijnt Grootredenaar Duchaine in zijn verslag over het triënnat 5878-5880. Een einde diende gesteld aan de klerikale overheersing. De Maçonnerie besteedde volle aandacht aan het door het liberalisme te voeren toekomstig beleid: 'Bien des propositions surgirent au sein des Loges en vue de déterminer le rôle politique qu'il lui importait de prendre'.

Wat het Grootoosten betreft hier kwam de taak van het Grootkomitee vooral neer én op het verzoenen van de tegenstellingen in de schoot van het liberalisme én op het zich akkoord stellen over een gemeenschappelijk programma.

Na de verkiezingen is de liberale partij van 1878 tot 1884 aan de macht. Een de Maçonnerie geboden kans om te trachten haar politieke zienswijze in wetgeving om te zetten. Hierin slaagt ze slechts ten dele. Wat E.H. Auguste Onclair niet betel die periode in zijn *La Franc-Maçonnerie et la Politique In-*

térieure de la Belgique te bestempelen als deze van 'de Vrijmetselarij aan de macht'.

2. De eerste Konventen

Met Konvent is bedoeld een Maçonniek kongres, een ruimer opgevatte samenkomst dan de Vergadering van het Grootoosten waarop enkel de officiële Afgevaardigden van de Loges vertegenwoordigd zijn. Sommige Konventen dragen ook soms de naam van 'Algemene Vergadering van de Belgische Maçons', doch meestal gebruiken we de term Konvent.

Opvallend is dat dergelijke bijeenkomsten voor het eerst doorgaan in een periode waarin de liberalen zich in de oppositie bevinden.

Niet vreemd aan hun nederlaag bij de Verkiezingen in 1870 zijn de voortdurende spanningen tussen doktrinaire en radicalen in de schoot van hun partij. Alleen de Maçonnerie is bij machte de ontstane stukken zo goed als het kan te lijmen. Een Maçonniek kongres zou over een dergelijk programma van gedachten kunnen wisselen.

Reeds op 27 juni 1870, dus enkele dagen na de Verkiezingen van 10 juni, beslist de Antwerpse Loge Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis het Grootoosten te verzoeken tot het organiseren van een Konvent. Ook de andere Loges ontvangen kopie van dat voorstel met verzoek het te steunen. Op 8 augustus onderzoekt de A.L. Les Amis Philanthropes hetzelfde idee.

Maar eerst in het vooruitzicht van nieuwe Verkiezingen groeit de belangstelling, meer nog de A.L. La Liberté (O. Gent) is bereid een dergelijk Kongres in te richten, kwestie de liberale partij terug de nodige strijdvaardigheid te bezorgen. De Liberale Partij zijnde 'l'expression profane de la Maçonnerie', aldus Adjunkt-Grootmeester Jules Guéquier-Dutry, Gents gemeenteraadslid.

Het Grootoosten gaat in op dat voorstel en verleent de A.L. La Liberté de gevraagde toelating, echter onder het uitdrukkelijk beding dat op de samenkomst niet zal worden gestemd en enkel van gedachten wordt gewisseld.

Het Kongres zou zich beperken tot de studie van de 4 vol-

gende als belangrijk en dringend beschouwde vraagstukken: het openbaar onderwijs, de militaire organisatie, de inmenging van de Kerk in aangelegenheden die tot het domein van de Overheid behoren en ten slotte de Vlaamse kwestie.

De samenkomst gaat door op 25 en 26 april 1874. Na uitzettingen door Broeders behorende tot de Loges van Brussel, Antwerpen, Verviers, Leuven en Gent tekent zich volgend programma af.

- Op het stuk van de belangrijke aangelegenheid Onderwijs:
1. Een wereldlijk en kosteloos karakter geven aan het Lager Onderwijs. Daaraan de Schoolplicht koppelen.
  2. Als gevolg daarvan de kinderarbeid in de nijverheid reglementeren.
  3. Op ernstige en grondige wijze de Nederlandse taal aan de Vlaamse bevolking onderwijzen.
  4. Liberale scholen oprichten.

Ander voorstel: overgaan tot de onmiddellijke afschaffing van alle aan de beoefenaars van erediens ten toegestane voorrechten.

Verder staat men, binnen de bij de Grondwet bepaalde grenzen, de uitbreiding van het stemrecht voor. Wat de militaire kwestie betreft, deze krijgt, bij gebrek aan tijd, onvoldoende aandacht zodat besluiten desaan gaande achterwege blijven.

Achteraf ziet de A.L. La Liberté tot haar spijt in dat haar initiatief geen navolging bij andere Werkplaatsen kent. Vandaar haar indringen bij het G.O.B. opdat dit laatste de taak op zich zou nemen zelf een dag van overleg in te richten.

Uiteindelijk geeft het Grootosten daaraan een gunstig gevolg. Op 7 mei 1876 gaat de Algemene Vergadering van de Belgische Maçons door met als enig punt op de dagorde 'L'Instruction laïque, gratuite et obligatoire'.

Maçons die een belangrijke rol in de Belgische politiek vervullen ontvangen een speciale uitnodiging. De Vergadering staat echter open voor alle Maçons, zodat naar men zegt, meer dan 700 Broeders daaraan deelnemen. Daarover meer in Boekdeel III.

3. Voorbereiding van de grote politieke hervormingen

In het vernoemde boekdeel is speciale aandacht besteed aan de strijd ten bate zowel van de Leerplicht als van het Niet-konfessioneel onderwijs en de hervorming van het Kiesstelsel. Die onderwerpen worden hier slechts pro memori vernoemd.

Vooraf te memoreren is de Wet van 10 juli 1879. Deze wet weert de godsdienstlessen uit het programma van het Officieel Onderwijs. Met het oog op deze ontkerstenig leveren de Loges hierbij het nodige voorbereidend werk.

Ook aan het invoeren van de Leerplicht besteden de Broeders volle aandacht op de Konventen van 1874 en van 1876. Bovendien maakt de hervorming van het Kiesstelsel het onderwerp uit van besprekingen. In december 1881 verdedigt Br. Paul Janson in zijn Loge Union et Progrès het vervangen van het Cijnskiesstelsel door een Kapacitair. Over dit alles meer op een andere plaats.

B. FRIKTIES EN TOENADERINGEN

Een gemeenschappelijk optreden is uitgesloten zonder voorafgaande overeenstemming inzake objectieven en aan te wenden middelen om dit te verwezenlijken. Doch vooraan moeten de politieke frikties enigszins verdwijnen, meer nog plaats maken voor een vorm van toenadering. Eerst aandacht voor enkele negatieve factoren.

1. Moeilijkheden

De Belgische Vrijmetselarij wordt niet enkel gekonfronteerd met aanvallen die uitgaan van de profane wereld en zich vooral toespitsen rondom de schoolstrijd. Ook in eigen rangen gaat druk uit van de progressistische vleugel. Vanaf december 1879 verschijnt een weekblad onder de titel *Journal de la Franc-Maçonnerie Belge* dat er naar streeft

«à faire de l'institution maçonnique une œuvre sociale et féconde, une œuvre qui touche aux intérêts et réponde aux besoins de notre temps».

Maar vanaf nummer 28 komt deze publikatie slechts tweemaal per maand van de pers om uiteindelijk te verdwijnen zodat het G.O.B. aan het niet denkbeeldig gevaar ontsnapt van het zich afscheiden van een groep die een rivaliserende Obediëntie opricht.

Andere moeilijkheden en fricties ontstaan. Sommige Broeders wagen zich in hun Maçonnieke en politieke ijver te ver en dit in de schoot van het liberalisme. Wat zich in de A.L. Les Amis Philanthropes afspeelt getuigt daarvan. Vernoemde Loge lokt kritiek uit van kranten die de Maçonnerie zeker niet vijandig gezind zijn. Dit in 1882 met het oog op de voorbereiding van de Verkiezingen. Leden van de A.L. Les Amis Philanthropes versturen een omzendbrief waarin ze openlijk de kandidatuur van Hanssens, hun Broeder, aanbevelen. Een tegenkandidaat, de profaan Edmond Picard, laat zich niet onbetuigd. Hij protesteert bij die Loge, haar verwijtend aan politiek te doen. Die aanklacht komt in de pers.

En de reactie van de A.L. Les Amis Philanthropes? Zij keurt volgende door haar Achtbare Meester, Br. Goblet d'Alvialla, voorgestelde motie goed. Hierin verklaart de Loge geen partij te kiezen in de politieke strijd tussen personen, haar leden integendeel totaal vrij te laten bij het stemmen voor die kandidaat die ze de meest waardige beschouwen.

2. De Frans-Duitse Oorlog 1870-1871

De Belgische Vrijmetselarij volgt niet enkel de binnenlandse politiek, ze besteedt ook, maar dan uitzonderlijk, aandacht voor hetgeen zich in het buitenland afspeelt. Hetgeen volgt memoreert het bemiddelend, ook het hulpverlenend optreden van enkele Loges tijdens de Frans-Duitse oorlog. Het betreft Loges, niet de Obediëntie. Het G.O.B. neemt in deze aangelegenheid geen positie, dit in tegenstelling tot de Opperraad die negatief reageert op dergelijke tussenkomsten en zich bovendien voorneemt in dat verband sankties te nemen tegen onder zijn gezag ressorterende Loges. Ziehier de feiten.

In ons land blijven Loges niet ongevoelig voor hetgeen zich in Frankrijk afspeelt nadat die natie op 19 juli 1870 Pruisen de oorlog verklaart. Met de Franse nederlagen in de Elzas

en bij Metz gaat de aftocht gepaard van het Franse leger. Op 1 september wordt het leger van Mac Mahon in de slag bij Sedan tot overgave gedwongen. Dit betekent nog niet het einde van de oorlog.

De Luikse Loge La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réuniones neemt het initiatief in een omzendbrief te protesteren tegen de betrokken oorlog. Wat ook reactie verwekt bij de A.L. Les Amis Philanthropes. Op 12 september beslist deze Werkplaats bemiddelend tussen te komen voor het staken van de vijandelijkheden door zich gelijktijdig te richten zowel tot de Duitse als tot de Franse Maçons: op 15 september keurt die Loge de tekst goed van een publikatie onder de titel *Adresse à tous les Maçons de France et d'Allemagne*. De brochure omvat 14 pagina's en kent ook een in het Duits gestelde versie.

Die Loge gaat uit van de beschouwing dat, in naam van het mensdom, een einde moet komen aan de oorlog die van Europa een bloedbad maakt. Bij gebrek aan een hogere morele kracht moet de Maçonnerie, over de grenzen heen, optreden. De Werkplaats richt zich dan ook zowel tot de Duitse als tot de Franse Broeders.

Bij de aan de winnende hand zijnde Duitsers dringt ze aan om niet in de fouten van het Franse Keizerrijk te vervallen: 'N'invoque point de race, la nationalité, la sécurité, pour exiger l'extention de tes frontières et le retour d'anciens frères à ton foyer commun'. Wat die terugkeer betreft zou men trouwens vooraf het advies van de betrokken bevolking moeten vragen. Intussen dient nutteloos bloedvergieten verijdel.

De Fransen verzoekt men af te zien van het militarisme, eigen aan het Keizerrijk, en, met het oog op de vrede, zo nodig tot offers bereid te zijn.

Alle Broeders moeten zich bewust zijn van het belang van de vrede, zij moeten er alles veil voor hebben. Aan de overwinnaars zich, in eigen belang, aan het rechtvaardigheidsprincipe te houden. Aan de overwonnenen de vrijheid terug te winnen.

Hoe reageren de Loges op die wekroep? Br. P. Tempels brengt daarover op 28 november verslag uit. Langs Duitse zijde zijn de antwoorden ongunstig. De Franse Werkplaatsen daarentegen feliciteren de Brusselse Loge voor het genomen

initiatief.

Het bereik van de brochure overtreft intussen de Maçonnieke middens. Weldra verschijnt de tekst in de pers. Hetgeen niet alle Maçons gelukkig maakt, ook zelfs kritiek uitlokt. Deze laatste komt vooral uit de hoek van de Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus van België. Op 26 mei 1871 brengt Br. Walter aldaar verslag uit over de uit Duitsland ontvangen protesten omtrent het verschijnen van de brochure waarvan sprake. De A.L. Les Amis Philanthropes treft 2 verwijten. Enerzijds zich in staatsaangelegenheden te mengen en anderzijds daar bovendien in de buitenwereld ruchtbaarheid aan te geven. In die zin ontvangt de Loge een blaam van deze Obediëntie. Antwoord op 12 februari 1872: de Opperraad is terzake onbevoegd aangezien de gewraakte tekst in de Moderne Ritus werd aangenomen. Op 28 februari dagvaardigt de Opperraad Les Amis Philanthropes voor de tuchtraad. Gelukkig komt het niet zo ver. Verzoenende onderhandelingen leiden op 28 juni tot het intrekken van het dekreet van de Opperraad, nadat de Loge heeft aangetoond te goeder trouw te hebben gehandeld en ook het nodige respect voor de Opperraad op te brengen.

Tot daar de betwistingen rondom de brochure. De A.L. Les Amis Philanthropes beperkt zich echter niet tot het publiceren van oproepen. Tijdens de Frans-Duitse oorlog gaat ze ook over tot praktische hulpverlening. Op het ogenblik dat ze nog de tekst van de brochure bespreekt beslist ze, op voorstel van haar Achtbare Meester Anspach, niet langer in haar tempel te vergaderen doch het gebruik daarvan af te staan voor het inrichten van de verpleging van gekwetste en zieke soldaten van het Franse leger in aftocht. Bovendien stemmen de Broeders financiële hulp ten bate zowel van de Franse als van de Duitse gekwetsten.

In dezelfde zin bieden ook andere Loges hulp. Te vermelden: de A.L. La Liberté (O. Gent) die een verplegingsdienst in haar lokalen inricht en financiële bijstand aan gekwetsten verleent. Zij doet dit via Loges van Metz en Karlsruhe. Andere Werkplaatsen, o.m. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis beperken hun tussenkomst tot financiële hulpverlening.

Nog te vermelden is de A.L. L'Avenir et l'Industrie (O. Charleroi) die hulp aan de gekwetsten verleent en dit in grotere mate dan haar financiële draagkracht, die reeds in gevaar is wegens de hoge aan haar lokaal verbonden lasten, het toelaten, zodat die tussenkomst enigszins ook leidt tot het in verstrooiing gaan van deze Werkplaats.

3. *De Rivaliteit G.O.B.-Opperraad eindigt op het afsluiten van een Vriendschapsverdrag*

Nadat in januari 1872 de aan de Statuten en Reglementen van het G.O.B. aangebrachte wijzigingen zijn goedgekeurd ligt het voor de hand dat, indien nodig, de Loges op hun beurt hun Reglement daarop afstemmen. Van die situatie maakt het G.O.B. gebruik om Loges die naast de Moderne ritus ook de Schotse volgen te verplichten zich te schikken naar artikel 3 van zijn Statuten luidens hetwelk het G.O.B. geen enkel gezag boven of naast het zijne erkent wat betreft de eerste 3 graden, deze van Leerling, van Gezel en van Meester. Kumul van Ritussen is weliswaar toegelaten doch voor de blauwe graden is er slechts een gezag, dat van het G.O.B.

De Loges die bij de wijziging van hun Reglement aan die eis gevolg willen geven, stuiten echter op het verzet van de Opperraad. Zo een Loge niet openlijk het gezag van de Opperraad erkent dreigt deze laatste met het intrekken van de Konstitutie van het op die Loge geënte Kapittel.

Voor al de 2 Antwerpse Loges worden gekonfronteerd met de rivaliteit van beide Obediënties. De A.L. Les Elèves de Thémis speelt hierbij zelfs haar Kapittel kwijt. De A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis weet daarentegen, dank zij een 3 jaar lang (1874-1877) voorzichtig en strategisch optreden haar Kapittel te behouden.

De positie van de Opperraad is in die aangelegenheid zwakker dan deze van het G.O.B. Wat aanleiding geeft (zie Boekdeel IV) tot het afsluiten van een 'Verdrag van Eendracht en Alliantie' met als belangrijkste schikking dat de Opperraad het G.O.B. erkent als enig regulier gezag in België, inzake de eerste 3 symbolische graden en het G.O.B. op zijn beurt de Opperraad erkent als de enige regelmatige Grootmacht met juri-

diktie over de Hoge Graden. De Opperraad bekrachtigt dit verdrag op 5 maart 1880, het Grootoosten op 4 april.

4. De A.L. Le Septentrion vervoegt het G.O.B.

Hier te vermelden waard, alhoewel daarop in een ander boekdeel dieper wordt ingegaan, is het aansluiten in 1883 van de Gentse Loge Le Septentrion bij het G.O.B., dit 50 jaar na de oprichting van deze Obediëntie. Al die tijd ressorteerde die Werkplaats onder het Grootoosten der Nederlanden en het is eerst na het overlijden in 1881 van Grootmeester Prins Frederik, kort daarop gevolgd door dat van Br. Metdepenninghe, die meer dan een halve eeuw de eerste moker in die Loge hanteerde, dat niets meer de toenadering in de weg staat. Zij gaat trouwens gepaard met deze van beide Obediënties. Vanaf 11 maart 1883 verschijnt de A.L. Le Septentrion op het Tableau van het G.O.B.

Hierdoor is de eenheid van de Belgische Vrijmetselarij voor wat de blauwe graden betreft volledig hersteld, aangezien de A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis (ontstaan uit 2 Loges die in 1854 het G.O.B. verlieten wegens het afschaffen van artikel 135 van het Reglement G.O.B.) reeds in februari 1867 de rangen van het Grootoosten vervoegde.

C. ANTIKLERIKAAL EN ANTIRELIGIEUS

Niet alleen de Maçonnerie ook het Parlement geeft in de jaren van klerikaal bewind uiting aan zijn antipaapse gezindheid. Men denke aan de tijdens de Kamerdebatten in april-mei 1874 van radikale zijde uitgebrachte kritiek.

«Ce n'est pas en vain que le dogme de l'infailibilité a été décrété... le drapeau pontifical au-dessus du drapeau national, le Syllabus au-dessus de la Constitution.»

Wat de Orde betreft hier konstateren we de overgang van een areligieuze naar een antireligieuze Maçonnerie. Zonder dat het G.O.B. ter zake standpunten inneemt zijn antireligieuze reacties bij enkele Loges aanwijsbaar. Daarnaast zijn er de antikle-rikale.

1. Van een areligieuze naar een antigodsdienstige opstelling

In een vorige periode stelden sommige Maçons zich de vraag of iemand die niet in God of in de Onsterfelijkheid van de Ziel gelooft, toegang kan krijgen tot de Vrijmetselarij. In de thans behandelde periode stellen sommige Loges de vraag veeleer andersom.

In mei 1874 beslist de A.L. Les Amis Philanthropes, na een grondige gedachtenwisseling over religieuze problemen, oprechte katholieken in de Loge niet meer op te nemen daar ze anders de exkommunikatie oplopen. In maart van datzelfde jaar weigert men een kandidaat op basis van zijn verklaring alle dogma's van de Katholieke Kerk te aanvaarden en nooit aan de actieve deelneming aan haar plechtigheden en erediensten te zullen verzaken.

Bij de A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis gaat in oktober 1877 een soortgelijke bespreking door. De aan de orde zijnde vraag luidt:

«Zijn de principes van de Vrijmetselarij verenigbaar met het beoefenen van om het even welke eredienst? Zijn ze verzoenbaar met de praktijk van de katholieke eredienst? Is het meer bepaald mogelijk bij ons aangenomen te worden wanneer men tijdens de morele beproevingen verklaart niet van de hulp van de Katholieke godsdienst af te zien?»

Ziehier de konklusies van de gedachtenwisseling:

«Overwegende dat de Katholieke Kerk, door het dogma van de onfaalbaarheid van de Paus uit te roepen, in feite de negatie van de menselijke rede heeft afgekondigd en de verknechting van geest en geweten tot opperste wet heeft verheven, verklaart de Loge dat de profaan die, op welke wijze ook, zijn verknochtheid aan het katholiek geloof bevestigt hierdoor, bijaldien hij oprecht is, de Maçonnieke wet, die voorhoudt dat alle mensen Broeders en gelijken zijn, afwijst en zo hij zich bereid verklaart te schipperen met zijn geloof hij niet waardig is bij ons te worden opgenomen.»

De aangehaalde ingenomen stellingen zijn weliswaar deze van Loges en niet van de Obediëntie. Zij zijn echter symptomatisch voor een evolutie die zich voltrekt. Die stroming tekent

zich niet enkel af tegen de Rooms Katholieke Godsdienst, ook het Protestantisme ontsnapt er niet aan.

2. De Jezuïeten opnieuw ter sprake

Op de reeds besproken uitdrijving van de Jezuïeten uit Spanje volgt begin 1873 ditmaal een immigratie van Duitse Jezuïeten. Bij de A.L. Les Amis Philanthropes lukt een lid, Br. Goblet d'Alviella, een discussie uit aan de hand van de op 16 januari 1873 ter bespreking voorgelegde vraag:

«Moet de liberale partij op de leden van de orde der Jezuïeten die zich in België willen vestigen, de toepassing eisen van de wettelijke bepalingen op de vreemdelingen die de openbare orde zouden verstoren?»

Maar op 28 januari verplaatst zich de discussie veeleer in de richting van de invloed van de Geestelijkheid op de Verkiezingen. Opnieuw duikt het argument op dat de Grondwet dient geëerbiedigd. Slotconclusie: alleen de Leerplicht kan een definitieve dam opwerpen tegen de klerikale invloeden.

Dus geen wettelijke maatregelen tegen de Jezuïeten, wel ze als tegenstrevers onderkennen. Getuige hiervan het stemmen van een subsidie aan de A.L. La Bonne Amitié (O. Namen) die zich voornemt een tegen de Jezuïeten gerichte brochure uit te geven.

3. Van Antiklerikalisme naar Geuzerij

Eens de Geestelijkheid met religieuze manifestaties politieke bedoelingen nastreeft volgen hierop uitgesproken antiklerikale reacties. Een voorbeeld. De Broeders van de A.L. Les Amis Philanthropes vernemen tijdens hun zitting in mei 1870 dat in Brussel grote feestelijkheden in het vooruitzicht worden gesteld. Het gaat om de viering van het feit dat 500 jaar terug, dus in 1370, het mirakel van het Heilig Sakrament in de Sint-Goedele-parochie plaats vond. Dit ging destijds gepaard met het afslachten van Joden, die de heilige hosties zouden hebben geschonden.

De jaarlijkse processie ter boetedoening voor de heilig-schennis zou ditmaal uitgroeien tot een belangrijk katholiek

machtsvertoon. Dit met het oog op de nakende Verkiezingen. Vooral deze laatste zetten de Loge aan tot tussenkomen.

Een citaat uit de daarop betrekking hebbende tekenplank:

«La Loge déclare qu'il y a lieu de combattre, comme marquées au coin de la superstition et de l'intolérance, les manifestations organisées par le clergé catholique, pour le mois de juillet prochain, en commémoration du fait qualifié: miracle du Saint Sacrement. Elle décide qu'il y a lieu d'éclairer les populations sur le caractère odieux de ces manifestations, notamment par l'organisation de conférences publiques et la distribution gratuite de brochures. Elle décide en outre qu'il y a lieu de réclamer de l'autorité publique la neutralité et l'abstention absolues à l'égard des fêtes qui seront organisées.»

De Broeders Rahlenbeck en Potvin stellen een brochure op over het zogenaamd mirakel. 20.000 exemplaren worden uitgedeeld. Artikels verschijnen in de kranten. Een deel van de Brusselse bevolking toont zich vijandig ten overstaan van de geplande manifestatie, waaraan uiteindelijk wordt verzaakt.

4. Het Maçonniek Testament

Ook inzake het bewijzen van de laatste eer aan Broeders, verstrakken sommige Loges hun houding. In april 1876 beslist de A.L. Les Amis Philanthropes zich niet meer als Loge te laten vertegenwoordigen op religieuze begrafenissen met katholiek karakter. Naderhand breidt ze dit uit tot alle godsdiensten.

De strijd ten voordele van de burgerlijke begrafenis is echter niet gewonnen... De Maçonnerie heeft rekening te houden met het feit dat de Geestelijkheid zich vaak, met de medeplichtigheid van de familie van de overledene, zoekt meester te maken van het stoffelijk overschot, met de bedoeling triomfante-lijk een kerkelijke begrafenis te organiseren. Om daaraan te verhelpen blijkt slechts een enkel doeltreffend middel voorhanden: de testamentaire wilsbeschikking. Deze is een uiterst belangrijke aangelegenheid. In mei 1876 dringt de A.L. Les Amis Philanthropes zelfs bij het G.O.B. aan om in het inwijdingsritueel het onderschrijven van een laatste wilsbeschikking

te voorzien. Maar een dergelijke maatregel wordt als morele druk in naam van de gewetensvrijheid verworpen. Wel blijft de idee om vrijwillig een verklaring te ondertekenen. Deze wordt dan veiligheidshalve op het sekretariaat van de Loges bewaard. Een maatregel die vrij spoedig zijn nut bewijst.

§ IV. DE ANTIMAÇONNERIE TIJDENS DE PERIODE 1870-1884

In deze paragraaf maken we het onderscheid tussen de Antimaçonnerie onder katholieke regeringen (1870-1878) en deze onder een liberale, meer bepaald tijdens de Schoolstrijd.

A. ONDER KATHOLIEKE REGERINGEN

Ook tijdens de periode 1870-1878 laat Paus Pius IX zich niet onbetuigd. Hij pakt uit met een nieuwe veroordeling van de Vrijmetselarij. Al bij al een nieuwe aanmoediging tot het bekampen van de Orde. Wat in ons land zeker gehoor vindt.

1. Een nieuwe Veroordeling door Rome

Daar was reeds de verkettering uit het jaar 1865, doch Paus Pius IX acht het in 1873 niet overbodig daarop verder in te gaan. Twee belangrijke feiten gaan die aanval vooraf. In juli 1870 is er het afkondigen van de onfeilbaarheid van de Paus, in september houdt de Kerkelijke Staat op te bestaan.

De Encyklië Etse Multa Luctuosa van 21 november 1873 ziet in de Vrijmetselarij de synthesis van alle ketterijen en de uitkomst van alle opstanden van de mens tegen de Godheid, van het individu tegen de maatschappij; zij is de belichaming van de krachten van het kwaad.

2. Belgische Aanvallen

Bij vernoemde Encyklië sluit Mgr. Dechamp, Aartsbischop van Mechelen, reeds op 22 november aan met een Herderlijke Brief waarin men o.m. leest:

«De beproevingen van de Kerk zijn u niet onbekend. Vandaag spannen zich tegen haar 2 krachten samen, het Cesarisme en het zogenaamd Liberalisme, krachten die men niet vijandig gezind waande. Onder de impuls van de

Maçonnieke Loges bekampen ze de Kerk in een groot deel van Europa en van de Nieuwe Wereld, doch in het bijzonder in Duitsland, in Zwitserland en in Italië...»

In 1874 geeft de in Brussel gevestigde Pauselijke Drukkerij H. Goemaere een brochure uit onder de titel *Latomia in Nucleo ou la Quintessence de la Franc-Maçonnerie*. Deze publikatie verdedigt 2 stellingen. Enerzijds betekent de 'Sekte' een gevaar voor het verder bestaan van het koningschap, anderzijds ligt de Vrijmetselarij door haar fout overhoop met de Internationale, die nochtans een produkt is van de Sekte. Ook de leuze Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap moet het ontgelden.

De auteur noteert ook hoe weinig betrouwbaar militairen zijn die tot de Orde behoren. Bij de vijand kunnen immers Maçons voorkomen die, in hopeloze situaties, het noodteken maken. Dit laatste verplicht de Maçon tot het verlenen van hulp en bijstand. Wat als verraad is te beschouwen en bewezen wordt aan de hand van voorbeelden.

3. Reakties op de Veroordeling en de Aanvallen

Op 23 april 1875 gaat de installatie door van de nieuwe Grootmeester Nationaal, Br. Henri Bergé. Te dezer gelegenheid rekent deze laatste af met Rome door de verhouding Katholieke Kerk-Vrijmetselarij als volgt te situeren:

«We zijn inderdaad de vijanden van de Katholieke Kerk bijaldien de Syllabus er de grondslag van is, aangezien de triomf van de Syllabus neerkomt (...) op de vernietiging van elke idee van vooruitgang en van vrijheid. Die triomf betekent verslaving en intellektuele dood.»

In diezelfde toespraak voegt Br. Bergé daar nog aan toe:

«Wanneer de Paus de Maçons veroordeelt en, niet bij machte zijnd ze op de brandstapel te brengen, beroep doet op de *Canons* van de Kerk bij gebrek aan ander geschut, dan hoeven de Maçons alarm te slaan. Hun is de oorlog verklaard, hun bestaan staat op het spel.»

Tijdens de Tafelwerkzaamheden brengt de Gewezen Grootmeester Br. Couvreur een heildronk uit die tekenend is voor de door de veroordeling en de aanvallen geschapen sfeer.

«Aan de Grondwet het eerste vuur, maar dan aan een

Grondwet met al zijn vrijheden en zonder voorrechten aan de Kerken, de Bisschoppen en 'les petits-frères'.

Zijn tweede vuur gaat naar de Maçonnerie met bijzondere allusie op de tegenstrever:

«De God die troont op het Vatikaan schreef onlangs aan een zijner Bisschoppen dat de Maçonnerie, het werk van Satan, nog enkel door de gebeden van de gelovigen kon worden overwonnen; 'Bulles' en Mandementen sorteerden immers geen effect meer. Maar dat is de mooiste lof die ooit onze institutie ten goede kwam. Moge ze blijven zeegevier en gebeden van onze tegenstrevers, zoals ze zegevierde over hun lastertaal en hun banblikserms...»

Die antikerikale toon verscherpt nog bij het derde en volmaakt vuur. We citeren:

«Au triomphe aussi de la fraternité, à la mort de l'esprit clérical qui menace nos rues du vieux cri de guerre des Guelfes et des Gibelins; à la chute enfin d'une église dont l'empire repose sur l'ignorance et la superstition; de celle que Luther, le Grand Luther, appelait déjà la prostituée des temps modernes; à la chute de l'église romaine.»

Maar terug naar de aanvallen op de Maçonnerie. Deze doen zich ook in het Parlement voor. In september 1876 ziet Br. Jottrand, Achtbare Meester van de A.L. Les Amis Philanthropes, zich verplicht in de Kamer de verdediging van de Orde op zich te nemen. Achteraf huldigt de Werkplaats deze Broeder. Zij richt een banket in. In totaal zouden daar, naar men zegt, 450 Broeders hebben aan deelgenomen, dit wegens de talrijke door de andere Werkplaatsen gestuurde afgevaardigden.

Het feit dat allerlei vertrouwelijke dokumenten in de pers verschijnen zet aan tot voorzichtigheid. Vooral beschrijvingsbrieven gaan verloren zodat de wijze van bijeenroepen van de leden van Loges op gezette tijden besproken wordt. Dit is in december 1877 het geval in de A.L. Les Amis Philanthropes. Hier beslist men de rugzijde van de verstuurde briefomslagen te voorzien van het adres van een Broeder, zodat bij foutief adres van de bestemming de post de brieven niet hoeft te openen. In januari denkt men van de pers gebruik te maken voor het aankondigen van zittingen. Ook zouden de namen van voorgestelde profanen niet meer op de uitnodigings-

planken voorkomen doch in het Voorhof uithangen. In oktober 1878 beslist men die namen toch te vermelden doch hierbij het Maçonniek geheimschrift aan te wenden. Meer die beslissing is onuitvoerbaar omdat de drukker niet over de betrokken tekens beschikt. Dan maar tot het oude stelsel terugkeren...

B. ONDER LIBERALE REGERING

Tijdens de zes jaar (1878-1884) dat de liberalen de regering vormen verhogen de aanvallen op de Vrijmetselarij. Het klimaat van de Schoolstrijd is daar niet vreemd aan.

1. De Schoolstrijd

Op 21 januari 1879 dient Minister P. Van Humbeec in de Kamer zijn wetsvoorstel in op het Lager Onderwijs. Onmiddellijk breekt de Schoolstrijd uit, hetgeen niet belet dat de Wet verschijnt in het Staatsblad van 10 juli 1879.

Intussen gaat het Belgisch Episkopaat tot de aanval over. Het luidt deze in ter gelegenheid van het publiceren van een gemeenschappelijke Vastenbrief. Die Herderlijke Brief sluit af met een aan de priesters gericht verzoek in alle kerken van het land tijdens de mis en na de preek volgende aanroeping voor te zeggen en die door de kerkgangers te doen herhalen

«Van scholen zonder God, en meesters zonder geloof,
verlos ons, Heer!»

Op 1 september 1879 delen de Bisschoppen hun praktische onderrichtingen ten gebruike van de biechtvaders mede. Worden o.m. uitgesloten van de sakramentele absolutie de ouders die hun kinderen naar officiële scholen sturen.

Tijdens de Schoolstrijd neemt het Episkopaat zowel de Regering als de Maçonnerie onder vuur. Hierbij is te verwijzen naar de in Mechelen door Aartsbisschop Dechamps uitgegeven brochure onder de titel *Le nouveau projet de loi sur l'enseignement primaire: trois questions résolues par un homme d'Etat et trois lettres nouvelles aux chefs des Loges maçonniques et au Conseil des Ministres belges en 1879.*

Van dezelfde auteur verschijnt hetzelfde jaar een andere

brochure onder de titel *De Algemeene en onafhankelijke zedenleer. Brieven aan de Opperhoofden der Vrijmetselaarsloges.* Hieruit slechts een citaat:

«Gij beoogt namelijk het christendom, dat gij bijgeloof noemt, omverre te werpen en, in de plaats van het zelve, de rede en de natuur over de wereld te doen heersen».

Andere bekampers van de Orde maken in hun aktie dankbaar gebruik van gegevens vervat in het *Bulletin du Grand Orient de Belgique*. Dit tijdschrift verschijnt sinds februari 1874 en bevat o.m. de naam, het beroep en de verblijfplaats van de Grootofficieren Dignitarissen alsmede de lijst van de effectieve en plaatsvervangende Afgevaardigden van de Loges bij het G.O.B. Die weliswaar nuttige gegevens, doch waarvan de Antimaçonnerie gretig misbruik maakt, beslist men niet verder te publiceren. In plaats van 2 nummers per jaar komt in 5879-5880, dus in een periode van 2 jaar tijd, slechts 1 globaal nummer van de pers.

2. De Aanvallen in de *Courrier de Bruxelles*

In het kader van de Schoolstrijd loont het de moeite de gespannen sfeer ook op het lokale vlak na te gaan. In hetgeen volgt houden we stil bij de aanvallen van de *Courrier de Bruxelles* op de A.L. Les Amis Philanthropes en bij de wijze waarop deze laatste zich teweerstelt.

Wanneer de Kerk alle beschikbare krachten in de door haar ontketende Schooloorlog mobiliseert, maakt de *Courrier de Bruxelles* daarvan deel. Op 27 juni 1879 herinnert de krant eraan hoe de Loge Les Amis Philanthropes reeds in 1869 overging tot het aanleunen bij het atheïsme en het schrappen van de Opperbouwheer. Doch de echte aanval door die krant begint vanaf 15 december 1879. Op 4 januari 1880 publiceert deze een paar ledenlijsten alsmede de namen van de in 1875 door de Loge geadopteerde kinderen.

De dag daarop geeft men de toespraak vrij die Br. Van Humbeec destijds in het Oosten Antwerpen hield en waarin hij het Katholicisme vergeleek met een lijk, klaar om in het graf te verdwijnen. Tijdens de daarop volgende dagen krijgen de lezers meer informatie over de zittingen en andere aktivitei-

ten van de A.L. Les Amis Philanthropes. Wat die Werkplaats verontrust. Zij beslist gebruik te maken van het recht op antwoord, zich niet te beperken tot een enkele repliek doch verschillende in de krant vernoemde Broeders aan te zetten van het bij de wet voorziene recht gebruik te maken.

Br. Goblet d'Alviella staat hierbij model. Op 2 februari richt hij een brief aan die Brusselse krant. Hij laat die door deurwaarder bezorgen. In het 11 februari-nummer treft men dat schrijven aan. Daaruit even citeren:

«Vous nous traitez à tout propos et suivant les besoins de la cause, d'imbéciles et d'énergumènes, d'hypocrites et de fanatiques, d'orgueilleux et de dépravés, encore un peu vous nous accuseriez de manger des petits enfants tout crus, si vous ne craigniez de faire rire vos abonnés. Faites-moi donc le plaisir de reproduire l'article premier de nos statuts fondamentaux...».

Daarenboven zet de inzender de lezers aan de Maçonnieke beginselen te vergelijken met de leer van de Katholieke Kerk, maar wat deze laatste betreft het onderscheid te maken tussen enerzijds wat de Bulles en Encykliken voorhouden en anderzijds de leer van Kristus die men in de Evangelieën terugvindt.

Schalks voegt Goblet eraan toe dat zo Kristus vandaag op aarde zou terugkeren hij waarschijnlijk Maçon zou worden. In ieder geval zou hij geëxkommuniceerd worden. De kansel zou hem voor Antikrist verslijten...

In hetzelfde nummer tracht de krant dat pleidooi af te zwakken door het openen van een nieuwe rubriek, deze van een fictieve *Petit Catéchisme Maçonique*. De Vrijmetselarij omschrijft men als een geheime en kosmopolitische samenzwering tegen het Kristendom. Tegenover de onveranderlijke geboden Gods stelt de Maçonnerie haar veranderlijke en progressieve, deze van de mens en zijn moraal. Tevens gaat het blad verder met het publiceren van namen van Maçons.

De Broeders laten zich niet onbetuigd. Van Br. Reisse, Secretaris van Les Amis Philanthropes, verschijnt op 12 februari een recht op antwoord. Hierin verdedigt hij de vrijheid van de Maçon te geloven of niet te geloven. Hij stelt de absolute gewetensvrijheid tegenover het opgelegde blinde geloof in een bitsige, op wraak ingestelde Godheid. Tevens verwijst Br.

Reisse naar de namen van vooraanstaande personen die in de XVIIIe eeuw tot de Orde behoorden. Op 18 februari heeft Br. Duchaine het over de religieuze evolutie van de menselijke geest, evolutie die uitmondt in de emancipatie van de rede.

De Maçons beweren niet de waarheid te bezitten, aldus Br. Charbo, Eerste Opziener. Wel trachten ze de waarheid te benaderen. In een ander nummer hekelt Br. Gustave Jottrand de Geestelijkheid die kinderen en oude vrouwen wil doen geloven aan allerlei verschrikkelijke en uit de lucht gegrepen verhaaltjes over de Orde.

Maar de valse aantijgingen van de Brusselse krant gaan verder, wat sommige Broeders aanzet in hun recht op antwoord genadeloos de religie zelf aan te vallen hierbij gewag makend van de Inquisitie, de Sint-Bartholomeus-nacht, de seksualiteit van sommige priesters, de rol van de Heilige Geest, de Onbevleete Ontvangenis, de onfeilbaarheid van de Paus en dergelijke meer.

In bepaalde nummers van de *Courrier de Bruxelles* neemt het recht op antwoord bijna de helft van de beschikbare ruimte van deze uit 4 pagina's bestaande krant in beslag. In het nummer van 13 maart 1880 wordt toegegeven dat vele lezers zich ergeren aan de Maçonnieke literatuur. Uiteindelijk besluit het blad dat proza niet meer op te nemen. Wat leidt tot processen. We vernemen de veroordeling van de krant door de Zesde Kamer van de Korrektionele Rechtbank, dit naar aanleiding van een door Br. V. Vermeiren ingespannen proces. De Rechtbank veroordeelt de *Courrier de Bruxelles* tot het publiceren van het recht op antwoord van de Broeder waarvan sprake en voorziet per dag vertraging, en dit vanaf 24 mei, een boete van 20 gulden.

3. Andere uitingen van Antimaçonnerie

Nog een paar voorbeelden van aanvallen op de Maçonnerie. In zijn boek *Les Sociétés secrètes et la Société* verwijst N. Deschamps in 1880 naar de stelling van Charles Woeste volgens dewelke de Liberale Partij geleid wordt door de Loges die op hun beurt 'obéissent à l'impulsion qui leur vient de Berlin, le centre du Kulturkampf'. Met Kulturkampf wordt

de in Duitsland sinds 1872 gevoerde strijd bedoeld tussen de Staat en de Rooms-Katholieke Kerk. In hetzelfde boek komt ook het Belgisch Vorstenhuis ter sprake. De auteur insinueert dat Koning Leopold van Saksen-Coburg-Gotha inderdaad de Belgische Vrijmetselarij onder zijn bescherming nam omdat hij behoorde tot een familie die gastvrijheid verleende aan de illuminaat Weishaupt in ruil voor de steun die destijds het geheim genootschap der Illuminaten aan datzelfde huis beloofde.

Over de door de Maçonnerie bij het overlijden van Br. Leopold I georganiseerde rouwloge spreekt de auteur zich denigrerend uit. Een dergelijke plechtigheid is volgens N. Deschamps 'la contrefaçon des prières de l'Eglise, cérémonie aussi absurde que sacrilège chez des gens qui ne croient ni à l'enfer ni au purgatoire, pas même à l'immortalité de l'âme...'

De Antimaçonnerie vreest ook de invloed die de Orde op het platteland, een aan de Kerk voorbehouden terrein, zou kunnen uitoefenen. Wanneer in 1879 in de *Revue de Belgique* een artikel verschijnt met het plan een voor de plattelandsbevolking bestemde krant op te richten, komt hierop onmiddellijk reactie onder de vorm van scherpe kritiek op het liberalisme. Een uit 182 pagina's bestaande brochure komt van de pers onder de titel *Les Catholiques belges vengés des attaques de la presse maçonnique et libérale*. Het boekje is zezegd opgesteld door een landbouwer. Het klaagt de methodes aan van de niet-katholieke, de z.g. Maçonnieke pers.

4. Strubbelingen in het Parlement over het Lidmaatschap van Officieren

De vraag of militairen al dan niet tot de Orde mogen behoren geeft in het Parlement aanleiding tot een debat. Op 2 februari 1883 klaagt de katholieke Volksvertegenwoordiger De Sadeleer het lidmaatschap van meerdere officieren bij de Loges aan, hierbij benadrukkend dat de Loges zich met politiek inlaten. Volgens hem is een dergelijk lidmaatschap onverenigbaar met de geest van eendracht die het leger moet bezielen. Tevens verwijst hij naar de destijds door andere Ministers van Oorlog genomen beslissingen, die zouden neerkomen op het

verbod aan militairen deel uit te maken van Loges.

Op 8 februari dient Br. Goblet d'Alviella de oppositie van antwoord. De oppositie beweert dat het behoren tot de Maçonnerie nefast inwerkt op de geest van eendracht in het leger zonder daar enig bewijs van te leveren. Goblet citeert namen van Maçons die Minister van Oorlog waren, meer bepaald de Generaals Greindl, Renard en Thiebauld.

Wat de Vrijmetselarij is maakt hij duidelijk door artikel 1 van de Statuten van het G.O.B. aan te halen. Spreker geeft toe dat men de echtheid van die tekst in twijfel kan trekken, echter niet zijn affirmatie dat bijaldien de Vrijmetselarij hem opinies die hij niet aanvaardt zou opdringen, hij binnen de 24 uren geen lid meer zou zijn van deze Orde.

's Anderendaags, 9 februari 1883, houdt Woeste, namens de oppositie, zijn betoog. Hij heeft het over de nog altijd van kracht zijnde instructies die, volgens hem, officieren verbieden lid te zijn van een Loge. Om de politieke aktie van de Werkplaatsen aan de kaak te stellen citeert hij omstandig uit de tekst van de door Br. Th. Verhaegen gehouden toespraak tijdens het Zomer-Sint-Janfeest in 1854.

De repliek komt van Br. Frère-Orban, Minister van Buitenlandse Zaken. De bestaande circulaires verbieden de officieren niet van een Loge lid te zijn. Dat men gevallen aanhale van officieren die zich als Maçon aktief met politiek inlaten. Trouwens de vorige Minister van Oorlog in de homogene katholieke Regering Malou was Vrijmetselaar. Wanneer de oppositie dat lidmaatschap van Generaal Thiebauld, bij zijn toetreding tot het Kabinet in twijfel trekt, haalt Br. Frère-Orban de woorden aan die de Generaal hem op dat ogenblik toevertrouwde 'Ik ben en blij Vrijmetselaar'. De spreker sluit zijn tussenkomst af met te verwijzen naar de vele staatshoofden en hoogaardigheidsbekleders die lid zijn of waren van de Orde en na vooral te benadrukken dat de sedert 1848 door de verschillende Ministers van Oorlog uitgevaardigde omzendbrieven niet het lidmaatschap van een Loge verbieden doch het feit dat officieren zich met politiek zouden inlaten.

Naast interventies van andere Broeders zoals Jottrand en de Minister van Justitie Bara, is vooral deze van Henri Bergé, Grootmeester Nationaal, aan te stippen. Hij geeft de waaier

van sociale problemen aan waarvoor de Vrijmetselarij belangstelling opbrengt. Het gaat om gedachtenwisselingen, niet om actieve politiek. Deze laatste treft men veeleer op de kansel in de kerk aan. Alleen in landen die de vrijheid met de voeten treden is de Vrijmetselarij verboden!

Welk besluit trekt Generaal-Majoor Gratry, Minister van Oorlog, uit het debat? Volgens hem dringen geen nieuwe instructies zich op. Wanneer men hem met een konkrete vraag om verduidelijking verzoekt, luidt zijn antwoord: 'Je ne m'oppose pas, à ce que les officiers fassent partie des Loges. C'est leur droit de citoyen'.

Hoofdstuk V

1884-1914: DERTIG JAAR ONDER KLERIKALE REGERINGEN

De thans behandelde periode, deze die aanvangt met het jaar 1884 en eindigt bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, kent enkel katholieke regeringen. Deze laten het naar macht strevend klerikalisme vrije teugel. Bovendien wordt de Orde gekonfronteerd met de opkomst van een ditmaal structureel uitgebouwde Antimaçonnerie.

Op het politiek vlak is de strijd van de Belgische Maçonnerie vooral gericht op het verwerven van het Algemeen Stemrecht, de Leerplicht en een Niet-Konfessioneel Onderwijs. Daarnaast constateert men een groeiende belangstelling voor wat de Maçonnerie eigen is, sommigen grijpen terug naar haar traditie.

§ I. 1884: OPNIEUW EEN BREEKPUNT

Tijdens het jaar 1884 doen zich voor de Belgische Vrijmetselarij twee belangrijke feiten voor. Enerzijds loopt het liberalisme bij de Verkiezingen een nederlaag op en anderzijds is er op het religieuze vlak de scherpe veroordeling vervat in de Encycliek Humanum Genus.

A. NAAR EEN AANGETASTE POLITIEKE MACHT VAN DE VRIJMETSELARIJ

Vanaf 1884 blijft de katholieke partij 30 jaar lang aan het bewind. Hetgeen tot het afzakken van de machtspositie van de Maçonnerie leidt. Dit betekent geenszins het einde van de politiek betrokkenheid van de Orde, noch van haar tussenkomsten op politiek vlak. Wel staan we voor een keerpunt inzake het impact van de Maçonnerie op het politiek gebeuren.

De gewijzigde omstandigheden verplichten weldra tot het herzien van het gevoerd beleid. Een daarvan is dat de Verkiezingen van 1884 definitief de macht van de Liberale Partij breken. Deze laatste zal nooit meer de kans krijgen alleen een Regering te vormen. De tijd van haar volstreekte meerderheid in het Parlement behoort tot het verleden.

1. De liberale nederlaag in 1884

De Verkiezingen van 10 juni 1884 betekenen een fiasco niet alleen voor het liberalisme. Maçons schieten er hun parlementaire mandaat bij in. Dit is o.m. het geval voor de nieuwe Grootmeester Goblet d'Alviella. Tijdens het banket dat op 21 juni zijn installatie volgt wijst deze Broeder in een toespraak erop dat drie van zijn voorgangers samen met 14 andere Maçons zijn lot in het Parlement deelden. Ook de Grootredenaar Willequet alludeert op de mogelijke nawerking van de nederlaag. Een citaat:

«Il y a, en effet, entre la politique et la Maçonnerie des contacts, si nombreux que les coups qui frappent l'une doivent

nécessairement être ressentis par l'autre».

De verkiezingsnederlaag tast ongetwijfeld de moraal aan, ook van diegenen die nochtans van de Maçonnerie verwachten dat ze een rol in het staatsbestel zou spelen. Ziehier trouwens hoe een der woordvoerders van de Antimaçonnerie in 1906 de voorbije periode beoordeelt. In zijn inleiding tot *La Maçonnerie Belge. Son évolution anti-religieuse, son action politique, ses visées* schrijft L. Mallié o.m.

«Après 1884 les Maçons se sont terrés, mais ils n'ont jamais abandonné la partie».

2. Ontstaan van de Werkliedenpartij

Nog andere omstandigheden verminderen de mogelijke politieke invloed van de Belgische Vrijmetselarij. In de schoot van deze laatste voltrekken zich wijzigingen die zeker niet het eensgezind naar buiten treden bevorderen. Aan de interne verdeeldheid van lang voor 1884, deze tussen doktrinaire en radikale liberalen, voegt zich een nieuwe moeilijkheid toe. De gebeurlijke politieke tegenstelling van de Broeders op de kolommen in de Tempels vergroot na de oprichting in 1885 van de Belgische Werkliedenpartij. In bepaalde Loges dreigt het onder de loep nemen van bepaalde politieke problemen zelfs te ontaarden in het introduceren van een meetings sfeer in de Maçonnieke Tempels.

3. Invloed van het Algemeen Meervoudig Stemrecht

Wanneer in 1893 het stelsel van de Cijnskiezers vervangen wordt door het invoeren van het Algemeen Meervoudig Stemrecht, wat het aantal kiezers van 136.755 op 1.370.687 brengt, vermindert hierdoor verhoudingsgewijze de invloed van de Maçonnerie op de Verkiezingen. Haar machtspositie van onder het Cijnskiesstelsel brokkelt gevoelig af.

Te noteren: naast minder politieke homogeniteit in de Loges is er bovendien de geringe vertegenwoordiging in het Parlement.

B. DE ENCYKLIK HUMANUM GENUS

De nederlaag van het liberalisme, het ontstaan van de Werkliedenpartij en het invoeren van het Algemeen Meervoudig Stemrecht tasten de politieke macht aan van de Maçonnerie. Die factoren werken in op de Maçonnerie zonder daar in enige mate rechtstreeks verband mede te houden. Dat laatste is echter wel het geval voor wat de Encyklik Humanum Genus betreft.

In de meest heftige faze van de Schoolstrijd, deze welke de Verkiezingen van 10 juni 1884 onmiddellijk vooraf gaat, verschijnt die Encyklik. Zij is van de hand van Leo XIII en dateert van 20 april. Politiek gezien komt de publikatie van deze Encyklik in ons land op een psychologische moment. Dit is volgens sommigen de bedoeling van de Paus, die de Belgische toestanden kent daar hij hier destijds, meer bepaald in 1843, Nuntius werd. Ziehier in een notedop de inhoud van Humanum Genus.

1. Inhoud

Geen enkele pauselijke veroordeling van de Vrijmetselarij overtreft deze Encyklik zowel in uitgebrachte aantijgingen als in gestrengheid van de afwijzing.

Volgens Humanum Genus is het mensdom in 2 kampen verdeeld. Het ene kamp is dat van het Rijk Gods op aarde, het andere dat van het Rijk van Satan. Het eerste strijdt voor waarheid en deugd, het tweede bekampt diezelfde waarheid en deugd. Vandaag verenigen zich de krachten van het kwade onder de banier van de Vrijmetselarij. Vandaar de openbare veroordeling door de Heilige Stoel van de sekte der Vrijmetselaren, als een misdadige vereniging die even verderfelijk is voor de belangen van het Kristendom als voor deze van de Staat. Vandaar het hier nogmaals bevestigde verbod tot de Vrijmetselarij toe te treden en de strengste straffen die bij inbreuk hierop zijn voorzien. Bedoeld wordt de exkommunikatie.

De Vrijmetselarij betekent een gevaar voor het Kristendom omdat ze, op religieus gebied, een indifferentisme vertoont en

een naturalisme huldigt. Zij staat trouwens een lekenmoraal voor, een moraal los van de godsdienst. Ook predikt ze de scheiding van Kerk en Staat. Deze heilloze pest moet men niet enkel veroordelen doch ook bekampen. Voor dat laatste voorziet de Encyklik meerdere middelen. Een eerste bestaat in het geven van voorlichting aan de gelovigen over die verderfelijke sekte. Ten tweede moet men diezelfde gelovigen meer religieuze kennis bijbrengen. Hierbij is de hulp van leken nodig. Ook de Derde Orde van Sint-Franciskus kan nuttig werk verrichten. Derde middel is het groeperen van de arbeiders in korporaties onder de hoge bescherming van de Bisschoppen. Bij die hulpverlening kunnen de Sint-Vincentiusverenigingen een rol spelen. In de vierde plaats is er de opleiding van de jeugd. Vooral deze laatste moet men oordeelkundig voorlichten over de praktijken van de misdadige Maçonnieke organisaties. Ook moet men de jeugd nader tot de pastoor en de biechtvaders brengen. Intussen zijn waakzaamheid, strijdvaardigheid en gebed geboden.

Tot daar de Encyklik waarin bovendien een oproep tot de gelovigen is vervat. Die oproep geeft trouwens aanleiding tot het stichten van een Anti-Maçonnieke Liga die ook haar vertakkingen in België heeft.

De tekst van de Encyklik wordt in ons land vooral verspreid door de in Rijsel gevestigde 'Imprimerie de Saint-Augustin; Desclée, De Brouwer et Cie.' doch ook vanuit Mechelen door de firma H. Dessain, die zich 'Drukker van de Heilige Stoel, van de Heilige Kongregatie van de Propaganda en van het Aartsbisdom Mechelen' noemt.

2. Daarbij aansluitende *Kommentaar*

De bestrijding van het Jodendom, een niet in Humanum Genus vermelde bedoeling, tekent zich bijna onmiddellijk af na de hernieuwde bevestiging van de exkommunikatie van de Maçons. De bij de Encyklik aansluitende antijoodse aanval gaat uit van de *Civiltà Cattolica*, een krant die de spreekbuis is én van de Paus én van het Ultramontanisme. Waar in 1863 de poging mislukte een Franse vertaling van het blad in ons land uit te geven, beperkt men zich tot het vertalen van artikels en

deze gebundeld in brochurevorm te publiceren. In die zin verschijnt nog in het jaar 1884 te Luik *La Franc-Maçonnerie, ce qu'elle est, ce qu'elle fait, ce qu'elle veut*. Onclair zorgde bij de vertaling voor een aanpassing van de tekst aan Belgische en Franse toestanden. In het 'Woord aan de Lezer' beveelt de *Civiltá Católica* de lektuur van deze publikatie aan.

De inhoud? Een gesprek, enkele weken na het verschijnen van de Encykliëk. Het vindt plaats onder twee reizigers, een katholiek en een gematigd liberaal. Het toeval brengt die samen in de trein op de lijn Brussel-Parijs. De discussie toont het voorhanden zijn van 2 soorten Maçons aan. Enerzijds zijn er deze van de eerste drie graden, dat zijn de zichtbare Maçons, deze 'uit de benedenverdieping'. Anderzijds staan we voor de onzichtbare, zij die niet door de andere zijn gekend, zij waartoe de ware chefs behoren.

Deze chefs hebben nauwe bindingen met wat de publikatie het militierende Jodendom noemt. Die Joden zijn in Europa de koningen zowel van het geldwezen als van de politiek via de perswereld. Dat alles dank zij de Vrijmetselarij.

Niet alleen de Joden, ook het socialisme zit de Kerk dwars. Tussen de Maçonnieke leer en het socialisme zou een logisch verband aanwijsbaar zijn. Op de door Humanum Genus uitgelokte Antimaçonnerie komen we in hetgeen volgt terug.

§ II. POGINGEN OM TRADITIE EN PROGRESSIVITEIT TE VERZOENEN

In de hier behandelde periode groeit in de Belgische Maçonnerie bij sommige Maçons het verlangen naar een zekere terugkeer tot hetgeen ze de traditie van de Orde noemen. In feite gaat het om de drang tot het ijveren voor maatschappelijke vooruitgang aan te vullen met het opbrengen van meer belangstelling voor de Maçonnerie zelf, een terrein dat volgens hen jarenlang verwaarloosd werd.

Uit de pogingen om de Maçonnieke traditie te verzoenen met het streven naar maatschappelijke vooruitgang ontstaat niet enkel een verschuiving in het gehecht belang aan de aard van de werkzaamheden, ook de opvattingen terzake wijzigen zich enigszins. Dit is aanwijsbaar zowel op het levensbeschouwelijke vlak als inzake het begaan zijn met politiek.

A. EEN AARZELENDE TERUGKEER NAAR DE MAÇONNIEKE TRADITIE

Tijdens hetgeen we de politieke fase in de geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij noemden gelijken sommige Loges op bepaalde momenten op politieke clubs; van specifieke Maçonnieke arbeid is daar weinig of zelfs geen sprake. Tegen die tendens gaan sommigen vooral na 1884 in. Langzaam vormt zich een richting, hetgeen 'l'école nouvelle', de nieuwe school, wordt genoemd. Zij verwerpt het politiek gezeur, ontstaan uit ideologische verdeeldheid, en tracht een terugkeer naar de louter Maçonnieke werkzaamheden geleidelijk te bewerkstelligen. Zij besteedt meer aandacht aan de Tempelwerkzaamheden en wat daarmee verband houdt. Zij zet aan tot historisch onderzoek, dus tot het opbrengen van belangstelling voor de bronnen van de Orde, ook voor de verdere evolutie van deze laatste. Dit alles gaat gepaard met de herwaardering van het aan ritualen, inwijdingen en symbolen te hechten belang.

1. Rol van Br. Pierre Tempels

De door Br. Tempels opgebrachte inspanningen dateren niet van 1884. Reeds vroeger ijverde hij in de Schotse Ritus voor een gewijzigde aanpak. Ziehier zijn kijk op de Maçonnerie in 1877:

«Vandaag de dag kennen de Maçons niet eens de leerstelsels van hun voorzaten, zij zijn bovendien onwetend voor wat betreft de geschiedenis van de Orde en haar rol in deze van het mensdom. Zij hebben geen achtung voor het ritueel omdat ze het niet begrijpen. De inwijding hebben hun plechtige karakter verloren. Wegens onvoldoende aantrekkelijkheid van de zittingen is de opkomst er gering. Het onderricht is ondoelmatig omdat zij die het krijgen de nodige voorbereiding missen en ook achteraf niet de geringste inspanning opbrengen om van dat onderricht iets te onthouden. Slechts een gering aantal Maçons maakt zich de Maçonnieke kennis eigen».

Tot een van de grote verdiensten van Br. Pierre Tempels behoort het schrijven van het boek *Les Francs-Maçons*. Dat werk zal meerdere generaties van Maçons blijvend boeien. Het verschijnt in 1888 en kent talrijke heruitgaven. Het zet vele Broeders aan tot bezinning en beïnvloedt de terugkeer naar de Maçonnieke traditie.

2. Andere Invloeden

In die periode krijgt het Maçonniek onderricht meer aandacht. De A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis kan hier model staan. In de eerste dagen van 1888 stelt Br. Cocq aldaar het inrichten voor van een 'Cours d'Éducation Maçonnieque' ten behoeve van Leerlingen en Gezellen. Enkele Broeders verdelen zich onderling de taken en weldra komt volgend programma uit de bus:

Br. Frick: Le but, les tendances et les principes de la Maçonnerie

Br. Cocq: Les droits et les obligations des Maçons

Br. Rahlenbeck: L'étude comparative de la Maçonnerie dans

les différents pays

Br. Bergé: L'histoire abrégée de la Maçonnerie belge contemporaine

Br. Brand: Les autorités maçonniques, les rites, cérémonies, symboles etc.

Br. Herbos: Le règlement de la Loge.

Het dient gezegd, aan de heropbloei van de belangstelling voor hetgeen tot de essentie van de Vrijmetselarij behoort zijn de Hogere Graden zeker niet vreemd. De z.g. 'Nieuwe School' wordt vooral gedragen door Maçons die ook behoren tot de Obediëntie van de Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus. Men denke o.m. doch vooral aan Goblet d'Alviella, P. Tempels, G. Jottrand en Ch. Rahlenbeck. Het reeds in 1880 afgesloten Vriendschapsverdrag tussen Grootoosten en Opperraad bevordert inderdaad de nieuwe tendens die zich in meerdere Loges, weliswaar op bescheiden wijze, aftekent.

Bij deze verhoogde belangstelling voor wat de Vrijmetselarij eigen is, speelt het *Bulletin du Grand Orient de Belgique* een rol. Inderdaad, vanaf de zeventiende jaargang (5889-5890) verschijnen daarin per Loge uitgebreide jaarverslagen. Hetgeen een uitruiling van ervaring in de hand werkt en bovendien een inspiratiebron voor gemeenschappelijk onderzoek kan zijn.

B. OP LEVENSBESCHOUWELIJK VLAK

Tijdens de periode 1884-1914 stellen we de groei naar een meer geëmancipeerde vrijzinnigheid vast. Deze komt terdege uit de verf in de aan te halen principeverklaring die uitgaat van de A.L. La Liberté. Ook blijft de Maçonnerie zich aan de overgangsrten interesseren en draagt ze via alternatieve vormen bij tot hun ontkerstening.

1. Naar een geëmancipeerde Vrijzinnigheid

Waar de Maçonnerie op het levensbeschouwelijke vlak in de loop der jaren, zoals we zagen, evolueerde van religieus antiklerikalisme langs allerlei stadia naar antireligiositeit, kon-

stateren we daarnaast en terzelfdertijd de langzame vorming van een andere tendens, deze van het tot stand komen van een geëmancipeerde vrijzinnigheid. Hiermede is bedoeld een vrijzinnigheid het zich niet hoeft af te zetten tegen Kerk en Godsdienst doch totaal los daarvan een zelfstandig bestaan leidt. De Belgische Vrijmetselarij wijdt volle aandacht aan de uitbouw van een autonome zedenleer, een zedenleer die totaal los staat van de Godsgedachte, een zedenleer gebaseerd op het zoeken naar waarheid en die elke Maçon voor zichzelf als levensbeschouwing moet waar maken

2. Verklaring van de Gentse Loge La Liberté

Als voorbeeld van geëmancipeerde vrijzinnigheid kan een uittreksel worden gegeven van de inleidende verklaring opgenomen in het Reglement van de A.L. La Liberté. We citeren:

«De Orde der Vrijmetselaren is een vereniging van vrije mannen die, bezield met gehechtheid aan Waarheid en Rechtvaardigheid, samen ijveren ten bate van het geluk van de Mensheid.»

«Vrij van vooroordelen inzake godsdienst, kaste of nationaliteit neemt de Vrijmetselaar zijn door de rede verlicht geweten tot gids zijner handelingen zonder ooit te vervallen in enige daad die in tegenspraak zou zijn met de moraal of met de eer.»

«Alle mensen in rechten gelijk zijnde, ziet hij Broeders in al de leden van de grote familie der mensen; in de praktijk van de liefdadigheid zoekt hij de slachtoffers van de morele en materiële miserie tot op zijn niveau te verheffen.»

«Hij bestrijdt de verslaving van de persoonlijkheid, de onwetendheid en het fanatisme als zijnde de belangrijkste oorzaken van de kwalen die het mensdom teisteren; en hij draagt bij tot het herontwaken bij de mens van het gevoel van eigenwaarde, tot het doen zegevieren van de rechten van de rede, tot het verspreiden van het licht van de wetenschap, tot het overal doen heersen van verdraagzaamheid en broederschap. Daar het Vrij Onderzoek tot het wezen van de Vrijmetselarij behoort ligt het voor de hand geen enkel voor de mens of voor de burger belangrijk

onderwerp aan het Maçonniek onderzoek te onttrekken. Maar de Broeders, de belangrijke opdracht indachtig van de Orde waartoe ze behoren, bannen angstvallig alle persoonlijke kwesties uit hun discussies en zeker uit de daden die daarop zouden kunnen volgen.»

«Aangezien de verdraagzaamheid een van de basisbeginselen is van de Vrijmetselarij mag de Loge geen vermeende onfeilbaarheid in de plaats stellen van de vrijheid van geweten en van de persoonlijke overtuiging van ieder van haar leden. Vooral in politieke aangelegenheden kan men geen maatregelen genoeg nemen om te voorkomen dat een Loge zich zou omvormen in een elektorale of administratieve klik.»

3. Alternatieve overgangsriten

Onverminderde aandacht van de Loges voor de overgangsriten, maar dan steeds in de lijn van hun ontkerstening door het uitdenken van alternatieve vormen. Deze laatste beantwoorden aan een behoefte. Neem de Plechtige Kommunie. Voor kinderen kan het derven van een dergelijke gebeurtenis frustrerend werken, niet wegens het verzaken aan de religieuze plechtigheid doch o.m. aan de feestviering, de te ontvangen geschenken en noem maar op.

Hoe groter het aantal gevallen in de loop der jaren wordt, des te meer groeit de vraag naar een alternatieve gebeurtenis. In 1884 beslist de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunion tot het terug invoeren van de adoptie, met dien verstande dat men aldaar de vereiste leeftijd verhoogt en brengt op minstens 11 jaar.

Het jaar daarop volgt de A.L. Les Amis Philanthropes met een 'Fête offerte aux lowtons en âge de faire leur première communion'. Het betrokken feest is nochtans enkel bedoeld voor kinderen die hun Plechtige Kommunie niet doen, vandaar de kritiek van sommige Broeders op die maatregel. Ook tijdens de zitting van het G.O.B. in februari 1888 komt die beperking ter discussie.

Bij een Burgerlijk Huwelijk dat niet gevolgd wordt door een religieuze inzegening gaat volgens sommigen een deel van

het plechtig, traditioneel en emotioneel karakter teloor. Ook daaraan zoeken Loges enigszins te verhelpen door de religieuze inzegening te vervangen door een verwelkoming van de pasgehewden in de Tempel en dit met het nodige ceremonieel. Vanaf juli 1885 luidt de A.L. Les Amis Philanthropes de gewoonte in van de Broeder die enkel burgerlijk huwt plechtig met zijn echtgenote in de Loge te ontvangen en dit onmiddellijk na de terugkeer van het stadhuis.

In verband met de Burgerlijke Begrafenissen bleef tot nog toe de Krematie onbesproken. Toch is dit een in Loges vaak aangeraakt onderwerp. Nog in 1874 behandelde de A.L. Les Amis Philanthropes de al dan niet gewenstheid een Krematorium in Brussel op te richten.

In 1908 dienen de Broeders Jonsen en Furnémont in de Kamer een voorstel in betreffende de wettelijke toelaatbaarheid van de Krematie. Die mogelijkheid bestaat slechts sinds 1932; de eerste Krematie gaat in ons land door in juni 1933. We moeten wachten op de Wet Calewaert van 1971 voor wat betreft Columbaria en de terreinen voor asverspreiding.

C. POLITIEKE DOKTRINE: HET Z.G. BELGISCH SYSTEEM

De geschetste tendens, deze van een zekere terugkeer naar de Maçonnieke traditie, sluit nochtans niet het begaan zijn uit van de Loges met politieke problemen. De Belgische Vrij metselarij blijft volle aandacht besteden aan vraagstukken van haar tijd. Wel gaat men daarbij enigszins uit van de betrachtting de gewetensvrijheid van de Broeders te respekteren, er voor te zorgen dat de besprekingen in alle broederlijkheid in een geest van verdraagzaamheid zouden verlopen.

1. Naar een middenpositie tussen 2 tendenzen

Inzake het bespreken van politieke problemen komt volgens sommigen, tijdens de hier geschetste periode het z.g. Belgisch systeem tot stand. Van een echte doktrine kan geen sprake zijn. Wel tekent zich een zekere evolutie af in de richting van het innemen van een middenpositie tussen twee ex-

treme tendenzen, enerzijds deze die vandaag vertegenwoordigd wordt door het Grand Orient de France en anderzijds de tendens die men terugvindt bij de United Grand Lodge of England. Deze laatste Obediëntie houdt strikt de hand aan het verbod aan de Loges zich met politiek of religieuze aangelegenheden in te laten; de Franse Obediëntie daarentegen schenkt daar volle aandacht aan, meer nog kiest vaak positie in veroemde kwesties.

In feite blijft het G.O.B. jaren na 1854 koploper als vertegenwoordiger van deze laatste tendens, in ieder geval lang voor het Franse Grootoosten zich resoluut op die weg begeeft. De afschaffing van artikel 135 van het Reglement van het G.O.B. werd trouwens destijds in Frankrijk zonder enige instemming genoteerd en het is eerst jaren later dat die Franse Obediëntie toonaangevend zal worden voor het innemen van stellingen inzake politieke kwesties.

Doch terug naar het z.g. Belgisch Systeem. In de hier behandelde periode, doch ook later, vertoont het als kenmerk dat van een ingenomen tussenpositie alhoewel voldoende aanwijzingen voorhanden zijn die veeleer het bestaan aantonen van twee tegengestelde tendenzen, gekoppeld aan de wens beide te verzoenen.

Geen getrokken grens. Te wijten aan het G.O.B. dat terzake geen dwingende voorschriften dekreeteert. Op 19 februari 1887 neemt het eenparig de beslissing aan de wijsheid van de Achtbare Meesters van de Loges over te laten welke de nauwkeurige grenzen zijn die bij besprekingen van politieke aard niet mogen worden overschreden. Het Grootoosten reserveert zich echter het recht terzake regelend op te treden. Wat echter niet geschiedt zodat de term Belgisch Systeem moeilijk opgaat wanneer de Loges geen bindende regels zijn voorgescreven. Vandaar onderling afwijkende werkwijzen. Als voorbeeld twee veeleer extreme gevallen.

2. Twee tendenzen

Om in eigen Werkplaats een einde te stellen aan de oeverloze discussies onder behoudsgezinden, radikalen en socialistten wijzigt Le Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies in april

1893 haar Reglement in volgende zin:

«La R.L. s'interdit de prendre part, soit par elle-même, soit par ses délégués, dans toute question de doctrine politique, philosophique, morale, religieuse ou sociale».

Die maatregel is met redenen omkleed. Tegenover de plicht van het zoeken naar waarheid en het bevorderen van de vooruitgang staat het universeel karakter van de Vrijmetselarij, haar respect voor de beginselen van vrijheid en verdraagzaamheid die haar verbieden stelling te nemen in profane aangelegenheden.

Dat een meerderheid een minderheid zou kunnen binden zou met een aliënatie overeenstemmen. Ook mag de Vrijmetselarij niet misbruikt worden ten profijte van partijen of personen.

Tot daar de stelling van de Luikse Loge. De wijziging van haar Reglement moet echter de goedkeuring van het G.O.B. wegdragen. De bespreking verloopt als volgt. Het Grootkomitee spreekt zich niet ongunstig uit over de aangebrachte wijziging. De verplichting te stemmen over de aangelegenheden waarvan sprake is niet voorzien in de Statuten of Reglementen van het G.O.B., aldus de Grootredenaar. De Afgevaardigde van de Luikse Loge voegt daaraan toe dat zelfs het stemmen over filosofische, politieke of religieuze problemen neerkomt op het plegen van een inbreuk op artikel 1 van de Statuten van het Grootoosten.

Ten slotte keurt de Vergadering van het G.O.B. de aan het Reglement aangebrachte wijziging goed. Maar dan uitdrukkelijk omdat statutair geen enkele reden voorhanden is om in te gaan tegen de zienswijze van de Luikse Loge.

Een veeleer tegengesteld standpunt neemt de A.L. Les Amis Philanthropes of althans sommigen harer leden in. Daar dringt men aan op het vereenvoudigen van het ritueel, is men gekant tegen het Maçonniek geheim en staat men vooral het naar buiten treden voor. Van Br. Feron de verklaring:

«La Maçonnerie est une société politique. Nous n'y serions pas entrés s'il en était autrement. Nous n'y resterions pas si nous n'y faisons pas de la politique».

Met deze opvatting staat Br. Feron bij Les Amis Philanthropes zeker niet alleen. Vooraanstaande figuren als Br. Emile Van-

dervelde en Br. Furnémont delen zeker, zoals vele anderen, die mening.

Uit de botsing in de schoot van deze Brusselse Loge van twee tegengestelde tendenzen komt het uiteindelijk in 1895 tot een splitsing en het oprichten van de kolommen van de A.L. Les Amis Philanthropes N° 2, Loge waarvan de leden verkiezen bij de Maçonnieke traditie aan te knopen. Dit alles na allerlei incidenten waarbij we hier niet stilhouden. Toch er een memoreren.

De aanleiding tot het barsten van de bom is vooral een in december 1893 door de Raad van Beheer van de Université Libre de Bruxelles genomen beslissing die de opening van een door Elisée Reclus te geven lessenreeks over aardrijkskunde verdaagt. De aanleiding? Een door anarchisten in de Franse Kamer gepleegde aanslag. De pas aangestelde professor staat bekend voor zijn sympathieën voor het anarchisme...

Protestbetoging van ULB-studenten, gevolgd door de uitsluiting van sommigen. Wat uiteindelijk leidt tot het oprichten van de Université Nouvelle de Bruxelles. In januari 1894 stemt de A.L. Les Amis Philanthropes, volgens sommigen op onregelmatige wijze, het voorlopig ter beschikking stellen van haar lokaal voor het geven van de cursussen aan deze nieuwe instelling van Hoger Onderwijs. Daar dit punt niet op de agenda stond neemt Br. Goblet d'Alviella ontslag als Achtbare Meester. Intussen verleent de Loge ook een toelage aan de 'nieuwe universiteit'.

Laatste kommentaar. In juli wordt een Kommissie opgericht om de kwestie van de ontdubbeling van de Loge in te studeren. In december keurt de Werkplaats 'Les Bases du Traité de Séparation voté par la Commission' goed.

3. Terugblik op de Politieke Faze

Zoals aangetoond vermindert na 1884 de politieke macht van de Belgische Vrijmetselarij. Daartegenover tekent zich een groeiende belangstelling af voor het beoefenen van de Maçonnieke arbeid. Wat niet het verder begaan zijn belet van sommige Loges met politiek. De tijd is echter rijp voor het gewetensonderzoek bij sommige opinieleders die terugblikken op de

politieke fase van de Belgische Vrijmetselarij.

De betrokkenen zijn zich bewust van de onmogelijkheid terug te keren naar het verbod zich met politieke en religieuze aangelegenheden in te laten. Een dergelijke terugkeer ware bovendien ongewenst. De Maçon moet oog hebben voor de problemen van de maatschappij waar hij is ingebed. Toch moet het bij gedachtenwisselingen blijven. Geen botsingen tussen ideologieën. Spelregels dienen geëerbiedigd. De tijd is rijp voor bezinning.

Het is hier de plaats te herinneren aan de afscheidsboodschap die Br. Goblet d'Alviella op 12 december 1886 bij het beëindigen van zijn triënnaat van Grootmeester tot de Broeders richt. Hij wijst daarin terecht op de revolutionaire maatregel die het G.O.B. in 1854 nam door artikel 135 van zijn Reglement af te schaffen. Vandaag kan men zich echter, aldus de Grootmeester, de vraag stellen of de beoogde doelstellingen niet zijn voorbij gestreefd. Toen leek het gewenst alle politieke problemen van het ogenblik te onderzoeken en daarover beslissingen te nemen bij meerderheid van stemmen. Zolang het slechts ging om het beschermen van de moderne maatschappij tegen de machtswellust van het klerikalisme waren alle Broeders het eens. De moeilijkheden ontstaan wanneer Loges zich uitspreken inzake problemen waarover verdeeldheid heerst in de schoot van de liberale partij. Zelfs wanneer de uitslag van een stemming de minderheid niet bindt, gaat daarvan toch een morele druk uit. Tussen de diverse strekkingen doet zich een strijd voor om het pleit te winnen.

Tot daar Goblet d'Alviella. In feite zit de Grootmeester op dezelfde golflengte als Br. Tempels die als Grootinspekteur in zijn verslag over het jaar 5885 noteert dat de oorspronkelijke bedoeling van Br. Th. Verhaegen is achterhaald. Zich inlaten met politieke aangelegenheden betekende voor hem het bekampen van het ultramontanisme.

«Il ne concevait pas que la Maçonnerie pût jamais s'en laisser distraire. S'il avait prévu que l'expression 'questions politiques' dût un jour servir de pavillon à des luttes entre Maçons, jamais il n'eût ouvert la porte à une monstruosité qui est une formelle antithèse du système maçonnique.»

Goblet d'Alviella geeft in zijn afscheidstoespraak als Grootmeester zelfs toe zich in de Maçonnerie op politiek gebied te ver te hebben gewaagd. We citeren:

«Niet vergeten, mijne Broeders, dat de Maçonnerie ontsproot uit en in essentie berust op de idee van verdraagzaamheid en van universele broederschap, dit in tegenstelling tot de idee van kaste en van sekte.»

«Welnu, wee de instituties die onder de druk der omstandigheden hun ideaal verloochenen en aldus elke reden van bestaan verliezen. Men heeft stellig het recht te dromen van het omvormen van de Maçonnerie tot een vereniging van propaganda ten voordele van een of ander filosofisch of politiek stelsel. Maar dat ware geen Maçonnerie meer zoals alle volken der aarde ze beoefenen.»

Voortaan wordt later het onderscheid gemaakt tussen het bespreken van politieke problemen en het doen aan partijpolitiek. Volgens Br. Goblet is de Vrijmetselarij fout wanneer ze zich beweegt op het terrein van de actieve, militerende en elektorale politiek.

4. *Geen oekazes, wel spelregels*

Van de Obediëntie gaan voor wat het zich inlaten met politieke vraagstukken betreft geen oekazes, geen strikte of strenge voorschriften uit. Wel kan worden verwezen naar enkele in de schoot van de Orde door de meeste Loges aanvaarde spelregels. Daarbij stilhouden.

Het zich inlaten met politieke aangelegenheden mag zich niet keren tegen hetgeen de Maçons bindt, de Broederschap.

Wanneer tijdens de zitting van het G.O.B. van 28 juli 1885 Grootsekretaris G. Duchaine, in naam van het Grootkomitee verslag uitbrengt over een voorstel houdende het samenroepen én van een Maçonniek Konvent én van een Liberaal Kongres, voelt men het belang aan vooraf de draagwijdte van het Konvent vast te leggen. Wat tot de volgende duidelijke stellingname leidt.

«Behoren niet tot ons domein: de rivaliteiten uit het politieke leven, vooral deze die de verschillende schakeringen in de liberale partij tegenover mekaar stellen. De Maçons

blijven altijd en overal vrij en onafhankelijk: zij hangen enkel af van hun geweten. Geen enkel Maçonniek gezag kan zich het recht aanmatigen hun een richtlijn voor te schrijven of een ordewoord op te dringen.

Het is om dat groot principes, dat eer en kracht geeft aan onze instelling, het is om voortdurend de eendracht en de broederschap in onze rangen te handhaven, dat werd besloten, de dag zelf dat het onderzoek van politieke en religieuze vraagstukken in onze Tempels werd toegelaten, van diezelfde Tempels ten eeuwigen dage gesloten te houden voor elke bespreking van persoonlijke kwesties. Dus geen discussies over personen noch irriterende debatten waarin het gedrag van een of ander persoon wordt onderzocht.»

Ziehier het antwoord aan een afgevaardigde van de A.L. La Constance wanneer de betrokkene in januari 1889, tijdens een zitting van het G.O.B., zijn teleurstelling uitspreekt over het feit dat sommige Maçons geen rekening houden met de resoluties van de laatste twee Konventen aangaande de Schoolplicht en het Stemrecht-op-basis-van-kunnen-lezen-en-schrijven. Een andere afgevaardigde maakt hem duidelijk dat men geen Broeder kan uitsluiten wanneer zijn persoonlijke gevoelens niet overeenstemmen met de resoluties waarvan sprake. Nog een andere Broeder komt tussen om tolerantie in te roepen ten overstaan van diegenen die niet denken zoals de meerderheid. Wel moet de gebeurlijke diskrepantie tussen hetgeen men zegt in de Logen en daarbuiten doet aan de kaak worden gesteld. In dezelfde zin onderlijnt een andere afgevaardigde in maart 1889 het niet bindend karakter van de tijdens Konventen genomen besluiten.

In het in 1892 uitgegeven Reglement van de A.L. La Charité (O. Charleroi) kan men volgende verduidelijking lezen:

«Hetgeen de wijsbegeert ons leert en de principes van de politieke en sociale wetenschappen maken de belangrijkste onderwerpen uit van de werkzaamheden van de Loge, maar debatten die kunnen aanleiding geven tot persoonlijke vijandigheid worden binnen de Tempel streng geweerd.»

De A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis voorziet in 1895 het verbod debatten te organiseren die aan-

leiding zouden kunnen geven tot persoonlijke vijandigheid. Die maatregel wordt genomen naar aanleiding van de aanwezigheid in de Werkplaats van Broeders die tot twee verschillende grote partijen behoren. Diezelfde Loge erkende in juni 1882 de gewetensvrijheid door met algemeenheid van stemmen volgende dagorde goed te keuren

«De Loge, overwegende dat de Broeders geen andere verplichtingen hebben dan het verdedigen van de basisprincipes van de Orde verklaart dat de leden van de Werkplaats op politiek vlak volledig vrij zijn en enkel naar hun geweten hoeven te handelen».

Nog een andere gedachtenwisseling, ditmaal in de schoot van de A.L. Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis. Zij gaat door in mei 1889 naar aanleiding van een voorstel luidens hetwelk de Loge als beraadslagend korps in haar beslissingen zonder enig voorbehoud alle leden zou binden. Dit voorstel stuit op met redenen omklede bezwaren. Deze gaan uit van de bedenking dat de Vrijmetselarij geen politiek korps mag zijn doch zonder meer een leerschool die bijdraagt tot het zich vormen van een gedragslijn in de profane wereld. Bovendien is de Loge een spreekgestoelte, eenieder heeft het recht er zijn persoonlijke opvattingen te verdedigen zonder die aan anderen op te dringen. En het gebeurlijk stemmen dat op een discussie volgt? Dit laat enkel toe een meerderheid ten voordele van een bepaald principe vast te stellen, hetgeen tot het herzien van ingenomen standpunten bij de Broeders kan leiden. De Maçonnerie is echter ondogmatisch. Beslissingen opdringen is uitgesloten. Trouwens de Loge kan in wezen en organisatorisch geen beraadslagend korps zijn bij machte maatregelen op het politieke vlak voor te schrijven.

Zowel gewetensvrijheid als verdraagzaamheid moeten in de Maçonnerie centraal staan. Wat de verdraagzaamheid betreft, hierover spreekt Br. Goblet d'Alviella zich in 1905 te Luik, ter gelegenheid van het herdenken van 25 jaar samenwerking tussen Operraad en Grootoosten als volgt uit. We citeren de Souverein Grootkommandeur:

«Ons ideaal, dat van een vereniging die staat boven alle meningsverschillen zowel op het stuk van politiek als van religie, is voldoende mooi en heeft voldoende inhoud opdat

we er ons zouden aan houden. Vandaar dat ik, liberaal, uitsluitend liberaal, onbeperkt liberaal ook zonder versierend toevoegsel en die 30 jaar van mijn leven heb besteed aan het aanbevelen van de eenheid en de eensgezindheid in het Belgisch liberalisme, ik betreur dat katholieken, die onze Werkplaatsen vijftig jaar geleden nog bezochten deze hebben verlaten en ik verheug me in het initiëren van socialisten, al hadde de aanwezigheid van deze laatsten enkel als resultaat ons te vrijwaren van het gevaar op lange termijn een bijhuis te worden van de politieke bonden van een bepaalde partij.»

5. *Synthese door Br. P. Tempels*

De voorkamper van het z.g. Belgisch Systeem heeft hetgeen vooraf gaat uiterst kernachtig geformuleerd. Uitgaand van het feit dat zowel de Statuten als het Reglement van het G.O.B. het stilzwijgen bewaren over hetgeen men spelregels zou kunnen noemen, zet Br. Pierre Tempels een zekere consensus voorop, die op bepaalde uitspraken stoelt en die hij als volgt omschrijft:

- 1° Een Loge kan om het even welk vraagstuk instuderen en iedereen kan daarbij vrij uitkomen voor zijn opvattingen, welke die ook wezen
- 2° De Loge gaat over tot geen enkele stemming waarvan de uitslag het aankleven van een bepaalde filosofische, economische of wijsgerige doktrine zou betekenen. Zij heeft geen gemeenschappelijke opinie. Zij leunt bij geen enkele politieke partij aan. Als groep neemt ze aan geen enkele politieke aktie deel. Aan de vrijheid harer leden mag niet worden getornd.

Volgens Br. Tempels biedt deze dubbele regel het voordeel het tot stand komen van vijandige gezindheid te vermijden. Daar is geen geïrriteerde minderheid. Uit de gedachtenwisseling haalt ieder Broeder wat hem interesseert. Naar buiten toe handelt eenieder zoals hij verkiest.

Tot daar het z.g. Belgische Systeem. Het stemt minder overeen met de werkelijkheid van de hier behandelde periode dan met de voorhanden wens twee bestaande tendenzen te verzoenen.

§ III. DE MAÇONNIEKE STRIJD (1884-1914)

Na de beschouwingen over de door de Belgische Maçonnerie ingenomen standpunten aangaande de aanpak van politieke problemen en mede rekening houdend met de evolutie die zich, zoals vermeld, voltrekt op het levensbeschouwelijk gebied, komt thans de aktie zelf op het voorplan.

A. BELANGRIJKE TEMA'S

De Maçonnieke politieke strijd blijft zich in hoofdzaak toespitsen op het verwezenlijken van doelstellingen die de Obediëntie reeds voor 1884 tot de hare maakt.

1. Tegen het verplicht Godsdiensonderwijs

Op de liberale nederlaag van 1884 volgt onmiddellijk de afschaffing van het Ministerie van Openbaar Onderwijs en daarop de teloorgang van de maatregelen die genomen werden ter bevordering van het niet-konfessioneel onderwijs. Een zware slag voor de Belgische Vrijmetselarij. Boekdeel III gaat daar nader op in. Hier volgt het essentiële.

Reeds in 1884 verplicht een nieuwe schoolwet de Staat in Gemeenten waar geen godsdiensonderricht voorkomt in dat laatste te voorzien. In 1895 leggen de katholieken het Wetsvoorstel Schollaert neer. Ditmaal staan we voor een verplicht godsdiensonderricht. Vrijzinnige Vrije Scholen die in hun programma geen godsdienst voorzien ontvangen niet langer subsidies. Tegen deze onderwijspolitiek worden straatbetogingen, waaraan Maçons deelnemen, ingericht. Loges dragen soms de kosten van dergelijke manifestaties.

De protesten leiden tot het afzwakken van het wetsvoorstel. Mits schriftelijke aanvraag door de ouders kunnen kinderen van het volgen van de godsdienslessen worden vrijgesteld. In Antwerpen richt Schepen Br. Desguin zich met een

omzendbrief tot de ouders met als gevolg dat deze laatsten de betrokken verklaring ondertekenen. In Brussel bereiken de vrijstellingen in de Stadsscholen 80 procent. Ook hier dank zij de door Maçons genomen initiatieven. Toch blijft de Vrijmetselarij teruggedrongen in een defensieve houding.

2. Wet op de Leerplicht

Op 19 mei 1914 komt de Wet op de Leerplicht tot stand. Vrij onverwacht en dit na jarenlange onverdrotene Maçonnieke strijd. Nogmaals verwijzen we naar Boekdeel III.

In een notedop: opnieuw staat de Leerplicht op het programma, ditmaal op dat van de Maçonnieke Konventen van 1886, 1906, 1909 en 1913. Uiteindelijk geeft de Regering toe, met dien verstande dat de subsidies aan het Vrij Onderwijs verhogen en een gelijkstelling komt van de bezoldiging van de onderwijzers uit het Vrij Onderwijs met deze van de Gemeentescholen. Iets waarmede de Maçonnerie het niet eens is. Doch hier geldt enkel de wet van de sterkste.

3. Algemeen Stemrecht

Ook voor de strijd van de Belgische Vrijmetselarij ten bate van het invoeren van het Algemeen Stemrecht verwijzen we naar Boekdeel III.

Belangrijk in de hier behandelde periode is nogmaals het Konvent van 1886 dat opteert voor het vervangen van het bestaande Cijnskiestelsel door een stemrecht dat gebaseerd is op kunnen lezen en schrijven. Het Konvent van 1891 spreekt zich echter reeds voor het Algemeen Stemrecht uit. Belangrijke momenten in de aktie om dit te doen aanvaarden zijn o.m. een 'Adres aan de Koning' en een 'Manifest aan de Belgische Bevolking'. In 1893 komt eindelijk het Algemeen Meervoudig Stemrecht tot stand. Maar pas na de Eerste Wereldoorlog krijgt het principe van het Algemeen Stemrecht zijn bevestiging in de Grondwet.

Al bij al een decennienlange gevoerde strijd waarop de Maçonnerie met fierheid kan terugblikken.

4. Pleidooi voor Amnestie aan veroordeelde Stakers (1886)

In 1886 acht de Belgische Vrijmetselarij het gewenst tussen te komen ten voordele van arbeiders die een veroordeling opliepen. Zij doet dit om louter humanitaire redenen.

De feiten? In maart-april 1886 breken gewelddadige stakingen uit in Wallonië. De opstandige beweging wordt bloedig door het leger onderdrukt. Daar vallen doden. Ook volgen zware veroordelingen van opstandige stakers.

De Antwerpse Loge Les Elèves de Thémis dringt in dit verband aan bij het Grootoosten opdat de Belgische Vrijmetselarij het Parlement zou aanzetten tot het stemmen van een wet die de veroordeelden amnestie verleent. In december komt dit voorstel ter bespreking op het Grootoosten. Br. Van den Bosch, de Afgevaardigde van de Antwerpse Loge, verdedigt met vuur het voorstel waarvan sprake. Volgens hem verdienen vele arbeiders niet eens wat als een levensminimum is te beschouwen. Hetgeen echter nog geen verantwoording is van de spijtige gebeurtenissen. Aan de Maçonnerie echter de olijftak van de vrede tussen de verschillende sociale lagen te brengen.

Andere Broeders pleiten ook ten bate van de veroordeelden, die noch dieven noch booswichten zijn doch door de miserie misleid werden en handelden onder de druk van een sociale beweging. In tegenstelling tot wetshervormingen, die bepaalde belangen kunnen schaden, berokkent amnestie verlenen niemand kwaad, aldus de Antwerpse afgevaardigde. Uiteindelijk neemt de Vergadering van het G.O.B. volgende aan het Parlement te sturen dagorde aan:

«Overwegende dat, in het belang van de eendracht en de maatschappelijke vrede, het nodig is een maatregel van vergeven en vergeten te nemen ten bate van de veroordeelden die wegens de moeilijkheden van de sociale crisis inbreuken pleegden op de wet»

«Het Grootoosten drukt de wens uit dat een wet worde gestemd die strekt tot het verlenen van volledige en volstreekte amnestie aan al de veroordeelden voor feiten met betrekking tot de stakingen en onlusten in het jaar 1886».

B. ANTIKLERIKALISME

30 Jaar politieke overheersing van de Kerk is zeker niet van aard het reeds in de Belgische Vrijmetselarij voorhanden antiklerikalisme af te koelen. Integendeel. Enkele opvallende aspecten daarvan.

1. Verwereldlijking van het personeel van ziekenhuizen

In het laatste kwart van de XIXe eeuw bestaat het verplegend en uitvoerend personeel van de hospitalen nog bijna uitsluitend uit nonnen. Iets waarmede sommige Maçons niet langer vrede nemen.

De A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis neemt in februari 1882 het probleem van verwereldlijking van dat personeel onder de loep. Het oprichten van een openbare dienst van verplegers en verpleegsters wordt noodzakelijk geacht. Dit onderstelt echter vooraf het verstrekken van de nodige opleiding aan de betrokkenen. Vandaar een in mei 1887 uitgebracht rapport dat het oprichten van een school voor ziekenoppassers voorstaat. Belangstelling hiervoor is op te wekken bij de Brusselse Gemeenteraad, de Algemene Raad van Armenhuizen en de fakulteit geneeskunde aan de ULB.

Vooraf in Antwerpen voeren de Loges strijd voor de verwereldlijking van de hospitalen en ouderlingengestichten. De kwestie komt in december 1883 ter sprake tijdens een zitting van de A.L. Les Elèves de Thémis. De poging om het bestuur van het Gesticht Bogaerts-Torfs aan leken toe te vertrouwen mislukt echter omdat, volgens die Loge, de liberale gemeenteraadsleden op een Broeder na, het voorstel niet steunden. In december 1884 komt de andere Antwerpse Loge, Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis op de sekularisatie van vernoemd gesticht terug. Ditmaal zullen alle Broeders uit de Gemeenteraad verzocht worden voor de verwereldlijking van die instelling te stemmen.

Maar de kampioen van de laïcisering van de ziekenhuizen in de Metropool is weldra Br. Modeste Terwagne, een geneesheer. In december 1889 ingewijd in de laatst voornoemde Werkplaats, brengt hij reeds het jaar daarop verslag uit over de

organisatie van de hospitalen, hierbij wijzend op de noodzaak nonnen door lekenverpleegsters te vervangen. In 1906 verschijnt van Br. Terwagne de brochure *De zaak van Lourdes. De hervormingen in de hospitalen*. Hierin is de weergave vervat van zijn tussenkomsten in de Antwerpse Gemeenteraad. De vervanging van de nonnen door wereldlijken bij het oprichten te Brecht van het Gesticht Joostens groeit uit tot een sukses zodat dit voorbeeld als argument wordt aangewend. Terloops stelt de auteur ook het machtsmisbruik van de nonnen in andere instellingen aan de kaak.

Bij Br. Terwagne primeren antiklerikale overwegingen. Bij andere Broeders van zijn Loge gaat het over de noodzaak vrijzinnigen tijdens hun verpleging te vrijwaren van door aanwezige Geestelijken uitgeoefende druk. Zij hechten vooral belang aan de opleiding van het verplegend personeel. Dergelijke cursussen komen, dank zij hun bemiddeling, vanaf 1902 in Antwerpen tot stand.

Een noemenswaardig privé-initiatief om vrijzinnigen bij hun gebeurlijke hospitalisatie aan religieuze druk te onttrekken is ongetwijfeld het oprichten in Gent van het Institut Moderne. Volgende omstandigheden geven daartoe in 1907 aanleiding. Bij gebrek aan een lekendispensarium is een Broeder verplicht zich in het Instituut van de Heilige Familie te laten opereren. Hij overleeft het heelkundig ingrijpen niet; hij wordt voor en tijdens zijn doodstrijd als het ware belegerd met het doel hem de sacramenten der stervenden toe te dienen. Hij blijft echter trouw aan zijn wijsgerige overtuigingen. Wat de begrafenis betreft laat het klooster de doodskist zonder meer op het voetpad brengen. Noodgedwongen nemen aldaar de naastbestaanden van de overledene de innige deelneming van de vrienden van de betrokkene in ontvangst. Een dergelijk revolterend geval indachtig besluit de A.L. Le Septentrion tot het oprichten van een instituut waarin noch religieuze noch morele druk op de patiënten zal worden uitgeoefend.

2. *Enquête over Kloosters en Kongregaties*

In een vorig hoofdstuk was o.m. sprake van de in de jaren 1856-1857 tegen de Kloosterwet gevoerde strijd, ook van de

latere bekamping van captaties van erfenissen door kongregaties. Die strijd tegen het verschijnsel 'dode hand' gaat verder.

Maçons voelen de noodzaak aan van het instellen van een ruim opgevat openbaar onderzoek naar de rijkdommen van de kongregaties, een *Enquête over de Dode Hand*, ook nog genoemd het onderzoek naar *Het Miljard der Kloosters*. In die zin dienen enkele Broeders-parlementairs, o.m. Goblet d'Alviella, Janson, Jottrand en Robert, een ontwerp van parlementaire enkwet in naar het bezit der kloosters, ook naar de oorsprong van die rijkdommen, naar de wijze waarop die instellingen de burgerlijke rechtspersoonlijkheid verwerven, de middelen die ze aanwenden om goederen te bemachtigen en over te dragen, het gebruik dat zij van die bezittingen maken, de hulpbronnen waarover ze beschikken. Dat voorstel van enkwet wordt echter bij meerderheid van twee stemmen in het Parlement verworpen. In Maçonnieke kringen laat men echter de idee van een enquête niet los. Om het klerikalisme te bekampen is het inderdaad gewenst terdege de machtspositie van de tegenpartij te kennen.

In die zin stelt Br. Bergé zijn Loge Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis voor een onderzoek in te stellen naar de bronnen van inkomen waarover de kloosters, kerkfabrieken en de geestelijkheid in België beschikken. Meteen zou men dan de bevolking voorlichten over de aanwending van de door vroomheid ingegeven milde giften. Op dit van 1886 daterend voorstel komt men in december 1889 terug. Br. Lechien stelt het in kaart brengen voor van de bezittingen van de dode hand.

Maar weldra duikt een meer onmiddellijk probleem op, de vrijzinnigheid wordt in 1901 gekonfronteerd met een Wetsvoorstel over de organisatie van de liefdadigheid. Volgens Grootmeester G. Royer streeft dit ernaar de Geestelijkheid het overwicht te geven in de aangelegenheid openbare weldadigheid. Al bij al gaat het hier om een mogelijkheid de dode hand uit te breiden, een poging tot verwerven van een monopolie op het stuk zowel van privé als van openbare liefdadigheid. Inderdaad reeds van rechtswege zouden de beoefenaars van erediens ten een plaats krijgen in de lokale openbare commissies, die men trouwens aanmoedigt hun hulp via privé organismen

te verstrekken. Trouwens niets zou deze privé organismen belleten de plaats van de andere in te nemen. Door hen rechtspersoonlijkheid te verlenen opent men die weg. De kloosters kunnen inderdaad gemakkelijk de vorm aannemen van verenigingen van liefdadigheid. Aldus de konklusies van de A.L. La Charité (O. Charleroi) en van La Parfaite Union (O. Bergen).

Vooraf in de schoot van de Gentse Loge Le Septentrion groeit kritiek op het wetsvoorstel. Br. Oswald de Kerckhove de Denterghem handelt er reeds in januari 1901 over de geplande reorganisatie van de dode hand. Datzelfde bouwstuk houdt hij in andere Loges. In februari richt Le Septentrion zich tot de andere Werkplaatsen met het verzoek een inventaris te maken van de goederen die in de streek de Geestelijkheid toebehoren. Dit om met voldoende kennis van zaken de strijd tegen de dode hand aan te binden.

Ook in de A.L. Union et Progrès blijft de belangstelling levendig voor het door het wetsvoorstel opgeworpen probleem. In januari 1902 trekt Br. Paul Janson er van leer tegen de kloosters die de erfenisrechten weten te ontduiken.

Na de Loges voelt het Grootoosten de noodzaak aan op het wetsvoorstel te reageren. Het ziet in dat de tijd rijp is voor het inrichten van een ernstige enquête over de religieuze kongregaties. De meeste Loges helpen dat onderzoek mede financieren. De enquête zelf geschiedt echter niet namens de Maçonnerie. Trouwens ook liberale associaties verlenen hun medewerking.

En de enquête? Per klooster of religieuze instelling is een formulier voorzien. Om de gewenste inlichtingen te bekomen wordt aangeraden zich, natuurlijk met de nodige voorzichtigheid, te wenden tot de gemeentesekretarissen, de politiekommisarissen, de veldwachters, de notarissen, de landmeters van het kadaster, de ontvangers van de registratie, van de belastingen en van de erfenisrechten. De gestelde vragen hebben o.m. betrekking op het aantal jaren dat de betrokken instelling in de gemeente bestaat, het aantal Belgische en vreemde Geestelijken die er vertoeven. Verder zijn er vragen naar hetgeen men er aantreft (scholen, weeshuizen, hospitalen) en of men er industriële of commerciële activiteiten in uitoefent. Ten slotte is er het informeren naar de kadastrale situatie.

De eerste gegevens over dit aan de gang zijnde onderzoek wijzen duidelijk op de olievlek die zich over het ganse land verspreidt. De vergelijking van ons land met het bij uitstek katholieke en klerikale Spanje gaat zelfs niet op. Bij ons zouden er dubbel zoveel kloosters zijn.

Stilaan wordt de behoefte aangevoeld bij de te voeren strijd over een afzonderlijke organisatie te beschikken. Een groep Maçons, die zich resoluut op het pad van het politiek antikle- rikalisme willen begeven, zonder daarbij de Vrijmetselarij als dusdanig te betrekken, richt in 1904 de kring 'Union et Action' op. Enkel Vrijmetselaars zouden daarvan deel uitmaken. De bedoeling is een zo volledig mogelijke antikle- rikalisme samen te brengen en achteraf propagandistisch naar buiten te treden zonder echter aan Verkiezingen deel te nemen. Daar zijn meerdere Komitees. Een studeert de Verkiezingen in, een ander besteedt aandacht aan de media en stuurt dokumentatie aan de antikle- rikalisme pers. Een komitee besteedt aandacht aan de misbruiken van kloosters en andere religieuze instellingen. Daar is ook een financieel komitee. Een laatste draagt zorg voor de verspreiding van het propagandamateriaal, leidt de voordrachtgevers op en geeft een maandblad uit.

Jarenlang verricht 'Union et Action' nuttig werk. Tijdens de zitting van 17 maart 1912 van het Grootoosten gaat van een Afgevaardigde van de A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis het verzoek aan de Loges uit de kring waarvan sprake financieel te steunen. 'Union et Progrès' publiceert op dat ogenblik kiespropaganda en een landkaart van België met de vestigingsplaatsen van de kloosters.

3. *Andere uitingen van Antikle- rikalisme*

Nog enkele gegevens in verband met uitingen van antikle- rikalisme. Tijdens zijn installatie als Grootmeester Nationaal richt Goblet d'Alviella zich tot de afgevaardigden van de vreemde Obediënties en situeert hij de Belgische Maçonnerie als volgt:

«Vous savez, Illustres Frères, que nous sommes une Maçonnerie d'avant-garde dans la lutte que notre Ordre soutient partout contre les prétentions de la Théocratie

romaine, et ce n'est pas au lendemain des dernières calomnies papales que vous reprocherez dans ce pauvre pays livré à l'oppression cléricalle, de relever le gant jeté par les serviteurs du Vatican à tout ce que nous aimons et à tout ce que nous recherchons...»

Ook bij de Loges zijn verklaringen te over die wijzen op anti-klerikale ingesteldheid. Rond de eeuwwisseling viert het antiklerikalisme hoogtij in de A.L. Union et Progrès. Deze Werkplaats spreekt zich met nadruk openlijk uit tegen het 'dogmatisch kwaad', 'exemple de mensonge, de l'imposture, de l'escroquerie entraînant une effroyable corruption résultant du confessionnel combiné avec le célibat des prêtres'.

In Antwerpen ontstaat in 1902 een speciale commissie, waarin de afgevaardigden van de 3 Loges zetelen. Die commissie publiceert een reeks vulgarisatiebrochures waarvan de tekst zijn oorsprong vindt in Bouwstukken die in Loges, ook buiten de Metropool, werden opgebracht. Echter geen Maçonnieke allusies in die brochures! Een meer uitgebreid 'Komiteit voor Geestesontwikkeling' verspreidt publikaties als daar zijn *De Inkwisitie in haar Kindsheid*; *De Kinderlectuur*; *Théocratie en Démocratie*; *Rechten en Plichten van de Vrijdenker*; *Les Origines du Budget des Cultes*; *La Morale de la Science et la Morale de l'Eglise*; *L'Avenir de la Religion*; *L'Education des Femmes*; enz.

In het Oosten Gent wijdt de A.L. La Liberté het Maçonnieke jaar 5903 aan een cyclus met als onderwerp 'De invloed van de dogma's op de ontwikkeling van de menselijke geest'. De behandelde onderwerpen luiden: oorsprong van de godsdiensten, de dogma's van het katholicisme, dogma's en moraal, socialisme en katholieke kerk, het katholieke dogma en de kunst, wetenschap en godsdienst, de vrije mens en de maatschappelijke plicht.

Volgens de sprekers zijn het de in de godsdienst vervatte dogma's die een niet te onderschatten gevaar bieden voor de ontplooiing van de geest. Het klerikalisme remt bovendien de sociale vooruitgang. Voor een van de konferenciers, Br. Emile Vandervelde, blijft godsdienst een privé aangelegenheid. Tolerantie is geboden wat de personen betreft. Het probleem stelt zich echter anders wat betreft de Kerk als officieel korps, als

politieke en economische macht. Het klerikalisme is zeker te bestrijden. Volgens hem geschiedt dit best via het socialisme.

In Brussel richt de A.L. Les Amis Philanthropes zich in februari 1911 tot haar Zusterloges met een publikatie getiteld *Une nouvelle phase du combat contre le cléricalisme en Belgique*. Het manifest is ondertekend door Br. Em. Cauderlier, de auteur van *L'Eglise devant la science et l'histoire*. Het vangt aan met de vaststelling dat waar de wetenschap sinds een vijftal jaren alle geopenbaarde religieuze waarheden heeft schaakmat gezet het klerikalisme zijn machtspositie onverminderd behoudt. De wetenschappelijke argumentatie is onvoldoende bekend. Vandaar de konklusie:

«Puisqu'il en est ainsi c'est la religion qui est l'égide de nos adversaires, attaquons-nous à elle. Cette seule proposition fait bondir quelques-uns des nôtres. Et pourtant cette religion est un enseignement d'erreurs et aboutit à un esclavage intellectuel hanté de cauchemars. Elle est fausse».

Aan de Maçons zich beter de van de wetenschap uitgaande kritiek op de godsdienst eigen te maken en te helpen verspreiden. Vandaar het bij name noemen van enkele auteurs met de titels van hun werken.

4. Scheiding van Kerk en Staat

Ook tijdens de periode 1884-1914 komt de eis van de Scheiding van Kerk en Staat naar voren. Dit is o.m. het geval wanneer het Grootoosten de Loges raadpleegt met het oog op een in 1886 te houden Maçonniek Konvent en hierbij om suggesties verzoekt inzake het te voorziene programma. Alhoewel de meeste Loges de Schoolplicht en de herziening van het Kiesrecht naar voren brengen, zijn er toch enkele die ook de wijziging vragen van artikel 117 van de Grondwet. Deze aanleging vat de commissie, die over het toekomstig Konvent rapporteert, als volgt samen:

«Het Nationaal Kongres had de eer het principe van de Scheiding van Kerk en Staat voor het eerst in Europa toe te passen; maar door een zonderlinge inkonsekwentie heeft het de staat verplicht de erediens ten te subsidiëren en een wedde toe te kennen aan de Geestelijken ener Kerk wier

dogma's de negatie zijn van de in de Belgische Grondwet vervatte principes».

Ook tijdens het Konvent dat op 26 april 1886 doorgaat onderstrepen Broeders dat België het enige land ter wereld is waar de Geestelijkheid een salaris van de Staat opstrijkt zonder ten overstaan van deze laatste enige verplichting te hebben.

Daarin, onder katholieke regeringen, verandering brengen is ondenkbaar. Maar ook wanneer ter gelegenheid van de herziening van de Grondwet in 1921 zich de kwestie van Scheiding van Kerk en Staat opnieuw zal stellen vinden noch de Maçonnerie noch de Vrijzinnige verenigingen voldoende gehoor zowel bij de liberale als bij de socialistische parlementsleden.

C. OP INTERNATIONAAL VLAK

De Belgische Vrijmetselarij heeft in de hier besproken periode oog voor de internationale toestand. Onder meer spant zij zich in bij het promoveren van de vredesgedachte. Zij blijft ook niet onverschillig wanneer het antisemitisme de kop opsteekt. Ook Francisco Ferrer vindt in haar een warme verdediger.

1. Bekampen van het Antisemitisme

In de tot nog toe geschetste geschiedenis van de Belgische Maçonnerie werden gevallen aangehaald van antisemitisme en van een daartegen reagerende Vrijmetselarij. Thans komt even de Dreyfuszaak aan de orde. Deze franse aangelegenheid krijgt enige weerklank in sommige Loges.

Waarover gaat het? Alfred Dreyfus, van Joodse afkomst, wordt als kapitein van hoogverraad beschuldigd door zijn antisemitische chefs. De betrokkene wordt veroordeeld tot degradatie en tot verbanning naar het Duivelseiland in 1894. Op het ophefmakend proces volgen allerlei betwistingen, vooral de brief 'J'Accuse' van Emile Zola aan de President van de Republiek vindt in 1898 gehoor in de publieke opinie. Eerst in 1906 spreekt het Hof van Cassatie Dreyfus volkomen vrij van het hem te laste gelegde en wordt hij in eer hersteld.

De Dreyfus-affaire komt niet enkel ter sprake tijdens Logezittingen, ook Maçons nemen hierin positie. Een voorbeeld, dat van Br. Jules Guequier, lid van de Gentse Loge La Liberté en gewezen Adjunkt-Grootmeester. Die Broeder zet zijn handtekening onder een sympathiebetuiging van de leden van de Belgische pers aan Emile Zola. Gevolg, Br. J. Guequier die in Gent Vice-Consul van Frankrijk is, wordt uit die functie ontzet. Eerst in juli 1906 krijgt hij als eerherstel de titel van Ere Vice-Consul. In oktober organiseert La Liberté te zijner hulde een schitterend geslaagd feest in aanwezigheid én van Grootmeester Hasse en van Br. Delpech, oud Voorzitter van het Grand Orient de France. De feesteling krijgt zijn borstbeeld ten geschenke.

Andere voorbeelden. De A.L. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis reageert op het *J'Accuse* van Emile Zola door aan deze laatste haar welgemeende felicitaties toe te sturen. De A.L. Marnix van St. Aldegonde handelt in dezelfde zin. In deze Werkplaats brengt Br. Uytterhoeven op 21 januari 1898 een bouwstuk getiteld *Drumond tegen het Jodendom en tegen de Vrijmetselarij*. Hierin zet hij de arglistige drijfverijen en onwaarheden van deze schrijver uiteen. In april heeft een andere Broeder het aldaar over de ongegronde beschuldigingen die van het antisemitisme de wereld worden ingestuurd.

In Bergen besteedt de A.L. La Parfaite Union meerdere zittingen aan dit thema. Br. Louis Anspach reist meerdere Oostens af met een bouwstuk over *Antisémitisme et Cléricalisme*. Wanneer Br. Ch. Magnette als Grootredenaar in februari 1902 verslag uitbrengt over de werkzaamheden in de Obediëntie laat hij niet na even stil te houden bij het bekampen door de Orde van de ideeën die omsloten liggen in het antisemitisme.

2. Ten voordele van Francisco Ferrer

De inhechtenisneming van Br. Francisco Ferrer in 1906 en zijn terdoodbrenging in 1909 hebben telkens de Belgische Vrijmetselarij sterk beroerd.

Deze Spaanse pedagoog neemt in 1901 het initiatief een op de principes van Vrij Onderzoek gesteunde school, de Escola Moderna, in Barcelona op te richten. Hetgeen schandaal in het

klerikale Spanje verwekt. De overheid wacht een gelegenheid af om in te grijpen. In 1906 wordt Br. Ferrer beschuldigd de hand te hebben in een aanslag op Alfonso XIII. Zijn school wordt gesloten en hijzelf wacht in de gevangenis op de veroordeling tot de doodstraf.

De Belgische maçonnerie is overtuigd van de onschuld van Francisco Ferrer, ook van de klerikale bedoeling een militeerende vrijzinnige zonder meer uit de weg te ruimen. Vandaar de poging de publieke opinie voor de opgeslotene te winnen. Bij wijze van voorbeeld ziehier hoe de 3 Antwerpse Loges te werk gaan. Samen trachten ze de plaatselijke vrijzinnige verenigingen tot openlijk protest aan te zetten. In de verschillende wijken van de stad worden meetings georganiseerd met als bekroning een algemene massasamenkomst. Overal cirkuleren petitielijsten die om de vrijlating van Ferrer verzoeken en samen met de gelden van een steunfonds aan de verdedigers van de betrokkene worden overgemaakt. Van het Ferrer-komitee ontvangt de Spaanse Koning een adres. Intussen rapporteert de pers over de rondom Ferrer ontstane agitatie.

Wat op lokaal vlak geschiedt herhaalt zich in de vrijzinnige wereld, zowel op nationaal als op internationaal vlak. Uiteindelijk volgt de vrijspraak van Ferrer na 13 maanden voorlopige inhechtenisneming. Deze Broeder toont zijn erkentelijkheid, door een bezoek te brengen aan de Loges die zich actief voor zijn vrijlating hebben ingezet.

Vreugde is echter van korte duur. Wanneer in juli 1909 een algemene staking in Barcelona uitbreekt, op een ogenblik waarop Ferrer in die stad verblijft, beschuldigt de overheid hem de aanstoker te zijn van de daarmee gepaard gaande onlusten. Zonder enig bewijs en op aanduiding van de Ligue Française Antimaçonnique. Het militair gerechtshof veroordeelt Br. F. Ferrer ter dood. Op 13 oktober verschijnt hij voor een executiepeleton.

Openbaar protest. Het Grand Orient de France luidt dat in, onmiddellijk gevolgd door het G.O.B. Grootmeester Descamps laat in nagenoeg alle gemeenten van het land affiches met volgende tekst aanbrengen.

AAN HET BELGISCH VOLK!

Het Groot-Oosten van België

Deelende in de edele gevoelens die de bekendmaking van het Groot-Oosten van Frankrijk bezielen, vereenigt zich, in naam der Belgische Loges, met de verontwaardigde protestatie dat deze gezonden heeft aan de Algemeene Vrijmetselarij en aan de beschaafde wereld tegen het wederrechtelijk vonnis uitgesproken en onmenschelijk uitgevoerd ten opzichte van Broeder Francisco FERRER;

Levert aan de algemeene verachting de namen der rechters en der overheden die een doodvonnis bekrachtigd hebben ingegeven door eene schaamteloze dweepzucht en niet door eenen geest van gerechtigheid en onpartijdigheid, welke altijd de mannen moet bezielen die bekleed zijn met de macht van hunne medemenschen te oordelen.

De rechterlijke moord van Broeder FERRER, na een rechtsgeding waardig van de barbaarsche tijden, die aan de politieke gezindheden toelaat hunne tegenstrevers onder den schijn van gelijkheid weg te ruimen, zal eene eeuwigdurende schandvlek blijven voor degenen die ze begaan hebben.

Dat het bloed van dezen nieuwen martelaar den grond van het ongelukkige Spanje vruchtbaar make en er doe kiemen en ontwikkelen de gedachten van *Vrijheid* en *Verdraagzaamheid*, die alleen bekwaam zijn in dit land de dagelijks stoutmoedigere ondernemingen te stremmen eener geestelijkheid overladen met rijkdommen en dorstig naar overheersching. Dat het *Belgische Volk*, in tegenwoordigheid van zulk een betreurenswaardig voorval zich rekening geve van de gevaren waaraan zich de volkeren blootstellen die hunne leiding toevertrouwen aan *mannen onderworpen aan de bevelen der Kerk*.

De naam van Broeder FERRER zal in de Geschiedenis roemrijk vereenigd zijn met de namen der talrijke Martelaars der *Vrijheid van geweten*.

Eere aan Ferrer!
Schande aan zijne Beulen!

Voor het Groot-Oosten van België:
De Nationale Grootmeester,
Doctor Jozef DESCAMPS.

Tijdens de zitting van 14 november 1909 keuren de Afgevaardigden van de Loges de wijze van spontaan reageren van de Grootmeester goed. Tevens stemt het Grootoosten een financiële bijdrage tot het oprichten van een monument ter ere van Br. Francisco Ferrer. Meerdere Loges volgen het voorbeeld van de Obediëntie. Het beeld, van de hand van Br. Puttemans, wordt in 1911 ingehuldigd. De Duitse bezetter verwijderd het tijdens de Eerste Wereldoorlog. Sinds 1984 bevindt het zich voor de U.L.B., rechtover het standbeeld van Br. Théodore Verhaegen.

3. Steun aan de Vredesgedachte

Alles in het werk stellen om oorlog te voorkomen, is een ideaal dat zich met kracht rond de eeuwwisseling in de Vrijmetselarij doorzet. De idee internationale verschillen langs de vreedzame weg van arbitrage, rechtspraak enz. op te lossen wint veld zoals trouwens ook het geven van morele steun aan de vredesgedachte en aan al wat de verspreiding ervan bevordert.

Het volstaat echter niet van voor het vredesideaal te zijn gewonnen en bereid te zijn het te propageren, ook de Naties moeten een vredelievende houding aannemen. Op dat stuk is het eerste profaan belangrijk initiatief ten bate van de vredesbeweging het samenroepen van een Vredeskongres op 18 mei 1899 in Den Haag.

De Maçonnerie hecht op haar beurt daaraan een dusdanig belang dat tijdens het in 1902 te Genève gehouden Internationaal Maçonniek Kongres bij handgeklap een motie wordt aangenomen die in de Maçonnerie de datum van 18 mei tot feestdag van de vrede promoveert. Jaarlijks zouden de Loges op die datum het ideaal van vrede en van rechtvaardigheid onder de Naties vieren. Van het G.O.B. gaat de uitnodiging naar de Loges om hiermede vanaf 18 mei 1903 te starten. Wat in nagenoeg alle steden waar Loges gevestigd zijn geschiedt.

De Maçonnerie gelooft in het vredesideaal. De Loges wedijveren in het ontwerpen van grootse en betekenisvolle rituelen die de feestelijkheden opluisteren. Ook buiten de Tempels

gaan samenkomsten door waarop gezinsleden van de Broeders en soms andere profanen worden uitgenodigd.

De Nobelprijs van de Vrede is een ander belangrijk initiatief. Alfred Nobel voorzag dat in 1895 bij testament als een van de door hem te institutionaliseren beloningen. Die prijs werd voor de eerste maal toegekend in 1901. In 1913 gaat die naar Br. Henri Lafontaine, lid van de A.L. Les Amis Philanthropes en voorzitter van het Internationaal Bureau voor de Vrede. Vernoemde Loge viert haar lid feestelijk op 26 januari 1914.

Steeds in verband met het bevorderen van de vredesgedachte is er de propaganda bij de Loges opdat zoveel mogelijk Broeders zouden deelnemen aan internationale samenkomsten van de Orde. Op 31 juli 1913 geschiedt dit voor de *VIe Manifestation Maçonique Internationale* die in Den Haag doorgaat. In 1914 voor de samenkomst die op 15 augustus in Frankfurt moet doorgaan. Maar ondertussen breekt de Eerste Wereldoorlog uit...

§ IV. DE ANTIMAÇONNERIE OP HET EINDE VAN DE XIXe EEUW

Tijdens de periode 1884-1914 neemt de Antimaçonnerie uiterst belangrijke vormen aan. In die mate dat het gewenst is haar geschiedenis in twee separate paragrafen in te delen. In hetgeen volgt komt het einde van de negentiende eeuw aan de orde, in een volgende paragraaf de Antimaçonnerie in het begin van de twintigste.

A. AANSLUITEND BIJ DE ENCYKLIKIE HUMANUM GENUS

Bij de inhoud van die Encyklikie werd reeds stilgehouden. Thans aandacht voor het gebruik dat de Belgische Antimaçonnerie van die Encyklikie maakt. Daarnaast is er de invloed van het buitenland, in de eerste plaats van Leo Taxil, meer bepaald van de zwendel die hij handig weet te organiseren zodat zelfs Rome en de Hogere Geestelijkheid er ook het slachtoffer van worden.

1. De Belgische Antimaçonnerie speelt de Encyklikie uit

Aan de van Rome uitgaande exkommunikatie geeft de Geestelijkheid de nodige ruchtbaarheid. We komen daarop niet terug. Maar niet minder belangrijk is de kommentaar op de Encyklikie, vooral de verantwoording ervan. Voor wat dat betreft is in de eerste plaats priester Aug. Onclair te vernoemen, zeker zijn omvangrijk werk *La Franc-Maçonnerie contemporaine. Quelques pages de son histoire et de sa doctrine adressées à un homme du monde à propos de l'Encyclique du Pape Léon XIII*. Ter illustratie van de gebruikte argumentatie zie hier hoe E.H. Aug. Onclair de samenkomsten van de maçons beschrijft:

«In zekere geheime Maçonnieke schuilplaatsen beoefent men de Satankultus. Men brandt er wierook te zijner eer.

Wist u maar welke offerandes men hem brengt. Niet tevergeefs vermenigvuldigen zich heiligschennende diefstallen in de tabernakels onzer kerken. En deze afschuwelijke ceremoniën gaan gepaard met de meest schandelijke en verfoeilijke ritussen die ooit de Eleusinische feesten hebben bezoedeld».

Onclair staat niet alleen in het toedichten van de Satankultus. Even verwijzen naar *L'Action de la Franc-Maçonnerie dans l'histoire moderne*, van de hand van Alphonse Brouwers:

«Het doel van de sekte is de triomf van de Kerk van Satan op de ware Kerk, het heropbloeien van de tempel van het ongelooft die Jezus Kristus is komen vernietigen».

Maar terug naar Onclair die zich niet enkel met religieuze gelegenheden inlaat. In *La Franc-Maçonnerie et la Politique intérieure de la Belgique* luidt zijn stelling 'Het maçonniek liberalisme, ziedaar de vijand'. Die vijand bedreigt zowel de Belgische nationaliteit als de materiële en morele welvaart van het Vaderland. Dit in 1885 te Luik uitgegeven werk vangt aan bij het jaar 1830 om af te sluiten met 1884.

In 1903 komt van de hand van Ed. Brahm te Brussel een brochure uit onder de titel *La Franc-Maçonnerie démasquée*. De auteur stelt zich tot doel bij de lezer een groot afgrijzen voor de Vrijmetselarij te wekken door het duivelsachtige karakter van deze Orde aan te klagen. Het opzet van de Loge is immers de vernietiging van de Heilige Kerk om aldus tot het heropleven van de heidense gebruiken te komen. De maçons ontkennen het bestaan van God, van de onsterfelijkheid van de ziel en van het leven in het hiernamaals. Wat geen verwondering moet baren, immers 'par une punition du Tout-Puissant leur esprit est obscurci'.

In de publikatie waarvan sprake herinnert de schrijver aan een verordening uit het jaar 1897 over de verboden boeken en kranten. Hierin vernoemt Paus Leo XIII onder meer werken die

'handelen over de Maçonnieke sekten of andere soortgelijke organisaties en voorhouden dat deze sekten nuttig en zeker niet rampzalig zijn voor de Kerk en de Maatschappij, werken die de door de Apostolische Kerk veroordeelde dwalingen ondersteunen.'

2. Invloed van Leo Taxil en anderen

Ook de van het buitenland, vooral uit Frankrijk uitgaande Antimaçonnieke invloed is niet te onderschatten. Aan een der meest grootscheepse zwendels uit die periode mag zeker niet worden voorbijgegaan.

Onder de deknaam Leo Taxil schrijft de Fransman Gabriel Jogand-Pagès een reeks werken waarin hij de z.g. geheimen van de Vrijmetselarij aan de openbaarheid tracht prijs te geven. Tevens wijst hij zowel op het immoreel aspect van de Orde als op de diabolische geest die haar zou bezielen.

Wie is die Taxil? In 1881 ingewijd, wordt hij uit de Orde gestoten op een ogenblik dat hij enkel met de leerlingengraad is bekleed. Deze vrijdenker bekeert zich in 1885, dus na het verschijnen van *Humanum Genus*, op ophefmakende wijze tot het katholicisme. Hij stelt zijn pen in dienst van Rome. Nog in 1885 verschijnt *Les Frères Trois-Points* weldra gevolgd door een reeks andere Antimaçonnieke boeken waaronder het rijkelijk geïllustreerde *Les Mystères de la Franc-Maçonnerie dévoilés*. De man in de straat onthoudt uit die onthullingen vooral dat de Maçonnerie in dienst staat van Satan. De meest sterke verhalen komen daarbij te pas. In de eerste plaats die van een door hem uitgedachte Diana Vaughan. In *Mémoires d'une Ex-Palladiste* beschrijft Taxil het met duivelse orgieën besmette Logeleven.

Uit die boeken van Taxil tracht men in ons land ook politiek munt te slaan. Getuige daarvan is de verklaring van niemand minder dan Charles Woeste die in het Parlement, einde 1898, op een ogenblik dat Taxil de Vaughan mystifikatie openlijk had bekend zonder meer beweert dat men in de Maçon Goblet d'Alviella niet kan vertrouwen wegens zijn relaties met Diana Vaughan!

Maar Taxil staat in die jaren niet alleen. Hij kan bogen op discipels. Een daarvan is Dr. Carl Hacke die onder de deknaam Dr. Bataille *Le Diable au XIXe siècle*, een verhaal in Jules Verne-stijl schrijft van een wereldwijd verspreide Luciferkultus. Ook de Italiaan Domenico Margiotta tracht het publiek in de Maçonnieke geheimen in te wijden, o.m. met *Le*

Palladisme, Culte de Satan.

Het commercieel succes van de werken van het driemanschap Taxil, Bataille, Margiotta zet aan tot avolging. In Doornik verschijnt in 1888 bij Weduwe H. Casterman van Paul Rosen *Satan et Cie. Association universelle pour la destruction de l'Ordre social*. Het boek is opgedragen aan Charles Woeste, voorzitter van de Fédération des Cercles Catholiques du Royaume de Belgique. Weldra volgt een ander werk onder de titel *L'Ennemie Sociale. Histoire documentée des faits et gestes de la Franc-Maçonnerie de 1717 à 1890 en France, en Belgique et en Italie*. Dit laatste boek is opgedragen aan Leo XIII die op zijn beurt de auteur zijn apostolische zegen verleent.

3. Een verweerschrift

Weinig reactie van Maçonnieke zijde op die aanvallen. Toch even stilhouden bij een verweerschrift. In 1886 verschijnt te Antwerpen een in volkse stijl geschreven brochure onder de titel *De Vrijmetselarij op den keper beschouwd*. De auteur noemt zich Xaverius Donatus en is katholiek. De Franse versie luidt *La Franc-Maçonnerie et ses tendances*. Hier heet de auteur Xavier Donat.

De vermelding dat de schrijver Rooms Katholiek is verwekt de indruk dat het om een Antimaçonniek pleidooi gaat. De inhoud van de eerste vier pagina's versterkt die mening. Al bij al bestaat de strategie erin contact te krijgen met een de Vrijmetselarij vijandig gezind publiek.

Het verhaal zelf gaat over de briefwisseling tussen een vader en zijn zoon. De vader had een gesprek met de pastoor die hem ervan verwittigde dat de zoon, die in de stad woont, onder zijn vrienden Vrijmetselaars, dus mensen die met de duivel omgaan, telt. De vader uit zijn bezorgdheid in een brief. En het antwoord? Zijn zoon heeft de verdacht gemaakte vrienden ondervraagd. Zij kwamen niet alleen ruiterlijk uit voor hun lidmaatschap doch wisten dat bovendien te verantwoorden aan de hand van de Maçonnieke Voorschriften. Ook grepen ze naar een bekend gemaakte naamlijst van Belgische Maçons om aan te tonen dat zelfs in de familie van meneer pastoor

Vrijmetselaars zijn terug te vinden. Vader verneemt bovendien dat zijn eigen broer tot de Orde behoort, iets waarnaar hij onmiddellijk informeert en trouwens met de waarheid strookt. Ook de ledenlijst maakt indruk op de vader.

Volgt nog een gesprek van Donatus met Meneer Pastoor. Deze laatste roept als excuus de plicht in te gehoorzamen aan zijn oversten. Wat Donatus niet belet definitief ontslag te nemen van zijn bediening van kerkmeester.

B. ONTSTAAN VAN DE ANTIMAÇONNIEKE LIGA

Bij het totstandkomen van de katholieke overwinning van juni 1884 speelt 'Nationale Vereniging voor het Herstel der Grieven', opgericht in februari van datzelfde jaar, een eerste-rangrol. Die Vereniging of Unie bezegelt in het katholieke kamp het samengaan van ultramontanen en liberaal-katholieken. Dit geschiedt in een gunstig klimaat geschapen én door de Schoolstrijd én door het stelling nemen van de Paus tegen het ultramontanisme in 1881, gevolgd door het uitvaardigen van Humanum Genus in april 1884. De liberalen daarentegen blijven verdeeld in radikalen en doktrinairen...

1. De 'Union Nationale pour le Redressement des Torts' zoekt een nieuw Werkterrein

Na de verkiezingsoverwinning stelt zich de vraag of de 'Nationale Vereniging voor het Herstel der Grieven' nog redenen van bestaan heeft. De katholieken vormen de meerderheid in het Parlement. Al bij al is het de taak van die meerderheid de oorzaak van de grieven weg te nemen. Het bestaan van een orgaan van 'Union Nationale' heeft echter zijn nut bewezen zodat men er belang bij heeft het in leven te houden.

Maar dan moet dit orgaan een nieuw werkterrein vinden. De Encykliëk Humanum Genus waarin de Paus oproept tot het aanbinden van de strijd tegen de Vrijmetselarij, werkt inspirerend. Zij biedt voldoende stof voor een nieuw programma.

Arthur Verhaegen, de Sekretaris van de Nationale Vereniging, bekomt privé audiëntie bij de Paus. Te dezer gelegenheid keurt Leo XIII op 4 maart 1885 de door de bezoeker

voorgelegde plannen goed. Ziehier hetgeen hij aan Graaf de Bobiano, de ondervoorzitter van de betrokken vereniging, verklaart:

«Zeg aan de leden van de Nationale Vereniging dat u de Paus heeft gezien en dat de Paus u zijn antwoord gaf door de Vereniging te zegenen en zich ten volle getroost te voelen door het door haar verrichte goede. De Paus heeft gesproken. Hij heeft in de Maçonnerie de grote vijand van de samenleving aangeklaagd. Door die Vrijmetselarij te bekampen handelt u doelmatig in het belang van de Kerk».

2. In 1885 beslist het Kongres van Leuven tot het oprichten van een Antimaçonnieke Liga

Het komt er op aan de nieuwe doelstelling door de leden van de Nationale Vereniging voor het Herstel der Grieven te doen aanvaarden. Haar Kongres van 31 mei 1885 biedt daartoe gelegenheid. Voorzitter Collinet schetst er de nieuwe opdracht die zich toevoegt aan de bestaande. In de openingsrede toont hij de noodzaak aan het kongres niet te sluiten alvorens samen te besluiten tot het aanbinden van de strijd tegen de Vrijmetselarij, tegen 'cette ennemie des trône et des autels, de la société religieuse et de la société civile'.

Om aan de te nemen beslissing meer kracht bij te zetten stelt de voorzitter het sturen voor van een adres aan de Paus. Hierin verklaart de Nationale Unie volledig en zonder enig voorbehoud de Encykliëk Humanum Genus te volgen in haar strijd tegen de Vrijmetselarij. Ook deze laatste is verantwoordelijk voor wat vroeger reeds in de grieven werd aangeklaagd: «... Nous avons compris qu'il est plus important encore de remonter à la source du mal et d'attaquer la Franc-Maçonnerie elle-même, qui est la cause de toutes les injustices dont nous souffrons».

De Nationale Vereniging klaagt de Vrijmetselarij openlijk aan 'comme une association criminelle'. Alle katholieke organisaties moeten hiertegen een gebundelde strijd voeren. Bovendien dringt zich het oprichten van een gespecialiseerde nevenorganisatie op: de Antimaçonnieke Liga.

Eugeen Keesen, pastoor te Tessenderlo, die men de geeste-

lijke vader van de 'Nationale Vereniging voor het Herstel der Grieven' kan noemen, zet zich weldra volledig in om aan deze vereniging de voorgenomen nieuwe koers te geven. Deze latere Monseigneur en Senator voor de Provincie Antwerpen ont-popt zich spoedig tot een geduchte en blijvende tegenstander van de Orde.

Wat de Nationale Vereniging betreft, deze telt 10.000 leden. Het succes van de oproep van de Paus moet hierdoor ge-waarborgd zijn. *La Civiltà Cattolica* is zich daar van bewust. Het blad noteert dat België zich bijzonder heeft laten opmerken door de ijver waarmee de Encyklië *Humanum Genus* werd beantwoord.

C. DE ANTIMAÇONNIEKE LIGA

Na de op het Kongres van Leuven genomen beslissing een Antimaçonnieke Liga op te richten is het bovendien gewenst voor de organisatie waarvan sprake de nodige propaganda te voeren. Niet alleen in België doch over het ganse Kristendom. Op 14 november wordt dat plan de Paus voorgelegd, samen met de typestatuten ten behoeve van dergelijke verenigingen. Hieruit ontstaat in 1886 een door Leo XIII met een 'Breve' voorzien *Manuel de la Ligue Anti-Maçonnique* dat vertaald wordt in het Nederlands, Duits, Engels, Spaans en Portugees.

1. Haar Katechismus

Het Handboek waarvan sprake is opgesteld volgens de katechismusmethode, dus volgens de formule vraag en antwoord. Het loont de moeite de daarin gestelde vragen en de daarop gegeven antwoord te overlopen.

De eerste daarin voorkomende vraag ligt voor de hand, namelijk deze of het wel verantwoord is Liga's op te richten met de bedoeling de Vrijmetselarij te bekampen. Vanzelfsprekend komt hierop een bevestiging. Het is nodig dat 'les gens de bien' zich verenigen en een machtige liga-van-aktie-en-gebed vormen. Gekonfronteerd met het leger van het kwade heeft het aanbinden van individuele strijd geen zin. Het bestaan van een Liga dringt zich op en van die Liga moet aktie uitgaan. Zij legt

haar leden verplichtingen op. Daar even bij stilhouden.

De eerste plicht is natuurlijk nooit lid van een Loge te worden of bijaldien men dat is zich onmiddellijk daaruit terug te trekken. Een dergelijke verplichting hoeft geen commentaar. Voor een Antimaçonnieke Liga ligt ze voor de hand.

En de tweede plicht? Zij toont aan dat de Liga meer met politiek dan met religie is begaan. Inderdaad, die plicht bestaat erin bij verkiezingen nooit te stemmen voor iemand van wie men weet of van wie de Liga bevestigt dat hij Maçon is. Waar de dames nog over geen kiesrecht beschikken moeten zij een andere verplichting op zich nemen, namelijk slechts in te stemmen met het huwelijk van hun dochter voor zover de jonge man zich ertoe verbindt nooit tot de Vrijmetselarij toe te treden.

Volgt de derde plicht, deze geen abonnement te nemen op kranten die Vrijmetselaars in hun redaktie hebben of getuigen van zekere sympathieën ten overstaan van de Maçonnerie. Daartegen staat het steunen van kranten die zich resoluut tegen de Vrijmetselarij keren.

Het vierde engagement sluit aan bij de raad van de Paus bijzondere aandacht aan de jeugd te verlenen. Hierbij is het nodig de kinderen het ware gelaat van de Vrijmetselarij te tonen, hen te waarschuwen voor de verderfelijke kunstgrepen waarmee deze misdadige vereniging jonge mensen tracht in haar macht te krijgen en voor het verdere leven aan zich te binden. Daarom zoekt de Liga een der psychologische momenten uit om van het kind de belofte af te dwingen zich in de toekomst buiten de Maçonnerie te houden. Hierbij volgt men zelfs het advies van de Paus die als ontvankelijke dag bij uitstek voor beïnvloeding deze van de Plechtige Kommunie of van het Vormsel voorstelde. Het Handboek voegt er aan toe dat het kind best die belofte aangaat op het einde van deze gelukkige dag, even voor het slapen gaan...

Met onze huidige begrippen over sociale rechtvaardigheid is de vijfde door de Liga opgelegde verplichting zeker als een toppunt van alienatie van het geweten te bestempelen. Het lid van de Liga, neemt zo hij werkgever is, de verplichting op zich het aanwerven van werkkrachten afhankelijk te stellen van het door hen aanvaarden van de eis niet tot de Maçonnerie te behoren. Op de schaamteloze vraag of het wel wettelijk en re-

delijk verantwoord is dat de gefortuneerde en invloedrijke kristen tot het opleggen van dergelijke vereiste overgaat, volgt het in een Breve vervatte antwoord van Leo XIII, die nochtans Rerum Novarum op zijn aktief heeft:

«Oui, tout homme est libre de donner du travail et du gain à qui il lui convient, et de n'en donner pas à ceux qui restent disposés à aider les sectes dans leur œuvre de destruction sociale et religieuse».

Het bekampen van de Maçonnieke werken maakt de zesde aan te gane verplichting uit. Op eerste gezicht onbegrijpelijk. In plaats van het goede om het goede te doen lijkt het alsof de Geestelijkheid met bijbedoelingen de liefdadigheid beoefent en daarom de realisaties van anderen bekampt. Doch de Liga interpreteert 'werken' in een ruime betekenis. Zij begrijpt daarvoor ook de aktie van de Vrijmetselarij ten voordele van het lekenonderwijs; de neutrale school bedreigt de naar monopolie strevende positie van de Kerk. Vandaar dat afrekenen met de Maçonnieke werken.

Tot daar de 6 verplichtingen die de leden van de Liga oorspronkelijk op zich moeten nemen. Weldra komt daar nog een zevende bij, zodat we aan 7 geboden komen. Dit laatste slaat op de handelsbetrekkingen. Het wordt een variante op de reeds vernoemde broodroof. Ditmaal gaat het om het boycotten van handelaars en van nijveraars waarvan men weet dat ze Maçon zijn. Daartegen staat natuurlijk het verlenen van voorrang aan katholieken en leden van de Liga.

2. Ook antisemitisme

In hetgeen vooraf gaat werd reeds verwezen naar de in het jaar 1884 gepubliceerde antijoodse kommentaar bij Humanum Genus. In feite ging die kritiek uit van *Civiltà Cattolica*, het door de Jezuiten gedirigeerde tijdschrift dat de pauselijke richtlijnen volgt. Na 1884 blijft dit blad een inspiratiebron bij het opstellen van propagandabrochures. Men denke aan het vanuit Leuven en Rijsel verspreide boekje *La Ligue Anti-Maçonnique d'après la célèbre Revue italienne la Civiltà Cattolica*.

Over het samengaan van Jodendom en Vrijmetselarij leest

men daarin het volgenden; de Vrijmetselarij

«n'est réellement qu'une arme puissante entre les mains des juifs, et qu'elle leur sert à dompter les peuples chrétiens à les ruiner et à les avéilir, pour les rendre esclaves de leur propre arrogance et se venger sur eux de l'ignominie infligée à la synagogue par la croix du calvaire».

Terloops is er het erestatuut aan Edouard Drumont die in *La France Juive* het verband Vrijmetselarij-Jodendom aantoonde. Terugkomend op een van de docr de Liga voorgehouden verplichtingen, namelijk de zakenlui die Maçons zijn te boycotten en de katholieken te bevoorjelen, roept *Civiltà Cattolica* de vrees in dat anders de zakenwereld in handen zou vallen van de Vrijmetselarij:

«Tout monopole de ce genre finit toujours par aboutir aux juifs. Car les juifs sont le nerf de la Maçonnerie».

Nog een andere publikatie ligt in dezelfde lijn. In hetzelfde jaar 1887 verschijnt te Brugge de brochure *Judaïsme et Franc-Maçonnerie. La Franc-Maçonnerie est-elle d'origine juive?* Te Turnhout wordt *Jodendom en Vrijmetselarij* uitgegeven. De Franstalige versie is de meest omstandige. Zij gaat uit van de groeiende invloed van de Joden op de samenleving, meer bepaald op de beurs, in de pers en in de politiek. Aan wat is dit te wijten? Waarschijnlijk wegens hun greep op de Maçonnerie. Bovendien vormen de Joden een staat in de staat. Ook met de Internationale wordt geschermd. Ten slotte is er de konklusie:

«... Ces Juifs préparent les voies à l'Antichrist... sous leur conduite, la Loge et l'Internationale exécutent actuellement cette œuvre infernale».

Rond de eeuwwisseling tracht de Bond der Katholieke Krinnen uit dezelfde kritiek munt te slaan. Die Bond publiceert van A. Baisir de propaganda-brochure *La Franc-Maçonnerie en France et en Belgique* die de verkiezingen moet voorbereiden. De slotzin luidt:

«Des francs-maçons et des juifs n'en faut plus jamais».

3. Andere aanvallen op de Maçonnerie

Naast de Antimaçonnieke Liga zijn andere krachten, die haar aktie steunen, werkzaam. In 1887 verschijnt *La Belgique Maçonniqne*, een boek dat een werkinstrument wordt in handen van diegenen die de Vrijmetselaars individueel en in hun belangen willen schade toebrengen. Meer dan 5000 namen worden erin opgenomen. De lijst klimt op tot het jaar 1830. Het ligt zelfs in de bedoeling een *Dictionnaire historique et biographique des Francs-Maçons belges* uit te geven. Die wens gaat echter niet in vervulling. De naamlijst is echter een sukses. In 1887 beleeft het boek vier herdrukken.

Even tekenend voor het ongunstig klimaat in die jaren is het uitgeven op 27 juli 1890, door *Le Patriote illustré* van een speciaal tegen de Maçonnerie gericht nummer. Te dezer gelegenheid doopt men de titel van het blad om in *Le Patriote illustré maçonnique*. Ook de Nederlandstaligen worden niet vergeten. Dezelfde dag komt ook *De Vlaamsche Patriot in de Logie* van de pers.

Andere te vermelden gebeurtenis: op 8 december 1892 richt de Paus zich tot het Italiaanse volk met het dringend verzoek voortaan een meer offensieve houding tegenover de Vrijmetselarij aan te nemen. Deze laatste beantwoordt deze aanval met hetgeen door de kristenen als een kaakslag wordt ervaren. Zij neemt haar intrek in het Borghese paleis, de woning van het geslacht waartoe Paulus V behoort. Voor sommigen lijkt dit alsof tegenover de plaatsvervanger van God deze van de duivel komt te staan.

Reeds op 20 september 1893 wijdt het Grootoosten van Italië zijn lokalen plechtig in. Als protest komt diezelfde dag een Antimaçonnieke Unie tot stand. Zij organiseert 3 jaar later te Trente een Antimaçonniek Kongres.

De Prins van Loewenstein zit die internationale samenkomst voor. In zijn openingsrede heet hij de Vrijmetselarij 'l'ennemi le plus dangereux de l'ordre chrétien, du catholicisme et de notre Dieu'. Mgr. Imockzynsky gaat een stapje verder. Hij legt het verband tussen Duivel en Vrijmetselarij. Hij bevestigt dat Satan, die vader van de leugen, die moordenaar, ook de eerste carbonaro, de eerste Vrijmetselaar was.

De Doornikse firma Desclée, Lefebvre et Cie geeft in 1899 de *Actes du Premier Congrès Antimaçonniqne international* uit.

4. Het einde van de Liga

In feite is de Ligue Antimaçonniqne in België nooit uitgegroeid tot een sukses. Dat ze ter ziele ging is deels in verband te brengen met de voor enige sensatie zorgende ontknoping van de Taxilzwendel.

Nochtans laat de Paus nog in 1895 Leo Taxil toe hem het boek *Le Diable et la Révolution* op te dragen. Maar het aantal personen dat twijfelt over de talrijke door Taxil uitgedachte sterke verhalen, in het bijzonder deze met betrekking tot Diana Vaughan, groeit. Op de in Trente van 26 september tot en met 1 oktober 1896 gehouden internationaal kongres blijft Taxil weliswaar een gevierde persoonlijkheid, toch ontstaat twijfel omtrent zijn geloofwaardigheid. In het nauw gedreven stemt Taxil toe zich ten overstaan van de tegen hem uitgebrachte kritiek te verdedigen.

Op 19 april 1897 gaat die samenkomst door te Parijs in de Société de Géographie. Voor een talrijk en nieuwsgierig publiek heeft Taxil het lef te verklaren dat hij 12 jaar lang de goedgelovigen heeft beetgenomen.

Na een dergelijke bekentenis heeft de Antimaçonnieke Liga nog weinig zin. Toch blijft de geest van Taxil rondspoken. Om daartegen in te gaan verschijnt te Brussel in de 'Bibliothèque de Propaganda' van de hand van Felix Bethune de brochure *La Grande Mystification Catholico-satanesque ou la firme commerciale Taxil-Bataille-Margiotta-Vaughan*.

En de Ligue Antimaçonniqne? Voorlopig verdwijnt die van het toneel. Doch in dat kamp blijft de geest ongewijzigd. Het instrument blijkt onmisbaar. Wachten dus op betere tijden.

§ V. DE ANTIMAÇONNERIE VOOR DE EERSTE WERELDOORLOG

In 1910 komt een nieuwe antimaçonnieke organisatie tot stand. Zij ontstaat niet uit het luchtledege. Sinds meerdere jaren steekt de Antimaçonnerie opnieuw de kop op.

A. NAAR HET OPRICHTEN VAN EEN ANTIVRIJMETSELAARSBOND

Na de eeuwwisseling vertoont de Antimaçonnerie in België inderdaad tekenen van heropbloei. Meerdere tegen de Orde gerichte brochures komen van de pers. Bovendien is in de persoon van Valentin Brifaut met een aan belang winnend tegenstreever rekening te houden. Ook Frankrijk draagt bij tot het heropnemen van de wapens.

1. Voorhanden antimaçonniek klimaat

In 1905 verschijnt *La Franc-Maçonnerie en Belgique. Histoire, Organisation, Etat-Major*. Deze brochure is uitgegeven door La Maison de l'Action Catholique. De auteur is goed gedokumenteerd. Hij maakt namen bekend van Broeders die een leidende rol vervullen in het Grootoosten. Volle aandacht gaat ook naar de tot de hogere graden behorende Broeders. In 1906 is deze brochure reeds aan haar tiende druk.

Ander dokument. In april 1906 verschijnt te Brussel *La Belgique marche à sa ruine*. De inhoud ervan laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Frankrijk verkeert in een benarde toestand, een voorafspiegeling van hetgeen België 'sous un régime libéral franc-maçon' zou te wachten staan. Een heropleven van het Maçonniek verweer wordt immers gevreesd. Sommigen onderkennen daarvan aanduidingen. In die zin schrijft L. Mallié einde september 1906 in de inleiding tot zijn reeds vernoemde geschiedenis van de Belgische Maçonnerie:

«Condamnée en Belgique à un long effacement par sa défaite de 1884, la secte a retrouvé son audace et, de

nouveau, se jette avec ardeur dans nos luttes politiques». Daar waar sommigen zich in 1884 hadden ingebeeld 'avoir tué la Maçonnerie' is dat zeker niet de zienswijze van Valentin Brifaut, die zich weldra op het oorlogspad begeeft en zich openbaart als de meest verwoede bekamper van de Orde. Vooral door middel van voordrachten tracht hij het beoogde vijandig klimaat tot stand te brengen. Hij beperkt zich niet tot Brussel en Wallonië. Begin maart 1909 houdt de betrokkene in het Antwerpse in een katholieke instelling een tegen de Vrijmetselarij gerichte voordracht. Naar de getuigenis van sommige Broeders moet Brifaut over een geweldige dokumentatie beschikken. In december 1910 hernieuwt deze voordrachtgever zijn verplaatsingen naar Antwerpen. Dat jaar publiceert hij de tekst van een voordracht die hij begin april hield te Lier voor de Bond der Kringen, die de katholieke organisaties groepeert. Het betreft een gespecialiseerd onderwerp *Rapport sur le Plan maçonnique en matière scolaire*. Hierin laakt Brifaut het streven sinds 1860 van het Maçonniek plan tot het invoeren van een verplicht, gratis en verwereldlijkt onderwijs.

Het bekampen van de Vrijmetselarij en van de Maçons komt ook uit de hoek van de kranten. Begin 1905 verschijnen talrijke aanvallen die uitgaan van de *Courrier de Bruxelles*. Hetgeen navolging vindt. Reeds op 13 januari titelt de *Gazet van Antwerpen* 'Weg met de Vrijmetselaars'. Andere artikels slaan een even agressieve toon aan. Vertrouwelijke stukken worden de openbaarheid prijs gegeven. In juli 1909 verschijnt de lijst van de Officieren-Dignitarissen van de A.L. Marnix van St.-Aldegonde. De betrokken Loge vreest dat de lijst waarvan sprake door 'het Antimaçonniek Dokumentatiekomitee' aan de krant werd doorgespeeld. Aldus een aan de andere Loges gerichte omzendbrief.

Inderdaad, nog voor het tot stand komen van de Antivrijmetselaarsbond is een kern voorhanden, het 'Comité de Documentation Anti-Maçonnique' met zetel te Brussel. Het 'Comité', anderen spreken van een 'Bureau', zou geleid worden door een zekere Lebizay die jacht maakt op Maçonnieke dokumenten en zich o.m. aanbiedt bij de families van overleden Maçons.

Ook de kansel laat zich niet onbetuigd. Zo wordt te Luik in 1911 tijdens de meimaand elke maandag in de kerk van de redemptoristen, voor de leden van de Bond van het Heilig Hart, gepredikt tegen de Vrijmetselarij. Om zijn argumenten meer kracht bij te zetten daagt de predikant de Maçons zelfs uit hem tegen te spreken. Waaraan ruchtbaarheid wordt gegeven, zodat op 22 mei enkele Broeders op het aanbod ingaan en de van elke grond ontblote kritiek van de redemptorist aan de kaak stellen. Deze laatste komt niet meer terug op het onderwerp Vrijmetselarij.

Even nog verwijzen naar enkele brochures. In 1912 publiceert een Geestelijke, le Père Philippe, C.S.S.R., te Brussel een boekje onder de geheimzinnige titel *Francs-Maçons sans le savoir*. Het voorwoord verduidelijkt die titel. Het zijn diegenen die zich onvoldoende bewust zijn van de invloed van de Vrijmetselarij, die invloed soms als ongevaarlijk, ja zelfs als heilzaam beschouwen. Deze personen zijn Vrijmetselaar zonder zich ervan bewust te zijn. Zij spelen immers de kaart van de Loge door er de ideeën van te aanvaarden, haar beschermelingen te steunen, haar invloed te ondergaan en deze zelfs tegen het geloof te laten optreden.

Steeds in 1912 komen in Brussel bij de 'Librairie d'Action Catholique' in de kollektie 'Science et Foi', twee antimaçonnieke werkjes van de pers. Het eerste is van de Jezuiet J. Delplace en draagt de titel *La Franc-Maçonnerie au Dix-neuvième Siècle*. In feite vat het voor die periode in de eerste plaats de gegevens samen uit het reeds vernoemde werk van Mallié en eindigt met te verwijzen, voor wat de laatste jaren betreft, naar de nummers van het recent gestichte *Antivrijmetselaarsblad*.

Voor het tweede boekje, *La Conspiration Maçonique*, draagt T. Quoidbach zorg. Deze Doktor in de Wijsbegeerte en Letteren, Voorzitter van de Mechelse Association de Saint-Paul, hangt een nefast beeld op van de aktie en de leer van de Vrijmetselarij en besluit met deze laatste te vereenzelvigen als een samenzwering tegen het Kristendom.

Tot daar enkele van de symptomen die wijzen op een voorhanden Antimaçonniek klimaat. Voor sommigen komt het er op aan die krachten te bundelen. Bij dat idee staat Frankrijk model. Op 8 en 9 juni 1909 richt de 'Association Antimaçon-

nique de France' haar eerste internationaal Antimaçonniek Kongres in. Valentin Brifaut volgt die werkzaamheden. Deze laatste beperken zich niet tot konferenties. Het programma vermeldt het opvoeren in het Théâtre de l'Athénée Saint-Germain van een achttiende eeuwse meesterinwijding alsmede van een Maçonnieke huwelijksplechtigheid. Bovendien is een bezoek voorzien aan het Musée Antimaçonnieque.

Reeds enkele dagen na dat internationaal kongres blijkt uit persberichten dat in ons land het oprichten van een Antimaçonnieke bond 'en bonne voie d'organisation' is.

Op het in september 1909 te Mechelen gehouden Katholiek Kongres verdedigt Graaf de Renesse Breidbach in de Sektie 'Propaganda' de noodzaak met verenigde krachten en met alle mogelijke middelen de Maçonnerie te bekampen. Het Kongres keurt met algemeenheid van stemmen de konklusies van dit rapport goed.

2. Oprichten van de Antivrijmetselaarsbond

Op de door het Kongres van Mechelen genomen beslissing volgt in 1910 de oprichting van de Antivrijmetselaarsbond.

In den beginne staat men in katholieke middens wel enigszins skeptisch ten overstaan van de geplande aktie. Sommigen blijft de onzalige gedachtenis bij aan het met Leo Taxil en aan het met het door hem uitgevonden personage Diana Vaughan opgelopen avontuur, waarbij de Belgische Antimaçonnieke beweging roemloos ten onder ging.

Doch weldra groeit het aantal medewerkers en prijken op de lijst van het direktiekomitee ronkende namen als daar zijn Graaf Pierre de Liedekerke, Graaf Henri de la Barre d'Erquelines, Graaf Alfred Legrelle en anderen meer.

B. DE ANTIVRIJMETSELAARSBOND IN AKTIE

De Antivrijmetselaarsbond vat zijn doelstellingen als volgt samen. Vooreerst het overal en voortdurend ontmaskeren van de Vrijmetselarij wat betreft haar leer als haar wijze van werken en haar programma. Verder haar bestrijding aan de hand van dokumenten die van haar uitgaan. Ten slotte het tot stand

brengen van een Antimaçonniek Propaganda- en Studiecetrum.

1. Dokumentatiecentrum

Om zijn doelstellingen te verwezenlijken acht de Antivrijmetselaarsbond het gewenst over een soliede dokumentatie te beschikken. Vandaar het oprichten van een dokumentatiecentrum met bibliotheek.

De jacht op Maçonnieke dokumenten geschiedt met de hulp van leden en van sympathisanten. Ook richt de bond zich tot antikwariaten.

Reeds in 1911 verwerft de organisatie de Maçonnieke bibliotheek van baron della Faille de Leverghem. De bond kan o.m. bogen op de aanwezigheid in het centrum van de volledige verzameling van de bulletins uitgegeven zowel door het Grootoosten als door de Opperraad.

Het dokumentatiecentrum funktioneert in een minimum van tijd. Het ligt bovendien in de bedoeling een permanent inlichtingsbureau tot stand te brengen. Bovendien wordt gedacht aan het openen van een museum. Tevens dringt decentralisatie zich op. De plaatselijk aangeduide medewerkers zouden geregeld in Brussel samenkomen.

Ook gaat men over tot het oprichten van een persdienst nadat, bij wijze van proef, enkele dokumenten aan katholieke kranten werden gestuurd. En de respons? Naar eigen zeggen meer dan 500 gepubliceerde artikels in een spanne tijds van amper 5 maand.

2. Tijdschriften

Vanaf maart 1911 geeft de Bond twee geïllustreerde tijdschriften uit. Het franstalige heeft als titel *Bulletin Antimaçonniek*, het nederlandstalige deze van *Antivrijmetselaarstijdschrift*. Alhoewel de titels zich niet volledig dekken is het laatstvernoemde blad veeleer een vertaling van het franstalige.

En de geest van deze publikaties? Reeds op het kaft van het eerste nummer prijkt de aanhaling van een gezegde van Woeste tijdens de Kamerzitting van 23 maart 1910:

«Wij zijn vast besloten tegen de werking der vrijmetselarij te strijden».

Die bestrijding sorteert vrij spoedig enig sukses. Het voortdurend putten uit het *Bulletin du Grand Orient de Belgique* leidt inderdaad tot het stopzetten door de Obediëntie van het publiceren van inlichtingen met vertrouwelijk karakter. Hierop volgt een sarkastische reactie van het *Antivrijmetselaarstijdschrift*. Geen nood, pocht het blad, wij dragen in de toekomst zelf zorg voor het samenbrengen van informatie over Vrijmetselarij. De daad bij het woord voegend volgt de publikatie van vertrouwelijke Maçonnieke inlichtingen, o.m. van planken die de dagorde van zittingen vermelden. Hierbij nog de kanttekening: de macht van de Vrijmetselarij schuilt in haar geheim; door dit openbaar te maken slagen we dit belangrijkste wapen uit haar handen.

De Bond beschouwt het publiceren van de namen van personen die tot de Orde behoren als een belangrijke aangelegenheid. In het julinumnummer 1911 vindt men daarom de namen van de Maçons die tot de hoogste graden, deze vanaf de 22ste graad tot de 33ste zouden behoren.

Wat de stijl van beide bulletins betreft deze inspireert zich bij de sensatiepers. En de kwaliteit van de inhoud? Deze blijft op een laag niveau. Dit in tegenstelling tot de in Frankrijk door de Antimaçonnieke Liga uitgegeven *Revue des Sociétés Secrètes*, die weliswaar even tendentiekus getint is doch meer diepgang vertoont, dus ook gevaarlijker overkomt.

3. Moderne propagandatechnieken

Het dient gezegd, de leiding van de Antivrijmetselaarsbond maakt handig gebruik van de voor die tijd moderne propaganda- en reklametechnieken. Die Bond geeft niet enkel rijkelijk geïllustreerde tijdschriften uit, hij doet ook beroep op het perskommunikee, op audiovisuele middelen en op affiches.

Het inrichten van voordrachten is een door de Bond geliefd bestrijdingsmiddel van de Maçonnerie. Als te vermelden nieuwigheid hierbij is het projekteren van lichtbeelden. Als belangrijkste spreker treedt advocaat Valentin Brifaut op. Hij is de onbetwiste bezieler van de Antimaçonnieke beweging in

België, een geducht tegenstander die tevens rijkelijk is gedocumenteerd en bovendien wordt geobsedeerd door wat hij als het alomanevige Maçonniek gevaar beschouwt. Hij houdt spreekbeurten over allerlei Maçonnieke onderwerpen en dit in de meest diverse steden van het land. Hij sluit die vaak af met het versturen van een telegram hetzij aan de Paus, hetzij aan de Bisschop, maar ook soms aan de Koning.

De Antivrijmetselaarsbond werpt zich, zoals te verwachten, in de politieke strijd. Vooral met het oog op de Verkiezingen van 2 juni 1912. Trouwens met zin voor propaganda. Getuige hiervan een affiche dat 25.000 F uitlooft onder volgende bevoording

«De Vrijmetselaars beweren dat de Kloosters elk jaar 20 miljoen opstrijken, wie dat kan bewijzen ontvangt 25.000 F».

Anderzijds is nog 25.000 F te verdienen door wie kan aantonen dat de door de Regering voorgestelde Schoolhervorming 20 miljoen aan de Kloosters zou opbrengen. Het plakkaat is getekend Graaf de Renesse-Breidbach, voorzitter; Valentine Brifaut, advocaat-sekretaris, alsmede door 4 andere leden.

Een andere affiche met de slogan: 'L'Œuvre de la Franc-Maçonnerie: Révolution, Anarchie' illustreert op karikurale wijze het z.g. programma van de Loges.

Die propaganda sorteert wel enig resultaat. Zeker aanwijsbaar in de verkiezing tot volksvertegenwoordiger van Valentin Brifaut, 'le Pierre l'Ermite de la Croisade anti-maçonnieque', aldus een katholieke krant.

4. Speciale Kampagnes

In de bijzondere akties van de Antivrijmetselaarsbond onderscheiden we drie soorten. Daar zijn deze tegen de aanwezigheid van Maçons in de legerleiding, deze tegen Maçons in Kongo waar ze het missionarissen het leven moeilijk zouden maken en ten slotte deze die het bestuur het meeste genoeg bezorgen, het bekendmaken van namen van Vrijmetselaars.

Dit openbaar maken van naam en kwaliteiten van Maçons is inderdaad een beproefde methode bij het bekampen van de Orde. De Antivrijmetselaarsbond maakt er gretig gebruik van.

Om ontbrekende inlichtingen aan te vullen roept men de medewerking in van de leden. In sommige Maçonnieke documenten zijn immers de namen niet voluit geschreven of komen enkel de initialen van de betrokkenen voor. Vandaar de gevraagde hulp om de Maçons te ontmaskeren.

Ander werkerrein. De Antivrijmetselaarsbond voelt zich geroepen om de katholieke missies in Kongo te steunen voor wat hun aldaar verworven machtspositie betreft, ook bij de hinder die deze missies vanwege de aldaar opgerichte Loges zouden ondervinden. Maar hier verwijzen we naar Boekdeel III waar op deze aangelegenheid wordt ingegaan.

5. Reacties op de Aanvallen

In de hier behandelde periode gaat van de Orde geen echt tegenoffensief uit op de door de Ligue Antimaçonnieque gevoerde akties. Daar is inderdaad behoefte aan een document waarmee de Broeders de Vrijmetselarij beter kunnen verdedigen. Die idee rijpte echter reeds vroeger.

De titel van een van de onderwerpen van de Maçonnieke Wedstrijd voor het jaar 5898 luidt

«Rédiger un tract pour faire connaître au monde profane le but de la Franc-Maçonnerie en opposition avec les calomnies dont elle est l'objet».

De verhandeling *Ce qu'est la Franc-Maçonnerie* wordt bekrond. De brochure van Br. Luerquin heeft sukses. In december 1905 dringen Werkplaatsen aan op een nieuwe uitgave.

De A.L. Marnix van St.-Aldegonde publiceert de brochure *Wat mag en wat moet de profane wereld weten over de Vrijmetselarij?*

Na het tot stand komen van de Antivrijmetselaarsbond tekenden de aanvallen op de Orde zich scherper af. In zijn omzendbrief van 26 juli 1911 aan de Achtbare Meesters en aan de Afgevaardigden van de Loges vestigt het G.O.B. de aandacht op de nieuwe strijd van de Kerk tegen de Vrijmetselarij. Waarschijnlijk gaat het plan uit van het Episkopaat en ligt de Antivrijmetselaarsbond aan de basis van de aanvallen in de pers. De Loges worden verzocht de drijfverijen van die Bond op het lo-

kale vlak te volgen. In feite baren sommige van de in het Antivrijmetselaarsblad verschenen artikels het G.O.B. de meeste zorgen.

En de verdere reacties van de Belgische Vrijmetselarij? Van een echte defensieve opstelling is weinig te bespeuren. Wel zet de Obediëntie aan tot voorzichtigheid opdat geen dokumenten in handen van de tegenpartij zouden vallen. Ook gaat zij over tot het oprichten van een Verweerkomitee dat zich in het bijzonder met het recht op antwoord moet inlaten. Maar eerst in mei 1913 brengt Br. Nyns-La Gye, voorzitter van dat komitee, verslag uit over de mogelijk te nemen preventieve, defensieve en offensieve maatregelen. Hiertoe behoren het inrichten van spreekbeurten en het uitgeven hetzij van brochures, hetzij van een tijdschrift ten behoeve van profanen.

Het gevreesde gevaar het Maçonniek geheim via naar buiten optreden prijs te geven, remt echter mogelijke initiatieven af, zodat van een gekoördineerde verdedingsactie, onder de leiding van het G.O.B., moeilijk sprake kan zijn.

Het blijft bij individuele reacties waarbij de gebeurlijke hulp van een Komitee van Recht op Antwoord is in te roepen. Van dit bij de wet voorziene recht maken meerdere Broeders gebruik zodat pro maçonnieke verklaringen enkele pagina's in de laatste nummers van het Antivrijmetselaars tijdschrift vullen. Deze van Maçons uitgaande journalistieke bijdragen vallen begrijpelijk weinig in de smaak van de abonnees zodat ze enigszins de funktie van schokbrekers vervullen.

Zij zijn echter niet van aard de aantijgingen uitgaande van Valentin Brifaut af te remmen. Integendeel. Zij schaden echter de geloofwaardigheid van de betrokkene. Hij overdrijft zelfs in de ogen van menig diepkristen waarnemer. Even de *Journal de Bruxelles* van 7 december 1913 citeren:

«A certains moments M. Brifaut paraît sans contact avec la réalité, vivant nous ne savons quel monde fantasmagorique. Il est un peu inquietant de penser qu'il peut lui arriver, dans ces moments-là, de faire de la documentation, notamment de la documentation antimaçonnique. Qu'il prenne attention: Diana Vaughan le guette».

Uit het nummer van 17 december van diezelfde katholieke krant nog volgende passus:

«Il est faux que nous cherchions à discréditer l'œuvre du Bulletin Antimaçonique. Nous l'avons maintes fois louée, au contraire. C'est une œuvre utile. Mais M. Brifaut risque de la discréditer, de la ridiculiser par la façon dont il la manie».

Inderdaad, stilaan verliest het Antivrijmetselaarsblad bij sommige abonnees zijn geloofwaardigheid. Opvallend verschijnsel, vanaf mei 1914 verdwijnen op de binnenzijde van het kaft van het blad de namen van de personen behorende tot het direktiekomitee en bovendien tot de adel of tot het Parlement. Het laatste nummer is van juli 1914. Ook zonder het uitbreken van de oorlog was het tijdschrift ten dode opgeschreven.

Ook de Antivrijmetselaarsbond. Trouwens die Bond heeft in Vlaanderen nooit echt wortel geschoten. Dit blijkt o.m. uit een oproep gericht in februari 1913 tot de Katholieke Kringen. Daarin leest men dat het aantal Waalse toetredingen de tienduizend benadert terwijl dat van de Vlamingen niet eens het duizendtal bereikt.

Wat Valentin Brifaut betreft, hem wordt na de Eerste Wereldoorlog het zwijgen opgelegd op het stuk van het openbaar bekampen van de Vrijmetselarij. Een bevel van de hoge Geestelijkheid. Brifaut schikt zich daarin. Wat niet belet dat zijn bibliotheek en archief tijdens het interbellum worden geraadpleegd door personen die de Orde zeker geen warm hart toedragen.

C. VERBOD AAN MILITAIREN LID TE ZIJN VAN EEN LOGE

In december 1912 boekt de Antivrijmetselaarsbond een onverhoopt sukses. Minister de Broqueville gaat uiteindelijk in op de campagne die officieren het lidmaatschap van de Orde wil verbieden. Te onderlijnen: niet het Parlement doch de Minister treft de tegen de Maçonnerie gerichte maatregel. Daaraan is een voorgeschiedenis verbonden.

1. Aanvallen op de Maçonnerie in het Parlement

Na de Verkiezingen van 10 juni 1884 en de val van de Li-

berale Regering komt reeds in 1885, onder het katholiek Ministerie Beernaert, opnieuw ter sprake militairen te verbieden lid van een Loge te zijn. Generaal Pontus, Minister van Oorlog, wordt in dit verband door de meerderheid onder druk gezet. Hij gaat echter niet over tot het nemen van effectieve maatregelen. Wel verwijst hij naar de omzendbrief van 1846 zonder te beweren dat het verbod op Maçons betrekking heeft. Maar in 1897 stelt het probleem zich opnieuw in het Parlement. In mei staan we in de Kamer voor een aanval op de Vrijmetselarij en op de officieren die er deel van uitmaken. De Broeders Magnette en Fagnart nemen de verdediging van de Orde op zich. Vooral de Werkplaatsen met meerdere officieren in actieve dienst zijn hen daarvoor erkentelijk.

De tegenstrevers geven zich echter niet gewonnen, zodat de meest verwoede aanvallen zich enkele jaren voor de Eerste Wereldoorlog ontketenen.

2. Mgr. Keesen in de Senaat

Mgr. Keesen, in 1886 reeds de auteur van de *Manuel de la Ligue Anti-maçonnique* komt als katholiek senator geregeld tussen bij de bespreking van het budget van oorlog om in het bijzonder de toepassing te eisen van de bestaande reglementen welke officieren zouden verbieden lid van een Loge te zijn. Op 20 december 1911 is het verdwijnen van bepaalde documenten op het Ministerie van Oorlog voor Mgr. Keesen een welkome gelegenheid om zijn verzoek te hernieuwen. Waarop de Minister, Generaal Hellebaut, zonder meer antwoordt de mening te zijn toegedaan dat een officier die lid is van een geheim genootschap of van om het even welke vereniging die zich met politiek inlaat een zware fout begaat en dat een officier zich slechts met een enkele zaak heeft in te laten, deze van zijn militaire plichten. Volgt de tussenkomst van Br. Goblet d'Alviella die wil weten of de Minister al dan niet het lidmaatschap ener Loge aan officieren verbiedt. Waarop de Minister zich beperkt te verduidelijken hetgeen hij met geheim genootschap bedoelt, namelijk een geheime vereniging die zich met politiek inlaat. Wat de discussie afsluit. Voorlopig ten voordele van de Maçons.

Andere aanval op de Belgische Vrijmetselarij opnieuw in de Senaat. Op 7 mei 1912 verslijt Mgr. Keesen er de Orde voor een revolutionaire vereniging zodat het officieren onmogelijk is hun Maçonnieke plichten met hun militaire te verzoenen. Deze Geestelijke richt tot de katholieke Minister van Oorlog, Generaal-Majoor Michel, het verzoek elk Logelidmaatschap aan officieren te verbieden.

Br. Goblet d'Alviella dient Mgr. Keesen van antwoord. In de Loges, zo zegt hij, komt de bespreking van religieuze en politieke problemen inderdaad aan de orde. Echter in een geest van verdraagzaamheid en zonder bindende beslissingen voor de leden te nemen. Goblet herinnert trouwens aan hetgeen hij in 1883 in zijn tussenkomst de heer De Sadeleer antwoordde door te verwijzen naar artikel 1 van de Statuten van het G.O.B.

De Vrijmetselarij, zo gaat hij verder, eist van de bij haar aangesloten officieren getrouwheid aan het vaandel en eerbied voor aangegane beloftes. Terugkerend op het verwijt dat de Maçonnerie een politiek engagement zou inhouden toont Goblet aan dat deze opvatting van elke grond is ontbloot. Hierbij citeert hij talrijke door Grootmeesters afgelegde verklaringen en van de Orde uitgaande richtlijnen en stelt uiteindelijk de vraag, of iemand een enkel geval zou kunnen aanhalen van een Vrijmetselaar die bij het vervullen van zijn plichten, zowel persoonlijke, openbare, administratieve als militaire, geremd is geweest door het feit tot de Loge te behoren.

Tijdens de namiddagzitting antwoordt de Minister van Oorlog op de interpellatie van Mgr. Keesen. Voor Generaal-Majoor Michel stellen zich geen politieke problemen in het leger. Vandaar het niet ingaan op het verzoek van Keesen.

Het gevaar is geweken, echter niet voor lang. Op 11 november 1912 krijgt Graaf de Broqueville, hoofd van het Kabinet, het Ministerie van Oorlog onder zijn bevoegdheid. Kort daarop valt een belangrijke beslissing.

3. Het door Minister de Broqueville in december 1912 uitgevaardigd verbod

Op een ogenblik dat de Vrijmetselarij de storm geluwd acht

neemt de Broqueville onverwacht op 20 december 1912 een beslissing die ditmaal rechtstreeks tegen de Orde is gericht. Het nieuw statuut van de officieren vermeldt volgende schikking:

«Les devoirs de la profession militaire commandent aux membres de l'armée de rester en dehors des polémiques et des luttes des partis, et les obligent à s'abstenir de toute manifestation publique de leurs opinions; ils ne peuvent appartenir à une association secrète ou à un groupement quelconque ayant un caractère ou des tendances politiques».

De Antimaçonnieke pers, vooral de *Patriote*, verdedigt onmiddellijk de stelling dat de Vrijmetselarij een geheim genootschap is en bovendien aan politiek doet zodat de maatregel op de Maçons betrekking heeft. De kwestie stelt zich zowel in Kamer als in Senaat.

Interpellatie in de Kamer op 4 en 11 februari 1913 door Fernand Cocq, Grootmeester Nationaal. Waar de Minister van Oorlog zich verschuilt achter maatregelen die door zijn voorgangers zouden getroffen zijn, toont de Grootmeester op afdoende wijze aan dat geen enkele van de cirkulaires en teksten waarnaar de Broqueville verwijst, uitdrukkelijk op de Vrijmetselarij betrekking heeft.

Br. Cocq toont aan dat waar de door de Minister genomen beslissing slaat op het lidmaatschap van geheime genootschappen en verenigingen met politiek karakter de Vrijmetselarij daartoe niet behoort. De Grootmeester verduidelijkt de doelstellingen van de Orde. De namen van de leden worden inderdaad geheim gehouden zoniet worden Maçons het voorwerp van achtervolgingen, broodroof en plagerijen. De reden? De klerikale onverdraagzaamheid in dit land. Is de Maçonnerie een politieke organisatie? In geen geval. Wel studeert men er de meest diverse, dus ook politieke vraagstukken in. Dit geschiedt zonder opdringen van bepaalde opinies noch zonder het opleggen van daaraan verbonden verplichtingen. Trouwens de Maçonnerie hangt niet af van een partij, zij volgt geen partijprogramma. Zij neemt het vooral op tegen de onverdraagzaamheid. Br. Ernile Vandervelde komt even tussen om op zijn beurt te onderlijnen dat de Maçons niet tot een enkele

partij doch tot verschillende strekkingen behoren.

Br. Fernand Cocq sluit zijn tussenkomst af met te wijzen naar de belangrijke rol die Maçons, ook militairen, in dit land gespeeld hebben.

Baron de Broqueville blijft evenwel bij zijn beslissing en tracht die op 12 februari te verantwoorden in een rede die vooral steunt op de door de Antivrijmetselaarsbond naar voren gebrachte argumenten en dokumenten. Hij verklaart niet te zullen overgaan tot een vorm van inkwisitie om zich ervan te vergewissen of officieren al dan niet lid zijn van Loges, maar

«qu'à ceux qui se trouvent dans ce cas des peines disciplinaires seront appliquées».

Groot sukses voor de Bond die in zijn *Antivrijmetselaarsblad* onder de titel: 'Een schone Overwinning' viktorie kraait. Van de Beheerraad van de Bond volgende beoordeling:

«Door op te treden zoals geen enkel regeringshoofd het in Europa gedurfd had sedert meer dan 100 jaar, heeft de heer Baron de Broqueville een krachtadigheid en een helderziendheid aan de dag gelegd, die de eerlijke lieden uit de ganse wereld niet genoeg kunnen toejuichen».

Voor de Belgische Maçonnerie al bij al een niet te onderschatten opgelopen nederlaag. Zij heeft voor gevolg het grotendeels verdwijnen van de militairen uit het ledenbestand van de Loges. Inderdaad, voor vele tot de Orde behorende militairen betekent het door Baron de Broqueville uitgevaardigd verbod het einde van hun Maçonnieke carrière. Onder hen blijven sommigen lid zonder evenwel de lokalen nog te betreden, anderen voelen zich gedwongen de Orde te dekken.

En het verder verloop van deze militaire aangelegenheid? Na de Eerste Wereldoorlog wordt het verbod waarvan sprake opgeheven. Niet zonder moeite noch tegenwerking. In 1921 trekt Minister Br. Devèze bij Koninklijk Besluit van 28 juni de omzendbrief de Broqueville in. Maar achteraf blijkt dat Besluit geen effect te sorteren. Het werd aan geen enkele legerstaf medegedeeld...

Eerst in 1934 verschijnt de langverwachte cirkulatie. Inderdaad, op 20 november komt de Regering Theunis tot stand. Br. Devèze maakt er deel van. Nog dezelfde maand vaardigt hij een Ministeriële omzendbrief uit die bevestigt dat de voor-

oorlogse circulaire de Broqueville reeds in 1921 bij Koninklijk besluit werd ingetrokken en dat enkel een ander Koninklijk Besluit daarin verandering kan brengen.